

A GOLDEN TREASURY OF PERSIAN POETRY

HADĪ ḤASAN'S

A Golden Treasury of Persian Poetry

منتخبات زرین شعر فارسی
هادی حسن

Second Revised Edition

Edited by

Dr. M. S. ISRAELI

INDIAN COUNCIL FOR CULTURAL RELATIONS

A Golden Treasury of Persian Poetry

Published by the Director,
Publication Division, Delhi-6

Published by Indian Council for
Cultural Relations, Azad Bhavan,
I. P. Estate, New Delhi-1

Printed in India
at AD-DARUL-QAYYIMAH,
192, Idgah Road, Bhiwandi,
Bombay.

CONTENTS

I.	Ḥanẓalah	2
II.	Rūdakī	4
III.	Daqīqī	12
IV.	Firdausī	14
V.	‘Unṣurī	32
VI.	Farrukhī	36
VII.	Minuchihrī	42
VIII.	Nāṣir-I- <u>Kh</u> usraw	52
IX.	Qaṭirān	60
X.	Azraqī	66
XI.	Naṭanzī	68
XII.	‘Umar <u>Kh</u> ayyām	70
XIII.	Mu‘izzī	84
XIV.	Sanā’ī	94
XV.	Anwarī	102
XVI.	Falaki	110
XVII.	<u>Kh</u> āqānī	117
XVIII.	Nizāmi	126
XIX.	‘Aṭṭār	138
XX.	Mawlānā Rūmī	144

XXI.✓	Naṣīru'd-Dīn Tūsī	...	166
XXII.	Sa'dī	168
XXIII.	'Irāqī	198
XXIV.	Amīr <u>Kh</u> usraw	...	206
XXV.	<u>Kh</u> wājū	222
XXVI.	'Ubayd-I-Zākānī	...	232
XXVII.	Salmān-I-Sāwajī	...	244
XXVIII.	Ḥāfiẓ	258
XXIX.	Jāmī	292
XXX.	Hātif	308
XXXI.✓	Bābar	318
XXXII.✓	Humāyūn	324
XXXIII.✓	Kāmrān	332
XXXIV.✓	Bayram	336
XXXV.✓	Akbar	338
XXXVI.✓	<u>Gh</u> azālī	342
XXXVII.	Marwī	346
XXXVIII.	Kāhī	350
XXXIX.✓	'Urfi	358
XL.	Fayḍī	362
XLI.✓	Nazīrī	366
XLII.✓	Jahāngīr		
&			
	Nūr Jahān	368
XLIII.	Ṭālib-I-Āmulī	...	370

XLIV.	Shāh Jahān		
	&		
	Mumtāz Maḥal	...	374
XLV.	Sa'īdā-I-Gilānī	...	376
XLVI.	Qudsi	382
XLVII.	Abu Ṭālib Kalīm	...	390
XLVIII.	Dārā Shūkūh	...	398
XLIX.	Zibu'n-Nisa	402
L.	Bīdil	406
LI.	Anonymous	...	410
LII.	Qurratu'l-'Ayn	...	412
LIII.	Qā'ānī	416
LIV.	Nīm Tāj <u>Khānum</u>	...	430
LV.	'Ishqī	434
LVI.	✓ Adib-I-Pishāwarī	...	442
LVII.	Ashraf	448
LVIII.	'Ārif	452
LIX.	Iqbāl	458
LX.	✓ Parwīn	462
LXI.	✓ Bahār	466
LXII.	Dih <u>khudā</u>	476
LXIII.	Pūr-I-Dā'ūd	...	486
LXIV.	Ṣūratgar	492
LXV.	✓ Hekmat	498

Foreword to the First Edition

In writing this brief introduction to "A Golden Treasury of Persian Poems," I have no illusions about my competence as litterateur or literary critic. My only excuse for doing so is that I do not wish to miss this opportunity of paying my tribute to the memory of my dear departed friend, Dr. Hadi Hasan, who left this anthology as the last work of a long career of sound scholarship as well as of paying my homage to Persian poetry which has always been a source of joy and inspiration to me.

Dr. Hadi Hasan was one of the most talented persons I have ever met. Starting his academic career as a teacher of science - a Professor of Botany - he allowed his passionate love of Persian literature, which he may have inherited from his Iranian mother, to pervade and possess his mind, so that he had to go back to the University of London for higher research in the History of Persian poetry and become qualified for the post of Professor of Persian which he secured on his return to the Aligarh Muslim University and held almost to the end of his life. His valuable work as a scholar and teacher, his brilliant achievement as an orator, but above all, the paternal love and care which he bestowed on his students won for him universal regard and affection. Though his corporal²_L life has come to an

end, yet he continues to live in the minds of his many pupils and friends.

These gems of the poetic art which a connoisseur like the late Dr. Hadi Hasan has selected from the vast treasure of Persian verse, accumulated during a period of over a thousand years, bear witness to the ineffable charm of the poetry of Persia which has bewitched all sensitive minds in the East and West including Goethe, one of the greatest poets and critics of all time. Whatever may be the authentic analysis and explanation of the magic effect which Persian poetry has exercised on the human mind in every age and every clime; to a simple reader and admirer as I profess to be, it is partly the musical quality of the language made all the more poignant by the happy choice of metre, but mainly the genuine mood of romantic abandon, free from affectation and extravagance which has a direct and irresistible appeal to the element of romance present in the mind of every man.

I shall not try the patience of the readers with any further prosaic remarks of mine, but let them immediately partake of the feast of the mind which this anthology of Persian poetry offers.

NEW DELHI
October 1, 1965

ZAKIR HUSAIN
Vice-President of India

PUBLISHER'S PREFACE
TO THE REVISED EDITION

A Golden Treasury of Persian Poetry, compiled by the late professor Hadi Hasan of the Aligarh University, was originally published under the auspices of the National Book Trust but it contained only the English version of the verses of important Persian poets spread over roughly one thousand years. Subsequently the Indian Council for Cultural Relations took over its republication in bilingual form. Dr. Mohammad Shamoan Israeli of the Department of Persian, Aligarh Muslim University, was approached by the Council to translate and edit the work. The Council has undertaken the task with a view to enrich and strengthen the Cultural Relations between India and other countries.

A GOLDEN TREASURY OF PERSIAN POETRY

منتخبات زرین شعر فارسی

HANẒ ALAH

Hanẓalah of Bādghīs lived at the court of "Abdu'llāh b. Ṭāhir in Khurāsān, 821-841 A.D.

I 1

[To avert the influence of the evil eye, the rue-seed is sprinkled over fire in Irān]

IF my sweetheart is sprinkling the rue-seed on fire so
that she may not be injured by the evil eye,
Of what use is the fire and rue-seed to her when her
mole is the rue-seed and her face itself is fire?

I 2

["I was an assherd," said Ahmad of Khujistān, "and these two spirited couplets of Hanẓalah so moved me to action that I became the Amīr of Khurāsān.]

If lordship lies in the lions' mouth, be bold, take the
risk and snatch it away from the lion's mouth.
Either superiority and honour and wealth and rank—or
else, like heroes, a death which comes straight in the
face.

حفظه

حفظه بادغیسی یکی از ندمای عبدالله بن طاهر در خراسان از
سنه ۸۲۱ میلادی تا ۸۴۱ میلادی بوده -

I ۱

[در کشور ایران برای دفع چشم بد ، دانه سپند را بر آتش می افشانند]

یارم سپند اگر چه بر آتش همی فگند
از بهر چشم تا نرسد مرورا گزند
او را سپند و آتش نآید همی بکار
با روی همچو آتش و با خال چون سپند

I 2

[احمد خجستانی گفت : خر بنده بودم ولی این دو اشعار با روح حفظه مرا چنان بکار
انداخت که بامیری خراسان افتادم]

مهرتری گر بکام شیر در است
شو ، خطر کن ، ز کام شیر بجوی
یا بزرگی و عزّ و نعمت و جاه
یا چو مردانت مرگ رویا روی

RŪDAKĪ

Abū 'Abdu'llāh Rūdakī, the father of Persian poetry and the panegyrist of the Sāmānid Prince Naṣr b. Aḥmad died in 329/941. He wrote all forms of Persian Poetry—odes, mathnawīs, lyrics, quatrains and fragments: numerically the verses were 13 lakhs; and in quality so fine that "BRAVO and WELL-DONE is high praise for others," says Daqīqī, "but for Rūdakī it is base ridicule." His lost magnum opus is the mathnawī, Kalīlah wa Dimnah, a versified Persian translation of the prose Persian translation of the Arabic translation of the Pahlawī translation of the Indian Panchatāntra written in Sanskrit. Today about 200 genuine verses of Rūdakī have come down to us.

[From the *Kalīlah wa Dimnah*]

IV 3

[Abridged from the complete Ode preserved in the *History of Sīstān* and addressed to Abū 'Alīfar, Governor of Prince Naṣr b. Aḥmad]

THE mother of wine (the vine-creeper) should be sacrificed and her babies (the grapes) seized and imprisoned—

Even though 'tis not lawful to tear away a baby from its mother's milk and breast.

But these babes should not be plucked, nor crushed nor killed.

Till they have drunk their mother's milk for seven whole months from the beginning of Ardibihisht till the end of Ābān.

رودکی

ابو عبد الله رودکی بابای منظومات فارسی و ثناخوانِ ملکزادهٔ سامانی نصر بن احمد در سنه ۳۲۹ هجری مطابق ۹۴۱ میلادی در گذشت، در همه اصناف شاعری شعر گفته مثل اینکه قصیده، مثنوی، غزل، رباعی و قطع، عدهٔ اشعارش به سیزده لک میرسد و از نظر کیفیت چنان خوش که دقیق میگوید «برای دیگران کلمات آفرین و احسنت، ثنای بزرگ است ولی همین کلمات برای رودکی مزخرف، پست است» - تصنیف گران مایهٔ آخرین او مثنوی کلیله و دمنه هست که ترجمهٔ منظوم فارسی است از ترجمهٔ مشهور فارسی که از ترجمهٔ عربی ترجمهٔ پهلوی که از پنج تذکره بزبان سنسکرت بود، آورده شد - امروز از اشعار رودکی دویست اشعار موثق او بمانده است.

[از کلیله و دمنه]

IV :

خلاصه آن قصیدهٔ کامل که در تاریخ سیستان نگاهداشته اند و به امیر ابو جعفر فرزند نصر بن احمد خطاب کرده شده |

مادر می را بکرد باید قربان
بچم او را گرفت و کرد بزدان
گرچه نباشد حلال دور بکردن
بچم کوچک ز شیر مادر و پستان
بچم او را گرفت ازو نتوانی
تاش نکوبی نخست وزو نکشی جان
تا نخورد شیر هفت ماهه بتمامی
از سر اردی بهشت تا بن آبان

Then 'twould be proper both by the Secular and Religious Law to put them in a narrow cell and their mother to death.

With this shock the imprisoned babes will remain silent for a whole week.

Then having recovered their senses they will fret and cry with a burning heart.

In paroxysms of grief they will roll on their face; in fits of sorrow they will roll on their back—

(For) a burning fire produces froth and foam but not such foam and froth as a burning heart.

They will foam with anger, like a mad camel; they will froth with anguish, like the devil.

The warder removes the foam in order to banish the darkness and it becomes crystal clear.

When the fits are over and everything has settled down, the warder removes the dark layer of froth.

(And behold) the bright faces of the babes begin to sparkle like corals and red rubies:

Some dark red, like the rubies of Yemen; some light red like the rubies of Badakhshān.

And if you smell them, 'tis like the fragrance of the red rose blended with musk and amber.

And so they remain in the vat till New Year's Day and mid-April—

And then, at midnight, if you uncover the barrel you will behold a miracle: as seen in the barrel, 'tis a disc of the sun;

And as seen in a crystal cup, 'tis a red gem and the palm of Moses.

*

*

*

From this Fragrant wine the Prince fills a bowl and drinks to the health of the governor of Sijistān;

آنکه شاید ز روی دین و ره داد	بچه بزدان تنگ و مادر قربان
چون بسیاری بحبس بچئه او را	هفت شبان روز خیره ماند و حیران
باز چو آید بهوش و حال ببیند	جوش برآرد بنالد از دل سوزان
گاه زبر زیر گردد از غم و گه باز	زیر زبر همچنان ز انده جوشان
از بر آتش کجا بخواهی پالود	جوشد لیکن ز غم نجوشد چندان
باز بکردارِ اشتری که بود مست	کفک برآرد ز خشم و ز انده شیطان
مردِ حرس کفکهاش پاک بگیرد	تا بشود تیرگیش و گردد رخشان
آخر کارام گیرد و بچمد سیر	تاش کند استوار مردِ نگهبان
چون بشیند تمام صافی گردد	گونه یاقوتِ سرخ گیرد و مرجان
چند ازو سرخ چون عقیقِ یمانی	چند ازو لعل چون نگین بدخشان
ورش بیوئی گمان کنی که گلِ سرخ	بوی باد داده مشک و عنبر همان
هم بخم اندر همی گزارد چونین	تا بگه نوبهار و نیمه نisan
آنکه اگر نیم شب درش بکشائی	چشمه خورشید را بینی تابان
ور به بلور اندران بینی گوئی	گوهرِ سرخ است و کفِ موسی عمران

* * *

زان می خوش بوی ساغری بستاند	یاد کند روی شریارِ سجستان
-----------------------------	---------------------------

If thou art a speaker, speak out his virtues, if thou art
a writer, write out his praise.

To every man's praise there is a limit—but no limit
nor end to his praise!

'Tis no wonder, therefore, if Rūdaki cannot rise to the
occasion and speechless and soulless finds himself
lying in stupor.

IV 4

[When Naṣr b. Aḥmad seemed likely to prolong his stay indefinitely in
Herat, these verses of Rūdaki made him return precipitately to Bukhārā]

THE air is wafting the scent of the Oxus stream; the mind
is reviving the memory of dear friends left behind.

The sands of the Oxus, with all their harshness, are
like Chinese silk beneath our feet.

Behold the greeting of the Oxus; overjoyed at the return
of friends, it is leaping upright to the girth of our
horses.

O Bukhārā live long and be happy: with a happy heart
the Amīr is now hastening to thee.

Bukhārā is the sky and the Amīr is the moon: now
the moon is on its way to the sky!

Bukhārā is the garden and the Amīr is the cypress:
now is the cypress on its way to the garden!

IV 7

[Threnody on the death of Shahīd]

THE caravan of Shahīd has gone ahead; and mine is
getting ready.

Think what we have lost: as counted by the two eyes,
just one man; as reckoned by the intellect, more
than thousands.

گر تو فصیحی همه مناقب او گوئی و ر تو دبیری همه مدائح او خوان
مدح همه خلق را کرانه پدید است مدحت او را کرانه نی و نه پایان
نیست شگفتی که رودکی به چنین جای خیره شود بی روان و ماند حیران

IV ۴

چون نصر بن احمد میخواست که در هرات برای مدت غیر معین بماند، این اشعار رودکی
چنان بعمل آورد که او هرچه زود تر به بخارا بازگشت

بوی جوی مولیان آید همی یاد یار مهربان آید همی
ریگ آمو با درشتیهای او زیر پایم پرنیان آید همی
آب جیحون از نشاط روی دوست خنگ ما را تا میان آید همی
ای بخارا شاد باش و دیر زی میر زی تو شادمان آید همی
میر ماه است و بخارا آسمان ماه سوی آسمان آید همی
میر سرو است و بخارا بوستان سرو سوی بوستان آید همی

IV ۵

مرثیه بر وفات شهید بلخی

کاروان شهید رفت از پیش و آن ما رفته گیر و می اندیش
از شمار دو چشم یک تن کم وز حساب خرد هزاران بیش

IV 8

[To the premier, Abu'l-Faḍl Bal'amī]

PREMIER of the world ! The world has become totally dark like the night. Oh for our sake, make the true dawn break !

IV 9

[To the ruler, Naṣr b. Aḥmad]

THOU knowest naught but ascent; art thou a flame?
Thou seekest naught but equity; art thou a balance?

IV 8

[خطاب به نخست وزیر ابو الفضل بلعی]

صدرِ جهان جهان همه تاریک شده است از بهر ما سپیده صادق همی دی

IV 9

[خطاب به امیر نصر بن احمد]

جز برتری ندانی گوئی که آتشی جز راستی نجوئی گوئی ترازوئی

DAQĪQĪ

Muḥammad Daqīqī was a protege of the Sāmānīd Princes, Manṣūr and Nūh, and was murdered c. 369/979. He wrote the first 1,000 verses of the Shāhnāmah which afterwards became the magnum opus of Firdawsī.

VIII 1

WERE Daqīqī to praise him whom Rūdakī, the leader
of the arts of speech hath praised, 'twould be like
bringing dates to Hajar (carrying coals to Newcastle).

VIII 2

HAD this world no night there would'nt have been a
(forced) parting for me from her lips.
Had her tresses not been scorpion-like, there would'nt
have been a scorpion's sting on my soul.
Had she no stars (*i.e.*, teeth) under her lips, the stars
would'nt have been my companions (through a
sleepless night) till daybreak.
Had she not been made out of loveliness, my soul
would'nt have been compounded with her love.
Had I to live without a friend, would that I had never
been endowed with life, O God!

دقیقی

محمد دقیقى پروردهٔ ملکزادگانِ سامانى اعنى منصور و نوح بوده
او را در سنه ۳۶۹ هجرى مطابق ۹۷۹ ميلادى به قتل رسانيدند، او
يك هزار ابیات اولین شاهنامه را نوشته كه بعداً تصنيف گرانمايه فردوسى شد.

VIII ۱

کرا رودكى گفته باشد مدیح امام فنون سخن بود، و
دقیقی مدیح آورد پیش او چو خرما بود برده سوى هجر

VIII ۲

کاشكى اندر جهان شب نىستى تا مرا هجران آن لب نىستى
زخم عقرب نىستى بر جان من گر ورا زلف معقرب نىستى
ور نبودى كو كفش در زیر لب مونسى تا روز كو كب نىستى
ور مركب نىستى از نىكوى جانم از عشقش مركب نىستى
ور مرا بى يار بايد زیستن زندگانی کاش يارب نىستى

FIRDAWSĪ

Abu'l-Qāsim Hasan Firdawsī c. 330-410/941-1019 is the author of the Shāhnāmah, which deals in 60,000 heroic verses, with the Legendary and Sasanian Kings of Persia. Described as monumental and immortal, the Shāhnāmah brought Firdawsī no reward from his patron, Sultān Maḥmūd of Ghazna; but a thousand years later Ridā Pahlawī put up, over the poet's grave at Tūs, a magnificent mausoleum in syenite marble. When the cenotaph was opened I said to the Shāh: "I had heard that Firdawsī had revived the kings of Persia but today I see a king of Persia revive Firdawsī; and how can the evidence of the ear equal the evidence of the eye?"

[From Firdawsī's celebrated satire on Sultān Maḥmūd]

IX 1

O world-conquering Maḥmud, if thou fearest none, at least fear God!

For there have been kings before thee—all of whom were rulers of the earth.

Even superior to thee in rank, wealth, troops, throne and crown.

Whichever king is in the bonds of gold is looked upon with contempt by the wise.

What if today the kingdom of the earth be thine; does it behove thee to talk without weighing thy words?

Didst thou not see my keen mind or reckon with my sanguinary blade?

فردوسی

ابو القاسم حسن فردوسی ۳۳۰ - ۴۱۰ هجری مطابق ۹۴۱ - ۱۰۱۹ میلادی مصنف شاهنامه هست که در شصت هزار اشعار رزمی شاهان ساسانی و افسانه ای ایران را تذکر میدهد. شاهنامه را یادگاری و جاویدان میگویند ولی فردوسی را هیچ جایزه از ولئی نعمت خود اعنی سلطان محمود غزنوی، نرسید ولی یک هزار سال بعدها رضا شاه پهلوی روی قبر شاعر در طوس یک مقبره باشکوه و مجلل از سنگ مرمر بنا کرد، چون کتبه مزار را باز کردند، بنده بخدمت شاه پهلوی عرضه کردم: «شنیده بودم که فردوسی شاهان ایران را احیاء کرده ولی امروز می بینم که یکی از شاهان ایران، فردوسی را زنده میکند و چگونه شهادت گوش به شهادت چشم میرسد» -

[از هجو مروف فردوسی بر سلطان محمود]

IX ۱

ایا شاه محمود کشور گشای	ز کس گر نترسی ترس از خدای
که پیش از تو شاهان فراوان بدند	همه تاجداران کیهان بدند
فزون از تو بودند یکسر بجاه	بگنج و سپاه و بتخت و کلاه
هر آن شه که در بند دینار بود	بنزدیک اهل خرد خوار بود
گر ایدونکه شاهی بگیتی تراست	بگوئی که این خیره گفتن چراست
ندیدی تو این خاطیر تیز من	ننیدی از تیغ خون ریز من

That thou shouldst call me an irreligious heretic?¹

I am a male lion and thou didst call me a ram?

Thou didst threaten me (with death) saying, "I shall have thee thrown under the feet of an elephant and thy body crushed like the sands of the Nile."

Does that frighten me when in my illuminated heart I have naught but love for the Prophet and 'Alī?

The world will continue to exist and kings will continue to reign; and with each one of them this message of mine will remain:

"That Firdawsī of Tūs of upright soul did not dedicate the *Shāhnāmah* to Sultān Maḥmūd:

He dedicated it to the Prophet and 'Alī; studded many pearls of thought (and speech)."

There has been none in the world equal to Firdawsī: none to equal him in genius—and also misfortune. For now in my 80th year, at one fell stroke, my hopes have been ruined.

For many years on this fleeting globe I knew no rest: I took much pains in the hope of gains.

Twice thirty thousand sparkling verses of epic poetry I composed: pen-pictures they are

Of the sword, arrow, bow and lasso; of the catapult and the long lance;

Of the hood and the coat of mail for the knight, and the trappings of mail for his charger; of deserts and seas and dry riverbeds;

Of wolves, lions, ~~elephants~~ and leopards; witches, dragons and crocodiles;

Of the deceit of the demon and the magic of the devil and the cries of redress going up from man to heaven;

1. Unlike the Sultān who was an orthodox Muslim, Firdawsī was a Shi'ah (partison of 'Alī, the 4th Caliph 656-661 A.D.).

که بد دین و بد کیش خوانی مرا^۱ منم شیرِز میش خوانی مرا
 مرا سهم دادی که در پای پیل تنت را بسایم چو دریای نیل
 نترسم که دارم ز روشندی بدل مهر جانِ نبی و علی
 جهان تا بود شه-ریاران بود پیامم بر تاجداران بود
 که فردوسی طوسی پاک جفت نه این نامه بر نام محمود گفت
 بنام نبی و علی گفته ام گهرهای معنی بسی سفته ام
 چو فردوسی اندر زمانه نبود بد آن بُد که بختش جوانه نبود
 چو عمرم بنزدیک هشتاد شد امیدم بیکباره برباد شد
 بسی سال اندر سرای سپنج چنین رنج بردم بامید گنج
 ز ابیات غرّا دوره سی هزار مر آن جمله در شیوه کارزار
 ز شمشیر و تیر و کمان و کُند ز گوپال و از تیغهای بلند
 ز برگستوان و ز خفتان و خود ز صحرا و دریا و از خشک رود
 ز گرگ و ز شیر و ز پیل و پلنگ ز عفریت و از اژدها و نهنگ
 ز نیرنگ غول و ز جادوی دیو کز ایشان بگردون رسیده غریو

۱ - برعکس سلطان که مسلمان درست عقیده بوده، فردوسی شیعه اثنی از شیعیان علی بوده که خلیفه چهارم بود و از ۶۵۶ میلادی تا ۶۶۱ میلادی خلافت نموده -

Of heroes in battle, of foemen in combat, of knights
 vaunting and taunting;
 Of famous and glorious kings like Tūr, Salm and
 Afrāsiyāb—
 Kings like Farīdun and Kaiqubad; and like the impious
 Zahhāk, the heretical and the iniquitous
 Like Kaykā'ūs, Kay Khusraw and the brazen-bodied
 (king-maker) Rustam;
 Like Dārā, son of Dārā, Bahman and Alexander, king
 of kings;
 Like Ardashīr and his son Shāpūr; like Bahrām Gūr
 and Nūshīrwān the Just.
 All these (Pīshdādian, Kayānian and Sāsānian) kings
 have I described and revived.
 For ages they had remained dead and forgotten: now,
 by my verses, have they come to life.
 Like Jesus did I call these dead ones by their names—
 and they rose from their graves one by one.
 I tried to serve thee in such a fashion, O king, as to
 make thee immortal.
 Buildings, constructed to remain, are gradually des-
 troyed by rain and heat.
 Wherefore with my verses did I lay the basis of a
 lofty edifice, proof against the ravages of water
 and wind.
 This work will survive the passage of time—and he
 who is wise will read it and be wiser.
 Hadst thou been an impartial judge, thou wouldst
 have deliberated over this work of mine
 And admitted that I have done full justice to speech;
 producing such a masterpiece.
 With my poetry I have made the earth a paradise,
 for the seeds of epic verse were never sown before.

ز مردان نامی بروزِ مصاف ز گردانِ جنگی گه رزم و لاف
 همان نامداران با جاه و آب چو تور و چو سلم و چو افراسیاب
 چو شاه آفریدون و چون کیقباد چو ضحاک بدکیش و بی دین و داد
 چو کاؤس و کیخسرو تاج‌ور چو رستم چو روئین تنِ نامور
 چو دارای داراب و بهمان همان سکندر که بُد شاهِ شاهنشهان
 چو شاه اردشیر و چو شاپور او چو بهرام و نوشیروانِ نکو
 چنین نامداران و گردن‌کشان که دادم یکایک از ایشان نشان
 همه مرده از روزگارِ دراز شد از گفتِ من نامِ شان زنده باز
 چو عیسی من این مردگان را تمام سراسر همه زنده کردم بنام
 یکی بندگی کردم ای شهریار که ماند ز تو در جهان یادگار
 بناهای آباد گردد خراب ز باران و از تابشِ آفتاب
 پی افکنم از نظم کاخِ بلند که از باد و باران نیابد گزند
 بدین نام بر عمرها بگذرد بخواند هر آنکس که دارد خرد
 اگر منصفی بودی از راستان که اندیشه کردی درین داستان
 بگفتی که من در نهادِ سخن بدادستم از طبع دادِ سخن
 جهان از سخن کرده ام چون بهشت ازین بیش تخمِ سخن کس نکشت

There have been many poets before me; many also
are the verses they wrote.

But of these many poets how many ever wrote in
such a fashion? Aye, not one.

I have laboured hard in the last thirty years; I have
revived Iran through these Persian verses.

Had the monarch not been niggardly, my place now
would have been on a throne.

But may an ignoble person never be the custodian
of wealth; and a noble knight never be in need!

But since nobility was lacking in the Sultān's blood;
there could be no gesture of nobility in his actions.

What I got from the king was the price of a drink:
aye, the price of a drink from the vaults of a king!

To exalt the unworthy and entertain hopes from
them.

Is to lose the clue to your welfare and nurture a
serpent in your bosom.

[Grapes cannot be gathered from thorns, nor figs
from thistles; the evil tree will retain its evil na-
ture, even if you plant it in paradise.

And, instead of water, even if you supply its roots
with pure honey from Elysian streams.

It will transform all noble substance to itself and bring
forth finally a bitter fruit.

If you pass by ambergris-perfumers, your garments will
smell as sweet as ambergris.

But if you pass by a charcoal-dealer, nothing will you
acquire from him save blackness.

An evil return is not strange from evil people—as
blackness is inseparable from night.

سخن گستران بیکران بوده اند	سخنها بی اندازه پیموده اند
ولیک ارچه بودند ایشان بسی	همانا نگفتست از ایشان کسی
بسی رنج بردم درین سال سی	عجم زنده کردم بدین پارسی
جهاندار اگر نیستی تنگ دست	مرا بر سر گاه بودی نشست
که سفلہ خداوند هستی مباد	جوان مرد را تنگدستی مباد
چو اندر تبارش بزرگی نبود	نیارست نام بزرگان شنود
فقاعی بیرزیدم از گنج شاه	از آن من فقاعی خریدم براه
سر ناسزایان برافراشتن	وز ایشان امید بھی داشتن
سر رشته خویش گم کردن است	بجیب اندرون مار پروردن است
درختی که تلخ است وی را سرشت	گرش درنشانی بیاغ بهشت
ور از جوی خلدش بهنگام آب	ببیخ انگبین ریزی و شهد ناب
سر انجام گوهر بکار آورد	همان میوه تلخ بار آورد
بعنبر فروشان اگر بگزری	شود جامه تو همه عنبری
وگر تو شوی نزد انگشت گر	ازو جز سیاهی نیابی دگر
ز بد گوهران بد نباشد عجب	نشاید ستردن سیاهی ز شب

Entertain not hopes from the man of ignoble birth;
because washing maketh not the Ethiopian white:
[The Ethiopian will not change his skin nor the leopard
his spots].
To hope for good from a base-born wretch is to cast
dust in your eyes.
Since God has created him as he is, thou wilt not find
the key to the mystery of Providence.
Gauge not greatness from mouth-made vows: not equal
to half an act are 200 promises.
I have composed these lofty verses, so that the king
may be warned in time
Not to harm other poets and be further disgraced by
their satires.

IX 2

[On Rūdābah, wife of Zāl]

BEHIND the curtain, there is a damsel whose face is
brighter than the sun.
From head to foot she is like ivory: in feature like
spring; in stature like the elm.
On her silver shoulders two musk-laden nooses: her hair
like unto links of fetters.
Her cheeks like pomegranate flowers; lips like fire; from
her silver-bosom there sprout two pomegranate-buds.
Her two eyes like two narcissi in a garden: the eye-
lashes have stolen the black of the raven's wing.
Her two eye-brows like bows of Tarāz, painted with
musk like the papyrus-bark on bows.
If thou dost desire the moon, there is her face; if thou
wouldst inhale musk, there is her fragrance.

ز ناپاک زاده مدارید امید که زنگی بشستن نگردد سفید

[زنگی نمیتواند پوست خود را عوض کند چنانکه پلنگ نتواند پسه های خود را محو کند]

ز بد اصل چشم بهی داشتن بود خاک در دیده انباشتن

چو پروردگارش چنین آفرید نیایی تو بر بندِ یزدان کلید

بزرگی سراسر بگفتار نیست دو صد گفته چون نیم کردار نیست

از آن گفتم این بیهیای بلند که تا شاه گیرد از این کار پند

دگر شاعران را نیاز دارد او همان حرمتِ خود نگهدارد او

IX ۲

[درباره رودابه زن زال]

پس پرده او یکی دختر است که رویش ز خورشید روشن تر است

ز سر تا پایش بکردارِ عاج برخ چون بهار و بیالا چو ساج

بر آن سفت سیمین دو مشکین کند سرش گشته چون حلقه پای بند

رخانش چو گلنار و لب ناروان ز سیمین برش رسته دو ناردان

دو چشمش بسان دو زرگس بباغ مژه تیرگی برده از پر زاغ

دو ابرو بسان کمان طراز برو توز پوشیده از مشک ناز

اگر ماه جوئی همه روی اوست وگر مشک بوئی همه بوی اوست

Her tresses and locks are like an amber-scented coat-of-mail; links linked with links as one might say.
Her ten fingers are like silver pens, painted and perfumed in a hundred art-patterns.
She is an angel form clothed from head to foot in fragrance, clinging robe and jewellery.

IX 3

[On Tahmineh, wife of Rustam, mother of Suhrāb]

BEHIND the attendant was a moon-faced beauty, shining like the sun and full of fragrance and colour.
Her two eye-brows (were like) bows; her two tresses (like) nooses; in stature like the tall cypress.
The ear-lobes shining like the sun; and ear-drops pendant therefrom.
Her lips of sugar-candy, her tongue of sugar; her mouth set with pearls.
Stars concealed within rubies¹: thou wouldst think she was the companion to Venus.
Her soul was bright; and pure her mind and body; thou wouldst say there was nothing earthly about her.

IX 4

[Rustam's archery-feat and the death of Ashkbūs]

RUSTAM shouted: "Ay fellow that dost desire the battle's decision; thy rival has come; move not from thy place."
Ashkbūs laughed and was amazed; tightened his reins and called out to him.
And said with laughter, "What is thy name? Who is to weep over thy headless trunk?"
To him did Rustam reply: "O miserable wretch, why dost thou ask my name in this meeting-place?"

1. The stars are the teeth; and the rubies are the lips.

سر زلف و جعدش چو مشکین زره فگنده است گوئی گره بر گره
 ده انگشت بر سان سیمین قلم برو کرده از غالیه صد رقم
 بهشتی است سر تا سر آراسته پر آرایش و رامش و خواسته

IX 3

[بر تمینه زن رستم و مادر سهراب]

پس بنده اندر یکی ماه روی چو خورشید تابان پر از رنگ و بوی
 دو ابرو کمان و دو گیسو کند بیالا بکردارِ سرو بلند
 بنا گوش تابنده خورشید وار فروهشته زو حلقه گوشوار
 لبان از طبرزد^۱ زبان از شکر دهانش مکلل به در و گهر
 ستاره نهان کرده زیر عقیق^۱ تو گفتی ورا زهره آمد رفیق
 روانش خرد بود و تن جان پاک تو گفتی که بهره ندارد ز خاک

IX 4

[کار مهم تیر اندازی رستم و مرگ اشکبوس]

خروشید کای مرد جنگ آزمای هم آوردت آمد مرو باز جای
 کشانی بختید و خیره بماند عنان را گران کرد و او را بخواند
 بدو گفت خندان که نام تو چیست تن بیسرت را که خواهد گریست
تهمتن بدو گفت که ای شوم تن چه پرسی تو نامم درین انجمن

۱ - ستارگان ، دندان هستند و لبان ، یاقوت ها -

Me, my mamma has named "THY DEATH"; the world
has made my battle-club thy helmet."

* * *

Rustam rubbed the bow all over with his hand and
roared like a roaring panther.

Thereafter to his quiver-belt he moved his hand and
selected an arrow of white poplar.

The arrow had a point brilliant like the sheen of metal;
and on it were four feathers of the eagle.

Rustam rubbed the Chāchī bow with his hand, inserted
his thumb in the elk-leather

Made a pillar of the left hand and bent the right; the
Chāchī bow creaked as it bent.

When the arrow-head came up to the ear, the elk-leather
began to squeak.

As soon as the arrow-point lost touch with his fingers,
it passed through the backbone of Ashkbūs.

When the arrow hit the breast of Ashkbūs, that very
moment the Heavens kissed Rustam's hand.

Fate said, "Receive!" and Death said, "Inflict"; the
Heavens said, "Bravo!", and the Angels, "Well-done!"

That very moment Ashkbūs gave up the ghost: thou
wouldst say his mother had never borne him.

IX 5

[Rustam's threnody on the death of Siyāwush]

AMONG princes, there was none like Siyāwush, so gene-
rous, independent and discreet.

Alas for that face, breast and stature; alas for that
royal mien of his!

Alas for that famous prince like whom the times will
never see another.

مرا مایم من نام مرگ تو کرد زمانه مرا پتک ترک تو کرد

° ° °

کمان را بمالید رستم بچنگ	بگریید مانند غران پلنگ
پس آنکه ببند کمر برد چنگ	گزین کرد یک چوبه تیر خدنگ
خدنگی بر آورد پیکان چو آب	نهاده بر او چار پَر عقاب
بمالید چاچی کمان را بدست	بچرم گوزن اندر آورد شست
ستون کرد چپ را و خم کرد راست	خروش از خم چرخ چاچی بخواست
چو سوفارش آمد بپهنای گوش	ز چرم گوزنان برآمد خروش
چو پیکان ببوسید انگشت او	گزر کرد از مهره پشت او
چو زد تیر بر سینش اشکبوس	سپهر آن زمان دست او داد بوس
قضا گفت گیر و قدر گفت ده	فلک گفت احسن ملک گفت زه
کشانی هم اندر زمان جان بداد	تو گفتی که او خود ز مادر نژاد

IX ۵

[مرثیه رستم بر وفات سیاوش]

ز شاهان کسی چو سیاوش نبود	چو او راد و آزاد و خامش نبود
دریغ آن رخ و برز و بالای او	دریغ آن رخ خسرو آرای او
دریغ آنچنان نامور شهریار	که چون او نبیند دگر روزگار

On the dais, like spring; in the assembly, the crown of
 princes;
 In combat, a lion, tiger and panther; and when his
 fingers closed on the foe, they were claws!
 Now so long as I live, I shall fill my heart and mind
 with vengeance for Siyāwush.
 I shall avenge the wrong done to him; I shall hammer
 down the heads of his enemies.
 I shall wage war with weeping eyes; I shall set the world
 aflame like my heart; I shall lead my troops against
 Tūrān; I shall seize, burn and destroy.
 When the sun rises on the morrow, then I and the mace
 and the battle-field and Afrāsiyāb.
 In such wise shall I beat his head with my heavy mace
 as blacksmiths beat iron,
 So that I may avenge the death of that young prince
 from that black-souled Turk.
 I shall spare neither Tūrān nor Afrāsiyāb; I shall turn
 the city of Tūrān into a river o'erflowing with blood!

IX 6

[A battle-scene]

With the hoofs of horses such dust arose from that
 wide battle-field that the climes (of the Earth) be-
 came six¹ and the Heavens became eight.
 Below it sank and up it rose on the day of battle, down
 to the Fish² the stream of blood, up to the moon, the
 cloud of dust.

1. According to the Arab geographers, the Earth is divided into 7 Climes; and there are likewise 7 Heavens.

2. "The Earth rests on the horns of a Bull which in turn is supported by a great Fish; and under the Fish is an Ocean.... and beyond that the knowledge of man goeth not."

چو بر گاه بودی بهاران بُدی بیزم افسرِ شہ-ریاران بدی
 برزم اندرون شیر و بہر و پلنگ ندیدست کس همچو او تیز چنگ
 کنون من دل و مغز تا زنده ام بکین سیاوش آگندہ ام
 ہمی کینہ شاہ باز آورم سرِ دشمنان زیرِ گاز آورم
 سوی مرزِ توران برانم سپاہ بگیرم بسوزم بسازم تباہ
 چو فردا برآید بلند آفتاب من و گرز و میدان و افراسیاب
 چنانش بکوہم بگرزِ گران کہ فولاد کوبند آہنگران
 مگر کینِ آن شہ-ریارِ جوان بخوام از آن ترکِ تیرہ روان
 نہ توران گزارم نہ افراسیاب ز خون شہرِ توران کنم رودِ آب

IX 6

[شرح جنگ]

ز سمِ ستوران در آن پہن دشت زمین شد شش و آسمان گشت ہشت
 فرو رفت و بر رفت روز نہرد بماہی نمِ خون و بر ماہ گرد

۱ - ہنسا بر جغرافیادانان تازی زمین را در ہفت اقلیم قسمت کردہ اند و ہمینگونہ افلاک ہم ہفت گانہ ہستند -

۲ - زمین بر شاخہای گاوی قرار گرفتہ و ماہی بزرگ پشتیبانی کند و زیر ماہی دریای ہست ... و ماورای آن فہم انسانی نمی رسد -

On the day of battle that worthy hero with sword,
dagger, mace and lasso
Cut, tore, broke and bound, the heads, breasts, legs and
hands of his foes.

IX 7

[Firdawsī's last Desire]

O thou Dispenser of Justice, the Creator of the World,
the Maker of the land and the sky,
Rekindle for us our Royal Splendour, restore to us our
crown of greatness,
Bring forth from the land one single son of Irānian stock
strong, clear-sighted, noble born
Who with the force of justice and manliness, with saga-
city, learning and wisdom
Might revive the glorious names of our ancestors and
make Irān a heaven (once again).

IX 11

[On the vicissitudes of life]

[Famous as Alexander's Bucephalus, is Rakhsh, the horse of Rustam. Finding Rustam taking his mid-day sleep and the unsaddled horse tied to a tree, Afrāsiyāb (Rustam's great rival) quietly went off with the horse. When, with the abandoned saddle on his back, Rustam began searching for his stolen horse, Firdawsī says]

SUCH are the ups and downs of life : now we are on the
back of a saddle ; now we have a saddle on the back.

بروزِ نبرد آن یلِ ارجمند بشمشیر و خنجر بگرز و کند
برید و درید و شکست و ببست یلان را سر و سینه و پا و دست

IX 7

[آرزوی آخرین فردوسی]

تو ای دادگستر جهان آفرین برآورنده آسمان و زمین
فروزان بما فیر شاهنشهی بما باز گردان کلاه مهی
بر انگیز یک مردِ ایران نثراد توانا و بینا دل و پاک زاد
که با نیروی داد و مردانگی بهوش و بفرهنگ و فرزاندگی
کند زنده نامِ نیاکانِ ما چو مینو کند خاکِ ایرانِ ما

IX 11

[در باب حوادثِ زندگانی]

[چنانکه اسب اسکندر بیوسیفلس معروف است مانند آن رخس ، اسب رستم است ،
افرامیاب (حریف صعب رستم) چون دید که رستم را خواب نیمروز برده و اسب بی
زین او به درختی بسته است ، او با اسب رستم بی صدا گریخت - چون رستم اسب
دزدیده خود را که بر پشتش زین نبوده ، جویا شد ، فردوسی میگوید]

چنین است رسمِ مرای درشت گهی پشت زین و گهی زین به پشت

‘UNŞURÎ

Abu'l-Qāsim Ḥasan ‘Unşurî, died c. 441/1049 was Sultān Maḥmūd's poet-laureate: he wrote fine odes, which exist in the form of a dīwān, and kept the Sultān in good humour with his impromptu verses XI-3.

X 1

[On the cut tresses of Ayāz, Sultān Maḥmūd's page boy. The tresses were cut by the Sultān's own order but thereafter the Sultān became inconsolable]

WHAT loss hath Beauty sustained if the tresses be clipped? Is this an occasion for getting up and sitting down restlessly?

Call for wine. This is the time for wine-drinking and merry-making—for to trim the cypress is to enhance its beauty!

X 2

[On Sultān Maḥmūd's fall from a polo-pony]

O king, did this evil sky which hath bruised thy fair face, ever act with propriety?

If the fault is of the polo-ball, strike it with the polo-stick; and if the pony is at fault, give the pony to me. [The Sultān gave the pony to the poet.]

X 3

[On the polo-pony's apology]

I mounted the pony to give it a sound thrashing. “But wait and hear my explanation,” said the pony:

عنصری

ابو القاسم حسن عنصری که در سن ۴۴۱ هجری مطابق ۱۰۴۹ میلادی در گذشت، ملک الشعراى سلطان محمود بوده، او قصیده های نیکو نوشته که در شکل دیوانی امروز موجود هستند، او بوسیله اشعار مرتجل خود بادشاه را خوش طبع داشت -

X₁

[درباره زلفین بریده ایاز که پیشخدمت سلطان محمود بوده، بنا بر فرمان سلطان، زلفین ایاز را بریدند ولی بعداً سلطان مضطرب گشت]

کی عیبِ سرِ زلفِ بت از کاستن است
چم جای بغم نشستن و خاستن است
جای نشاط و طرب و می خواستن است
کاراستنِ سرو ز پیراستن است

X₂

[چو سلطان محمود از یابوی چوگانی افتاد]

شایا ادبی کی فلکِ بدخو را
کآسیب رسانید رخِ نیکو را
گر گوی خطا رفت بچو گانش زن
ور اسپ غلط کرد بمن بخش او را

X₃

[بر عذر خواهی یابوی چوگانی]

رفتم بر اسپ تا نزارش بکشم
گفتا که نخست بشنو این عذرِ خوشم

“I am neither the terrestrial bull to sustain the weight of the WORLD nor am I the fourth sphere to carry the load of the SUN.” [The world and the sun both mean sultān Maḥmūd.]

X 4

[On the Sultān's liberality]

FORMERLY, who was I in the world and who knew me [though much I wandered in search of service]?

Now, with thy patronage, the position is reversed: I have become stationary (in Ghazna) and it is my name which is always on the move.

X 5

[On the advent of spring]

THE vernal sun is like a flirt with the cloud for its veil: now it is out of the veil; and now it is in.

Day by day the length of the day is increasing like the power of the king; and daily increasing is the bloom of the garden like the fortune of the king.

X 6

[On the tresses playing on the sweetheart's face]

WHO ever saw musk thrown on the face of the moon?
Have a glance at my sweetheart's face and see the sight!

نه گاوِ زمینم که جهان بر گیرم
نه چرخ چهارم که خورشید کشم

X 4

[در سخاوت سلطان]

که بودم من اندر جهان پیش ازین؟
که را بود در گیتی از من خبر؟
ز جاهِ تو معروف گشتم چنین
من اندر حضر نام من در سفر

X 5

[در آمدن فصل بهار]

چون حجابی لعبتان خورشید را بینی بناز
که برون آید ز میغ و گه بمیغ اندر شود
روز هر روزی بیفزاید چو قدرِ شهریار
بوستان چون بختِ او هر روز بر نا تر شود

X 6

[درباره کیسوی که با رخ یار بازی میکردند]

تا جهان بودست کس بر ماه زلفشاندست مشک
زلفِ او خود هر شبی بر ماه مشک افشان شود

FARRUKHĪ

Abu'l-Ḥasan 'Alī Farrukhī, the court-poet of the Ghaznawid rulers, Maḥmūd and Mas'ūd, accompanied Sultān Maḥmūd on his famous Somnāth expedition (1025-1026 A.D.) and in the following lines gives precise details, not available from any other source, of the flourishing Indian cities which lay between Multān and Somnāth.

XI

'Tis an insipid oft-told tale, the march of Alexander.
Say something new; for heard melodies are sweet but
those unheard of are sweeter.

* * *

Firstly (we came to) the city-fort of *Ludraḥ* (10 miles north of Jaisalmir) from whose lofty cupolas and battlements the intruder is welcomed with huge blocks of iron and granite.

Strong was the rampart and strong the rampart's battlements; and the defenders of the fort were like intrepid male lions.

Secondly *Chikudar* (i.e., Chiklodar in Jaisalmir), a fort with subterranean vaults containing boxes of jewellery; and at the foot of the hill a king who can put the lion to rout.

What a hill-fort it was, so lofty that it towered above the stars and looked down upon them as they passed in their course;

فَرّخی

ابو الحسن علی فَرّخی ملک الشعراى سلاطین غزنه اعنى
محمود و مسعود بوده، هنگام قشون کشی معروف سومنات او همراه
سلطان محمود بوده، در اشعار زیرین شاعر فرخی شرح صریح آن
شهرهای معموره هند که در بین ملتان و سومنات واقع بودند، میدهد که
در منابع تاریخی دیگر پیدا نیست.

XI

فسانه گشت و کهن شد حدیث اسکندر
سخن نو آر که نو را حلاوتی ست دگر

❖ ❖ ❖

نخست کُدر وه کز روی برج و باره او
چو کوه، کوه فرو ریخت آهن و مرمر
حصار او قوی و باره حصار قوی
حصاریان همه بر سان شیر شرزه نر
چو چیکو در که چه صندوقهای گوهر یافت
بکوه پایه آن شهر یار شیر شکر
چگونه کوهی چو نانکه از بلندی آن
ستارگان را گوئی فرود او ست مقر

Thirdly *Nahrvalah* (now called Patan in the Ahmadābād District) whose ruler *Bahim* (Bhīm Rāi) claimed precedence over all the kings of India.

(For) he had 200 war-elephants and a standing army of 100,000 picked troops : 10,000 cavalry and 90,000 infantry.

This big city whose buildings were so grand that their cornices touched the Gemini.

Was the wealthy *Rāi Bhīm's* capital and permanent headquarters wherein he lived in all manner of joy born of security.

Fourthly *Mundher* wherein was a wondrous tank which held the spectator spell-bound and set his mind a-thinking:

What a tank whose marvellous construction the more I try the less can I describe !

A huge wide tank from whose waters stood up a thousand small temples, exhibiting the engineer's art in a hundred thousand ways.

These temples were grouped round a large central temple containing an idol of such exquisite beauty that its face looked like the moon and its stature like the cypress.

Fifthly *Devalvārah* (i.e., Delvādā 40 miles east of Somnāth) which like the White Elephant (of Rustam's Haft *Khwān*) had raised its head to bar all passage.

Its main trees were the Pīpal and the Cocoanut which yielded fruit twice a year.

چو نهرواله که اندر دیار هند بهیم
 به نهرواله همی کرد بر شهان مفخر
 دویست پیل و کما بیش ده هزار سوار
 نود هزار پیاده مبارز و صفدر
 بزرگ شهری و در شهر کاخهای بزرگ
 رسیده کنگره کاخها به دو پیکر
 همیشه رای بهیم اندر آن مقیم بُدی
 نشسته ایمن و دل پر نشاط و تازه و تر
 چو مُندهیر که در مُندهیر حوضی بود
 چنانکه خیره شدی اندر آن دو چشم فکر
 چگونه حوضی چونانکه هر چه بیندیشم
 نمی توانم گفتن صفاتش اندر خور
 فراخ پهنا حوضی بصد هزار عمل
 هزار بتکده خرد گردِ حوض اندر
 بزرگ بتکده پیش و در میانش بتی
 بحسن ماه ولیکن بقامتِ عر عر
 دگر چو دیولوارده که همچو دیو سفید
 پدید بود سر افراشته میانِ گذر
 در او درختان چون کوز هندی و پوپل
 که هر درخت بسالی دهد مکرر بر

A formidable rampart ran around the city-fort wherein was a whole army of temple-worshippers.

یکی حصار قوی بر کران شهر و درو
ز بت پرستان گرد آمده یکی معشر

MINUCHIHRI

Abu'n-Najm Ahmad Minuchihri of Dānghān is the author of a Diwān of Odes remarkable for their fluency of expression and originality of concept. He was court-poet of Sultān Mas'ūd of Ghazna and died c. 432/1040.

XII 1

[On the Grape]

THE Grape is like a musk-coloured woman and her womb is like a musk-holder.

In her womb she bears one Life and two hearts, but these are three pieces of bone.

They say that an animal's life is in its heart. But her heart and her life and her soul are bone.

I never heard that Life has colour, but her life has colour like a tulip in a garden.

Life bears no fragrance, but hers in the fragrance of musk, amber and the Myrobalan.

The grape is black, and like the moon, and no wonder; for blackness is an attribute of the moon-faced.

She has no other fault apart from her pregnancy and she is still a maiden just come of age.

منوچهری

ابو النجم احمد منوچهری دامغانی ، صاحب دیوان قصاید ست
که در روانی عبارت و ندرت فکر قابل ملاحظه است ، او یکی از
شعرای حضرت سلطان مسعود غزنوی بوده و در سن ۴۳۲ هجری
مطابق ۱۰۴۰ میلادی در گزشت -

XII

[در صفت انگورها]

انگور بکردار زنی غالیه رنگ است
او را شکمی همچو یکی غالیه دان است
اندر شکمش هست یکی جان و دو تادل
وین پرسه مراو را زسه پاره ستخوان است
گویند که حیوان را جان باید در دل
آنرا ستخوانی دل و جان است و روان است
جان را نشنیدم که بود رنگ ولی جانش
همرنگ یکی لاله که در لاله ستان است
جان را نبود بوی خوش و بوی خوش او
چون بوی خوش غالیه و عنبر و بان است
انگور سیاه است و چو ماه است و عجب نیست
زیرا که سیاهی صفت ماه رویان است
عیش جز این نیست که آستن گشتست
او نیز یکی دخترکی تازه جوان است

Without a husband she became pregnant, like the daughter of 'Imran, but this story is far more interesting and entertaining than that.

For by breath Mary became pregnant but this daughter of vine, without lips or breath.

The pregnancy of the daughter of 'Imran led to (the birth of) a son ; the pregnancy of the daughter of vine leads to (the birth of) Life.

That was the soul of the God of all Creation ; this wine is the God of all Creation.

Him they seized and drew (to the gallows) and killed ; her, they kill and draw (out)—strange ! can it be ?

He brought back to life but one or two ; she brings back all the world.

Life in Death denoted the Holy Ghost ; Life in Death denotes her.

The Jews intended to kill Christ ; the whole world intends to kill her.

Behold, what loss did He suffer at their hands ? And lo, what loss does she suffer ;

He attained complete bliss after His trials ; she attains complete bliss after hers.

The Heavens became His mansion ; but her place is on the hand of kings and ministers.

بی شوی شد آبستن چون دختر عمران
 وین قصه بسی خوبتر و خوشتر از آن است
 زیرا که گر آبستن مریم بدهان شد
 این دختر رز را نه لب است و نه دهن است
 آبستنی دختر عمران به پسر بود
 و آبستنی دختر انگور بجان است
 آن روح خداوند همه خلق جهان بود
 وین راح، خداوند همه خلق جهان است
 آن را بگرفتند و کشیدند و بکشتند
 وین را بکشد و بکشند این به چه سان است
 آن زنده یکی را و دو را کرد بمعجز
 وین زنده گر جان همه خلق جهان است
 ناکشتن و کشتن صفت روح قدس بود
 ناکشتن و کشتن صفت این حیوان است
 گر قصد جهودان بُد در کشتن عیسی
 در کشتن این قصد هم اهل جهان است
 آن را نگر از کشتن آنها چه زیان بود
 وین را نگر از کشتن اینها چه زیان است
 آن را پس سختی ز همه رنج امان بود
 وین را پس سختی ز همه رنج امان است
 آن را بساوات مکان گشت مر این را
 بردست امیران و وزیرانش مکان است

XII 2

[On the Candle]

O thou whose soul glitters in the middle of thy forehead; our body is sustained by our soul; thy soul is sustained by thy body.

If not a star, why dost thou not appear save at night?
If not a lover, why art thou weeping over thyself.

Thou art a star but thy sky is of wax; thou art a lover but thy beloved is the tray.

Thou wearest thy shirt (i.e., wick) inside thy body: aye everyone weareth his shirt over his body but thou wearest thy body over thy shirt.

When thou diest, fire restores thee to life; when thou fallest ill, beheading is thy cure!

While laughing (i.e., guttering) thou art weeping and this is rare, for thou art thine own lover and thine own beloved.

Thou dost blossom without spring; thou dost fade without autumn; thou dost weep without eyes; thou dost smile without a mouth.

'Tis usual to sleep at night—and for thy sake I am awake at night and asleep by day.

Parted from thee, I am the foe of the sun; united with thee, I am the friend of the dark night.

you resemble me in all its details and I resemble you in toto; both of us are enemies of our own selves and friends of assembly.

ای نهاده بر میانِ فرقِ جانِ خویشان
 جسمِ ما زنده بجانِ و جانِ تو زنده بتن
 گر نه کوکب چرا پیدا نگردي جز بشب
 ورنه عاشق چرا گرئی همی بر خویشان
 کوکبی آری ولیکن آسمانِ تست موم
 عاشقی آری ولیکن هست معشوقِ لکن
 پیرهن در زیرِ تن پوشی و پوشد بر کسی
 پیرهن بر تن تو تن پوشی همی بر پیرهن
 چون بمیری آتش اندر تو رسد زنده شوی
 چون شوی بیمار بهتر گردی از گردن زدن
 تا همی خندی همی گرئی و این بس نادر است
 هم تو معشوقی و عاشق هم بتی و هم شمن
 بشگفی بی نوبهار و پژمیری بی مهرگان
 بگرئی بی دیدگان و باز خندی بی دهن
 رسمِ ناخفتن بروز است و من از بهر ترا
 بی و سن باشم همه شب روز باشم با و سن
 از فراق روی تو گشتم عدوی آفتاب
 وز وصالِ بر شب تیره شدستم مفتن
 تو مرا مانی بعینه من ترا مانم درست
 دشمنِ خویشیم هر دو دوستدار انجمن

We (both of us) are inflamed to meet the objectives of friends; the friends are in relief because of us while we are grief-stricken.

Both of us are crying; both are pale; both are melting; both are burning; both are solitary; both, tried and tested.

The flame which I bear in my heart I behold on thy head: what thou hast placed on thy head, its home is in my heart.

Thy face is yellow like the fenugreek which has just blossomed at day break; mine is pale like the fenugreek which hath faded in the meadow.

I have tested all my friends, intimate and casual; not one of them is solicitous; not one of them is true.

Thou art my confidant; thou art ever my friend; thou art my sympathizer; I am thine and thou art mine!

XII 3

[On Rhetorics]

[Each couplet contains 30 words and all are monosyllables: 15 nouns in one hemistich and the corresponding 15 imperatives in the other hemistich or *vice versa*]

LOVE, care, mole, tress, face, eyes, down and cheek
Make, s(h)ow, rub, smell, kiss, see, scratch and bite.

*

*

*

Crush, bind, pull, bring, sow, tear, drink and hide
Hate, love, grief, joy, good, bad, wine and secret.

خویشتن سوزیم هر دو بر مرادِ دوستان
 دوستان در راحت انداز ما و ما اندر حزن
 هر دو گریانیم و هر دو زرد و هر دو در گداز
 هر دو سوزانیم و هر دو فرد و هر دو ممتحن
 آنچه من بر دل نهادم بر سرت بینم همی
 آنچه تو بر سر نهادی در دلم دارد وطن
 روی تو چون شنبلیله نو شکفته بامداد
 روی من چون شنبلیله پژمریده در چمن
 من دگریارانِ خود را آزمودم خاص و عام
 فی یکی شان راز دارونی وفا اندر دو تن
 راز دارِ من تویی همواره یارِ من تویی
 غمگسارِ من تویی من آنِ تو تو آنِ من

XII 3

[در معانی و بیان]

[هر بیت دارای سی کلمات هست و همه کلمات يك هجائی هستند، پانزده اسمها
 در يك مصرع و در مصرع دیگر پانزده صیغه های امر مطابق آنها یا بالعکس]

عشق و مهر و خال و زلف و روی و چشم و خط و لب
 ورز و کار و مال و بوی و بوس و بین و خار و خای

✱ ✱ ✱

کش و بند و بر و آر و کن و کار و خور و پوش
 کین و مهر و غم و لهر و بد و نیک و می و راز

Give, take, pick, play, bite, taste, go and make
Gold, wine, rose, ball, lip, face, road and fuss.

XII 4

O world, I have tested thee at every step; thou art a
complete deception, a total liability.

And were I to test thee a hundred times more, I shall
find thee to be just the same, just the same, just
the same, just the same.

XII 5

BEHOLD, how curious is the orange ! 'Tis a hard breast
—and elongated and sagging !

ده و گیر و چین و باز و گز و نوش و رو و کن
زر و جام و گل و گوی و لب و روی و می و ناز

XII 4

هر گام کردم ترا آزمایش سراسر فریبی سراسر زیانی
وگر آزمایشت صد بار دیگر همانی همانی همانی همانی

XII 5

بنگر بترنج ای عجبی وار که چون است
پستانی سخت است و دراز است و نگون است

NĀṢIR-I-KHUSRAW

The poet-philosopher, Mu'īnu'd-Dīn Nāṣir-i-Khusraw 1005—1070 A.D., author of a Dīwān, mathnawīs and prose-works; became a convert to the Ismā'īlī creed which lays great emphasis on allegorical or spiritual interpretation, whereof the following is a splendid example. The poet's alternative pen-name is Hujjat, i.e., Proof of Khurāsān.

XIII 1

[On Ta'lim, the doctrine of spiritual interpretation]

WITH gratitude to the Beneficent God for His favours,
the pilgrims arrived in all their glory.

They had performed the Greater and Lesser Pilgrimage
and had safely returned home.

In that pilgrims' party was a friend of mine, sincere,
intimate and kind.

"Tell me," said I, "how you escaped the hazards of
that painful and dangerous journey.

During your absence incessant worry has been my
constant companion.

Happy I am that you have made the Pilgrimage: (I
think) there is none like you in the world.

Now let me know how exactly you paid your respects
to that great sanctuary.

When you donned the pilgrim's garb (*aḥrām*) what
firm resolve did you make?

Did you render unlawful (*ḥarām*) unto yourself all pleasures save spiritual and divine?"

ناصر خسرو

معین الدین ناصر خسرو از ۱۰۰۵ میلادی تا ۱۰۷۰ میلادی می زیست ، هم شاعر و هم دانشمند ، صاحب دیوان ، مثنوی ها و هم آثار نثری ، تغییر مذهب به عقیده اسماعیلی کرد - اسماعیلی ها بر تفسیر تمثیلی یا روحانی بسیار تاکید کنند و مثال زیرین آن خیلی زیباست - تخلص متناوب شاعر ، حجت ، است اغنی ، حجت خراسان ، -

XIII

[در باره تعلیم : اصول تفسیر روحانی]

حاجیان آمدند با تعظیم	شاگرد از رحمتِ خدای رحیم
یافته حج و عمره کرده تمام	باز گشته بسوی خانه سلیم
مر مرا در میانِ قافله بود	دوستی مخلص و عزیز و کریم
گفتم او را بگو چون رستی	زین سفر کردن برنج و بیم
تا ز تو باز مانده ام جاوید	فکرتم را ندامت است ندیم
شاد گشتم بدانکه کردی حج	چون تو کس نیست اندرین اقلیم
باز گو تا چگونه داشته	حرمت این بزرگوار حریم
چون همی خواستی گرفت احرام	چه نیت کردی اندر آن تحریم
جمله بر خود حرام کرده بدی	هر چه ما دون کردگارِ عظیم

"No," said he. Then said I: "When you said, '*Here I am*' with reverence and full knowledge of its significance,

Did you hear the Voice of God and give such answer as Moses did?"

"No," said he. Then said I: "When you stood on the top of Mt. '*Arafāt*' and were admitted to His audience,

Did the breeze of *Ma'rifat* (Gnosis) play upon you making you an '*A'rif*' (Knower of God) and an alien to yourself?"

"No," said he. Then said I: "And when you threw pebbles at the Devil, did you also throw stones at the devil within you?

Did you renounce your evil ways? Discard all your vicious acts and habits?"

"No," said he. Then said I: "And when you slaughtered sheep for the sake of the orphan and the captive,

Did you notice the proximity of God and slaughter your own lower, appetitive 'self' first of all?"

"No," said he. Then said I: "And when the significance of Abraham's sacrifice dawned upon you,

Did you truly, sincerely, totally surrender your very '*Self*' to God?"

"No," said he. Then said I: "And when you circumambulated the shrine, making the rounds like an ostrich at his journey's end,

Did you recall the circumambulation of angels round the throne of God?"

گفت نه گفتمش زدی لبیک	از سر علم و از سر تعظیم
می شنیدی ندای حق و جواب	باز دادی چنانکه داد کلیم
گفت نه گفتمش چو در عرفات	ایستادی و یافتی تقدیم
عارف حق شدی و منکر خویش	بتو از معرفت رسید نسیم
گفت نه گفتمش چو سنگ جمار	همی انداختی بدیو رجیم
از خود انداختی برون یکسو	همه عادات و فعلهای ذمیم
گفت نه گفتمش چو می کشتی	گوسپند از پی اسیر و یتیم
قرب حق دیدی اول و کردی	قتل و قربان نفس دون لثیم
گفت نه گفتمش چو گشتی تو	مطلع بر مقام ابراهیم
کردی از صدق و اعتقاد و یقین	خویشی خویش را بحق تسلیم
گفت نه گفتمش بوقت طواف	که دویدی بهر وله چو ظلم
از طواف همه ملائکیان	یاد کردی بگرد عرش عظیم

“No,” said he. Then said I: “And when you ran from the Hill of *Şafā* to the Hill of *Marrah* (as required by the rites of the Pilgrimage),

Did you feel the progress of ‘Self’ from *purity* (*şafā*) to *manliness* (*muruvvah*) making you indifferent to Heaven and Hell?”

“No,” said he. Then said I: “And when you had to leave the shrine, did your heart split in two with the agony of parting,

And did you bury it in the Holy Place and do you feel now like a *decaying bone*?”

“No,” said he, “for what you have just explained to me I never knew before, right or wrong.

“Then, my friend,” said I, “you have not performed the Pilgrimage. You never reached the Stage of Self-annihilation:

You went, saw Mecca and returned—having purchased with silver the afflictions of desert-travel.

And if you perform the Pilgrimage again, then act as I have *indoctrinated* you (for religious acts are null and void unless accompanied by corresponding movements of the heart).”

XIII 2

[Pride goeth before a Fall]

ONE day an eagle rose from the top of a hill, opened its wings with pride and soared into the sky.

It looked at its straight feathers with admiration and said: “Today the face of the earth lies under my wing.

گفت نه گفتمش چو کردی سعی از صفا سوی مـروه بر تقسیم

دیدي اندر صفای خود مروه شد دلت فارغ از جهمیم و نعیم

گفت نه گفتمش چو گشتی باز مانده از هجر کعبه دل بدو نیم

کردی آنجا بگور مر خود را هم‌چنانی کنون که گشته رمیم

گفت ازین باب هر چه گفتی تو من ندانسته ام صحیح و سقیم

گفتم ای دوست پس نکردی حج نشدی در مقام محو مقیم

رفته و مگه دیده آمده باز محنت بادیه خریدده بسیم

گر تو خواهی که حج کنی پس ازین همچنان کن که کردمت تعلیم

XIII 2

[خود فروشی مایه موقوف است]

روزی ز سر سنگ عقابی بهوا خاست

از بهر طمع بال و پر خویش بیا راست

بر راستی بال نظر کرد و چنین گفت

امروز هم روی زمین زیر پر ماست

If I fly upwards, I can go beyond the sun; if I look downwards, I can spot an atom, though it be at the bottom of the sea;

And if a mosquito moves on a dust-heap, my eye can catch its slightest movement.

Much it boasted and reckoned not with Fate. Behold how this tyrannical sky dealt with it.

Suddenly, from his ambush, an expert archer shot at it an arrow, as ordained by Fate and Destiny.

That heart-piercing arrow fell on the eagle's wing and brought it down from the cloud to the earth.

The eagle fell on the ground and rolled like a fish and flapped its wings right and left.

And much it wondered how such sharpness and swiftness and flight could proceed from a little bit of iron and wood.

Then it looked closely at the arrow and saw there its own plumes and said: "Against whom shall I complain: it is from us what hath come to us."

O Proof (of Khurāsan)! banish pride from thy mind: Behold the eagle, how it boasted, and what it fared.

گر اوج بگیرم بپریم از نظر شید
 می بینم اگر ذره اندر تگ دریاست
 گر بر سر خاشاک یکی پشه بجنبد
 جنبیدن آن پشه عیان در نظر ماست
 بسیار منی کرد و ز تقدیر نترسید
 بنگر که ازین چرخ جفا پیشه چه برخاست
 ناگه ز کمینگاه یکی سخت کمائی
 تیری ز قضا و قدر انداخت برو راست
 بر بال عقاب آمد آن تیر جگر دوز
 و ز ابر مرا و را بسوی خاک فرو کاست
 بر خاک بیفتاد و بغلطیه چو ماهی
 و انگاه پر خویش کشید از چپ و از راست
 گفتا عجب است اینک ز چوب است و ز آهن
 این تیزی و تنیدی و پریدنش کجا خاست
 زی تیر نگه کرد و پر خویش برو دید
 گفتا ز که نالیم که از ماست که بر ماست
 حجت تو منی را ز سر خویش بدر کن
 بنگر بعقابی که منی کرد چها خواست

QAṬIRĀN

Abū Manṣūr Qaṭirān of Tabrīz, the protege of the "Forgotten Rulers" of Adharbāijan, died in 465 H. His dīwān consists chiefly of odes, the best example being the following qaṣīdah on the earthquake which destroyed Tabrīz in 434 H.

XIV ₁

[On the earthquake of Tabrīz]

THERE was no city better than Tabrīz in safety, wealth,
goodness and beauty.

Everyone was busy and happy with his own occupation
—the prince and servant, the army cheif, the sage
and the patron.

But in half the time the heart can raise a sigh ; in half
the time the lips can utter a word

God hurled death on the people of Tabrīz and the sky
made the wealth of Tabrīz decline.

What was high became low, what was low, became
high ; the hills became dunes (of sand) and the du-
nes became hills.

The earth cracked, the trees snapped, the waters rose
and the hills began to slide.

Many a building there was whose roof touched the sky ;
and many a tree whose branches reached the moon :

قطران

ابو منصور قطران تبریزی پرورده رؤسای فراموش شده مملکت
آذربایجان، در سن ۴۶۵ هجری در گزشت، دیوانش مشتمل بر قصاید
است مخصوصاً، که نظیر زیبا ترین آنها قصیده زیرین بر زلزله هست که
در سنه ۴۳۴ هجری تبریز را در گرفته و خراب کرد.

XIV ۱

[در باره زلزله تبریز]

نبود شهر در آفاق خوشتر از تبریز
به ایمنی و بمال و بنیکوئی و جمال
در او بکام دل خویش هر کسی مشغول
امیر و بنده و سالار و فاضل و مفضل
به نیم چندان کز دل کسی بر آرد قیل
به نیم چندان کز لب تنی بر آرد قال
خدا بمردم تبریز بر فگند فنا
فلک بنعمت تبریز بر گماشت زوال
فراز گشت نشیب و نشیب گشت فراز
رمال گشت جبال و جبال گشت رمال
دریده گشت زمین و خمیده گشت نبات
دمنده گشت بحار و رونده گشت جبال
بسا سرای که بامش همی بود فلک
بسا درخت که شاخش همی بود هلال

Of that tree nothing was left but a *mass*, of that building nothing was left but a *mess*.

Not a person remained to tell another, "*Dont wail*"; not a person remained to tell another, "*Dont weep*".

And if the survivor also survived *wailing*, he became thin like a hair; and if the survivor also survived *weeping*, he became bent like a horseshoe.

May God isolate perfection from whatsoever is beautiful in the world; for as soon as perfection is reached, decline sets in.

Of the ladies, and many they were, who were ready to steal my heart; of the men, and many they were, who were ready to steal my ideas,

To whom I was wont to put my questions with abandon, to whom I was wont to give my replies with caution (respectively)—

One group was laid low in death, and one group went crazy with terror.

Today the *dead loss* cannot be assessed but the eye can see that nothing beautiful or valuable remains now in Tabrīz, among persons or buildings.

And though the worst is over, what can be worse than these constant minor tremors—(agents of impending death)?

XIV₂

THE Feast of the New Year comes once in the course of a whole year and lasts for a single day; but by seeing thee I have a perpetual Feast: every day is New Year's day for me.

کز آن درخت نمانده کنون مگر آثار
 و از آن سرای نمانده کنون مگر اطوال
 کسی که رسته شد از مویہ گشته بود چو مو
 کسی که جسته شد از ناله گشته بود چو نال
 یکی نبود که گوید بدیگری که مموی
 یکی نبود که گوید بدیگری که منال
 کمال دور کناد ایزد از جمال جهان
 کمی رسد بجمالی کجا گرفت کمال
 بمر بود دل من ر بوده چند نگار
 بفضل بود دل من سپرده چند همال
 بدان همال همی دادی بعلم جواب
 و ز آن نگار همی کردم ببوسه سوال
 یکی گروه بزیز اندر آمدند ز مرگ
 یکی گروه پریشان شدند از آن احوال
 ز رفتگان نشنیدم کنون یکی پیغام
 ز ماندگان نشنیدم کنون بهاء و جمال
 گزشت خواری لیک این از آن بود بدتر
 که هر زمان بزمین اندر اوفتد زلزال

XIV 2

یک روز بود عید بیک سال بیک بار
 همواره مرا عید ز دیدار تو هموار

One day the rose-bush gets laden with roses: but thy cheeks are roses which are always in bloom.

One day can I gather violets in the garden; but thy tresses are violets, growing in thick clusters, all the year round.

For one week only does the narcissus appear in the plains; but those eyes of thine are narcissi which flourish in all seasons of the year.

Nor is the narcissus fresh if it is not yet *awake* (*fully open*); but those dark narcissus-eyes of thine are always fresh, awake or asleep.

The jasmine appears only in spring; but in the hyacinths of thy hair one may *smell* the jasmine night and day.

یک روز بشاخ اندر پر بار بود گل
روی تو مرا هست همیشه گل پر بار
یک روز بنفشه برم از باغ بدسته
زلفین تو پیوسته بنفشه است بخروار
یک هفته پدیدار بود نرگس دشتی
آن نرگس چشم تو هم ساله پدیدار
نرگس نبود تازه که بیدار نباشد
تازه است سیم نرگس تو خفته و بیدار
باشند سمن زاران بهنگام بهاران
بر سنبل تو هست شب و روز سمن زار

AZRAQĪ

When exactly Azraqī or his patron Shamsu'd-Dawlah Abul-Fawāris Ṭughānshāh, brother of Malikshāh, lived and died are unknown. But as Malikshāh reigned from 1073-1092 A.D. Azraqī must have been a contemporary of Nāṣir-i-Khusraw and Qaṭirān; and if the poems of Azraqī have perished, at least this impromptu Fragment will never die.

XV

[The king Ṭughānshāh who was playing dice wanted two sixes to win the wager in a game of backgammon. So he controlled and threw the dice; but instead of *two sixes* he obtained *two ones*—whereupon he lost his temper completely. Now the dice is a cube and on this cube the position of No. 1 is right opposite to the position of No. 6; so the poet Azraqī came forward and said]

IF His Majesty wanted a throw of *two sixes* and obtained *two ones*, do not think the dice has disregarded His Majesty's summons.

The two sixes have come, but as they had to come to the Royal Presence they came bowing low with their forehead on the ground.

ازرقی

در کدام ایام ازرقی و ولی نعمت او شمس الدوله ابو الفوارس طغان شاه برادر ملکشاه زندگانی میکرد و ازین جهان درگذشت، ما نمی دانیم ولی چون ملکشاه از سن ۱۰۷۳ تا سن ۱۰۹۲ میلادی حکمرانی میکرد، ازرقی یکی از معاصرین ناصر خسرو و قطران بوده، اگرچه اشعار ازرقی از بین رفت لاقول این قطعه بالبداهه هرگز نمی میرد:

XV

در بازی نرد برای پیش بردن شرط، سلطان طغان شاه دو مهرهای شش میخواست، احتیاطها کرد و نرد را انداخت ولی بجای دو شش، دو يك برآمد، سلطان طغان شاه عظیم تیره گشت و از طبع برفت، حالا نرد مکعب بود و روی نرد وضع نمره ۱ درست بر ضد نمره ۶ باشد، پس شاعر ازرقی برخاست و گفت:

گر شاه دو شش خواست دو یک زخم افتاد
تا ظنِ نهبری که کعبتین داد نداد

آن زخم که کرد رأی شاهنشاه یاد
در خدمت شاه روی بر خاک نهاد

NAṬANZI

Adīb of Naṭanz, died in 499 H./1106 A.D.; lives in Persian poetry because of this single verse.

XVI

[Each hemistich is a complete anagram; it can be read both *forwards* and *backwards* in the original *Persian* as follows:

←	←
Z Nṭnz āmd rkt krd mā z Nṭnz	Z Nṭnzm z Nṭnzm z Nṭnzm z Nṭnz
→	→

Further, the second hemistich contains the device of quadruple repetition, examples of which are singularly rare in Persian poetry. Finally the verse is onomatopoeic : the petty birthplace of the poet becomes an important town because of the *sound* of the verse.

FROM Naṭanz comes my mental outfit from Naṭanz :
 from Naṭanz I am, from Naṭanz I am, from Naṭanz
 I am, from Naṭanz.

ناطنزی

ادیب ناطنزی در سن ۴۹۹ هجری مطابق ۱۱۰۶ میلادی در
گزشت ولی در منظومات فارسی بنا بر شعری زنده هست -

XVI

[هر مصرعه مقلوب کامل است و آنرا هم از عقب و هم از جلو در فارسی اصل
(بی قلب) میتوان خواند چنانکه در زیر می آید :

مکرراً مصرعه ثانیه دارای تکرار چهارگانه است که نظائر آن در اشعار فارسی
بسیار نادر هستند و بالآخره شعر شبیه به صداست - مولد حقیر شاعر بنا بر صدای
شعری يك شهر مهم می شود]

ز نطنز آمد رختِ خردِ ما ز نطنز
ز نطنزم ز نطنزم ز نطنزم ز نطنز

‘UMAR-I-KHAYYĀM

The poet-astronomer ‘Umar-i-Khayyām, died 1123 A. D., made original contributions to algebraic equations, introduced the Jalālī era (after the Seljūk king Jalālu’-d-Dīn Malikshāh 1073-1092) and wrote quatrains wherein wine, sin and life are the main themes: Wine gives pleasure (1-2), drowns sorrow (3), is permissible in Paradise so why not drink now (4-5) especially as the future is uncertain and there may be no Paradise at all (8) And if to drink wine is sinful, even so go ahead with it (9) for the sinfulness of Man helps God to exercise His attribute of Mercy (10-12). And sins must be non-punishable because our actions are pre-determined and punishment of sins which Man is powerless to resist would make God a tyrant (14). As for Life, dust we are and to dust we return--the beggar’s dust being indistinguishable from the King’s (21).

XVII 1

SINCE Venus and the Moon appeared in the sky, no one
saw anything better than pure wine.

I am surprised at the vintners for what can they buy
anything more precious than the wine they sell.

عمر خیام

عمر خیام هم شاعر و هم هیئت دان ، در سن ۱۱۲۳ میلادی در گزشت ، در معادله های جبر و مقابله سهم مبتکر دارد ، تاریخ جلالی را احداث نموده (بر طبق بادشاه سلجوقی جلال الدین ملکشاه ۱۰۹۲ - ۱۰۷۳) و رباعیات را نظم کرد که دارای عنوانات مخصوص مثل اینکه شراب ، گناه و زندگانی است ، شراب در نشاط می آورد ، غم را بر میکند ، و در جنت رواست ، پس چرا حالا نخوریم مخصوصاً در حالیکه مستقبل نا معلوم است و ممکن که جنت قطعاً وجود نداشته باشد ، و اگر شراب خوردن هم عصیان است باز هم در خوردنش جلوتر روزیرا که گناه آدم رافت خداوندی را که یکی از صفات الهی است ، مساعدت کند و گناه مستوجب سیاست نیست ازینرو که همه عملهای ما را قبلاً تصمیم کرده اند و مجازات بر عصیان که مقاومت آن مردم نتوانند کرد ، خدای تعالی را ستمگار گرداند . راجع به زندگانی ، ما خاک هستیم و با خاک برابر می شویم و خاک گدای را از خاک بادشاه فرق نمیتوان کرد -

XVII ۱

تا زهره و م در آسمان گشت پدید

بهتر ز می ناب کسی هیچ ندید

من در عجم ز می فروشان کایشان

به زانکه فروشند چه خواهند خرید

XVII 2

KHAYYAM, if thou art drunk, be happy; if thou art in the company of a moon-faced beauty, be happy;

Since "*not to be*" is the end, think thou "*art not*" when thou "*art*" and be happy !

XVII 3

DRINK wine which removes the excess of scarcity and the worries of 72 sects:

Refrain not from wine whose one draught is the cure for a thousand maladies.

XVII 4

I have heard of the Paradise-to-be, of its fairies and the Garden of Eden, of its streams of wine, milk, honey and sugar.

Fill the bowl of wine and hand it over to me: a bird in hand is worth a thousand in the bush.

XVII 5

THEY guarantee us a Paradise, full of fairies, flowing with wine, milk and honey,

If I have taken to drinking in the company of a sweetheart, am I doing anything else save what He expects of me hereafter ?

XVII 2

خیام اگر ز باده مستی خوش باش
 با ماه رخی اگر نشستی خوش باش
 چون عاقبتِ کارِ جهان نیستی است
 ازگا که نیستی چو هستی خوش باش

XVII 3

می خور که ز دل کثرت و قلت ببرد
 و اندیشه هفتاد و دو ملت ببرد
 پرهیز مکن ز کیمیائی که ازو
 یک جرعه خوری هزار علت ببرد

XVII 4

گویند بهشت و حور و کوثر باشد
 جوی می و شیر و شهد و شکر باشد
 پر کن قدح باده و بر دستم نه
 نقد ز هزار نسیم خوشتر باشد

XVII 5

گویند بهشت و حورِ عین خواهد بود
 آنجا می و شیر و انگبین خواهد بود
 گر ما می و معشوق گزیدیم چه باک
 چون عاقبتِ کار چنین خواهد بود

XVII 6

To have or not to have, to restrain or enjoy—how long shall I worry with the thought of tomorrow?

Fill high the bowl with wine, for I do not even know whether I shall exhale the breath I am inhaling.

XVII 7

O thou who art the product of the 4 Elements and the 7 Spheres and art constantly in the fire of worry, because of these 7 and 4,

Drink, pretty creature, drink: a thousand times I have told thee this, when thou art gone, thou art gone—thou shalt return no more!

XVII 8

THEY say, "Paradise with its fairies is a fine place;" and I reply: "the juice of the grape is finer."

Take this cash and ignore that credit—"oh the brave music of a distant drum!"

XVII 9

THE caravan of life goes on its way: utilize the fleeting moments and take thy fill of pleasure.

O cup-bearer, why dost thou worry over the Resurrection of Tomorrow: bring the bowl of wine, for the night is passing.

XVII 6

تاکی غیم آن خورم که دارم یا نه
وین عمر بخوش دلی گزارم یا نه
پر کن قدح باده که معلوم نیست
کایندم که فرو برم بر آرم یا نه

XVII 7

ای آنکه نتیجه چهار و هفتی
وز هفت و چهار دائم اندر تفتی
می خور که هزار بار بیشت گفتم
باز آمدنت نیست چو رفتی رفتی

XVII 8

گویند کسان بهشت با حور خوش است
من میگویم که آب انگور خوش است
این نقد بگیر و دست از آن نسیم بدار
کآواز دهل شنیدن از دور خوش است

XVII 9

این قافله عمر عجب میگذرد
در یاب دمی که از طرب میگذرد
ساقی غم فردای قیامت چه خوری
پیش آر پیاله را که شب میگذرد

XVII 10

THE tavern flourishes because of our drinking: the blood of 2,000 broken vows is on my soul;

If I do not commit sins, how will the Divine Mercy function? His resplendent Mercy exists because of the (dark) sins we commit.

XVII 11

I am a sinful servant, where is Thy Grace? The night is dark and I am far from home, where is Thy Light?

Wert Thou to give us Paradise as a reward for our virtues, that would be a tradesman's exchange, not Thy Mercy.

XVII 12

WHO is there who hath committed no sins? Let me know; and how did the sinless fare? let me know;

Good for good and evil for evil is our method of dealing: if it is also Thine, what is the difference between us and Thee? let me know.

XVII 13

O thou who movest like a polo-ball struck with a mallet; have a drink and put not thy questions to me.

For He who keepeth thee moving in this world of strife,
'tis He who knows 'tis He who knows, 'tis He who knows, 'tis He.

XVII 10

آبادی میخانه ز می خوردنِ ماست
 خونِ دو هزار توبه در گردنِ ماست
 گر من نکنم گناه رحمت چه کند
 آرایش رحمت ز گنه کردنِ ماست

XVII 11

من بنده عاصم رضای تو کجاست
 تاریک دلم نورِ صفای تو کجاست
 ما را بهشت اگر تو بطاعت بخشی
 این بیع بود لطفِ عطای تو کجاست

XVII 12

ناکرده گناه در جهان کیست بگو
 و آنکس که گنه نکرد چون زیست بگو
 من بد کنم و تو بد مکافات بدهی
 پس فرق میانِ من و تو چیست بگو

XVII 13

ای رفته بچوگان قضا همچون گو
 چپ میخور و راست میرو و هیچ مگو
 کانکس که ترا فگند اندر تگ و پو
 او داند و او داند و او داند و او

XVII 14

ON my path Thou layest a thousand snares for my soul
(*and makest my Fall inevitable*) and yet Thou sayest:
"Beware no false step, *for I shall punish thee.*"

When there is nothing in the Universe, not even an atom, not subservient to Thy command, 'tis strange that Thou shouldst call *me a sinner when the order to sin comes from Thee.*

XVII 15

THE mystery of Eternity will not be known to me and thee; the scroll of Destiny cannot be read by me and thee;

Behind a veil there is a little talk between me and thee; when the veil is uplifted, down will the curtain drop on me and thee.

XVII 16

FROM the nadir of the dark Earth to the zenith of Saturn I was able to solve all problems.

All manner of intricate knots I unravelled with ingenuity but not the Knot of (Life and) Death.

XVII 17

NEVER did my heart abandon its pursuit of knowledge; few were the secrets which remained unknown to me.

After thinking deep, night and day, for two and seventy years, *it is now known to me that nothing was known to me.*

XVII 14

بر رهگزرم هزار جا دام نهی
 گوئی که بگیرمت اگر گام نهی
 یک ذره ز حکیم تو جهان خالی نیست
 حکم تو کنی و عاصم نام نهی

XVII 15

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من
 وین حرفِ معما نه تو خوانی و نه من
 هست از پس پرده گفتگوی من و تو
 چون پرده بر افتد نه تو مانی و نه من

XVII 16

از جرم گل سیاه تا اویج زحل
 کردم همه مشکلاتِ کلی را حل
 بگشادم بندهای مشکل بحیل
 هر بند گشاده شد مگر بندِ اجل

XVII 17

هرگز دل من ز علم محروم نشد
 کم ماند ز اسرار که معلوم نشد
 هفتاد و دو سال فکر کردم شب و روز
 معلوم شد که هیچ معلوم نشد

XVII 18

FOR a while, from being a youngster, I became a master—and happy was I at having become a master.

But listen to my ultimate fate: from the dust I was raised to be scattered in the air like dust.

XVII 19

THAT palace whose turrets reached the sky, on whose portals kings rubbed their foreheads—

I saw nothing there save a cuckoo sitting on a cornice—
and then on my ears fell its significant cry: “Where?
Where? Where? *kū-kū-kū-kū.*”

XVII 20

LAST night I *broke* the earthen jug on a slab of stone,
like the drunken tramp I was.

Said the jug to me with a *broken* voice: “I was once
like thee; thou shalt also become like unto me.”

XVII 21

I saw the potter in his workshop sitting at the wheel,
bent at his task:

He was giving the unfinished pots their handle and
head—the head from the dust of the skull of a king,
the handle from the dust of the hand of a beggar.

XVII 18

یکچند بکودکی باستاد شدیم
 یکچند باستادی خود شاد شدیم
 پایان سخن شنو که ما را چه رسید
 از خاک در آمدیم و برباد شدیم

XVII 19

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلوی
 بر درگه او شهبان نهادندی رو
 دیدیم که بر کنگره اش فاخته
 بنشسته همی گفت که کو کو کو

XVII 20

بر سنگ زدم دوش سبوی کاشی
 سرمست بدم چو کردم این اوباشی
 با من بزبان حال میگفت سبو
 من چون تو بدم تو نیز چون من باشی

XVII 21

در کارگه کوزه گری کردم رای
 در پایه چرخ دیدم استاد بپای
 میکرد دلیر کوزه را دسته و سر
 از کله پادشاه و از دست گدای

XVII 22

HAD we the choice, would we have come? Had we the choice would we have gone?

The best would have been if in this desolate world we had neither come, nor been, nor gone!

گر آمدم بخود بُدی نامدی

ور نیز شدن بمن بُدی کی شدمی

به زان بُدی کاندَرین دیرِ خراب

نہ آمدی نہ شدمی نہ بدمی

MU'IZZĪ

Abū 'Abdu'llāh Muḥammad Mu'izzī, poet-laureate of the Seljūq kings, Malikshāh and Sultān Sanjar, is the author of a dīwān of Odes, recently published. He died c. 542 H./1147 after contradicting a false notice of his death issued by Sanā'ī.

XVIII 1

[Mu'izzī lived in an age of great qaṣidah-writers. The qaṣidah (Ode) originated in Arabia; and the Arab poet firstly describes the deserted dwelling places and relics of encampment; because his sweetheart, a tent-dweller, is no longer in the oasis where he previously lived. Then the poet describes his sweetheart whom he is searching on a camel reduced to leanness because of the fatigues of desert-travel. A contemporary critic asks the Persian poet, however, not to describe imaginary journeys on a camel which he never owned, through a desert which he never saw, to contact a sweetheart residing in the same city as the poet himself. In the following Ode, a classic, because of its system of internal rhymes and the assonance of its words, Mu'izzī follows the Arabian pattern.]

O camel-driver, break not thy journey save in the homeland of my beloved so that for a while I may weep over the ruined house, the waste land and the relics of encampment.

I shall fill the empty house with the blood (of my heart);
I shall make the waste land rose-red with my blood-shot tears; I shall convert the relics of encampment into a stream laden with the waters of my eyes.

I see the pavilion devoid of the face of my tent-dwelling sweetheart; I see the meadow devoid of the stature of that graceful cypress.

معزی

ابو عبد الله محمد معزی ملک الشعراى سلاطین سلجوقی اغنی
ملکشاه و سنجر بوده ، صاحب دیوان قصاید است که اخیراً چاپ شده
و انتشار یافته - او در سن ۵۴۲ هجری مطابق ۱۱۴۷ میلادی در
گزشت ولی پیش از مرگ خود خبر دروغ وفات خود را که سنائی
منتشر ساخته بود ، ردّ کرد -

XVIII ۱

[معزی در زمان قصیده گویان بزرگ زیسته ، قصیده اصلاً از جزیره عرب است
و شاعر تازی اولاً منزلهای ویران و آثار عتیقه خیمه گاهها را بیان میکند زیرا که محبوب او
که ساکن خیمه بوده ، دیگر در آن واحه نیست که قبلاً زندگانی میکرد - بعدها شاعر
محبوب خودش را تذکر میدهد که او را شاعر بر شتری سوار شده ، میجوید و آن شتر
بنا بر خستگی های سفر بیابان لاغر شده - دقیقه شناس معاصر از شاعر ایرانی خواهش
میکند که سفرهای موهوم را بر شتری سوار شده که او زینهار نمی داشت در میان بیابانی
که ندیده و برای تماس گرفتن با محبوبیکه در همان شهر زندگانی میکند که خود شاعر در آن
میماند ، شرح ندهد ، در قصیده زیرین که بنا بر محور داخلی و کلمات مقفی پاره از ادب
قدیم است ، معزی مر مشق تازی را پیروی کند]

ای ساربان منزل مکن جز در دیارِ یارِ من
تا یک زمان زاری کنم بر ربع و اطلال و دمن

ربع از دلم پر خون کنم ، خاکِ دمن گلدگون کنم
اطلال را جیحون کنم از آبِ چشمِ خویشتن

از روی یارِ خرگهی ایوان همی بینم تهی
و ز قدّ آن سروِ سهی خالی همی بینم چمن

Where flowed the bumpers and bowls of wine, the wild
ass stamps his hoofs; where sounded the notes of the
harp, lute and flute, rises now the screech of the kite,
the cawing of the raven.

Ever since So'dā left the tent, ever since Salmā left the
chamber, ever since Laylā left the bower, my soul, as
it were, left my body.

No stage can be traversed without facing some problem
created by the tale at that sweet-lipped lady with a
silvery chin.

Where that Beloved was, in the company of her friends,
walking in a garden, there the wolf and the fox have
made their lair, the wild ass and the vulture fixed
their abode.

In place of the moon is a cloud; in place of sugar,
poison; in place of the gem, a stone; in place of the
lily, a thorn.

Aye, when Destiny strikes, fortune becomes misfortune,
petals change to weeds, joy turns to grief.

That mansion which looked like the garden of Eden,
radiant with the face of my idol, now its wall is
crumbling and leaning, bent like the back of an idol-
worshipper.

When the blue sphere has played such havoc with hu-
man habitation, why should the traveller travel to
visit the haunts of my lady-love?

A lady with a face crimson like the leaves of the Argha-
wān tree; a fairy with a body soft as Chinese silk;
a cypress with lips like pomegranate grains; a moon
with stature like the pomegranate tree.

The magic of her eyes, supreme; on the silver of her
face an ambrosial coat-of-mail; her tresses, bonds and
fetters; her hair, all curls and rings.

بر جای رطل و جام می گوران نهادهستند پی
 بر جای چنگ و نای و فی آواز زاغ است و زغن
 از خیمه تا سعدی بشد، و ز حجره تا سلمی بشد،
 و ز حجله تا لیلی بشد، گوئی بشد جانم ز تن
 نتوان گزشت از منزلی، کاینجا نیفتد مشکلی
 از قصه سنگین دلی، نوشین لب و سیمین ذقن
 آنجا که بود آن دلستان، با دوستان در بوستان
 شد گرگ و روبه را مکان، شد گور و کرگس را وطن
 ابر است بر جای قمر، زهر است بر جای شکر،
 سنگ است بر جای گهر، خار است بر جای سمن
 آری چو پیش آید قضا، مروا شود چون مرغوا
 جای شجر گیرد گیا، جای طرب گیرد شبن
 کاخی که دیدم چون ارم، خرم ز روی آن صنم
 دیوار او بینم بخم، مانده پشت شمن
 زینسان که چرخ نیلگون، کرد این بناها را نگون
 دیار کی گردد کنون، گرد دیار یار من
 یاری برخ چون ارغوان، حوری بتن چون پرنیان
 سروی بلب چون ناردان، ماهی بقدر چون نارون
 نیرنگ چشم او فره، بر سیمش از عنبر زره
 زلفش همه بند و گره، جعدش همه چین و شکن

Since she was parted from me, my heart is annoyed with my bosom; my musk has changed to camphor;¹ my box-tree has become a willow.²

Separation from her has distracted my mind. I am sowing the seeds of patience; and have become like a bird roasted on the spit.

In quest of her I am entering the wilderness with the star Suhā as my guide; with the dragon's³ fear in my heart, with the demon's⁴ thought in my mind.

Now with panthers in a cavern; anon with gazelles at a pool; now with the beasts which emerge with the moon;⁵ now with the game which appears with the stars.⁶

Because of my eyes and heart I am all the time in water and fire (respectively); my abode is on a camel pacing the hills and plains.

"The ship of the desert," cheerfully resigned like the mountain (to bearing a heavy burden on its back); load-carrier from dusk to dawn; thorn-eater from dawn to dusk.

Desert-traveller ; fast runner ; poor eater; globe-trotter⁷
—far ahead of the antelope in jumping and running.

1. *i.e.*, my black hair has become white.

2. *i.e.*, my erect stature has become bent.

3-4. The Arabian wilderness is inhabited by all sorts of monsters and especially by a demon who beguiles travellers.

5. Literally, "friends of the moon."

6. Literally, "companions of the stars in the milky way."

7. Actually, instead of "poor eater; globe-trotter"; "eats little, goes far" to find appropriate English equivalents for Persian compound words is the despair of the translator!

تا از برِ من دور شد، دل از برم رنجور شد
 مشکم هم کافور شد، شمشادِ من شد نسترن
 از حجرِ او سر گشته ام، تخم صبوری کشته ام
 مانند مرغی گشته ام، بریان شده بر بابزن
 اندر بیابانِ سها، کرده عنانِ دل رها
 در دل خیال اژدها، در سر خیالِ اهرمن
 گم با پلنگان در کمر، گم با گوزنان در شمر
 گم از رفیقانِ قمر، گم از ندیمانِ پرت
 پیوسته از چشم و دلم، در آب و آتش منزل
 بر بیدسراکی محلم، در کوه و صحرا گامزن
 هامون گذار و کوه وش، دل بر تحمل کرده خوش
 تا روزِ هر شب بارکش، هر روز تا شب خار کن
 هامون نوردی تیز رو، اندک خور و بسیار دو
 از آهوان برده گوی، در پویه و در تاختن

(۱) اغنی موی سیاه من سفید گشته

(۲) اغنی قامت راستین من خم شده

(۳) و (۴) در بیابانهای عرب همه انواع آدم مهیب ساکن می باشند و خصوصاً دیوی که مسافران را از راه می برد

(۵) معنی لغوی: دوستان ماه

(۶) معنی لغوی: همراهیان ستارگان در کیهان

(۷) واقعاً بجای 'Poor eater' یا 'Globe-trotter'; 'eats little' یا 'goes far' لغات انگلیسی مناسب برای کلمات مرکب فارسی پیدا کردن برای مترجم کاریست دشوار -

Like *wind* o'er the Plain, like *water* down the dale, it
never slows its speed: like *fire* rising from the *earth*, it
starts from its resting-place to climb the mountain.

The planets in their orbits are amazed at its performance: it considers the distance from Tā'if to Khutan to be no more than a league—such is its power of endurance.

On its back is my seat; in its strides is the attainment of my aim: I am the passenger and my destination is the assembly-hall of the Premier.

He will not play foul to win—such is his policy; there is no jugglery and double-dealing in his action; no cant and trickery in his speech.

When God brought him into the world He made the goodness of life incarnate: one would think that it was out of pure soul that the Creator moulded his substance.

He who approaches thee for asylum, for title, for bread, seeks from thee the fulfilment of his needs in the same fashion as a child asks for his mother's milk (knowing what she will do).

I am singing thy praise; I am expressing my thanks; and because of thy high office my body is sound and my heart is happy—[let people come and see].

Even if I am absent (from your court) or present, I am (invariably) grateful for your favours; your thought is in my heart free from all suspicion and apprehension.

XVIII 2

(On his recovery from an accident)

THANKS be to God that this servant was not accidentally killed by his Majesty.

چون باد و چون آبِ روان ، در کوه و در وادی دوان
 چون آتش خاکی روان ، در کوهسار و در عطن
 سیاره در آهنگ او ، حیران ز بس نیرنگ او
 در تاختن فرسنگ او ، از حدّ طایف تا خُتن
 در پشتِ او مرقد مرا ، از گام او سودد مرا
 من قاصد و مقصد مرا . درگاهِ صدرِ انجمن
 اسرارِ او صافی شده ، از باطل و از بیهده
 کردارِ او بی شعبده ، گفتارِ او بی زرق و فن
 آنکس که او را آورید ، آورد لطفِ جان پدید
 ایزد تو گوئی آفرید ، از جانِ پاک او را بدن
 هر کو امان خواهد ز تو ، یا نام و نان خواهد ز تو ،
 حاجت چنان خواهد ز تو ، چون کودک از مادر این
 مدح تو بنگارم همی ، شکرِ تو بگزارم همی
 و ز فیر تو دارم همی ، تن بی الم دل بی حزن
 گر غایبم و ر حاضرم ، از نعمتِ تو شاگردم
 فکر تو اندر خاطرَم ، بیرون ز وهم است و ز ظن

XVIII 2

[در نجات از حادثه]

منت خدای را که بتیرِ خدایگان
 من بنده بیگنم نشدم کشته رایگان

Thanks be to God that the arrow which he fired from the bow with the intention of hitting the bull's eye, had no intention of taking my life.

And so though I suffered pain for a while, though I remained bed-ridden for a year.

How can I express my thanks to God that I have lived to attend his court and to perform my function of singing his praise once again like a servant.

* * *

The king of kings, Sultān Sanjar¹ is a lion who infallibly secures his prey and is a hero who is always successful in combat.

XVIII 3

[On making a defective tress a sign of beauty]²

If that musk-like tress on that spring-like face is short, be not surprised (*for it is a perfect match*).

For the night tends to become short in spring—and that face is like spring and that tress is like night.

1. The last of the Great Seljūqs ruled 1117-1157 A.D.

2. Notice the device of "poetical aetiology", offering a poetical explanation for an actual fact.

منت خدای را که بچانم نکرد قصد
 تیری که او بقصد بینداخت از کمان
 یکچند اگر ز رنج دلم بود دردمند
 یک سال اگر ز درد تنم بود ناتوان
 این شکر چوں کنم که دگر بار بنده وار
 گشتم بمجلس تو ثناگوی و مدح خوان

فرمانده ملوک ملک سنجر^۱ آنکه او
 شیری ست کامگار و دلیری ست کامران

XVIII 3

[زلف ناقص را نشان زیبائی نمودن]^۲

آن زلف مشکبار بر آن روی چون بهار
 گر کوته است کوتاهی از او عجب مدار
 شب در بهار میل کند سوی کوتاهی
 آن زلف چون شب آمد و آن روی چون بهار

(۱) یکی از سلاطین آخرین آل سلجوق که از سن ۱۱۱۷ میلادی تا سن ۱۱۵۷ سلطنت کرد

(۲) هنر استدلال شعری را بین اعنی برای امر واقعی تعبیر شعری پیدا کردن -

SANA'I

'Abu'l Majd Majdūd is the earliest mystical qaṣīdah - writer of Irān. He lived a blameless life at Ghaznā where he died c. 545 H./1150 A.D. His mathnawī, Ḥadīqah, is more ethical than mystical.

XIX I

[Written with the zeal of a missionary and the restraint of a thinker, this Ode is meant chiefly for votaries of Greek Philosophy].

MAKE not your abode either in the body or soul; for this is noble and that is ignoble: step beyond them both; be neither here nor there.

Whatever deflects you from the path (of God), be it infidelity or fidelity it is the same; whatever diverts you from the friend, be it ugly or beautiful, it is alike.

The Mystical Traveller is he whom Hell leaves cool; the Lover is he whom the Sea leaves dry.

The words you utter for the sake of Faith, be they Hebrew or Syriac, are the same; the house you seek for the sake of Truth, be it in the East or West is alike.

To pronounce the formula of Faith is this that its two phrases, like the gaping jaws of a crocodile, should straightaway enable you to swallow the entire Sea of Existence.

The bride of the Holy *Qur'ān* will lift its veil only when you make the Kingdom of the Faith free of all the tumult of the Flesh.

سنائی

ابوالمجد مجدود از اولین قصیده گویان متصوفه ایران است
او زندگانی بی تقصیر در غزنه گذرانده و هماغجا در سن ۵۴۵ هجری
مطابق ۱۱۵۰ میلادی در گذشت. مثنوی او «حدیقه» متصوفه، فی
مربوط به علم الاخلاق است.

XIX

[این قصیده را که با مرگرمی مبلغ و خودداری مفکری نوشته اند، مخصوصاً هواخواهان فلسفه
یونانی را در نظر گرفته است]

مکن در جسم و جان منزل که این دون است و آن والا
قدم زین هر دو بیرون نه، نه اینجا باش و نه آنجا
هرچ از راه دور افقی چه کفر آن حرف و چه ایمان
هرچ از دوست و امانی چه زشت آن نقش و چه زیبا
گواه رهرو آن باشد که سردش یابی از دوزخ
نشان عاشق آن باشد که خشکش بینی از دریا
سخن کز راه دین گوئی چه عبرانی چه سریانی
مکان کز هر حق جوئی چه جابلقا چه جابلسا
شهادت گفتن آن باشد که هم ز اول بیاشامی
همه دریای هستی را بدان حرف نهنگ آسا
عروس حضرت قرآن نقاب آنگ بر اندازد
که دارالمیک ایمان را مجرد بینی از غوغا

'Tis not strange if only the words, not the spirit of the Holy *Qur'ān* fell to your lot; for the blind eye gets naught but the heat from the sun.

"*Die before you die*",¹ if you want everlasting life, for 'twas such a death which before us took Enoch to Paradise.

Why do you remain below like a vulture waiting for the carcase; break your prison-wall and soar like a peacock.

If you have acquired knowledge, beware of falling into disbelief; for when the thief comes at night with a lantern he steals the more thoroughly.

If you possess knowledge, then show the illiterate man's firmness of faith, for 'twould be grossly improper if the Chinese should be donning the pilgrim's garb and the Meccan should be sleeping in the valley of Mecca.

Even as you decorate your body, decorate your soul with theology, for 'twould be highly improper, if inside, the king should be lying naked and outside, his pavilion be of brocade.

Let obedience to God be your dress for the next world, otherwise when Death takes away your earthly garb, you will remain naked and dishonoured.

God tells you: "Dont drink wine in this world"; the Christain physician tells you: "Dont eat sweet if you are bilious."

For the sake of religion, you will not deem that to be unlawful which God has prescribed; but for the sake of the body you will accept that as lawful which a Christain has prescribed.

1. *i.e.*, kill your lower, your appetitive self in your own lifetime. This is a well-known Tradition of the Prophet.

عجب نبود گر از فرقان نصیبت نیست جز حرفی
 که از خورشید جز گرمی نه بیند چشم نابینا
 بمیر ای دوست پیش از مرگ^۱ اگر عمر ابد خواهی
 که ادريس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از ما
 چه ماندی بهر مرداری چون زاغان اندرین پستی
 قفس بشکن چو طاووسان یکی بر پر برین بالا
 چو علم آموختی از حرص ، اینک ترس کاندر شب
 چو دزدی با چراغ آید گزیده تر برد کالا
 چو علمت هست خدمت کن چو بی علمان که زشت آید
 گرفته چنینان احرام و مکی^۲ خفته در بطحا
 چو تن جان را مزین کن بعلم دین که زشت آید
 درون سو شاه عریان و بیرون سو کوشک دیبا
 ز طاعت جامه بر ساز بهر آن جهان ورنه
 چو مرگ این جامه بستاند تو عریان مانی ورسوا
 تو را یزدان همی گوید که در دنیا مخور باده
 تو را ترسا همی گوید که در صفرا مخور حلوا
 ز بهر دین نه بگزازی حرام از حرمت یزدان
 ولیک از بهر تن مانی حلال از گفته ترسا

۱ - در زندگانی خود این نفس پست تر و شهوانی خود را بکش ، این حدیث معروف پیغمبر اسلام است -

As for me, praise be to God; Reason has cooperated with knowledge and aspiration to take me away from the things of the world and to lead me on to the path of Divine Unity.

As a natural consequence, I desire neither the kingdom of the Earth nor the kingdom of Heaven; and I continue to say, alike in prosperity and adversity:

“O God, *give Sanā’ī sanā’ī*;¹ make him eminent in knowledge so much so that Avicenna may envy him.

Make not my life like that of a rose which has to face death in youth; nor make my desire (to live) like wine which becomes young in advanced old age.

If hitherto I have not abstained from innocent pleasures,² deem it not as a lapse on my part, for the odds—the desert, summer, cold water and dropsy—were heavily set against me.

What is related about the saints, “bestow upon us and guide us (to it)”; whatever the Prophets have said, that “*we believe and affirm*”.

XIX 2

THE wise man will never cultivate friendship in this world,

For friendship is either with those who agree or with those who disagree with you; and at both these prospects, the heart palpitates:

If it is with those who disagree, it is a torture when it lasts; if it is with those who agree, it is a torture when it ends.

1. The second “*sanā*” means insight.

2. Every Muslim has to abstain from unlawful pleasures, but the mystic has also to abstain from lawful pleasures.

مرا باری بحمدالله ز راهِ حکمت و همت
 بسوی خطِ وحدت برد عقل از خطه اشیا
 نخواهم لاجرم نعمت نه در دنیا نه در جنت
 همی گویم بهر ساعت چه در سرا چه در ضرا
 که یارب مر سنائی را سنائی^۱ ده تو در حکمت
 چنان کز وی بر شک آید روان بو علی سینا
 مگردان عمر من چون گل که در طفلی شوم کشته
 مگردان حرص من چون مل که در پیری شوم برنا
 بحرص از شربتی^۲ خوردم مگیر از من که بد کردم
 بیابان بود و تابستان و آب سرد و استسقا
 بهرچ از اولیا گفتند ارزقنا و وفقنا
 بهرچ از انبیا گفتند آمنا و صدقنا

XIX :

کسی کش خرد رهنمون است هرگز بگیتی ره و رسم الفت نگیرد
 که صحبت نفاق است یا اتفافی دلِ مردِ دانا ازین هر دو لرزد
 اگر خود نفاق است جان را بکاهد وگر اتفافی ست هجران نیرزد

۱ - کلمه سنائی دیگر دارای معنی «بیش» است -

۲ - هر مسلمان را از لذات نامشروع اجتناب کردن باید ولی صوفی را اجتناب از لذات مشروع هم شاید -

XIX 3

WITH the people of this world, whereof most are misguided and only a few *are on the Path* [*ba rah and*].

Live in such a fashion that when you die, you may escape;¹ and don't live in such a fashion that when you die, 'twill be they who escape [*barahand*].²

XIX 4

[Premature obituary notice on Mu'izzi]³

How long this lamentation for Mu'izzi whom God has transported to Heaven and given an angel's everlasting life!

Since he was a *scribe* like the *Mercury of the Heaven*,⁴ to match his role with the deed, he took the *tir* (arrow) of the King and gave it to the *Tir* (Mercury)⁵ of the Heaven.

1. *i.e.*, you may escape from them.

2. *i.e.*, they may escape from a nuisance like you. The compound homonymy *i.e.*, *barahand* (they may escape) equal to the three words *ba rah and* (are on the Path of God) contained at the end of the first couplet, cannot be reproduced in English.

3. Mu'izzi was accidentally hit by an arrow of Sultān Sanjar who was practising archery, but Mu'izzi himself states (see *supra* XVIII₂) that he survived the accident.

4. The seven Ptolemaic planets are the Moon (the Queen of the Heavens); Mercury (the scribe of the Heavens); Venus (the Minstrel of the Heavens); Mars (the Executioner of the Heavens); the Sun (the King of the Heavens); Jupiter (the Judge of the Heavens); and Saturn (the Sentinel of the Heavens).

5. The pun on *tir* (arrow) and *Tir* (Mercury), as also on *Mu'izzī* (the poet's name) and *Mu'izza* (lamentation) contained in the original Persian is untranslatable.

با هم خلق جهان گر چه از آن بیشتر گمره و کمتر بره^۱ اند

آنچنان زی که چو میری برهی نه چنان زی که چو میری برهند^۲

[درباره خبر بی محل وفات معزی]^۳

تا چند معزای معزی که خدایش زینجا بفلک برد و بقای ملکی داد

چون تیر فلک^۴ بود قرینش سره آورد پیکان ملک برد و بتیر^۵ فلکی داد

۱ - از شان بگریزند -

۲ - ایشان از بلای مثل تو بگریزند، این ایهام مرکب اعنی برهند (ایشان بگریزند) که متضمن سه کلمات و به راه اند، (بر راه خدا هستند) که در آخر شعر اولین در آید، در زمان انگلیسی قابل تجدید نیست -

۳ - سلطان سنجر که عمل تیر اندازی میکرد، ناگهان تیری از او معزی را بزد ولی معزی چنانکه خودش شرح میدهد در آن حادثه زنده بماند -

۴ - بنا بر هیئت بطليموس، سیارگان هفت هستند اعنی ماه (ملکة افلاک) عطارد (منشی، فلک) زهره (رقاصه، فلک) مریخ (جلاد، فلک) شمس (ملك الافلاک) مشتری (داور، فلک) وزحل (دیده بان، فلک)

۵ - ایهام بر کلمه تیر (arrow) و تیر (عطارد) و همچنین بر معزی (نام شاعر) و معزی (سوگواری) که در فارسی اصل آورده اند، قابل ترجمه نیستند -

ANWARĪ

Awḥadu'd-Dīn Anwārī died 581H./1185 was court-poet of Sulṭān Sanjar and a great qaṣidah-writer. His celebrated threnody on the Ghuzz spoliation of Khurāsān (1) made Ruknu'd-Dīn, the Qarā-Khānid ruler of Turkestān, march into Khurāsān with 100,000 troops and wrest Balkh from Tuḡi, the leader of the Ghuzz insurrection. Anwārī had a fine sense of humour (2-5): his comment on a horse presented to him by the king is a classic (6).

XX 1

[On the Ghuzz spoliation of Khurāsān]

O morning breeze! shouldst thou blow towards Samargand, carry for the khāqān this letter from the people of Khurāsān.

A letter, the opening line of which is physical pain and calamity for the soul; the letter, the last verse of which is torment for the heart and deep affliction.

A letter which shows at a glance the sighing hearts of friends and contains in its folds the bleeding hearts of martyrs.

A letter written in the ink of the blood of orphans and dried in the furnace of the bosom of the oppressed.

Listening to its words ruptures the canal of the ear; seeing its script makes the pupil of the eye blood-shot.

انوری

اوحده الدین انوری در سن ۵۸۱ هجری مطابق ۱۱۸۵ میلادی در گذشت ، از شعرای حضرت سلطان سنجر بوده و قصیده گوی بزرگ شمرده می شود ، مرثیه معروف او در شرح غارتگری خراسان بر دست غزان ، رکن الدین قراخانی را وادار کرد که باقشونی مشتمل بر صد هزار سربازان ، بر خراسان یورش کند و بلخ را از دست طوطی که رئیس طغیان غزان بوده ، انتزاع کند - حسن بدله گوئی انوری بسیار دقیق بوده - شرح اسپ که پادشاه او را ارزانی فرموده ، پاره از ادب است -

XX I

[شرح غارتگری خراسان بر دست غزان]

بر سمرقند اگر بگذری ای بادِ سحر
نامه اهلِ خراسان ببرِ خاقان بر
نامه مطلع آن رنج تن و آفتِ جان
نامه مقطع آن دردِ دل و خونِ جگر
نامه بر رفش آه عزیزان پیدا
نامه در شکنش خونِ شهیدان مضمحل
نقش تحریرش از سینّه مظلومان خشک
سطرِ عنوانش از دیده محرومان تر
ریش گردد مگر صوت ازو گاه سماع
خون شود مردمک دیده ازو گاه نظر

How long will the condition of the people of Khurāsān remain concealed from the Khāqān, the King of the World?

Dost thou know that there is not a single person in Khurāsān today who hath not suffered at the hands of these vile marauders, the Ghuzz?

Petty people have become the superior officers of the great; misers have been put in charge over the generous.

At the doorsteps of ignoble wretches, noble knights have to mourn their misfortune; at the hands of lewd upstarts men of noble lineage have to seek a solution of their fate and misery.

No one is happy today save at the time of his death; no girl is virgin today save in the womb of her mother.

The Friday Mosque of every city hath become an open-air stall for the horses of the Ghuzz: neither is its door intact nor its roof.

And if in the Friday sermon, the Ghuzz leader has not yet been proclaimed king, 'tis only because in the whole of Khurāsān, neither a preacher remains nor a pulpit.

XX 2

WHAT honour do I gain by writing lyrics or panegyrics?
Why should I consume my soul in the fire of deep thinking?

I have spent 20 years living on "*But*" and "*Perhaps*":¹
God hath not granted me Noah's life of a thousand years.

1. i.e., "*But* my panegyric cannot remain unremunerated. *Perhaps* I shall get my reward tomorrow."

تا کنون حال خراسان ورعایا بود ست
 بر خداوند جهان خاقان پوشیده مگر
 خبرت هست کزین زیر وزبر شوم غزان
 نیست یک تن ز خراسان که نشد زیر وزبر
 بر بزرگان زمانه شده خردان سالار
 بر کریمان جهان گشته لئیمان مهر
 بر درِ دونان احرار حزین و حیران
 در کفِ رندان ابرار اسیر و مضطر
 شاد الا بمرگ نبینی مردم
 بگر جز در شکمِ مام نیابی دختر
 مسجد جامع هر شهر ستوران شان را
 پایگاه‌یست که نه سقفش پیدا و نه در
 نکنند خطبه بهر شهر بنام غزّ از آنک
 در خراسان نه خطیب است اکنون نه منبر

XX₂

چو ابروی بیفزایدم بمـدح و غزل
 چرا با آتش فکرت همی بکاهم روح
 ببادِ بوک و مگر^۱ بیست سال بر دادم
 مرا خدای نداد ست زندگانی نوح

۱ - ولی قصیده بنده بی اجر نمی ماند ، شاید جایزه من فردا برسد -

Hereafter when I see that the door for Prize Competitions is open (it will have the reverse effect on me): I shall pull in the reins of my speech.

And if the patron does not pay me for my panegyrics, I shall have recourse to satire and ruin his reputation completely.

XX 3

To discharge the duties of a courtier, why should a man wear out his heart and soul?

Why sharpen the tongue for repartees in prose and verse? Why delve into the mind of original ideas?

For the sum-total of a courtier's life comes to this: receive slaps and give abuses.

XX 4

ANWARĪ, dost thou know what is poetry and greed? This is the babe and that is the mother.

When, with knowledge, thou wearest a crest like a cock, why dost thou concern thyself with eggs (*i.e.*, rewards) like a hen?

XX 5

[When Sultān Sanjar was besieging the fortress of *Hazārasp* held by Atsiz of Khwārazm]

MAKE one charge and take *Hazārasp* today; tomorrow *Khwārazm* and a hundred *Hazārasps* (or a hundred thousand horses for "Hazar" is 1000 and "asp" is a horse) are thine.

عنانِ طبع ازین پس کشیده خواهیم داشت
اگر گشاده بینم در قبول و فتوح
وگر عطا ندهندم بر آرم از پس مدح
بلفظِ هجو دمار از سر چنین ممدوح

XX 3

نشاید بهر آداب ندیمی دگر بار جان و دل زحمت نهادن
زبان کردن بنظم و نثر جاری ز خاطر نکته های بکر زادن
که باز آمد هم کار ندیمان بسیلی خوردن و دشنام دادن

XX 4

انوری شعر و حرص دانی چیست این یکی طفل و آن دگر دایه
تاج داری خروس وار از علم چکنی همچو ما کیان خایه

XX 5

[چون سلطان سنجر دژ هزار اسپ را که انز خوارزمی محکم میداشت، محاصره میکرد]

امروز یک حمله هزار اسپ بگیر
فردا خوارزم و صد هزار اسپ تراست

The Reply of Waṭwāt, Poet of Atsiz

EVEN if thy enemy, O king, be Rustam the paladin, not an ass can he take from your *Hazārasp* (or from your *thousand horses*).

XX 6

[The king ordered that a horse should be given to Anwari but the horse actually given by the Master of the stable was so old that it died of fatigue on being shifted to the Poet's house. The next day when Anwari came to court, walking on foot, "why don't you use the horse we gave you?" asked the king to which Anwari replied as follows:]

That horse was so swift of foot that in one night it traversed the distance from earth to heaven.

جواب وطواط که شاعر اتسز بوده

گر خصم تو ای شاه شود رستم گردد

یک خر ز هزار اسپ تو تواند بُرد

XX 6

[بادشاه فرمان داد که انوری را اسپ بدهند ولی اسپ که رئیس اصطبل باو داد چنان پیر بوده که چون آن اسپ به منزل شاعر رسید بنا بر تکان سفر درگزشت، روز دیگر چون انوری پیاده به دربار شاه در آمد پادشاه ازو پرسید چرا اسپ را که ما داده ایم بکار نمی آوری، انوری جواب زیرین بداد:]

آنچنان تیز بود در رفتار

که شباشب با آخرت برسد

FALAKĪ

*Muḥammad Falakī lived from 501 to 550 H./c1108-1155 A.D.:
he was the pupil of Khāqāni and court-poet of Abu'l-Hayjā
Fakhrū'd-Dīn Minūchihr II, ruler of Shirwān on the Western
Coast of the Caspian Sea.*

XXI 1

[In this *unique* Ode, because it contains historical facts otherwise unknown and because it is the only example of a threnody written in Persian by a Muslim poet on a Christian king, Falakī offers condolences to Minūchihr II and his queen, Tamar, on the death of ex-King Dimitrī of Georgia, brother of Tamar and son of David. Dimitrī died in his 63rd year between 1154 and 1156 A.D.]

ONCE more the revolving sphere has raised up dust in
the world; once again, bent on mischief, it has
brought Resurrection in the world.

What a thorn has it pierced in the heart of the globe!
What blood has it bled from the veins of the country!

It has snatched away from the throne of royalty a
crowned ruler, in mourning for whose loss, the world's
joy has ended.

The Emperor of *Abkhāz* and *Sheki*,¹ the king of the
horizons who brought to the East the tribute from
the West.

1. *Abkhāz* and *Sheki* are the districts in the Caucasus.

فلکی

محمد فلکی از سن ۵۰۱ هجری مطابق ۱۱۰۸ میلادی تا سن ۵۵۰ هجری مطابق ۱۱۵۵ میلادی زنده بماند شاگرد خاقانی است و شاعر دربار ابوالهیجا نخرالدین منوچهر ثانی حاکم شروان که روی کنار غربی دریای خزر واقع است.

XXI ۱

[این قصیده نادر است ازین جهت که شرح حقائق تاریخی که غیر ازین مأخذ پیدا نیست میدهد و بنابر آنکه نظیر مرثیه گوئی بروفات پادشاه مسیحی از شاعر مسلم در زبان فارسی نمی بینم - فلکی بروفات پادشاه سابق گرجستان یعنی دیتمری برادر تهمر و پسر داؤد، پیش منوچهر ثانی و پیش ماکه شاه گرجستان آمیزیت کند دیتمری در سال شصت و سومین عمرش در بین ۱۱۵۶ و ۱۱۵۷ در گذشت]

گردون که بگردش ز جهان گرد بر آورد

باز از مددِ فتنه بعالم حشر آورد

خاری و چه خاری بدلِ چرخ فرو برد

خونی و چه خونی زرگِ ملک بر آورد

بربود ز تختِ ملکی تاجوری را

کز ماتمِ او سورِ جهانی بسر آورد

شاهنشاهِ ابخاز و شکی^۱ خسروِ آفاق

کو باج بخاور همی از باخترا آورد

۱ - ابخاز و شکی بلوک های قفقاز اند.

Dimitri, son of David, the head of the family of the *Bagratids*, who, with his seed, made the field of the realm productive.

During *63 years*, with his talent, learning and manliness, he revealed to the world, each day, a new disposition.

He left the world; and the world added the duration of his life to the just King's duration of life.

Shirwānshāh, the *Ghāzī*, the just king of the world, who by his excellence and justice has brought glory to Royalty.

Humanity's redresser of wrongs, *king Minūchihhr*, who has brought down the malice of heaven on the head of the *Khazar* tribe.

If, with their calamitous effect, the times have not spared thy noble, chaste and sacred harem,

She (*Queen Thamar*) is a world of intelligence and knows that for (mortal) man, God, Glorious and High, has made the wound of death, incurable.

What remedy is there save patience, for God has brought us all into being (merely) to traverse this path (of Death)?

Since in this distracted halting stage there is no rest, free is he who has gone and turned his face to that permanent abode.

دیمطری داؤد سر تخمہ بقراط

کز تخمہ خود کشت ممالک ببر آورد

در شصت و سه سال از هنر و دانش و مردی

هر روز در آفاق نهاد دگر آورد

او رفت ز دنیا و جهان مدت عمرش

در مدت عمر ملک داد گر آورد

شروانشه غازی ملک عالم عادل

کاندر ملکی نخر بداد و هنر آورد

فریاد رس خلق جهان شاه منوچهر

کافات فلک بر سر خیل خزر آورد

گر در حرم عالی معصوم مقدس

ایام ز تاثیر مصائب اثر آورد

او عالم عقل است شناسد که بر خلق

حق عز وجل زخم اجل کارگر آورد

جز صبوچه چاره است که ایزدهمگان را

در راه وجود، از پی این رهگذر آورد

چون نیست درین منزل آشفته قراری

رست آنکه شد و روی بدان مستقر آورد

XXI 2

[In 532/1138 the Baqilānī dam, *Band-i-Bāqilānī*, situated on the River Kur burst its bounds and Minūchihr II had it rebuilt not at its original site but elsewhere up the river to prevent the recurrence of the flood by the accumulation of a large head of water.]

It was *Bāqilānī* and now became *Nāqilānī* for the king shifted it so that heaven might eliminate its defect.

The king bound the dam of the flood and removed *LĀN* from *BAQILĀNĪ*: the dam alone remained (literally *BAND BAQI* remained for *BANDI-BAQI-LĀNĪ* minus *LĀN* is equal to *BAND BAQĪ*) and as for the flood, it went into what remained (*dar būqi shud*) i.e., it went into the "chains".

The king Abu'l-Hayjā Minūchihr II by whom has been revived in the world the government of Kay Khusraw and the justice of Nūshīrwān.

XXI 3

My darling love did never give, never did give my
darling love A moment's bliss to my heart in pain;
to my heart in pain, a moment's bliss.

Her union brings a hundred lives; a hundred lives her
union brings: 'Tis bliss to miss to part from her; from
her to part 'tis bliss to miss.

My grief is all in all from her; from her is all in all my
grief: The cure—a kiss—I seek from her; from her
seek I the cure—a kiss.

The garden is all gold with her; with her all gold the
garden is. Like this a friend hath never been; never
hath been a friend like this.

[درس ۵۳۲ هجری مطابق ۱۱۳۸ میلادی بند باقلانی که روی رودخانه کر، ساخته بودند، از حدودش منهدم شد و منوچهر ثانی آن بند را بار دیگر بنا کرد ولی نه برجایگاه اصلی آن. بل برجای دیگر بطرف بالائی رود خانه تا در نتیجه جمع آوری آب بر سرچشمه دیگر سیل آب رو نه دهد]

باقلائی بود اکنون باقلانی شد که شاه
نقل کردش تا فلک زائل کند نقصان ازو

بندِ طوفان بست و لان از باقلانی برگرفت
بند باقی ماند و در باقی شد آن طوفان ازو

شاه بوالهیجا منوچهر آنکه نو شد در جهان
دولت کین خسرو و انصاف نوشیروان ازو

جانان نکند هرگز هرگز نکند جانان
شادان دل ما یکدم یکدم دل ما شادان

هجرش چو کشد مارا « ما را چو کشد هجرش
صد جان بدهد وصلش وصلش بدهد صد جان

دردم چو بود ازوی « ازوی چو بود دردم
درمان هم ازو خواهم خواهم هم ازو درمان

زرین شد ازو بستان « بستان شد ازو زرین
زینان نبود یاری « یاری نبود زینان

KHĀQĀNĪ

Afdalū'd-Dīn Ibrāhīm Khāqānī, the most difficult Qaṣidah-writer to interpret, was the court-poet of the two rulers of Shirwān Minūchihr II and his son Akhsatān. He was born in Shirwān c. 500 H/1107; travelled in the Hijāz and 'Irāq; suffered temporary imprisonment during the reign of Akhsatān and died in Tabriz c. 592 H/1196. His works comprise a mathnawī and a diwān, containing inter alia a magnificent patriotic threnody on Ctesiphon, the Sāsānian capital. Many nationalists of Modern Persia, e.g., Dānish, have written a "mustazād" to this threnody, i.e., they have prefixed each verse of Khāqānī by 5 verses of their own composition.

XXII 1

[On Ctesiphon or Madā'in]

Dost thou desire to see the writing on the wall, O my heart, then look at the Palace of the Chosroes and see in its ruins, a mirror of warning?

Draw thyself awhile from the Tigris' bank to Ctesiphon and with the river in thy eye water Ctesiphon with a second Tigris.

The Tigris herself weeps a hundred blood-streams issuing from the ruddy furnace of her eyes.

Dost thou see the bubbles of foam on the Tigris' breast and the blisters on the Tigris' lips raised with the fume of her sighs?

خاقانی

افضل الدین ابراهیم خاقانی که از حیث تعبیر آنها مشکل ترین قصیده گوینان است - شاعر درباری دو فرمانروایان شروان اعنی منوچهر ثانی و پسرش اخستان است - در سن ۵۰۰ هجری مطابق ۱۱۰۷ میلادی در شروان متولد شد ، در حجاز و عراق سفر کرد و در دوره حکومت اخستان رنج حبس موقتی برد و در تبریز در سنه ۵۹۲ هجری مطابق ۱۱۹۶ میلادی در گذشت - آثارش متضمن مثنوی و دیوانی هست که در آن مرثیه مجلل وطن پرستانه بر مدائن پایتخت ساسانی است - بسیاری از ملت پرستان ایران جدید مثل اینکه ، دانش ، بر این مرثیه مستزادی تصنیف کرده اند اعنی پنج اشعار خودش را با شعری از خاقانی متصل کرده اند -

XXII ۱

[دربارۀ مدائن]

هان ای دل عبرت بین از دیده نظر کن هان
ایوانِ مدائن را آئینده عبرت دان
یکره ز لب دجله منزل بمدائن کن
وز دیده دوم دجله بر خاکِ مدائن ران
خود دجله چنان گرید صد دجله خون گوئی
کز گرمیِ خونابش آتش چکد از مژگان
بینی که لبِ دجله چون کف بدهان آرد
گوئی ز تفِ آتش لب آبله زد چندان

With the fire of longing the heart of the Tigris is aflame:
didst thou ever hear that water was combustible?

Were the Tigris to mingle the frost of her sighs with
the fire of her heart, half of her would freeze to ice
and half of her, leap like tongues of flame.

Speak with tears to the broken *Hall of Audience*¹ and
listen with the inner ear to its heart-breaking message:

"I was the Hall of justice: if I have suffered such
oppression, what then will be the fate of the Halls
of Oppression?"

This is the Yard whose carved lions overawed the Lion
of the Sky.

This is the Hall whose glitter came from coronets and
crowns.

This is the Chamber whose Chamberlains ruled over
Babel and Turkistān.

Nūshīrwān and the golden apples (on the lances of his
bodyguard); Parwīz and that golden carpet of his,
called "*the Garden*"—how completely have they been
destroyed and levelled with the Earth!

1. The Hall where Nūshīrwān (531-579 A.D.) dispensed justice. Many kings have been called Great but Nūshīrwān alone is known as *the Just*. He would not take by force from a reluctant widow an adjacent piece of land to complete the courtyard in front of his palace—on hearing which the Roman ambassador exclaimed: "This is the most perfect square in the world."

از آتش حسرت بین بریان جگر دجله
 خود آب شنیدستی کآتش کندش بریان
 گر دجله در آمیزد باد لب و سوز دل
 نمی شود افسرده نمی شود آتش دان
 گم گم بزبان اشک آوازه ده ایوان را
 تا بو که بگوش دل پاسخ شنوی ز ایوان
 ما بازگم دادیم این رفت ستم بر ما
 بر قصر ستم گاران تا خود چه رسد خذلان
 این است همان صفه کز هیبت او بردی
 بر شیر فلک حمله شیر تن شادروان
 این است همان ایوان کز نقش ریخ مردم
 خاک در او بودی دیوار نگارستان
 این است همان درگم کو را ز شهان بودی
 دیلم ملک بابل هندو شه ترکستان
 کسری و تریج زر پرویز و تیره زرین
 برباد شده یکسر با خاک شده یکسان

۱ - تالاریست که در آن نوشیروان از ۵۳۱ میلادی تا ۵۷۹ میلادی اجرای داد میکرد -
 بسیاری از سلاطین را بزرگ گفته اند ولی تنها نوشیروان را عادل گفته ، او بزور از
 تصرف بیوه که میل آن نداشت قطعه زمینی را که در جوار او بوده ، نگرفت در آن
 حالیکه میخواست با آن قطعه زمین صحن کاخ خود را بنیایه تکمیل برساند - چون سفیری
 از روم این شنید بانك برآورد که همین است کامل ترین مربع عالم ،

Parwīz never came to a reception without bringing his *Garden*—but where is that Gardener now and where the *Garden*? Go and read (the passage in the *Holy Qur'ān*): "*How many gardens did they leave behind!*"

Didst thou ask where those great ones have gone? Mark those swollen mounds of earth and see how the womb of this harlot is perpetually pregnant with their bodies.

How many royal sons the Earth has swallowed! Is the appetite of this filicidal mother insatiable?

[What has she done with *Khusrāw* and Parwīz and Shīrīn?] Shīrīn's blood is the juice of thy grape; Parwīz's dust is thy pitcher of wine.

Aye, this infanticide, this hag with white eyebrows and black sagging breasts takes the hearts' blood of her own babes make a crimson rouge for her wrinkled cheeks.

On returning from a journey, 'tis customary to bring gifts for friends and relatives. I have returned from a journey bringing for my friends and relatives this gift of a threnody.

Khāqāni, go a begging for warning to *the Palace of the Chosroes* so that hereafter the great *Khāqān*¹ may come begging to thy doorsteps to take warning from thee!

XXII 2

[The English language is far richer than Persian in sound-vocabulary but *Khāqāni* has produced a passage, so rich in sound-words that it is difficult to find their precise English equivalents.]

If the *call* of Return were to come to me today, and the *happy tidings* of 'Do not despair' were to come tomorrow;

1. Akhsatān and his father, Minūchihr were known as the Great Khāqāns—the Great Kings. With such contempt for his patron is it surprising that *Khāqāni* should have suffered imprisonment?

پرویز بهر بزمی زرین تره آوردی
زرین تره کو بر خوان، رو کم ترکوا برخوان

گفتی که کجا رفتند این تا جوران یک یک
ز ایشان شکم خاک است آبستن جاویدان

چندین تن چهاران کاین خاک فرو خوردست
این گرسنه چشم آخر هم سیر نشد ز ایشان

خون دل شیرین است این می که ز رز نوشی
ز آب و گل پرویز است آن خم که نهد دهقان

از خون دل طفلان سرخاب رخ آمیزد
این زال سپید ابرو این مام سیه پستان

اخوان که ز ره آیند آرند ره آوردی
این قطع ره آوردست از بهر دل اخوان

خاقانی ازین درگه دریوزه عبرت کن
تا از در تو زین پس دریوزه کند خاقان

XXII

[زبان انگلیسی از حیث فهرست لغات صوتی نسبت بزبان فارسی پرمایه تر است ولی خاقانی عبارتی تصنیف کرده که در لغات صوتی چنان پرمایه است که برایش معادل صحیح لغات انگلیسی جستن دشوار است]

اگر مرا ندای ارجعی رسد امروز
وگر بشارت لا تقنطوا رسد فردا

(۱) اخستان و پدرش منوچهر بنام خاقان کبیر معروف انداعنی سلاطین بزرگ، باچنین نکوهش ولی نعمت خود، آیا این امر شگفت آور است که خاقانی رنج قید و بند کشید؟ -

If the *address* of the people of Paradise should come to the ears of my senses; and if the *all-hail* of the permanent world should fall to the lot of my soul;

The *invisible voice* from the four corners of the Heavenly throne and the roar of God's drum from the five *beats* of No (God but God);

The *rustle* of the wings of Gabriel; the *blare* of the trumpet of Isrāfil, the *din* of the morning scriptural *recitation* in Paradise; the *clink* of the jewellery of Hourīs (fairies);

The *whizz* of the sphere at the time of audition; the tones of the Pentateuch at the time of *recitation*;

The scratching of the Egyptian pen whilst drawing the signet; the neighing of an Arab steed during a battle;

The *singing* of Bārbūd; the *piping* of minstrels and lutes; the *air* of the musician; the *tinkling* of tambourines and guitars;

The *moan* of wood-pigeons; the *carol* of larks and starlings; the *cooing* of the ringdove; the *singing* of the nightingale;

The *tuning* of the lips of the beloved to the verses of Khāqānī; the *scaling* of the voice of Qumri to the Phoenix mood—

From all these *sounds* I do not receive that happiness which I get when the *salutation* of love comes from the land of my friend.

XXII 3

[If for seafaring people the camel is a ship of the desert, then for a landsman like Khāqānī, the ship is a camel of the sea: says he, about a "boat in motion on the Tigris".]

ON the Tigris, a boat is at rest and in motion like the aspect of travellers journeying within themselves (*i.e.*, mystics in deep meditation and with perfect facial repose).

بگوشِ هوشِ من آید خطابِ اهلِ بهشت
 نصیبِ نفسِ من آید نویدِ ملکِ بقا
 ندایِ هاتفِ غیبی ز چار گوشهٔ عرش
 صدایِ کوسِ الهی به پنج نوبتِ لا
 خروشِ شمسِ جبریل و صورِ اسرافیل
 غریوِ سحبهٔ رضوان و زیورِ حورا
 لطافتِ حرکاتِ فلکِ بگاهِ سماع
 طراوتِ نغماتِ زبورِ گاهِ ادا
 صریحِ خامهٔ مصری میانهٔ توقیع
 صهیلِ ابرش تازی میانهٔ هیجا

نوایِ باربد و سازِ مطرب و مزمار طریقِ کاهِ گر و راهِ ارغنون و ستا
 صغیرِ صاصل و لحنِ چکاوک و ساری نفیرِ فاخته و نغمهٔ هزار آوا
 نوازشِ لبِ جانان بشعرِ خاقانی گذارشِ دمِ قمری پردهٔ عنقا
 مرا ازین همهٔ اصواتِ آن خوشی نرسد که از دیارِ عزیزی رسد سلامِ وفا

XXII 3

اگر برای ملاحان، شتر، کشتی ریگزار است، برای کارگر خشکی مثل خاقانی، کشتی
 شتر دریائی می باشد، او دربارهٔ کشتی که روی دجله جش میکند، میگوید
 [در صفت زورقی که بر دجله روان است]

زورق ز برش روان و ساکن چون صورتِ رهروانِ باطن

*Like the she-camel of Šālīḥ from head to foot; and underneath there is the serpent of Moses.*¹

-
1. Šālīḥ the prophet, sent to the people of Thamūd, produced miraculously from a stone a she-camel in the tenth month of pregnancy and added a warning that the destruction of the camel or her young would be attended by the destruction of the tribe. The ferry-boat on the Tigris is *from head to foot* i.e., *stem to stern* like this *she-camel of Šālīḥ* because it carries passengers and saves them from destruction. The serpent Moses is the boisterous sea which engulfs victims.

چون ناقه صالح از بن و سر ثعبان کلیم زیرش اندر

۱ - پیغمبر صالح که برای اصلاح حال اهل ثمود مبعوث شده بود، ناقه را بطور معجزه از زیرسنگی در دهمین ماه آبتنی برآورد و اهل ثمود را متنبه ساخت که هلاکت شتر یا بچه اش موجب هلاکت قبیله می شود - قایق روی دجله از سر تا پای اغنی از ساقه تا کفل مانند ناقه صالح است ازینرو که مسافران را می برد و از هلاکت برهاند، موسی که ماریست، دریای متلاطم است که مسافران را دستخوش تلاطم گرداند -

NIZĀMĪ

Nizāmu'd-Dīn Abū Muḥammad Ilyās, known as Niẓāmī, was born at Ganjah and lived from 535 to 599 H/1140-1202. His reputation rests on his mathnawīs, the Makhlẓanu'l-Asrār, Khusrāw Shīrīn, Laylā Majnūn, Sikandar Nāmāh and Haft Paykar. Written in 561, 571, 584, 587 and 595 A.H. respectively, they are collectively known as the "Five Treasures" and have inspired celebrities like Amīr Khusrāw, Jāmī and Fayḍī to write parallels. As for the few lyrics ascribed to Niẓāmī, save for one magnificent specimen, they are not of high value.

XXIII 1

[Taken from the 1st Volume of the *Sikandar Nāmāh*, this is an account of the Battle of Arbela, 331 B.C., between Darius Codomannus and Alexander the Great.]

THE lion's *roar* came from the *blowing* bugle; the brain
reeled with the *blare* of trumpets.

The whip came down with a *crack* which pierced the
(star-) studded vault of the sky.

As the *rush* of charging troops arose from the field of
battle, the picked reserves *hustled* and *bustled* for
action.

The earth *cracked* and split; thou wouldst say that
Isrāfīl had *blown* the trumpet of the Day of the Jud-
gement.

نظامی

نظام‌الدین ابو محمد الیاس المعروف به نظامی در گنج متولد شد
 و از سن ۵۳۵ هجری مطابق ۱۱۴۰ میلادی تا ۵۹۹ هجری مطابق ۱۲۰۲
 میلادی زندگانی میکرد. شهرت او بنا بر مثنوی‌های اوست اغنی مخزن
 الاسرار، خسرو شیرین، لیلی مجنوں، سکندر نامه، وهفت پیکر که
 بالترتیب در سن ۵۶۱، ۵۷۱، ۵۸۲، ۵۸۷ و ۵۹۵ هجری نوشته شد
 و مجموعاً بنام، پنج گنج، معروف اند. این مثنوی‌ها معاریف شعراء
 مثل اینکه امیر خسرو، جامی و فیضی را وادار کرد که نظائر آن تصنیف
 کند، اما غزل‌های که به نظامی منسوب هستند، غیر از یک نمونه مجلل
 پر ارزش نیستند.

XXIII ۱

[این ابیات زیرین را از جلد اول سکندر نامه اخذ کرده اند و در آن شرح حال جنگ
 اربله بین دارا و اسکندر اعظم هست]
 [از اسکندر نامه بری]

بر آورد خرم‌مره آواز شیر دماغ از دم گاو دم گشت میر
 طراقی که از مقرر عثم خاسته برون رفت زین طاق آراسته
 ردارو بر آمد ز راه نبرد هزاره در آمد بمردان مرد
 زمین گفتی از یکدگر بردید سرافیل صور قیامت دمید

An impenetrable fog covered the sky; the rein of safety
no longer remained in the hand (of the combatants).

With dust, the outlines of helmets and saddles indistinguishable; the earth became sky; the sky became earth.

*Below it sank and up it rose on the day of battle, down to the Fish the stream of blood, up to the moon the cloud of dust.*¹

With the hoofs of horses such dust arose from the wide battle field that the Climes became Six and the Heavens became Eight.

Heart-rending were the loud shrieks (of the wounded); suffocating were the nooses of the lasso.

(Always in and out), that monster of an arrow had not a moment's rest in the lair of the bow.

[The Dragon guards treasure; but] this lasso was a scaly dragon which had opened wide its jaws *to destroy the treasure* (of life).

XXIII 2

[This account of a sea-voyage, taken from the 2nd Volume of the *Sikandar Nāmah*, is unique because nowhere else in Persian literature is there a reference to the lost *Rah Nāmah*—a Pahlawī treatise on the art of navigating the Southern Sea, from Persia to China. This *Rah Nāmah* is cited by Arab nautical treatises of the 15th century A.D. Ancient voyages were chiefly coastal because of the belief that the earth was surrounded by, "a circum-ambient sea" whence no return was possible].

HOW ALEXANDER WENT TO CHINA AND SAILED IN THE SEA

FROM the sea-shore he came to the deep and cast a burden (*i.e.*, launched a boat) on the mighty sea.

1. This and the following verse are unacknowledged quotations from Firdawsi. See IX 6.

غبارِ زمین بر هوا راه بست عنانِ سلامت برون شد ز دست
 ز بس گرد بر تارک و ترک وزین زمین آسمان آسمان شد زمین
 ۱ « فرو رفت و بر رفت راهِ نبرد نمِ خون بماهی و بر ماه گرد
 ۲ ز ستم ستوران در آن پهن دشت زمین شش شد و آسمان گشت هشت»
 جگر تاب شد نعره های بلند گلوگیر شد حلقه های کند
 نهنگِ خدنگ از کدینِ کمان نیا سود بر یک زمین یک زمان
 کمند، اژدهای مسلسل شکنج دهان باز کرده بتاراج گنج

XXII 2

[این شرح سفر دریائی که از جلد دوم سکندر نامه اخذ کردند از بیزو ایگانا است که در هیچ جای دیگر در ادبیات فارسی اشاره به «راه نامه» گم شده نمی یابیم، این مقاله ایست در زبان پهلوی در هنر کشتی رانی در دریای جنوب از ایران تا چین، همین، راه نامه، را در مقالات عربی مربوط به کشتی رانی نقل کردند. در زمان قدیم سفرهای دریائی مخصوصاً نزد ساحل بوده بنابر عقیده که دریای محیط زمین است و از آن برگشتن ممکن نباشد].

[رأین اسکندر بچین و دریا]

سوی ژرف آمد ز دریا کنار بدریای مطلق در افکنده بار

۱ - این شعر و شعر مابعد را از فردوسی بدون اعتراف آن، نقل کرده اند.

I-2. These two couplets are unacknowledged quotations from Firdawsi.
 See IX 6

The Lord of the World (i.e., Alexander) drove merrily along the salt sea and made the boat to leap; bravo, the skilful hand of the chief!

When the ship had covered a little distance in the sea, there appeared an ocean-current

Which swept the waters towards the *circumambient sea* whence all return was impossible.

The old navigators, acquainted with the locality, were frightened by that perilous belt;

And when they consulted *the Rah Nāmah* again, they found it was imperative for them to return.

There appeared an island at a distance, shining like a blaze of light.

And they stayed there for a while—all on board frightened with the *circumambient sea*.

Said an experienced old seaman to the well-informed king:

“This temporary shelter is precarious, for this is the very last port according to *the Rah Nāmah*.

Be not adventurous, for the water of this bay is flowing out to the *circumambient sea*.

If we proceed any farther we shall not find another port.”

And when Alexander came to know that it was impossible to proceed beyond the *ocean-current*

He ordered a magical image to be set, with its hand upraised as a warning:

“This is the ne plus ultra of navigation and of what lies beyond in the sea no man has knowledge.”

جهانور جهان راند در آب شور جهان میدواندش زهی دست زور
 چو یکچند کشتی روان شد در آب پدید آمد آن سیل دریا شتاب
 که سوی محیط آب جنبش نمود بباز آمدن باز گشتش نبود
 نواحی شناسان آب آزمای هراسنده گشتند از آن ژرف جای
 ز ره نامه چون راه جستند باز سوی باز پس گشتن آمد نیاز
 جزیره یکی گشت پیدا ز دور درفشنده مانند یکپاره نور
 گرفتند لختی در آنجا قرار ز میل محیطی همه ترس کار
 ز پیران کشتی یکی کار دان چنین گفت با شاه بسیار دان
 که این مرحله منزلی مشکل است به ره نامه ها در پسین منزل است
 دلیری مکن کآب این ژرف جای بسوی محیط است جنبش نمای
 اگر منزلی رخت زان سو بریم از آن سوی منزل دگر نگذریم
 سکندر چو زین حال آگاه گشت کزین سیلگه پیش توان گذشت
 طلسمی بفرمود پرداختن اشارت کنان دست افراشتن
 کزین پیشتر خلق را راه نیست از آن سوی دریا کس آگاه نیست

XXIII 3

[From Khusraw Shirin]

[The game of *polo* originated in Persia; and Nizāmī describes here a friendly polo match between the teams of King Khusraw Parwīz d. 622 A.D. and his queen, Shirin.]

HE said to Shīrīn: "Let us mount our horses and play *polo* on this field."

On one side was the Moon (*i.e.*, Queen Shīrīn) and the stars (her attendants);

On the other, the king (Khusraw Parwīz) and his A.D.C.s.

Sometimes the sun (*i.e.*, the king) carried off the ball, sometimes the moon (*i.e.*, the queen); now Shīrīn scored a goal, now the King.

After playing *polo* to their hearts' content, they had a joy-ride in the *polo-field*.

XXIII 4

THE world is dark and the Path difficult (to traverse);
draw in the reins of thy steed and for a while direct
thy earthly being to the privacy of the soul.

Expel the ravens of the Flesh from the garden of
Humanity; and lay a share for the Phoenix of the
spirit, as a novel adventure.

Since thou hast been admitted to His inner circle, dis-
card the outer Form and at one gulp, freely drain
thousands of bottles of spiritual wine.

Don't be sluggish in the company of the light-hearted:
when the cup-bearer warms up, be quick to take the
heavy bowl and drain it.

XXIII 3

[از خسرو شیرین]

[بازی چوگان از ایران سرزده - این جا نظامی مسابقه دوستانه که بین دسته های خسرو پرویز (که در سن ۶۲۲ میلادی درگذشت) و ملکه اواعنی شیرین روداد ، شرح میدهد]

بشیرین گفت هان تا رخس تازیم درین میدان زمانی گوی بازیم

ز یک سو ماه بود و اخترانش ز دیگر سو شه و فرمانبرانش

گهی خورشید گوی بردی و گه ماه گهی شیرین گوی بردی و گه شاه

چو کام از گوی و چوگان برگرفتند طوافی گرد میدان در گرفتند

XXIII 4

جهان تیره است و ره مشکل جنیبت را عنان درکش

زمانی رخت هستی را بخلوتگاه جان درکش

کلاغان طبیعت را ز باغ انس بیرون کن

همایان سعادت را بدام امتحان درکش

چو خاص الخاص حق گشتی ز صورت پای نه بیرون

هزاران شربت معنی بیک دم رایگان درکش

گران جانی مکن برگز تو در بزم سبک روحان

چو ساقی گرم رو گردد سبک رطل گران درکش

Thou seest His Hell and Heaven: ignore them both;
put thy foot down on the forehead of Hell and draw
a circle round Heaven (to delete it).

When thou hast become drunk with His presence, strike
the tent of the Heavens, shake the pole of the Emphy-
rean, pull down the ropes of the sky.

Traverse His Path without feet, see His Beauty without
eyes; hear His tale without ears; drink His wine
without a mouth.

O *Nizāmī*, what secrets are these which thou hast
revealed from thy mind! Who knows thy mystery?
Draw back thy tongue; draw back thy tongue.

XXIII 5

LAST night I went to the tavern. There was no way
for me (to get in). I shouted and cried but there
was no one to listen to me.

Either none of the wine-sellers was awake or else, since
I was nobody, nobody cared to open the door for me.

When a quarter of the night had passed by, more or
less, a reveller put his head out of the casement and
turned his face towards me;

And said: "How fares it with thee? Whom dost thou
want at this time of the night? And to come here at
this untimely hour what may it mean?"

"Open the door," said I. "Go thy way and don't be ab-
surd," said he. "This is not the time when the door
was opened by anyone for anybody;

بهشت و دوزخش بینی مشو مشغول این هر دو
 قدم بر فرق دوزخ نه ، خطی گردد جنان درکش
 چو مست حضرتش گشتی فلک را خیمه برهم زن
 ستون عرش در جنبان طناب آسمان درکش
 طریقش بی قدم میرو ، جمالش بی بصر می بین
 حدیثش بی زبان بشنو ، شرابش بی دهان درکش
 نظامی این چه اسرار است کز خاطر برون کردی
 کسی رمزت نمیداند ، زبان درکش زبان درکش

XXIII 5

دوش رفتم بخرابات ، مرا راه نبود
 میزدم ناله و فریاد ، کس از من نشنود
 یا نه بد هیچکس از باده فروشان بیدار
 یا که من هیچکسم ، هیچکسم در نگشود
 پاسی از شب بگذشت ، بیشترک یا کمتر
 رندی از غرفه برون کرد سر و رخ بنمود
 گفت : خیر است « درین وقت کرا میخواهی ؟
 بی محل آمدنت بر در ما بهر چه بود ؟
 گفتمش : در بکشا - گفت : برو « پرزه مگوی
 کاندین وقت کسی بهر کسی در نگشود

This is not a mosque where the door shall be opened for thee all the time—where thou mayest come ever so late and quickly push thyself forward into the front line of worshippers.

This is a tavern of the Magians—a place for revellers, with their barmaid and bar: a place of light, wine, songs and sweets.

All the communities found in the world are here—Muslims, Brahmins Zoroastrians, Christians and Jews (in one compact fraternity).

What? Hast thou something to say? Then go and first of all make thyself the dust under their feet."

XXIII 6

I used to say: "Khāqānī will say '*Alas*' for me;" *alas* that I should be saying, '*Alas*' for Khāqānī.

این نه مسجد که بهر لحظه درش بگشایند
 که تو دیر آئی و اندر صفِ پیش استی زود
 این خراباتِ مغان است درو رندان اند
 شاید و شمع و شراب و شکر و نای و سرود
 هر چه در جمله آفاق در اینجا حاضر
 مومن و برهن و گبر و نصاری و یهود
 گر تو خواهی که دم از صحبت ایشان بزنی
 خاک پای همه شو تا که بیانی مقصود

XXIII 6

همی گفتم که خاقانی دریغا گوی من باشد
 دریغا من شدم آخر دریغا گوی خاقانی

‘ATTĀR

The best known mathnawī of the mystical poet Farīdu’-Dīn ‘Attār of Nīshāpūr 537-627/1142-1229-30 is the allegorical Mantiqu’-ṭ-Ṭayr (The Logic of Birds) wherein the birds organize a flight to contact their king, Simurgh; but as the flight proceeds, many birds drop off: the nightingale cannot be parted from the rose; the parrot from his gilded cage; the falcon from the king’s hand; the partridge from the mountain’s; the duck from water. Other excuses are not wanting; the wag-tail is too small; the peacock too large. And so only 30 birds (sī murgh) complete the flight which was from themselves to themselves; for the Sīmurgh proved naught but the 30 birds (sī murgh) and conversely, the seekers (sī murgh) naught but the sought (Sīmurgh). In the allegory, the birds are Sūfis; their excuses, the unfitness of all men to become mystics, the Simurgh is the Divine Beloved, and the soul’s Union with Him is given by the compound homonymy, sī murgh=Simurgh.

XXIV 1

[From Mantiquṭ-Ṭayr]

THEIR old deeds and misdeeds were cleaned and obliterated from their bosom.

The sun of “Nearness to God”¹ shone forth from them and with its rays, lit up their souls.

1. The psychological “states” which a mystic experiences are meditation, nearness to God, love, fear, hope, longing, intimacy, tranquillity, contemplation and certainty.

عطّار

مثنوی معروف ترین شاعر متصوفه فرید الدین عطار نیشاپوری که از سن ۵۳۷ هجری مطابق ۱۱۴۲ میلادی تا ۶۲۷ هجری مطابق ۱۲۲۹ میلادی می زیست، منطق الطیر تمثیلی است و در آن مرغان پروازی را تشکیل دهند تا با بادشاه شان تماس بگیرند ولی چون پرواز پیشرفت کند، بسیاری از مرغان از پرواز باز مانند - بلبل را از گل، طوطی را از قفس زرین، باز را از دست شاه، کبک را از جبال، و اردک را از آب جدا نمی توان کرد - عذرهای دیگر هم فراوان است، موسیچه خیلی کوچک، طاووس زیاد بزرگ، پس فقط سی مرغ ها پرواز را پایان رسانند و آن پرواز از ایشان به ایشان بوده زیرا که سیمرغ چیزی دیگر از سی مرغان اثبات نه کند و بالعکس جویندگان (سی مرغ) همانند که جویان آنند (سیمرغ) - درین تمثیل، مرغان صوفیاند، عذرهای ایشان، عدم سزاواری مردمان درباره اهل تصوف شدن، سیمرغ محبوب حقیقی است، و وصات روح با آن محبوب، این همه معانی را به کلمه مرکب مبهم (اعنی سی مرغ = سیمرغ) بیان نموده اند -

XXIV ۱

[از منطق الطیر]

کرده و نا کرده دیرینه شان پاک گشت و محو شد از سینه شان
آفتاب قربت از ایشان^۱ بتافت جمله را، از پرتو آن، جان بتافت

۱ - احوال معرفت نفس که متصوف مشاهده کند عبارتند از تفکر، قرب خدا، عشق، بیم امید، آرزو، صمیمیت، آرامش، سیر و مطالعه و ایقان -

Then they saw the face of the Sīmurgh but it was only
a reflection of these thirty birds of the world.

Quickly they looked, these thirty birds: there could be
no doubt that they themselves were the Sīmurgh.

They were bewildered and astonished: were they this or
that, they did not know.

They found they were naught else than the Sīmurgh and
Sīmurgh was naught else than the thirty birds (sī-
murgh).

When they looked at the Sīmurgh, there was the
(solitary) Sīmurgh in its place.

When they looked at themselves, 'twas otherwise: they
were 30 birds (in number).

And when they looked at the Sīmurgh and themselves
simultaneously, the two of them were one, neither
more nor less.

This was that; that was this: in all the world, none
ever heard a thing like this.

Drowned in perplexity, they fell a-thinking uncon-
sciously.

And when they understood nothing of the matter at all,
they asked without speech

If that Presence would unravel the mysteries of "I"
and "We"

Without speech the Presence replied: "'tis a mirror,
bright like the sun, this Presence

Wherein whosoever comes, sees himself: in it, he sees
the soul and body and soul.

هم ز عکسِ روی سی مرغ جهان چهرهٔ سیمرغ دیدند آن زمان
 چون نگه کردند این سی مرغ زود بیشک این سی مرغ، آن سیمرغ بود
 در تحیر جمله سرگردان شدند می ندانستند این یا آن شدند
 خویش را دیدند سیمرغ تمام بود خود سیمرغ سی مرغ تمام
 چون سوی سیمرغ کردند نگاه بود خود سیمرغ در آن جایگاه
 و ر بسوی خویش کردند نظر بودی این سی مرغ ایشان، آن دگر
 و ر نظر در هر دو کردند بهم هر دو یک سیمرغ بُد بی بیش و کم
 بود این یک آن و آن یک بود این در همه عالم کسی نشنود این
 آن همه غرق تحیر ماندند بی توگتر در تفکر ماندند
 چون ندانستند هیچ از هیچ حال بی زبان کردند از حضرت سوال
 کشف این سر قوی درخواستند حالِ مائی و تویی درخواستند
 بی زبان آمد از آن حضرت خطاب کاینه است این حضرت چون آفتاب
 هر که آید خویش تن بیند درو جان و تن هم جان و تن بیند درد

Since you came here as thirty birds, you appeared thirty
in the mirror.

But We are altogether far superior: We are Sīmurgh,
the One Reality.

Known by a hundred glorious Names. Be annihilated,
so that you may find yourselves in Us."

And so in Him, they became annihilated; the shadows
had lost themselves in the sun; farewell!

XXIV 2

A young man asked a heart-enlightened old man: "what
have you lost that you are going about with your
back bent?"

Said the old man of refined speech: "I am looking for
the days of my youth that are gone."

چون شما سی مرغ اینجا آمدید سی در این آئینه پیدا آمدید
 ما ز سی مرغی بسی اولی‌تریم ز آنکه سیمرغ حقیقی گوهریم
 محو میگردید در صد عزّ و ناز تا بهادر، خویش را یابید با
 محو او گشتند آخر بر دوام سایه در خورشید گم شد، والسلام

XXIV²

جوانی گفت با پیرِ دل آگاه چه گم کردی که خم گشتی درین راه
 جوابش داد پیر خوش تکلم که ایامِ جوانی کرده ام گم

MAULĀNA RŪMĪ

Jalālu'd-Dīn Muḥammad Rūmi, 604-672/1207-1273, was born at Balkh and is known as Rūmi because from 1221 A.D. onwards, his life was spent in Qonyā (Iconium) where he remains buried. Till his 38th year he wrote no poetry; then coming under the spell of the illiterate but spiritually ecstatic Shams-i-Tabriz, he became the greatest mystical poet of Persia: his Mathnawī of 26,660 couplets and his Dīwān of 40,000 couplets dedicated to Shams-i-Tabriz are world famous; selected poems from the latter and all the verses from the former, have been edited and translated into English by Prof. R.A. Nicholson, whose comment on the Sūfis is well-worth quoting: "as citizens they are undeniably a grave scandal and a useless burden to the State; they sap the national prosperity and demoralize the national character; but if a country's literature is rightly reckoned among its noblest heirlooms, the debt which Persia owes to the Sūfis may balance, and perhaps overpay, these injuries."

XXV 1

[The *Mathnawī* opens with the Song of the Reed: torn from its divine origin (the reed-bed), man's soul (the reed) ceases not to moan for reunion with God.]

LISTEN to what the reed is saying; and how it is complaining of separation.

مولانا رومی

جلال‌الدین محمد رومی که از سن ۶۰۴ هجری مطابق ۱۲۰۷ میلادی تا سن ۶۷۲ هجری مطابق سنه ۱۲۷۳ میلادی می زیست، در بلخ متولد شد و بنام رومی معروف است زیرا که از سنه ۱۲۲۱ میلادی بعد زندگانی او در قونیه بسر شد و همانجا مدفون است. تا سال سی و هشتمین زندگانی خود نظمی در ساخت ولی بعداً بنا بر افسون آن شخص بی سواد ولی بیخود، اغنی شمس تبریز، رومی بزرگترین شاعر متصوف ایران شد، مثنوی او متضمن ۲۶۶۶۰ اشعار و دیوانش مشتمل بر چهل هزار اشعار تقدیم به شمس تبریز، درهمه اکناف عالم معروف است، اشعاری منتخب از اثر آخرین ولی همه اشعار از اثر اولین را، پرفسور نکلسن تصحیح و ترتیب داده و در زبان انگلیسی ترجمه کرده و شرح او در باب اهل تصوف شایسته ایراد است: «از حیث شهریان، ایشان مسلماً موجب رسوائی شدید هستند و بار بی منفعت برای دولت کشوری، ایشان سعادت ملی را کم کم خراب کنند و سیرت ملی را فاسد گردانند، ولی اگر ادبیات کشوری را بزرگ ترین مال موروثی بشمارند، قرضی که ایران به صوفیان دارد، موازنه آن با آن صدمه ها که ایشان برسانند می توان کرد بل آن قرض در ارزش هر چه بیشتر می باشد.

XXV I

[از مثنوی مولوی]

ز این مثنوی از سرودنی آغاز می شود، از مبداء ربانی (ایستادن) جدا شده، روح انسان (نی) برای بهم پیوستگی با خدا، از ناله کردن دست بر نمی دارد]

بشنو از نی چون حکایت میکند از جدائی‌ها شکایت میکند

Ever since I was torn from my reed-bed, my plaintive notes have caused men and women to mourn.

I need someone whose bosom is all torn with separation: to him can I truly explain the pangs of love-longing.

Whosoever is detached from his origin, looks out for the tune of reunion.

In every assembly have I been mourning, both among the happy and the unhappy.

Everyone befriended me according to his concept but no one searched for the secrets (of the sorrow) within me.

My secret is not far apart from my mourning; but where is the inner ear or the eye?

The body is not hidden from the soul nor the soul from the body but none is permitted to see the soul.

This cry of the reed is fire, not air:¹ whosoever lacks this fire may he be cut off from life-supporting air!¹

'Tis the fire of love in the hollow of the reed; 'tis the air of love in the bubbles of wine.

The reed is the companion of every one who has been torn from his companion—wherefore its notes tear the membranes of our ear.

Who ever saw a poison and an antidote like reed? Who ever saw a sympathizer and ardent suitor like the reed?

The reed describes a path sodden with blood; it describes the tragedy of the love of Majnūn.²

1. In the original is a magnificent pun, *nist bad*, not air; and *nist bad* be nought.

2. The Oriental Romeo.

کز نیستان تا مرا ببریده اند	از نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرح شرحه از فراق	تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش	باز جوید روزگار وصل خویش
من بهر جمعیتی نالان شدم	جفت بد حالان و خوش حالان شدم
هر کسی از ظن خود شد یار من	از درون من نجست اسرار من
سر من از ناله من دور نیست	لیک چشم و گوش را آن نور نیست
تن ز جان و جان زن مستور نیست	لیک کس را دید جان دستور نیست
آتش است این بانگ نای و نیست باد ^۱	هر که این آتش ندارد نیست باد ^۱
آتش عشق است کاندر نی فساد	جوشش عشق است کاندر می فتاد
نی، حریف هر کس از یاری برید	برده های اش پرده های ما درید
همچو نی زهری و تریاقی که دید؟	همچو نی دمساز و مشتاقی که دید؟
نی حدیث راه پر خون میکند	قصه های عشق مجنون میکند

۱ - در اصل عبارت ابهام بلیغ است یعنی نیست باد (not air)، و نیست باد (Be nought)

۲ - رومبوی شرقی -

Whereof the sense is reserved for the senseless, for only
(their) ears can buy what the (reed's) tongue has to
offer:

That in this grief, we have passed many days—and the
days were full of agony.

If the days have gone, let them go: but do Thou remain,
O Bleoved, for there is nothing purer than Thee!

XXV 2

[This passage and the next two are also from the Mathnawi]
I died as a mineral and became a plant; I died as a
plant and became an animal.

I died as an animal and became a man; why then
should I fear that I'll suffer loss by dying?

One more round of evolution and I'll die as a man;
and wings shall I grow to become an angel.

But I have to transcend the grade even of angels, for
"everything is perishable but His face."¹

And so shall I sacrifice myself as an angel to become
that which cannot be contained even in thought.

Namely to attain Annihilation (in God); for in the dulcet
tones of an orchestra, annihilation assures me: "verily
we shall return to Him."¹

XXV 3

WHEN he has gone to sleep and forgotten the past, do
they allow the sleeper to remain in oblivion for ever?

1. From the *Qur'ân*.

محرم این هوش جز بیهوش نیست مر زبان را مشتری جز گوش نیست
 در غم ما روزها بیگانه شد روزها با سوزها همراه شد
 روزها گرفت، گورو، باک نیست تو بمان ای آنک چون تو پاک نیست

XXV²

[این عبارت و دو دیگر را هم از مثنوی اخذ کرده اند]

از جمادی مردم و نامی شدم وز نما مردم بحیوان بر زدم
 مردم از حیوان و آدم شدم پس چه ترسم کی ز مردن کم شوم
 حمله دیگر بمیرم از بشر تا بر آرم از ملائک بال و پر
 وز ملک هم بایدن جستن ز جو 'کلُّ شیءٍ هالکٌ الا وجهه'^۱
 بار دیگر از ملک قربان شوم آنچه اندر و هم ناید آن شوم
 پس عدم گردم، عدم چون ارغنون گویدم کانا اِلَیهِ راجِعون

XXV³

گرچه خفته گشت و ناسی شد ز پیش کی گذارندش در آن نسیان خویش

۱ - از قرآن حکیم

Rather, they awaken him from his sleep and he smiles
at his condition,

Saying, what grief was that which I suffered in my sleep
and how did I forget my proper condition,

Not knowing that all that sorrow and ailment was a
delusion and an illusion and a fantastic dream?

Likewise the world is a sleeper's dream but the sleeper
thinks 'tis permanent.

Till suddenly the Day of Awakening comes and releases
him from the darkness of misconception and deceit.

XXV 4

A short time spent in the company of saints is better
than a century of earnest worship.

Be thou granite or marble, the association with the
pious will make thee a gem.

Engrain in thy heart's core, love for the virtuous; re-
serve thy heart for loving the contented (mystics).

Take not the road of frustration; there is hope. Turn
not to darkness; there are suns.

Thy heart takes thee to the pure-hearted; thy body
takes thee to the prison of water and earth.

Aye, get sustenance for thy heart from a man of sym-
pathy; go and seek fortune from a Man of Destiny!

XXV 5

[From the *Diwān* of Shams-i-Tabriz]

At every moment, that idol and trickster revealed him-
self in a new form—stole the heart and disappeared.

باز از آن خوابش بیداری کشند که کند بر حالتِ خود ریشخند
 که چه غم بود آنکه میخوردم بخواب چون فراموشم شد احوال صواب
 چون ندانستم که آن غم واعتلال فعل خوابست و فریبست و خیال
 همچنین دنیا که حُلم نائم است خفته پندارد که آن خود قائم است
 تا بر آید ناگهان صبح ازل وارپاند از ظلمتِ ظن و دغل

XXV

یک زمانی صحبتی با اولیا بهتر از صد ساله طاعت بی ریا
 گر تو سنگِ خاره و مرمر شوی چون بصاحب دل رسی، گوهر شوی
 مهر پاگان در میان جان نشان دل مده الا بمهرِ دل خوشان
 کوی نو میدی مرو، امیدهاست سوی تاریکی مرو، خورشیدهاست
 دل ترا در کوی اهلِ دل کشید تن ترا در حبسِ آب و گل کشید
 هین غذای دل بده از همدلی رو بجو اقبال را از مقبلی

XXV

[از دیوان شمس تبریز]

هر لحظه بشکل بت عیار برآمد دل برد و نهان شد

At every breath, that Friend reappeared in a new garb—of an old man and young.

Now he became Noah and with his prayers drowned the world—himself seated in the Ark;

Anon he became Abraham and stood at the head of a flaming pyre—wherefore the ambers turned into roses.

Joseph he became and from Egypt sent his shirt¹—that splendour of the world!

And like a blaze of light entered the blind eyes of Jacob²—and behold those eyes began to see!

He was the self same Friend who hastened to return—with the white Hand;³

And emerging like a snake from a wooden staff⁴—became the performer of magic.

Jonah he became and in the whale's belly plunged into the sea⁵—for the sake of purity;

Moses he became and for seeing God's Light—ascended the mountain of Ṭūr.

At once a jug, its maker, its clay—and the reveller quaffing the jug;

He came as a buyer for the sake of the jug—broke it into bits and departed.

1. *Qur'ān*, XII. 93.

2. *Ibid.*, XII. 84.

3. *Ibid.*, XX. 22; XXVII. 12.

4. *Ibid.*, XVII. 143: "Show Thyself to me," said Moses; and the reply was: "Me, thou canst not see."

5. *Ibid.*, XIX. 52.

هر دم بلباسی دگر آن یار برآمد	گم پیر و جوان شد
گم نوح شد و کرد جهانی بدعا غرق	خود رفت بکشتی
گم گشت خلیل و بسرِ نار برآمد	آتش گل از آن شد
یوسف شد و از مصر فرستاد قمیصی ^۱	آن جلوه عالم
در دیده یعقوب ^۲ چو انوار برآمد	تا دیده عیان شد
آن یار همان بود که میکرد شتابی	اندر یدِ بیضا ^۳
وز چوب شده ^۴ بر صفتِ مار برآمد	زان سحرکنان شد
یونس شد و در بطنِ سمک رفت بدریا ^۵	از بهر طهارت
موسی شد و جوینده انوار برآمد	بر طور از آن شد
خود کوزه و کوزه گر و خود گل کوزه	خود رندِ سبوکش
خود بر سرِ آن کوزه خریدار برآمد	بشکست و روان شد

۱ - قرآن XII - ۹۳

۲ - ایضاً XII - ۸۴

۳ - ایضاً XX - ۲۲ : XXVII - ۱۲

۴ - ایضاً XVII - ۱۴۳ : موسی گفت : خود را مرا بنما - در جواب شنید : نمی توان بینی مرا -

۵ - ایضاً XIX - ۵۲ -

Himself the jug, the wine, the cup, the cup-bearer—the
convivialist as well;

He quaffed the wine and came drunk to the market—
that agitator of all hearts and souls.

No, no, he was the very person who exclaimed, “I am
the Truth”—in the form of Manṣūr:

’Twas not Manṣūr who was sent to the gallows—alas
for the belief of the ignorant!

In all these forms he came and went—diverse yet the
same;

Till finally he stood forth in that Arabian form—as the
Master of the world!

What Rūmī has said has not been said and will not be
said—by anyone on earth;

He who denies this is naught but a pagan—the outcast
of the world!

XXV 6

WHAT is to be done, O Muslims, for I do not know my
own identity: I am neither a Christian, nor Jew,
neither a Zoroastrian nor Muslim.

I hail neither from the East nor the West, neither from
land nor from sea; neither from the mine of Nature
nor from the revolving spheres.

Neither from dust nor from water; neither from air nor
from fire; neither from the throne of God nor the
earth; neither from existence nor entity.

خود گشت صراحی و می و ساغر و ساقی	خود بزم نشین شد
خورد آن می و سرمست بیازار برآمد	شور دل و جان شد
نی نی که همین بود که میگفت انا الحق	در صورت منصور
منصور نه آن بود که بر دار برآمد	نادان بگمان شد
آن جمله همین بود که می آمد و میرفت	مر فرق که دیده ؟
تا عاقبت آن شکل عرب وار برآمد	دارای جهان شد
رومی سخنی گفت و نه گفتست و نه گوید	کس در همه عالم
کافر شد آنکس که بانکار برآمد	مردود جهان شد

XXV 6

چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمیدانم
 نه ترسا نه یهودم من نه گبرم نه مسلمانم
 نه شرقیم نه غربیم نه بریم نه بحریم
 نه از کاف طبعیم نه از افلاک گردانم
 نه از خاکم نه از آبم نه از بادم نه از آتش
 نه از عرشم نه از فرشم نه از کونم نه از کانم

Neither from India nor China; neither from Bulgaria
nor Scythia; neither from the land of the two 'Irāqs¹;
nor from the province of Khurāsān.

Neither from this world nor the next; neither from
heaven nor hell; neither from Adam nor Eve; neither
from Paradise nor the garden of Eden.

The placeless is my place; the traceless is my trace; I
have neither body nor soul for I belong to the soul
of the Beloved.

I have renounced duality; the two worlds I see as one;
One I seek, One I know, One I see, One I call.

"He is the First, He is the Last; He is the Manifest;
He is the Hidden."² Save "*Oh, He is*"³ and "*Oh, He
who is*"³ no other cry is mine.

I am distraught with the cup of Love; the two worlds
have slipped from my hands; save revelry and spi-
ritual carouse no other aim have I.

Were I to spend a single day of my life without Thee,
from that time and that hour I'd be eternally asha-
med of myself.

Could I have Thee all by myself for a single moment,
I'd trample on both the worlds and throw up my
arms in ecstasy.

O Shams-i-Tabriz I have become so intoxicated in this
world that apart from (spiritual) drunkenness and
revelry I have no other tale to tell.

1. The Arab 'Irāq or Lower Mesopotamia; and Persian 'Irāq or Central
Persia.

2. *Qur'ān*.

3. Famous cries of darwishes.

نه از هندم نه از چینم نه از بلغار و سقسنیم
 نه از ملک عراقینم^۱ نه از خاک خراسانم
 نه از دنیا نه از عقبی نه از جنت نه از دوزخ
 نه از آدم نه از حوا نه از فردوس و رضوانم
 مکانم لامکان باشد نشانم بی نشان باشد
 نه تن باشد نه جان باشد که من از جان جانانم
 دوتی از خود بدر کردم، یکی دیدم دو عالم را
 یکی جویم یکی دانم یکی بینم یکی خوانم
 هو الاول هو الآخر هو الظاهر هو الباطن^۲
 بجز «یا هو»^۳ و «یا من هو»^۲ کسی دیگر نمیدانم
 ز جام عشق سرمستم دو عالم رفته از دستم
 بجز رندی و قلاشی نباشد هیچ سامانم
 اگر در عمر خود روزی دمی بی تو برآوردم
 از آن وقت و از آن ساعت ز عمر خود پشیمانم
 اگر دستم دهد روزی دمی با تو درین خلوت
 دو عالم زیر پای آرم همی دستی بر افشانم
 الا ای شمس تبریزی چنین مستم درین عالم
 که جز مستی و قلاشی نباشد هیچ دستانم

۱ - عراق عرب یا بین النهرین پائین تر؛ و عراق عجم یا ایران مرکزی -

۲ - قرآن حکیم -

۳ - صدای معروف درویشان -

XXV 7

I was when the names were not and the traces of the
named were not.

Through me, the names and the named were revealed—
that day when "*I*" or "*We*" were not.

For a sign I got the tip of the Beloved's curl: that
tip I took but I found Him not.

I searched for Him among the Christians, and on the
Cross as well: on the Christians' Cross I found Him
not.

Searched for Him in the temple and the pagoda: in the
pagoda and temple I found Him not.

In the mountains of Herāt and the heights of Qandhār—
both hill and dale; but I found Him not.

With a set purpose I went to the top of Mt. Qāf:
there the phoenix dwells but I found Him not.

To the Ka'bah I went with an expectant heart: in
that shrine of the young and the old I found Him
not.

Avicenna I plied with questions galore: beyond his range
He was; and I found Him not.

Even "two bows' distance" from God I tried; in that
exalted court, I found Him not.

Then I searched for Him in mine own heart: there did
I find Him; elsewhere I found Him not.¹

Save the pure-hearted Shams-i-Tabrīz, none was ever
drunk or distraught or demented.

1. Cf. 'Attār, *supra*, XXIII 1.

من آن روز بودم که اسما نبود نشان از وجودِ مسمی نبود
 ز ما شد مسمی و اسما پدید در آن روز کآنجا من و ما نبود
 نشان گشت مظهر سر زلف یار هنوز آن سر زلف زیبا نبود
 چلیپا و نصرانیان سر بر بپیمودم اندر چلیپا نبود
 بیتخانه رفتم، بدیر کهن درو هیچ رنگی هویدا نبود
 بکوه هری رفتم و قندهار بدیدم در آن زیر و بالا نبود
 بعداً شدم بر سر کوه قاف در آن جای جز جای عنقا نبود
 بکعبه کشیدم عنان طلب در آن مقصد پیر و برنا نبود
 بپرسیدم از ابن سینا حال بر اندازه ابن سینا نبود
 سوی منظر قاب قوسین شدم در آن بارگاه معلّا نبود
 نگه کردم اندر دل خویشان در آنجا دیدم دگر جا نبود
 بجز شمس تبریز پاکیزه جان کسی مست و مخمور و شیدا نبود

XXV 8

In the two worlds, O Beloved, save Thee no joy did I see: many wonders I saw but a wonder like Thee I did not see.

They say that to be burnt in fire is the lot of every pagan, but deprived of the joy of burning in the fire of Thy love, save Bū Lahab,¹ none else did I see.

Much eavesdropping I did at the window of the heart: many were the words I heard but those word-producing lips I did not see.

All of a sudden Thou didst shower favours upon me for which, save Thy infinite kindness, no other cause did I see.

O select cup-bearer, O apple of my eye, none like Thee came from outside Arabia, none like Thee in Arabia did I see.

Pour forth so much wine that I may escape from myself—for in selfness and existence naught but fatigue did I see.

O Thou who art milk and sugar, O Thou who art the sun and the moon, O Thou who art the mother and father of all, save Thee no kindred did I see.

O indestructible Love, O divine minstrel, Thou art asylum and refuge of all: no other befitting title for Thee did I see.

We are the filings of steel and Thy love is a magnet: desired by all, in Thee no desire did I see.

1. Bū Lahab was the uncle and bitter enemy of the prophet Muḥammad "he shall soon burn in fire that flames," says the *Qur'ān* CXI 3.

اندر دو کون جانانی تو طرب ندیدم دیدم بسی عجائب چون تو عجب ندیدم

گویند سوز آتش باشد نصیب کافر محروم از آتش تو جز بولهب^۱ ندیدم

من بر دریچه دل بس گوش جان نهادم چندان سخن شنیدم اما دولب ندیدم

بر بنده ناگهانی کردی تثار رحمت جز لطف بیحد تو آن را سبب ندیدم

ای ساقی گزیده ماندت ای دودیده اندر عجم نیآند اندر عرب ندیدم

چندان بریز باده کز خود شوم پیاده کاندر خودی وهستی غیر تعب ندیدم

ای شیر و ای شکر تو، ای شمس و ای قمر تو ای مادر و پدر تو، جز تو نسب ندیدم

ای عشق بی تباهی، ای مطرب الهی هم پشت و هم پناهی، کفوت لقب ندیدم

پولاد پارهایم آهن ربا ست عشقت اصل همه طلب تو در تو طلب ندیدم

۱ - ابو لهب عم پیغمبر و دشمن صعب او، در قرآن حکیم وارد است CXI 3 و او هر چه زودتر در آتش شعله انگیز، می سوزد -

XXV 9

On the day of my death, when my funeral passes by,
think not that my heart will cling to this world.

Weep not for me nor say, "Alas! Alas!" Thereby thou'lt
fall in the devil's snare, alas! alas!

When thou seest my funeral, say not "Separated,
Separated", for that is the (precise) time of my
meeting and union.

When thou layest me in my grave, say not, "Farewell,
Farewell", for the grave is a screen hiding the cheers
and welcome of the people of Paradise.

When thou seest me lowered in the grave, think of
resurrection: can setting be harmful for the sun and
the moon?

It appears a setting to thee; but 'tis a rising in reality.
Though the grave appears as a prison, 'tis in fact an
escape for the soul.

Which seed was cast but did not sprout? Why should
it be otherwise for the seed of man?

Which bucket went down but came not up full of water?
And why complain or despair? Is not thy soul like
Joseph and the grave but a pit?¹

Shut thy mouth on this side of the grave and open it
beyond—to sing thy Victory o'er Death in the space-
less air!

1. For the emergence of Joseph from the well wherein his brothers had
cast him, see *Qur'ān* XII 15 and 19.

بروزِ مرگ چون تابوتِ من روان باشد
 گمان مبر که مرا دل درین جهان باشد
 برای من مگرئی و مگو دریغ دریغ
 بدمام دیو در افقی دریغ آن باشد
 جنازه‌ام چون ببینی مگو فراق فراق
 مرا وصال و ملاقات آن زمان باشد
 مرا بگور سپاری مگو وداع وداع
 که گور پردهٔ جمعیتِ جنان باشد
 فرو شدن چون بدیدی بر آمدن بنگر
 غروب شمس و قمر را چرا زیان باشد
 ترا غروب نماید ولی شروق بود
 لحد چو حبس نماید خلاصِ جان باشد
 کدام دانه فرو رفت در زمین که نرمست
 چرا بدانندهٔ انسانیت این گمان باشد؟
 کدام دلو فروشد که پر برون نآمد
 ز چاه یوسفِ جان را چرا فغان باشد^۱
 دهان ببند ازین سو وزان طرف بکشای
 که هان وهوی تو در جو لامکان باشد

۱ - دربارهٔ برآمدن حضرت یوسف از آن چاهی که برادرانش درو انداخته بودند، رجوع کنید به قرآن حکیم: XII ، ۱۵ و ۱۹ -

XXV 10

O when 'twill be, O when 'twill be, O when 'twill be,
O when That wine will be and wine will be and wine
will be, will be?

And I shall be, and I shall be and I shall be, and I;
And she will be, and she will be, and she will be and
she!

XXV 11¹

O minstrel with thy sweet *qā qā*; for thee *qay, qay*; for
me *qū, qū*; For thee, *daq, daq*; for me, *haq, haq*; for thee
hay, hay; for me, *hū, hū*.

O branch of the floral tree, O speaker of the command
of "say" For thee, like the dove, *bū, bū*; for me, like
the pigeon, *ku, ku*.

1. With their notes of minstrels and birds, their assonance and puns (for *HAQ* is also truth, *HŪ* also He is, *KU* also where?) these verses are untranslatable.

کی باشد وکی باشد وکی باشد وکی می باشد ومی باشد ومی باشد ومی

من باشم و من باشم و من باشم و من وی باشد ووی باشد ووی باشد ووی

XXV 11^۱

ای مطرب خوش قافا تو قی قی و من قوقو

تو دق دق و من حق حق تو هی هی و من هو هو

ای شاخ درخت گل، ای ناطق امر قل

تو کبک صفت بوبو، من فاخته سان کو کو

۱ - با لحن های خنیاگران و مرغان، قافیه های آنها مطابق صدا و ایهام ها (زیرا که «حق» هم حقیقت است، هو، هم اوست و کو هم بجا) این اشعار را ترجمه نمی توان کرد.

NAṢĪRUD'DĪN ṬŪSĪ

Ignorance is simple when a person knows that he does not know; and compound, when he does not know that he does not know; but whether the great scientist and moralist, Naṣīru'd-Dīn Ṭūsī, died 1271 A.D., is the author of this Fragment is doubtful.

XXVI 1

He who knows; and knows that he does not know shall carry his horse of pleasure to the sky.

He who knows; and knows that he knows shall also carry his ass to his destination.

But he who does not know; and does not know that he does not know shall remain eternally in compound ignorance.

XXVI 2

[Who wrote this magnificent satire is also doubtful]

I shall not scratch my face with sorrow, O master.
Though thou hast spoken ill of me,

I shall only speak well of thee so that both of us may have diverged equally from the truth.

نصیر الدین طوسی

این جهل مفرد است چون شخصی میداند که او نمیداند، مرکب
هست چون او نمیداند که او نمی داند و لی آیا آن عالم بزرگ و معلم
اخلاق اعنی نصیر الدین طوسی، که در سنه ۱۲۷۱ میلادی در گذشت
این قطعه را تصنیف کرده یا نه، امریست مشکوک،

XXVI ۱

آنکس که بداند و بداند که نداند اسپِ طربِ خویش بگردون بجهاند
و آنکس که بداند و بداند که بداند او نیز خرِ خویش بمنزل برساند
و آنکس که نداند و نداند که نداند در جهلِ مرکب ابدالدهر بماند

XXVI ۲

گر خواجم ز بهرِ ما بدی گفت ما چهره ز غم نمی خراشیم
ما غیرِ نیکویش نگوئیم تا هر دو دروغ گفته باشیم

SA'DI

Musharrafu'd-Din Sa'di c. 610-694/1213-1295 was born at Shirāz, studied in Bāghdād, travelled from Tripoli to Kāsh-ghar, wrote the Būstān in 1257, the Gulistān in 1258, and a Dīwān of odes, lyrics and quatrains. Hāfiz calls him "the master of lyrical poetry". Sa'di was a great wit. The Shirāzis had migrated to Tabriz in such large numbers that a Tabrizi said to sa'di: "more than dogs are the Shirāzis in Tabriz." "That is curious," replied Sa'di, "for less than a dog is the Tabrizi in Shirāz." To an astrologer whose wife was a flirt, Sa'di said, "how can you know what is happening in the stellar region when you do not know what is happening in the bosom of your own home?" "When you were in your teens," said Sa'di to a friend of his, "you were a lovely youth, but now what has happened to your face? It is all black with your beard." "Alas," replied the man, "my face has put on black in mourning for its past beauty".¹ When Hamgar² said: "all agree that in the arts of speech, Sa'di and I can ne'er Imāmi³ reach,"⁴ Sa'di replied: "since Hamgar has

1

جواب داد ندانم چه بود رویم را
مگر بماتم حسنم سیاه پوشیدست

2 & 3 The poets Hamgar and Imāmi were contemporaries of Sa'di.

4

در شیوه شاعری باجماع امم
هرگز من وسعدی به امامی نرسیم

سعدی

مشرّف الدین سعدی که از سن ۶۱۰ / ۱۲۱۳ تا سن ۶۹۲ / ۱۲۹۵ زندگانی کرد، در شیراز متولد شد، و تحصیلات در بغداد، و از تریپولی تا کاشغر سفر نمود، در سن ۱۲۵۷ میلادی «بوستان» را، و در سن ۱۲۵۸ میلادی «گلستان»، را و دیوانی متضمن قصاید، غزلیات و رباعیات، تصنیف کرد. حافظ او را، استاد «غزل» میگوید. سعدی بذله گوی بزرگ بوده. عده اهل شیراز که به تبریز مهاجرت نمودند چندین زیاد بوده که یکی از اهل تبریز به سعدی گفت: «اهل شیراز در تبریز از سگان بیشتر اند» سعدی جواب داد: «این خیلی عجیب است ازبیزو که تبریزی در شیراز از سگ هم کمتر است» باری سعدی یکی از منجمین را که خانمش عشوه گر بوده. گفت: «چطور می توانی بدست آری آنچه که در سرزمین کواکب واقع می شود چون نمی دانی که در آغوش خانه تان چه سر می زند» سعدی به یکی از دوستانش گفت: «جوان خوب بودی چون سال تو در بین سیزده و نوزده بوده، حالا روی ترا چه اتفاق افتاده، بنا بر ریشتم هم روی تو سیاه شده است» - آن دوست جواب داد: آوخ! روی من بنا بر ماتم حسن دیرینه^۱ سیاه پوشیدست» - چون «همگر^۲» گفت: «هم بر آنند که در شیوه شاعری من و سعدی بیایه امامی^۳ نرسیم^۴» سعدی جواب داد: «چون همگر در همه عمر خود نماز

1. He replied, I do not know what happend to my face, Perhaps it has assumed blackness in mourning for my beauty.

2 & 3. شعرا. همگر و امامی معاصرین سعدی بودند -

4. It is the Consensus of all the people that in the domain of poetry I and Sa'di could never reach the heights of Imami.

در کلمه «امامی» ایهام وارد است -

never prayed in his whole life how can he reach the status of imāmi (leadership in prayer)?”¹

XXVII 1

[From the *Dīwān*]

[On the extinction of the ‘Abbaside Caliphate and the fall of the Caliph, al Musta‘ṣim in 1258 A. D.]²

’TWOULD be appropriate were the sky to rain blood upon the earth because of the fall of the kingdom of al-Musta‘ṣim, Commander of the Faithful.

O Muḥammad, if thou art to raise thy head from the earth on the Day of Judgment, then raise thy head and behold now amongst the people (of Baghdād) the advent of the Day of Judgment!

The blood from the slit throats of delicately nurtured inmates of the seraglio is trickling over the threshold and at the sight thereof our own heart’s blood is flowing in torrents.

Beware of the freaks of Fortune and the vicissitudes of the Time ! Who could have thought what was like *that* would be like *this*?

O thou who didst see the glory of the Sacred House (of the ‘Abbasides), with the Caesars of Rome and the rulers of Chinese Tartary lying prostrate on the ground, now open thine eyes

1. There is pun on Imāmi :

هنگر چو بعمر خود نکردست نماز
آری چه عجب گر به امامی نرسد

2. Hulāgū Khān celebrated his conquest of Baghdād, then the metropolis of the Islāmic world, by a general massacre of the people and the execution of the Caliph.

نکردست پس چطور بپایه امامی می توان رسید (اعنی امامت نماز)^۱ -

XXVII ۱

[از دیوان سعدی]

[بر انعدام خلافت عباسیه و سقوط خلیفه المستعصم در سن ۱۲۵۸ میلادی]^۲

آسمان را حق بود گر خون ببارد بر زمین
بر زوال ملک مستعصم امیر المومنین

ای محمدگر در قیامت می برآری سر ز خاک
سر برآور وین قیامت در میان خلق بین

نازنینان حرم را خون حلق نازنین
ز آستان بگذشت و ما را موج خون دل ز آستین

زینهار از دور گیتی و انقلاب روزگار
در خیال کس نگشتی کآنچنان گردد چنین

دیده بردار ای که دیدی شوکت بیت الحرام
قیصران روم سر بر خاک و خاقان بر زمین

1. Since Homgar has never offered prayers in his entire life time; it is not wondrous if he could not attain the heights of Imami.

۲ - هلاکوخان مراسم جشن فتح بغداد را در صورت کشتار عمومی و به قتل رساندن خلیفه ، برپا کرد و در آن زمان بغداد پایتخت عالم اسلامی بوده -

And see how on that very ground whereon those monarchs rubbed their foreheads, has been spilt the blood of the descendants of the uncle of the Prophet.

Alas, should a bee settle upon the blood of those elite of mankind, the honey in its mouth would turn to poison and remain so, till the Day of Judgment!

Hereafter entertain no hopes of comfort in this world: only the impressed blackness remains in a ring from which the gem has fallen.

Blood-laden is the Tigris: were its waters to flow to the groves of Hejāz, they would knead the Meccan soil with blood.

With this harrowing tale, the river's face has become marred with frowns: those eddies in its course, one would think are wrinkles.

But a Muslim whose heart burns with parting from his dear coreligionaires will naturally give vent to his feelings.

'Tis not proper, however, to mourn o'er the blood of martyrs, for their least recompense is the supreme Paradise.

Wait till morrow of the Day of Judgment when the dead will rise from their graves, all covered with wounds.

On this earth, the soil trodden by their feet was collyrium for the eyes: on the gathering day, the blood of their eyes will be rouge for the cheeks.

If the wounded trunk rolls in blood and dust, what matters when the pure soul is in the shelter of the kindness of the Lord of the two worlds.

خونِ فرزندانِ عمِ مصطفی شد ریخته
 هم بر آن خاکی که سلطانان نهادندی جبین
 وه که گر بر خونِ آن پاکان فرود آید مگس
 تا قیامت تلخ گردد در دهانش انگبین
 بعد ازین، آسایش از دنیا نباید چشم داشت
 قیر در انگشتی ماند چو برخیزد نگین
 دجله خوناب است، ازین پس گر نهد سر بر شیکب
 خاکِ نخلستانِ بطحا را کند با خونِ عجین
 روی دریا درهم آمد زین حدیثِ دردناک
 میتوان دانست بر رویش ز موج افتاده چین
 لیکن از روی مسلمانی و راهِ مرحمت
 مهربان را دل بسوزد بر فراقِ نازنین
 نوحه لایق نیست بر خونِ شهیدانِ بهر آنک
 کمترین دولت مر ایشان را بود خلدِ برین
 باش تا فردا که باشد روزِ داد و رستخیز
 وز لحد با زخمها آلوده برخیزد دفین
 بر زمین، خاکِ قدم شان توتیای چشم بود
 روزِ محشر خونِ شان رخساره و گلگونه عین
 قالبِ مجروح اگر در خاک و خون غلطد چه باک
 روحِ پاک اندر جوارِ لطفِ رب العالمین

Rely not on this world nor to it give thy heart ; for the sky, O brother, anon shows love and anon shows hate.

The revolving sphere and the stationary earth thou wouldst say are the two mill-stones and between them lies the heart of man which is being ground to powder.

Against Fate no weighty counsel can prevail ; against Death the arm of courage cannot win.

When Death is lying for him, hidden in ambush, no lion in battle can draw his Indian sword from its scabbard.

If good fortune has turned against thee, trial is useless : the power of attack is not for the knight whose saddle has cracked under him.

Should you see people fighting for the carcase of this world, then, O brother, if you are wise, you'd keep yourself aloof like the phoenix.

What is the value of this world? Our need from God is this: may He keep us firm in our faith and grant us Kingdom of Heaven !

XXVII 2

I knew not at first how faithless and unloving thou art : better no pledge than a pledge which is made to be broken.

People ask me and chide why I have given my heart to thee ; let them ask thee first why with such charm dost thou come ?

تکیه بر دنیا نشاید کرد و دل بر وی نهاد
 کآسمان گاهی بمهر است ای برادر گم بکین
 چرخ گردان با زمین گوئی دو سنگ آسیاست
 در میان هر دو، روز و شب، دل مردم طحین
 زور بازوی شجاعت بر نیاید با اجل
 چون قضا آید نماند قوت رای رزین
 تیغ هندی بر نیاید روزِ هیجا از نیام
 شیر مردی را که باشد مرگ پنهان در کمین
 تجربت بی فائده ست آنجا که بر گردید بخت
 حمله آوردن چسود آن را که بر گردید زین
 کرگسانند از پی مردار دنیا جنگجوی
 ای برادر گر خردمندی چو سیرغان نشین
 ملک دنیا را چه قیمت - حاجت این است از خدا
 کو نگه دارد بما بر ملک ایمان و یقین

XXVII ۲

من ندانستم از اول که تو بی مهر و وفائی
 عهد نابستن ازین به که ببندی و نپائی
 دوستان عیب کنندم که چرا دل بتو دادم
 باید اول بتو گفتن که چنین خوب چرا آئی

O thou who hast asked me not to pursue the lovely ones of the earth, how wide is the gulf between our ideas, mine and thine.

'Tis neither a mole nor a chin nor the tip of a playful tress which hath captivated the hearts of the men of vision: what is it, (God knows), 'tis divine mystery.

Lift thy veil for no stranger can see thee: thy beauty is too vast to be contained in the tiny mirror of *his* eye.

I dare not knock at thy gate for fear of rivals: only in the rôle of a beggar can I come to thy street.

Love, beggary, rebuke, reprimand—all these are easy to bear; but insufferable is the grief of parting from thee.

Go to the desert or the prayer-hall or the riverside or the theatre: nowhere in the city is a heart left unstolen by thee.

When thou comest, I give my life to thee; and when thou comest not, I die of grief; oh then I must die in any case, whether thou comest or dost not come.

I had said that I'd tell thee my heartache when thou shouldst come, but what shall I say for the pain leaves my heart when thou dost come.

'Tis necessary to remove the candle from my house and put it out so that the neighbours may not know that thou art in my house.

But why extinguish the candle for fear of rivals when the lustre of thy face proclaims that thou art in my house.

ای که گفتی مرو اندر پی خوبانِ زمانه
 ما کجائیم درین بهرِ تفکر تو کجائی
 آن نه خال است و زخندان و سر زلف پریشان
 که دل اهل نظر برد که سَرِیست خدائی
 پرده بردار که یگانه خود آن روی نه بیند
 تو بزرگی و در آئینه کوچک ننمائی
 حلقه بر در نتوانم زدن از بیم رقیبان
 این تووانم که بیایم بمحلت بگدائی
 عشق و درویشی و انگشت نمائی و ملامت
 هم سهل است، تحمل نکنم بارِ جدائی
 رو بصحرا و سماعت و لب جوی و تماشا
 در هم شهر دلی نیست که دیگر بر بانی
 گر بیائی دهمت جان ورنیائی کشدم غم
 من که بایست بمیرم چه بیائی چه نیائی
 گفته بودم چو بیائی غمِ دل با تو بگویم
 چه بگویم که غم از دل برود چون تو بیائی
 شمع را باید ازین خانه برون بردن و کشتن
 تا که همسایه نداند که تو در خانه مائی
 کشتن شمع چه حاجت بود از بیم رقیبان
 پرتو روی تو گوید که تو در خانه مائی

Sa'dī is not the man to release himself from the lasso
(of thy tresses), for he knows that better than freedom
is to be in thy bonds.

People say: go and give thy heart to someone else: no,
to love two hearts with one is not for me, much less
in the time of the unique Atābek.¹

XXVII 3

O silvery cypress, art thou hiking to the desert? How
faithless of thee to desert me and be going.

None ever did go with such petulance and charm. Art
thou like this; or is there a motive behind such going?

Fairies hide their faces from men but O fairy-faced one
(how) openly thou art going.

The world's centre of recreation is thy face. Whither
for the sake of recreation art thou going?

'Tis a caressing or a killing for this slave of thine, thy
sitting with him for a while or thy going.²

My heart is clamouring for thee. I fear 'tis (precisely)
to evade its clamour, thou art going.

We ourselves are at thy beck and call. Whither for
plunder then art thou going?

No heart can escape being ravished by thee: the city
thou hast taken; now to plunder the arid land thou
art going.

1. Sa'dī's pen-name came from his patron, Sa'd b. Abī Bakr b. Sa'd b. Zangī son of the *Atābek* (viceroy) of Shīrāz.

2. *i.e.*, respectively.

سعدی آن نیست که هرگز ز کفایت بگریزد
تا بدانست که در بند تو خوشتر که رهائی
خلق گویند برو دل بهوای دگری ده
نکنم، خاصه در ایام اتابک^۱ دوهوائی

XXVII ۳

سرو سیمینا بصحرا میروی نیک بد عہدی که بی ما میروی
کس بدین شوخی و رعنائی نرفت خود چنینی یا بعمدا میروی؟
روی پنهان دارد از مردم پری تو پری روی آشکارا میروی
ای تماشاگاه عالم روی تو تو کجا بهر تماشا میروی؟
مینوازی بنده را یا میکشی می نشینی یک نفس یا میروی^۲
اندرونم با تو میآید ولیک خائفم کز دست غوغا میروی
ما خود اندر قید فرمان توئیم تو کجا دیگر بیغما میروی
جان نخواهد بردن از تو هیچ دل شهر بگرفتی بصحرا میروی

۱ - تخلص سعدی بنابر نام ولی نعمت او اعنی سعد بن ابی بکر بن سعد بن زنگی بن اتابک،
نایب السلطنت شیراز است -

۲ - بالترتیب -

Though with thee the peace of our heart is going, go in
no other way for how graceful is the manner of thy
going!

The eyes and heart of Sa'di shall escort thee, lest thou
shouldst think all alone thou art going!

XXVII 4

DRIVE slowly, O camel-driver, for she who was the
solace of my soul is travelling; and with her, a heart
which I deemed to be mine, is going.

I am getting separated from her; I have become a
patient, ailing and helpless; and this parting, thou
wouldst say, is a cut [ting knife] which deep down
to my bones is going.

By spells of magic and device I thought I'd hide my
(gaping) wound; but it proclaims itself in the blood
which all o'er my threshold is flowing.

I am like a censer now full of fire, from whose cover
smoke is arising, for with a gift to me of some cold
comfort, my self-willed mistress is going.

In spite of her cruelty and mouth-made vows she'll
remain in my mind and speech, what though if she
herself be going!

Take care of the camel-litter, O driver, and hasten not
with the caravan, for with my love for that agile
cypress, my soul, thou wouldst say, is departing.

"I'll rain tears," said I, "till the ground turns to mire
and her camel remains sunk therein like an ass"—but
even this I cannot do, since with the caravan my
own life is going.

گرچه آرام از دلِ ما می‌رود همچنین می‌رو که زیبا می‌روی
دیدهٔ سعدی و دل همراهِ تست تا نه پنداری که تنها می‌روی

XXVII ۴

ای ساربان آهسته ران کارامِ جانم می‌رود
و آن دل که با خود داشتم با دلستانم می‌رود
من مانده ام مهجور ازو، بیچاره و رنجور ازو،
گوئی که نیشی دور ازو، بر استخوانم می‌رود
گفتم بنیرنگ و فسون، پنهان کنم ریشِ درون
پنهان نمی ماند که خون بر آستانم می‌رود
بگذشت یارِ سرکشم، بگذاشت عیشِ سرخوشم
چون بجمری پر آتشم کز سر دخانم می‌رود
با این همه بیدادِ او، و آن عهدِ بی بنیادِ او
در سینه دارم یادِ او، تا بر زبانم می‌رود
محمل بدار ای ساربان، تندی مکن با کاروان
کز عشقِ آن سروِ روان، گوئی روانم می‌رود
گفتم بگریم تا ابل چون خر فرو ماند بگل
وین نیز نتوانم که دل با کاروانم می‌رود

Come back and take thy seat on my eyes, O darling of my heart! Aye, listen to my plaintive cries of redress which from the earth to heaven are going.

From night to dawn I shall know no sleep; and no one's advice shall I take: now I'll be starting after my own messenger, since the reins of self-control from my grasp are slipping.

How does the soul leave the body? All manner of things have been said on this theme; but now, I am seeing with my own eyes, the departure of my soul.

“'Twasn't proper to lament so much because of me, O Sa'dī.” Thy cruelty is becoming unbearable, O faithless one; and only through the relief obtained by lamenting do my affairs get going.

XXVII 5¹

O world-lighting moon of mine, why art thou annoyed with me? O my night-illuminating candle, why art thou annoyed with me?

I'll make thee my guest for a night so that I may sacrifice my life and soul to thee. I'll make thee dwell in my eyes; why art thou annoyed with me?

My darling, my life, O my queen, look at me. Come and be my guest for a night; why art thou annoyed with me?

I am thy afflicted lover, the faithful devotee; thy real friend as long as I live; why art thou annoyed with me?

1. This lyric is wanting in the Teheran edition of the works of Sa'di.

باز آی و بر چشم نشین، ای دلفریبِ نازنین
کاشوب و فریاد از زمین بر آسمانم می‌رود

شب تا سحر می‌نغمم، و اندرزِ کس می‌نشنوم،
وین ره بقاصد می‌روم کز کف عنانم می‌رود

در رفتنِ جان از بدن گویند هر نوعی سخن
من خود بچشمِ خویشان دیدم که جانم می‌رود

«سعدی فغان از دستِ ما لائق نبود، ای بیوفا
طاقت نمی‌آرم جفا، کار از فغانم می‌رود

XXVII ۵۱

ای ماه عالم سوز من، از من چرا رنجیده؟
وی شمع شب افروز من از من چرا رنجیده؟

یک شب ترا مهمان کنم، تا جان و دل قربان کنم
جای تو در چشمانم کنم، از من چرا رنجیده؟

ای جان من جانان من، بر من نگر سلطان من
یک شب بیا مهمان من، از من چرا رنجیده؟

من عاشقِ زارِ تو ام، جانِ وفادارِ تو ام،
تا زنده ام یارِ تو ام، از من چرا رنجیده؟

۱ - این غزل در آثار سعدی چاپ تهران پیدا نیست -

Thou art annoyed with me, thou art annoyed with me;
hast thou observed some fault in me? Always hast
thou pardoned my faults; why art thou annoyed
with me?

See what thy love has made of me. It has made me
bewildered; it has made my heart blood-laden like
the tulip's; why art thou annoyed with me?

I have become distraught with love; I have passed into
the legends of the world (as the ideal lover). Thou
art the candle and I am the moth; why art thou an-
noyed with me?

If I die because of my love for thee, my blood shall be
on thy hands. I'll hold thee for this, on the reckon-
ing day; why art thou annoyed with me?

Oh my cypress of lovely stature, thy ruby lips are my
honey. Why art thou, my charming sweetheart, why
art thou annoyed with me?

Thy eye-brows are like the new moon, Oh my love; and
I am Sa'dī, thy old lover, thy friend and well-wisher;
why art thou annoyed with me?

XXVII 6

[From the *Būstān*]

THOUGH I have said much in favour of doing good, good
should not be done indiscriminately.

Suck the blood of the blood-sucker and strip him of his
wealth, for 'tis best to pluck the plumes of a bird of
prey.

Whoso is in active strife with thy master, shouldst thou
supply him with stone and stick?

رنجیده رنجیده از من گناهی دیده
 دایم گنه بخشیده، از من چرا رنجیده؟
 بنگر ز عشقت چون شدم، سرگشته و مجنون شدم،
 چون لاله دل پر خون شدم، از من چرا رنجیده؟
 من عاشق دیوانه ام، اندر جهان افسانه ام،
 تو شمع و من پروانه ام، از من چرا رنجیده؟
 گر من بمیرم در غمت، خونم بود بر گردنت
 فردا بگیرم دامننت. از من چرا رنجیده؟
 ای سرو خوش بالای من، وی دلبر رعناى من،
 لعل لبّت حلوائى من، از من چرا رنجیده؟
 من سعدى دلخواه تو، ابروى تو چون ماه نو
 من یار نیکو خواه تو، از من چرا رنجیده؟

XXVII 6

[از بوستان]

بگفتم در باب احسان بسی ولیکن نه شرط است با هر کسی
 بخور مردم آزار را خون و مال که از مرغ بد کنده به پر و بال
 یکی را که با خواهی تست جنگ بد ستش چرا میدهی چوب و سنگ

Pluck the thorn-bearing shrub by the root and cultivate naught but the fruit-bearing tree.

Invest that man with authority whose hand will not lie heavy on the poor.

Extend not thy forgiveness to a tyrant: kindness to him is cruelty to the world.

He who will set the world in flames, put out his lamp of life. One man in fire is better than to see everyone get branded.

He who is kind to a robber plunders the entire caravan with his own hands.

Have the heads of tyrants struck off: cruelty to the cruel is the height of benevolence and justice.

XXVII 7

[From the *Gulistān*]
(On the art of speaking)

A speaker, if old and experienced, will think before he speaks,

Speak not without thinking: not speaking quickly or slowly, but speaking well is speaking.

Think well, then speak; and stop before thou art told to stop.

By his speech is man superior to cattle; and if thy speech be improper, the cattle is superior to thee.

XXVII 8

THOUGH silence is a merit in the eyes of the wise, when expedient, 'tis best to speak.

بر انداز پیخی که خار آورد درختی بهرور که بار آورد
 کسی را بده پایه مهتران که بر کهتران سر ندارد گران
 مبخشای بر هر کجا ظالمیست که رحمت برو، جور بر عالمیست
 جهان سوز را کشته بهتر چراغ یکی به در آتش که خلقی بداغ
 هر آنکس که بر دزد رحمت کند بیازوی خود کاروان میزند
 جفا پیشگان را بده سر بباد ستم بر ستم پیشه عدلست و داد

XXVII 7

[از گلشن]
 [در فن سخنگوئی]

سخنندان پرورده پیر کهن بیندیشد آنکه بگوید سخن
 مزن بی تامل بگفتار دم نکوگوی گر دیر گوئی چه غم؟
 بیندیش و آنکه بر آور نفس وز آن پیش بس کن که گویند بس
 بنطق آدمی بهتر است از دواب دواب از تو به گر نگوئی صواب

XXVII 8

اگر چه پیش خردمند خامشی ادب است
 بوقت مصلحت آن به که در سخن کوشی

Two things are contrary to reason: not to speak, when to speak; to speak when not to speak.

XXVII 9

TILL a person has spoken, his faults and merits lie concealed

Deem not every thicket to be empty: a leopard *there* may be lying asleep.

XXVII 10

(On good company)

IN the bath, a kind friend gave me once a tiny cake of fragrant earth to try.

"Art thou musk or amber?" said I, "for thy heart-entrancing smell has deprived me of my other senses."

"I am mere insignificant earth," it replied, "but have remained long in a bed of roses.

The effect of good company has made me worthy—otherwise I am the same worthless earth that I am."

XXVII 11

(On Immortality)

MANY a man lies buried in the earth of whose existence on earth all trace has gone.

That sturdy old frame which was consigned to earth, was so eaten by earth that even its bones remained not.

دو چیز طیرهٔ عقل است دم فرو بستن
بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

XXVII 9

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد
هر بیشه گمان مهر که خالیست شاید که پلنگ خفته باشد

XXVII 10

[در معاشرت نیکو]

گلی خوشبوی در حمام روزی رسید از دست محبوبی بدستم
بدو گفتم که مشکی یا عبیری که از بوی دلاویز تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم ولیکن مدتی با گل نشستم
جمال همشین در من اثر کرد و گر نه من همان خاکم هستم

XXVII 11

[در حیات جاوید]

بس نامور بزیار زمین دفن کرده اند
کز هستیش بروی زمین بر نشان نماند
آن پیر لاشه را که سپردند زیر خاک
خاکش چنان بخورد کزو استخوان نماند

But the auspicious name of Nūshīrwān still lives, though long is the time since Nūshīrwān has gone.

Do good, O listener, and make the most of thy life—before the call comes and thou art gone!

XXVII 12

CROESUS is dead though he possessed forty treasures:
Nūshīrwān did not die because he left a good name behind.

XXVII 13

(On injustice)

WERE the king to eat a single apple without paying for it, his staff will pluck the whole apple-tree by its roots.
Where the king to eat five eggs without giving their price, his escort will put a thousand hens on the spit.

XXVII 14

(On contentment)

IF the man of God eats half a loaf, he reserves the other half for the poor;
But if the king swallows a whole country, his earth-hunger grows and he longs for another.

XXVII 15

(On the rights of the poor)

THE king is the guardian of his subjects though they guard him and keep him in glory.

زنده ست نام فرخ نوشیروان بعدل
گر چه بسی گذشت که نوشیروان نماند
خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر
ز آن پیشتر که بانگ برآید فلان نماند

XXVII¹²

قارون هلاک شد که چهل خانه گنج داشت
نوشیروان نمرود که نام نکو گذاشت

XXVII¹³

[در بی عدالتی]

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سببی برآورد غلامان او درخت از بیخ
به پنج بیضه که سلطان ستم روا دارد زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ

XXVII¹⁴

[در قناعت]

نیم نانی گر خورد مرد خدای بذل درویشان کند نیم دگر
ملک اقلیمی بگیرد پادشاه همچنان در بند اقلیمی دگر

XXVII¹⁵

[در حقوق مفلسان]

پادشاه پاسبان درویش است گرچه رامش بفر دولت اوست

The sheep are not for the shepherd, 'tis the shepherd
who is for the sake of the sheep.

XXVII 16

PILGRIMS from different lands flock to the Ka'bah be-
cause it has been made the centre of the needy.

The great must pay the price of their greatness, for who
flings stones at a fruitless tree?

XXVII 17

(On Fellow Feeling)

THE sons of Adam are limbs of the same body, all
created from the self-same seed.

When one limb receives hurt, the others must smart
with pain.

O thou who art indifferent to the sufferings of men, no
man can call thee a man.

XXVII 18

(Our nature is unchangeable)

INSTRUCTION is effective if the basic nature of an
object be sublime;

But no polish can improve a blade whose iron is impure.

Give the dog a bath in the seven seas: the wetter it is,
the dirtier will it be.

Take the ass of Jesus to Mecca: when it returns, it will
still be an ass.

گوسپند از برای چوپان نیست بلکه چوپان برای خدمتِ اوست

XXVII₁₆

چو کعبه قبله حاجت شد از دیارِ بعید روند خلق بدیدارش از بسی فرسنگ
ترا تحملِ امثالِ ما بیاید کرد که هیچکس نزند بر درختِ بی برسنگ

XXVII₁₇

[در حسِ ممنوعی]

بنی آدم اعضای یکدیگر اند که در آفرینش ز یک جوهر اند
چو عضوی بدرد آورد روزگار دگر عضوها را نماند قرار
تو کز محنتِ دیگران بی غمی نشاید که نامت نهند آدمی

XXVII₁₈

[مرشت ما که تغیر ناپذیر است]

چو بود اصلِ جوهری قابل تربیت را درو اثر باشد
هیچ صیقل نکو نیارد کرد آهنی را که بدگر باشد
سگ بدریای هفتگانه بشوی چونکه تر شد پلید تر باشد
خرِ عیسی گرش بمکّه برند چون بیآید هنوز خر باشد

XXVII 19

WERE the cloud to rain the Water of Life, even so from
the willow's branch thou'lt eat no fruit.

Associate not with the vulgar: from the mat-cane's stalk,
no juice of sugar wilt thou drink.

XXVII 20

WERE he to feed fire for a hundred years, let the fire-
worshipper fall therein—and the fire will burn him
completely.

XXVII 21

A wolf's cub will be naught but a wolf, though it be
reared in the company of men.

XXVII 22

(On dealing with evil)

O philosopher, fear him who fears thee or else thou shalt
have to reckon with him a hundred times in battle.

Before he gives the snake a chance to bite him on the
leg, the peasant crushes with a stone the head of
the snake,

Hast thou not seen how when a cat grows desperate; it
tears out with its claws the eyes of a leopard?

XXVII 23

To do good to the bad is to do bad to the good.

XXVII¹⁹

ابر گر آبِ زندگی بارد هرگز از شاخ بید بر نخوری
 با فرومایه روزگار مبر کز فی بویا شکر نخوری

XXVII²⁰

اگر صد سال گبر آتش فروزد چو یکدم اندر آن افتد بسوزد

XXVII²¹

عاقبت گرگ زاده گرگ شود گرچه با آدمی بزرگ شود

XXVII²²

[در معاملت با بدی]

از آن کز تو ترسد بترس ای حکیم وگر با چنوی صد بر آئی بچنگ

از آن مار بر پای راعی زند که ترسد سرش را بکوبد بسنگ

نه بینی که چون گربه عاجز شود برآرد بچنگال چشم پلنگ

XXVII²³

نکوئی با بدان کردن چنان است که بد کردن بجای نیک مردان

XXVII 24

(Honesty is the best policy)

IN righteousness is God's will done: never did I see a
man who took the right path go astray!

XXVII 25

Be pure and fear none O brother! 'tis unclean cloth
which the washerman beats on stones.

XXVII 26

(Safety first)

THOUGH much profit accrues from the sea, if thou want
test safety, seek it on land.

XXVII 27

(A friend in need is a friend indeed)

HE who takes thee in by the hand when thou art down
and out, he is thy friend indeed.

XXVII 28

('Tis darkest before dawn)

LOSE not heart when thy work doesn't prosper: in a
pitch-dark cavern lies the Water of Life.

XXVII 24

[درست کاری بهین کردانی است]

راستم موجبِ رضای خداست کس ندیدم که گم شد از ره راست

XXVII 52

تو پاک باش برادر مدار از کس پاک
زنند جامه ناپاک گازران بر سنگ

XXVII 26

[سلامتی مقدم هست]

بدریا در منافع بی شمار است اگر گوئی سلامت برکنار است

XXVII 27

[دوست وقت احتیاج در حقیقت دوست باشد]

دوست آن باشد که گیرد دست دوست در پریشان حالی و درماندگی

XXVII 28

[پیش از طلوع، تیرگی بیش ترین می شود]

ز کار بسته بیندیش و دل شکسته مدار
که آب چشمه حیوان درون تاریکی ست

‘IRĀQI

Fakhru'd-Dīn Ibrāhīm Irāqī, the author of a dīwān of mystical lyrics and of the prose-treatise, Lama'āt, travelled from Persia to Multān where he spent 25 years, and then from India to Asia Minor where he died in 688/1289. His grave is in Damascus by the side of the Arabian mystic, Ibnu'l-'Arabī. On seeing those two graves side by side, a pilgrim remarked: "that is the Persian Gulf, and this is the Arabin Sea."

XXVIII 1

[This magnificent poem was composed by Irāqī in Multān in his 18th or 19th year]

THE first measure of wine poured into the cup was borrowed from the languorous eyes of the cup-bearer.

When they found the merry-makers self-conscious, they poured into the cup the wine of unconsciousness.

The wine-like lips of the Beloved received the name of "the brimming cup", and a kiss from those lips, the name of the "Lovers' wine."

The tips of the tresses of the Beloved found no rest because of remorse—so many were the hearts they had made restless.

To that exclusive assembly they admitted the good and the bad; and in the bar-room, when the bowl went round, they made no discrimination between the elite and the vulgar.

عراقی

فخرالدین ابراهیم عراقی مصنف دیوانی متضمن غزلیات متصوفه
هست - رساله‌ای هم تصنیف کرده در نثر موسوم به «لمعات» - از
ایران به ملتان سفر نمود و آنجا بست و پنج سال بگذراند، از هندوستان
به ایشیای کوچک رفته و همانجا در سن ۶۸۸ هجری مطابق ۱۲۸۹ میلادی
در گزشت - مزار او در بر مزار صوفی عربی «ابن العربی» در دمشق
برپاست - چون زائری هر دو قبور را در برابر یکدیگر بدید گفت:
آن خلیج فارس هست و اینک بحر عرب -

XXVIII ا

[این نظم بجلل را عراقی در میان توقف ملتان، در سال هجدهم یا نوزدهم ترتیب داد]
نخستین باده کاندِر جام کردند ز چشمِ مستِ ساقی وام کردند
چو با خود یافتند اهلِ طرب را شرابِ بیخودی در جام کردند
لبِ می گونِ جانان جام در داد شرابِ عاشقانش نام کردند
سرِ زلفِ بتان آرام نگرفت ز بس دلها که بی آرام کردند
بمجلس نیک و بد را جای دادند بجمای کارِ خاص و عام کردند

When they threw the ball of beauty in the polo-field,
in a single gallop they won the trophy of the two
worlds.

When the intoxicated required dessert, they made the
lips and eyes of the Beloved serve as sugar and
almonds.

From those lips desired by all hearts, what those who
had already parted with their hearts received, were
words chosen for their harshness.

In order that at every moment they may ensnare a
heart, they asked the Beloved for a loan of her
tresses.

With their coquettish glances they spoke a hundred
words to the soul; with their eyebrows they sent two
hundred signals to the heart.

After giving a warning in private that the secret was
not to be disclosed to anyone else, they communi-
cated it to the whole world.

Wherever in the world they found pain and grief, *that*
they took and combined and gave to the mixture,
the name of LOVE.

When they themselves gave the secret away, why do
they lay the blame on Irāqī and sully his name?

XXVIII 2

O Idol of mine, show me the path of the heedless
vagabond, for long is the road and distant the goal
of saintliness.

چو گویِ حسن در میدان فگندند بیک جولان دو عالم رام کردند

ز بهر نقلِ مستان از لب و چشم مهیا شگر و بادام کردند

از آن لب کارزوی جمله دلهاست نصیبِ بی دلان دشنام کردند

دلی را تا بدست آرند هر دم سر زلفینِ خود را دام کردند

بغمزه صد سخن گفتند با جان بدل ز ابرو دو صد پیغام کردند

نهان با محرمی رازی بگفتند جهانی را از آن اعلام کردند

بعالم هر کجا درد و غمی بود بهم کردند و عشقش نام کردند

چو خود کردند رازِ خویشان فاش عراقی را چرا بدنام کردند

XXVIII 2

صنای ره قلندر سزد از بمن نمائی

که دراز و دور دیدم ره و رسمِ پارسائی

When in prayer I touched the ground with my forehead
I heard the Earth complain: "with thy insincere
prostrations, thou hast desecrated me completely."
I went to circumambulate the Ka'bah but they barred
my way to the shrine, saying: "what hast thou done
out of doors to entitle thee to come inside the house?"
Thy enemies are not destined to be slain by thee: this
privilege is for thy friends on whose heads thou
mayest practise and improve thy swordsmanship.
In which religion is this, in which nation is this that a
lover is put to death by his own Beloved, saying:
"Why art thou loving Me?"
When I knocked at the temple's door, a voice of wel-
come said from inside, "come in, come in, O *'Irāqi*,
thou art one of our own elite."

XXVIII 3

BUT for thy love, the need of Life I do not see, I do
not see; save thee a beloved whom I can take to
my soul, I do not see, I do not see.
In me, patience and rest I do not find, I do not find;
in thee, kindness and love I do not see, I do not see.
Grant me a favour and show me the face, since for the
pain which I have, a remedy save thy sight, I do not
see, I do not see.
Come soon if thou wishest to see me, for having parted
from thy charming presence, the prospects of a lengthe-
ning life for myself, I do not see, I do not see.

بزمین چو سجده کردم ، ز زمین ندا برآمد
 که مرا خراب کردی تو بسجده ریائی
 بطواف کعبه رفتم ، بحرم رهم ندانند
 که برون در چه کردی که درون خانه آئی
 نشود نصیب دشمن که شود هلاک تیغت
 سر دوستان سلامت که تو خنجر آزمائی
 بکدام مذهب است این ، بکدام ملت است این
 که گُشند عاشقی را که تو عاشقم چرائی
 در دیر چون زدم من ، ز درون ندا برآمد
 که « بیا بیا عراقی تو ز خاصگان مائی »

XXVIII 3

مرا جز عشق تو جانی نمی بینم نمی بینم
 دلم را جز تو جانانی نمی بینم نمی بینم
 بخود صبری و آرامی نمی یابم نمی یابم
 ز تو لطف و احسانی نمی بینم نمی بینم
 ز روی لطف بنما روی که دردی را که من دارم
 بجز روی تو درمانی نمی بینم نمی بینم
 بیا گر خواهیم دیدن که دور از روی خوب تو
 بقای خویش چندانی نمی بینم نمی بینم

Hold my hand, O friend, for in such a whirling sea
have I fallen that an end to its depth I do not see, I
do not see.

By way of kindness and sympathy, come and put my
affairs in order, for he who can rescue me from this
muddled state, save thee, I do not see, I do not see.

Show '*Irāqi*' the road to thy court, for in the whole
world a wanderer so lost in love and absent-minded
as he, I do not see, I do not see.

بگیر ای یار دستِ من که در گردابی افتادم
که آن را هیچ پایانی نمی بینم نمی بینم
ز روی لطف و دلداری، بیا سامانِ کارم کن
که خود را بی تو سامانی نمی بینم نمی بینم
عراقی را بدرگاهت رهی بنما که در عالم
چو او سرگشته حیرانی نمی بینم نمی بینم

AMĪR KHUSRAW

The poet-laureate and "parrot of India", Amīr Khusraw was born at Patiyāli in 651/1253 and remains buried in Delhi where he died in 725/1324. He saw the reigns of seven kings; and twenty-one of his works, including five diwāns of Persian poetry still survive. Amīr Khusraw resembles Faydī, Akbar's poet-laureate, in many ways; and a Khusraw academy is now being formed to re-introduce Khusraw to the world as a thinker, historian, musician, mystic and nationalist, proud of his Indian origin and deeply conscious of the cultural greatness of India. If two couplets of Hanẓalah (I2 supra) made the assherid Aḥmad "do one more brave deed before his death", half-a-couplet of Khusraw put another Aḥmad, the Mullā, to death—such is Persian poetry. Says the Tuzuk of Jahāngīr:¹

"Wearing a tilted cap, the saint Nizāmu'd-Dīn Awliyā was watching the Hindus bathe in the Jamuna:

"Every sect has its own creed and ritual; behold how their path winds to a crooked stream"²

said the saint; whereupon, his disciple Amīr Khusraw supplied the antiphony:

"Aye and mine runs straight to a crooked cap."

My seal-engraver, Mullā' Alī Aḥmad", continues the Emperor Jahāngīr, "became so ecstatically happy while quoting this incident to me that he actually died on the spot, in my own presence."

1. 'Aligarh ed p. 81.

2. هر قوم راست راهی ، دینی و قبله گاهی
من قبله راست کردم بر سمت کج کلامی

امیر خسرو

ملک الشعرا، «طوطی هند» امیر خسرو در پشالی در سن ۶۵۱ هجری مطابق ۱۲۵۳ میلادی متولد شد و در دهلی (جائیکه در سن ۷۲۵ هجری مطابق ۱۳۲۴ میلادی در گذشت) مدفون است او در زمان حکومت هفت سلاطین بزیست و بست و یک از آثارش، متضمن پنج دیوانهای منظومات فارسی هنوز برپاهست، امیر خسرو با فیضی (ملک الشعراى اکبر) از جهات مختلفه مماثلت دارد. حالا «انجمن دانش» بنام خسرو تشکیل می دهند تا خسرو را بار دگر از حیث مفکر، مورخ، مطرب، صوفی و ملت پرست، پیش اهل عالم معرفی کنند و دیگر از حیثیت مردیکه بر نژاد هندی خود مباحثات میکند و درباره عظمت فرهنگ هندی وقوف و احساس کلی میداشت گر دو اشعاری از حنظله باد غیسی، احمد خربنده را پیش از مرگ خود «بیک کار شهادت انگیز واداشت» نیمی از شعر خسرو، احمد ملا را به قتل رسانید، چنانست تاثیر منظومات فارسی، تزک جهانگیری میگوید^۱: «کلاهی کج بر سر نهان حضرت نظام الدین اولیا هندوان را دید که در رود جننا شست و شو میکردند^۲: ولی الله گفت: «هر قوم را عقیده و مراسم مذهبی است. بین چطور مسلک ایشان به رودخانه کج می پیچد» بر آن شاگردش امیر خسرو مصرعه ثانی را ترتیب داد: «مسلک بنده راست به کجکلاهی می رسد» شهنشاه جهانگیر باز می فرماید که «حکاک خاتم من چون این واقع را بمن نقل کرد، چنان بوجد آمد که همانجا در حضور من جان داد.»

۱ - چاپ علیگر - روی صفحه ۸۱

Every sect has a path of its own, its faith and cynosure;

- ۲

I have straightened my cynosure towards one wearing a tilted Cap.

XXIX 1

THE cask has become empty but my thirst for wine remains unslaked: drink thy own blood, O my heart, if pure wine be wanting.

The creaking of the chain of Majnūn is the orchestra of lovers: to appreciate its music is quite beyond the ears of the wise.

My love for that tyrant of a sweetheart is enough to kill me. O sphere, take thou no trouble: where the executioner is present what need is there for a butcher?

Tell the king to shed my blood and ask the captain to strike off my head: to retain life by abandoning the beloved is not in the religious code of Friends.

Yes, O Reason, come not forward with thy sympathy: for travelling on the path of Love, no equipment is better than insanity.

If I cannot see her, at least I can think of her, and so be happy: to light the beggar's hut no candle is better than moonlight.

O infidel, thou who makest a prey of thy lovers, go slow for a while: a helpless deer (like me) cannot contend against the cruel darts of a Turkish archer (like thee).

Thou hast to die thirsty, O my heart, think not of relief from her chin; for shouldst thou try her dimple-pit, 'twould give not water but blood.

Thou didst say, "O *Khusraw*, I shall reveal myself to thee in thy dreams," Reserve this favour for strangers, as those who know thee have neither sleep nor dreams.

خم تهی گشت و هنوزم جان ز می سیراب نیست
خونِ خود خور آخر ای دل گر شرابِ ناب نیست

نالۀ زنجیرِ مجنونِ ارغنونِ عاشقانست
ذوقِ آن اندازه گوشِ اولوالالباب نیست

عشقِ خصمِ من بس است ای چرخ تو زحمت مکش
هر کجا جلاد باشد حاجتِ قصاب نیست

پادشاگو خون بریز و شخمِ گو گردن بزن
بهر جانی ترکِ جانان مذهبِ احباب نیست

هان و هان ای عقل از غمخواری ما در گذر
کاندین ره بهتر از دیوانگی اسباب نیست

گر جمال یار نبود با خیالش هم خوشم
خانه درویش را شمعِ به از مهتاب نیست

کافرا مردم شکارا یک زمان آهسته باش
کاهوی بیچاره را با تیرِ ترکان تاب نیست

تشنه خواهی مردن ای دل زان زنجندان در گذر
کانِ چه را گر بکاوی خون برآید آب نیست

گفته بودی خسروا در خواب رخ بنمایمست
این سخن بیگانه را گو کاشنا را خواب نیست

XXIX 2

I am a pagan and a worshipper of love: Islām I do not need; every vein of mine has become taunt like a wire, the pagan's girdle I do not need.

Arise from my bedside, O simple physician! The only cure for the patient of love is the sight of his beloved—other than this no medicine does he need.

O my heart, she'd be visiting thee after all when tomorrow in the market-place of love, she comes to *slay* thee: what happier news dost thou need?

The cry of the nightingale does not decrease when the rose vanishes from the garden: love springs from something basic and not from skin-deep beauty which it does not need.

If there be no pilot in our boat, tell him not to be: we have God in our midst: the sea we do not need.

The people of the world say that *Khusraw* worships idols. So he does, so he does; the people, he does not need; the world, he does not need.

XXIX 3

I have just had the news that my sweetheart will visit me tonight: be my head a sacrifice to that road which will bring her riding to me.

All the deer of the desert have already lost their head, hoping thou'lt come one day and make them thy prey.

XXIX₂

کافرِ عشقم مسلّسانی مرا درکار نیست
هر رگِ من تار گشته حاجتِ زنار نیست

از سرِ بالینِ من برخیز ای نادان طبیب
درد مندِ عشق را دارو بجز دیدار نیست

شاد باش ای دل که فردا بر سرِ بازار عشق
وعدۀ قتل است گرچه وعدۀ دیدار نیست

شورِ بلبل کم نگردد گر رود گل از چمن
عشق را بنیاد باشد حسن ازو درکار نیست

ناخدا در کشتی ما گر نباشد گو مباحث
ما خدا داریم ما را ناخدا درکار نیست

خلق میگویند که خسرو بت پرستی میکند
آری آری میکند با خلق و عالم کار نیست

XXIX₃

خبرم رسید امشب که نگار خواهی آمد
سرِ من فدای راهی که سوار خواهی آمد

همه آهوانِ صحرا سرِ خود نهاده بر کف
بامید آنکه روزی بشکار خواهی آمد

The attraction of love will not leave thee unmoved :
shouldst thou not come to my funeral, then thou'lt
come to my grave.

My life is hanging on my lips ; come and keep me going ;
for after I am gone, what purpose would be served by
thy coming?

In a single visit thou didst take from *Khusrav* his reli-
gion, heart and patience : shouldst thou call in such
fashion twice or thrice, Oh then, what will happen to
him ?

XXIX 4

THOU hast taken my soul from my body; and in the
midst of my soul thou remainest still! Thou hast
given me all manner of pain; and my only cure thou
remainest still!

Openly thou hast rent my bosom; but concealed in that
selfsame bosom thou remainest still.

With shedding tears, we have melted away like salt ;
and thou, with thy smiles, art raining showers of
confetti still!

With the dagger of thy coquettish glance, thou hast
ravished the kingdom of my heart ; but lo and be-
hold, in that ruined heart thou reignest still!

For years you have been cruel to the infidels for the
sake of blessings and you are a Muslim all the same.

Strangely enough there is not a trace of the victim's
blood on thy skirt though that remorseless blood-
shedding of thine continueth still.

کشی که عشق دارد نگذاردت بدینسان
بجنازه گر نیائی بمزار خواهی آمد

بلم رسید جانم تو بیا که زنده مانما
پس از آنکه من نمانم بچه کار خواهی آمد

بیک آمدن ربودی دل و دین و صبر خسرو
چه شود اگر بدینسان دوسه بار خواهی آمد

XXIX 4

جان ز تن بردی و در جانی هنوز دردها دادی و درمانی هنوز

آشکارا سینه ام را بشگافتی همچنان در سینه پنهانی هنوز

ما ز گریه چون نمک بگداختیم تو بخنده شکر افشانی هنوز

ملک دل کردی خراب از تیغ ناز و اندرین ویرانه سلطانی هنوز

جور کردی سالها بر کافران بهر رحمت با مسلمانی هنوز

خون کس یارب نگیرد دامت گرچه در خون ناپشیمانی هنوز

Thou didst assess thyself at the value of the two worlds;
raise thy price, 'tis an under-estimate still!

The soul has escaped from the shackles of the body but
the heart lies imprisoned in thy tresses still.

Old age and love-making do not go well together;
but O *Khusraw*, thou remainest proof 'gainst my
reasoning still!

XXIX 5

LAST night thou didst appear to me in my sleep and
offer me a foaming bowl of wine.

And now I find myself drowsy and drunk; nay, I am
in agonies of death, for thou hadst come drunk and
distraught in my dream.

So confused am I that I am about to fall in an eternal
sleep for was it a vision or reality which I saw? Was
I awake or asleep?

Thou hadst come to deprive me of my roasted heart,
nor can this be reckoned bad of thee, for thou wert
drunk and good roast meat goes well with drink.

After a dismal day I had to face a dead dark night but
it has suddenly become bright, for thou hast come to
me and thou art a moon which is full!

When they sought a reason for my weeping, it was thou
whom they saw, reflected in my pool of tears.

If thou hast been slow in responding to love, in drawing
the sword, I am happy to say thou hast been as
quick as a repartee.

هر دو عالم قیمتِ خود گفته ای نرخ بالا کن که ارزانی هنوز
 جان ز بندِ کالبدِ آزاد گشت دل بگیسوی تو زندانی هنوز
 پیری و شاهدِ پرستی ناخوش است خسروا تا کی پریشانی هنوز

XXIX ۵

مرا دوش گوتی بخواب آمدی بکف کرده جامِ شراب آمدی
 کنون مستِ جانِ کندم زان خمار که در خواب مست و خراب آمدی
 ز حیرتِ بخوابِ اجل میروم که بیدارم این یا بخواب آمدی
 بدل بردم آمدی عیب نیست تو مستی ببوی کباب آمدی
 شبی داشتم تیره از روزِ بد شبنم خوش که چون ماهتاب آمدی
 چو جستند در گریه من سبب تو بودی که بر روی آب آمدی
 بمر ارچه کاهل شدی من خوشم که در تیغ حاضر جواب آمدی

Where wert thou, O star of good fortune; for as a moon
thou didst go and as a sun thou hast come.

The (tolerant) heart of *Khusraw* was not offended with
thee, O my love, if in going away thou didst show all
celerity.

XXIX 6

O thou whose beautiful face is the envy of the idols of
Āzar,¹ thou remainest superior to my praise, (praise
thee as I may.)

All over the world have I travelled; many a maiden's
love have I tasted; many a beauty-star have I seen;
but thou art something different (and unique if I may
say).

A face lovelier than thine, my eye hath not seen; art
thou the sun or the moon or Venus or Jupiter? [What
thou art, 'tis hard to say].

Ever since the sky began making² images on earth, on
no one else was such charm bestowed: art thou a
fairy or an angel, a daughter of Adam or a nymph?
(What thou art I cannot say).

I have become thee; thou hast become me: I have be-
come the body; thou hast become the soul; so that
"I am different from thee, thou art different from
e,m" none hereafter may be able to say.

More agile than a fairy, more delicate than the petals
of the rose: more a miracle than a maiden art thou—
altogether beyond what the tongue can say

I have seen thy smiling face; I have seen thy ruby lips
of *Badakhshān*; I have seen the pearls of thy teeth—
two threads of lustrous gems thou wouldst say.

1. Abraham's father and a famous idol-maker.

2. *i. e.*, creating men.

کجا بودی ای اختر نیک فال که مه رفتی و آفتاب آمدی
دل خسرو از تو نشد هیچ بهم بره گرچه جانا شتاب آمدی

XXIX⁶

ای چهره زیبای تو رشکِ بتان آزی^۱
هر چند و صفت می‌کنم در حسن از آن زیباتری
آفاق را گردیده ام ، مهرِ بتان ورزیده ام
بسیار خوبان دیده ام ، لیکن تو چیزِ دیگری
هرگز نیاید در نظر نقشی ز رویت خوبتر
شمسی ندانم یا قمر یا زهره یا مشتری
تا نقش بر بسته^۲ فلک کس را نداده این نمک
حوری ندانم یا ملک ، فرزندِ آدم یا پری
من تو شدم ، تو من شدی « من تن شدم ، تو جان شدی »
تا کس نگوید بعد ازین من دیگرم تو دیگری
تواز پری چابک‌تری ، وز برگِ گل نازک‌تری
وز هر چه گویم بر تری ، حقا عجایب دلبری
روی تو خندان دیده‌ام ، لعلِ بدخشان دیده‌ام
در پای دندان دیده‌ام ، گویا دو سلکِ گوهری

۱ - پدر ابراهیم و بتگر معروف

۲ - آفرینش مردم

O comfort and composure of life, agile, with a stature like the cypress; go not in insuch a fashion, trailing thy skirt, for the peace of my soul thou takest away.

Thou art going bent on recreation; thou art going to take the fresh air of the desert; nay, to take my life and soul thou art going—such is thy code of responding to love; (it goes against my grain to say).

The whole world has been plundered by thee; the people of all lands have been enchanted by thee; from those dark narcissus-eyes of thine have come all the rites of idolatry; (what need is there for me to say?)

As a beggar and a stranger has *Khusrāw* come wandering to thy city; may be that for the sake of God thou'lt pity a stranger and a beggar and turn him not from thy door away.

XXIX 7

SHARPER far than the sword of Maḥmūd are the glances cast by the eyes of Ayāz.¹

XXIX 8

[This couplet exists as an inscription in the Audience-Hall of Shāh Jahān in the Fort of Delhi]

IF there is a paradise on earth, it is this, it is this, it is this.

XXIX 9

SEEING her bathe at the river-side, I shouted and cried,
“A lass ! a lass !”

1. The favourite page-boy of Sultān Maḥmūd of Ghazna.

ای راحت و آرام جان. با قد چون سرو روان
زینسان مرو دامن کشان، کارام جانم میبری

عزیم تماشا کرده، آهنگ صحرا کرده
جان و دلم را برده، این است رسم دلبری

عالم همه یغای تو، خلق جهان شیدای تو
این نرگس شهای تو، آورده رسم کافری

خسرو غریب است و گدا افتاده در شهر شما
باشد که از بهر خدا، سوی غریبان بنگری

XXIX 7

ز شمشیر محمود برنده تر نگاهی که چشم ایتاز^۱ آورد

XXIX 8

[این شعر روی دیواری از دیوان عام شاهجهای در قلعه دهلی ثبت شده است]

اگر فردوس بر روی زمین است همین است و همین است و همین است

XXIX 9

رفتم بتماشای کنار جوی دیدم بلب آب زن هندوی

۱ - پیشخدمت محبوب سلطان محمود غزنوی -

“You are right,” she said, “may you always cry, ‘Alas !
Alas ! Alas ! Alas !’ ”¹⁻²

XXIX 10

I went to a cave in the hill and wept bitterly at the
loss of my friends whom Death had taken away.

“*Where, Oh where are they?*” I asked; and the echo from
the cave replied, “*where are they?*”

1. The Persian rendering is: every single hair is a pearl; Hindi rendering is: go away, you wretch.

2. I have tried to reproduce the pun in the original Persian whose literal translation is:

I went to enjoy the beauty of the river-side and saw a Hindu lady at the ghāt.

“Oh, idol of mine,” said I, “what is the price of your tresses?” and she replied, ‘*dur dur muye*’—‘go away you wretch’ (so in Hindi) or ‘*every single hair of mine is a pearl*’ (so in Persian)”.

گفتم صنایا بهای زلفت چه بود فریاد برآورد که دُر در موی^{۱-۲}

XXIX¹⁰

رفتم سوی حظیره و بگریستم بزار
از هجر دوستان که اسیر فنا شدند
«ایشان کجا شدند» چو گفتم حظیره هم
داد از صدا جواب که «ایشان کجا شدند»

۱ - معنیش در فارسی اینکه هر تار موی من قیمتش يك دانه در است و در هندی آنکه
رد شو، رد شو، ای مرده

۲ - سعی کرده ام تا ایهامی را که در اصل فارسی ست، ایراد کنم - ترجمه لغوی آن چنین باشد:
رفتم تا از زیبائی کنار رود برخوردار شوم - يك زن هندو را بر سر گهاٹ دیدم:
«گفتم ای بت من! ارزش زلف تو چند ست، او جواب داد «در در موی، اغنی
ای بدبخت برو (گم شو) (اینست ترجمه در زبان هندی) یا هر تار من در ست
(در زبان فارسی)

KHWĀJŪ

Kamālū'd-Dīn Khwājū of whom Ḥāfiẓ says, "though Sa'dī is the master of lyrical poetry, my verses are after the style of Khwājū's,"¹ was born in 679-1281 and died after 744/1343. He enjoyed the patronage of the Muẓaffar rulers of Shīrāz and the Jalā'irs of Baghdād; and in addition to lyrics he has left 5 mathnawīs.

XXX I

To men of vision the kingdom of Solomon is but the blowing wind; or rather he who has no kingdom at all is Solomon.

They say that the Earth rests on Water; but look deeply into the matter; O master, and thou'lt find it resting on air.

At every moment the love of the sky shifts to another person. What can be done when such is the way of this wretch?

Give not thy heart to this flirting hag of a world for 'tis a bride in the tie of many a groom.

Remember this saying of mine, for thou wilt say after me: "let him be remembered from whom this saying I remember.

۱ - استاد غزل سعدی ست پیش همه کس اما
دارد سخن حافظ طرز سخن خواجو

خواجو

کمال الدین خواجو کرمانی، که در باب او حافظ میگوید:
«اگرچه استاد غزل سعدی است ولی اشعار من دارای طرز خواجو^۱
هستند» در سن ۶۷۹ هجری مطابق ۱۲۸۱ میلادی متولد شد و در سن
۷۴۴ هجری مطابق ۱۳۴۳ میلادی در گذشت، از سرپرستی آل مظفر
سلاطین شیراز و آل جلایر در بغداد، متمتع شد، علاوه بر غزلیات،
پنج مثنوی ها از او باقی مانده -

XXX I

پیش صاحب نظران ملک سلیمان باد است
بلکه آن است سلیمان که ز ملک آزاد است
آنکه گویند که بر آب نهاد است جهان
مثنوای خواجه که چون در نگری بر باد است
هر نفس مهر فلک بر دگری می افتد
چه توان کرد که چو این سفله چنین افتاد است
دل درین پیره زنِ عشوه گیر دهر میند
که عروسی است که در عقد بسی داماد است
یاد دار این سخن از من که پس از من گوئی
یاد باد آنکه مرا این سخن از وی یاد است

1. According to the Consensus of the people, the master of lyrics is Sa'di, but the verses of Hāfiz are patterned after the style of Khwajū.

'Once Shaddād built a palace whose bricks were of gold;
and now of bricks moulded from the dust of Shaddād's
head is the palace of the king.' "

The land of Baghdād is weeping for the Caliphs who
are gone: if not its tears, what else are these waters
of the Tigris coursing through Baghdād?

If the skirt of the mountain is blooming with red ane-
mones, go not that way, for they have sprung from
the blood of the heart of Farhād.

And like the narcissus open thy eye and see how many
a face like the rose and a stature like the box-tree
lies buried in the bosom of the earth.

Pitch not thy tent of friendship in this old caravanserai
basically unseasonable, whose ground is groundless.

From this world nothing accrues to Khwājū but sorrow:
aye, joy is reserved for him who hath freed himself
from this world.

XXX 2

FROM Thee to Thee shall I tell the secret with the
speech of speechlessness; to Thee from Thee shall I
seek the path with the trace of tracelessness.

How caust Thou be concealed from thee ye for like the
day shines Thy sun-bright face through the dark-blue
veil of the sky?

Thou art like a subtle thought which requires no proof;
Thou art like a noble verse which requires no
interpretation.

آنکه شداد در ایوان ز زر افگندی خشت
 خشت ایوان شه اکنون ز سیر شداد است
 خاک بغداد بمرگ خلفاء میگریسد
 ورنه آن شطِ روان چیست که در بغداد است؟
 گر پُر از لاله سیراب بود دامن کوه
 مرو از راه که آن خونِ دلِ فرهاد است
 هم چو نرگس بکشا چشم و بین کاندَر خاک
 چند روی چو گل وقامت چون شمشاد است
 خیمهٔ انس مزین بر درِ این کهنه رباط
 که اساسش همه بی موقع و بی بنیاد است
 حاصلی نیست بجز غم ز جهان خواجو را
 شادی جان کسی کو ز جهان آزاد است

XXX₂

ز تو با تو راز گویم بزبانِ بی زبانی
 به تو از تو راه جویم بنشانِ بی نشانی
 چه شوی ز دیده پنهان که چو روز می نماید
 ریخ همچو آفتاب ز نقابِ آسمانی
 تو چو معنی لطیفی که مجرد از دلیلی
 تو چو آیتِ شریفی که منزّه از یسائی

How can I turn my eyes away from Thee for Thou art
the lamp of my eyes? How can I remain apart from
Thee for Thou art in the midst of my soul?

We are but rays and Thou art the candle; we are but
elements and Thou art the soul; we are but drops
and Thou art the sea; we are but uncut stones and
Thou art the mine.

Like Thee I have read no verse, point by point, original;
like Thee I have seen no form, from head to foot,
ideal.

When Thou seest my offences, cast also a kindly glance
at me—for kings do not disdain to look at their cri-
minal subjects.

What has my weak heart gained from the dance and
music of the mystics? Naught but sighs. What has
it received from the purple wine (of spirituality)?
Naught but winelike tears.

To injure the afflicted heart of *Khawājū* with the darts
of Thy glances is neither within the pale of friendship
nor the convention of kindness.

XXX 3

TILL those languorous eyes go to sleep think not that
mischief in this world will ever be asleep.

How delightful is the season of spring when my narcis-
sus-eyed beloved quaffs the bowl of wine and lies
beside the garden asleep.

The drinkers of the morning draught, full of drink; the
minstrels, full of zest; the revellers, senseless and the
sentinel asleep.

ز تو دیده چون بدوزم که توئی چراغ دیده
ز تو کی کنار گیرم که تو در میانِ جهانی

همه پر تو و تو شمع، همه عنصر و تو روحی
همه قطره و تو بحری، همه گوهر و تو کانی

چو تو مصرعی نخواندم همه مو بمو لطائف
چو تو صورتی ندیدم همه سر بسر معانی

بجنایتم چو بینی بعنایتم نظر کن
که نگه کنند شاهان سوی بندگانِ جهانی

جز آه و اشک می گون نکشد دلِ ضعیفم
بسماعِ ارغنون و شرابِ ارغوانی

دلِ درد مندِ خواجو بخدنگِ غمزه خستن
نه طریقِ دوستان است و نه شرطِ مهربانی

XXX 3

مدام تا بود آن چشم ناتوان خفته
گمان مبر که بود فتنه در جهان خفته

خوشا بفصلِ بهاران زنگارِ زرگس چشم
قدح کشیده و بر طرفِ بوستان خفته

صبحیان همه سر مست و مطربان در جوش
معاشران همه مدهوش و پاسبان خفته

The camel has flung aside the litter, and the driver,
unaware; the brigand has gone off with the mer-
chandise, and the caravan, asleep.

When thou risest from a sound sleep and makest thy
tresses curly, behold then on thy purple face, two
black dragons asleep.

I have fallen on the ground and am resting my head
against thorns; thou art lying on a silken bed, sup-
ported by pillows, asleep.

For me, two eyes full of blood-shot tears, awake; for
thee, a pair of narcissi, drunken and languorous,
asleep.

*By the knights*¹ (I swear) that right through the drawn-
out *nights*, thou'lt find *Khawājū*, from dusk to dawn,
lying on the threshold,² asleep.

XXX 4

(Quatrains)

WHEN the darling of the garden unveiled her face; and
the violet gave another curl its curly tresses.

I said to the cuckoo, 'lo, here is spring'; whereupon
it cried, "*where? where,? where? where?*" (*ku, ku;*
ku ku)³

1. & 2. برآستان and برامتان compound homonymy.

3. Cf. 'Umar-i-Khayyām, XVIII 19, *supra*.

فگنده ناقه عمارى و ساربان غافل
 متاع برده حرامى و کاروان خفته
 ز خواب خوش چو بر آئى و جعد حلقه کنى
 دو ازدهای سیه بین بر ارغوان خفته
 من اوفتاده و بر روی خاک تکیه زده
 تو سر نهاده و بر فرشِ پرنیان خفته
 مرا دو دیده پُر آبِ خونفشان بیدار
 ترا دو نرگسِ مخمورِ ناتوان خفته
 براستان^۱ که شبانِ دراز خواجو را
 ز شام تا بسحر بین بر آستان^۲ خفته

XXX ۴

چون لعبتِ باغ پرده بکشد از رو
 و افگند بنفشه تاب در حلقه مو
 با فاخته گفتم که بهار آمد باز
 فریاد بر آورد که کو کو کو^۳

۱ و ۲ - در کلمات «براستان» و «برآستان» تجزیه مرکب پیداست -

۳ - به بیدید عمر خیام XVIII 19 در فوق -

XXX 5

Each morning when the rose discloses itself from the
bud, and the birds awaken the dawn with their
chorus songs;

Then, O minstrel, even as this intoxicated nightingale,
this *bubbling and bubbling* wine¹, insists, fill high a
bowl for thyself and *recite, recite, recite, recite.*²

1 & 2. This quatrain, with its puns, is a thing of beauty, for "*qulqul*", as one word, is the gurgling sound made by wine in the neck of a bottle when poured out: and "*qulqul*", split in two words, "*qul; qul*", means "*recite; recite*". Further "*qul*" (*recite*) occurs *four times* as the first word in the verses of the last chapter of the *Qur'ān*. Puns are not easy to render: this is my *annotation and interpretation* of the quatrain.

"Every morning when the rose unveils itself and the intoxicated nightingale begins to sing; and the proud peacock to dance; and the *hum-belbee* says to them, *humble be!*";

The wine froths and foams; and the bees *murmur*; and the doves moan that the minstrel should be so *late* in *humming* his lays."

هر صبح که از پرده برون آید گل
 از مرغِ سحر در چمن افتد غلغل
 گلبانگ زند ببلبل چون ببلبل مست
 کای مطرب خوش سرای قلقل قلقل [قل قل قل]

۱ - این رباعی بنابر ایهام هایش چیزی بسیار زیباست ، ازینرو که « قلقل ، کلمه مفرد صدای غلغل است که می در گردن مینای کند چون آنرا درو می ریزند - و « قلقل ، را در دو کلمه ها بخش کنند اعنی قل قل ، معنی « بگو ، « بگو ، میدهد - مکرراً کلمه « قل ، چهار بار بطور کلمه اولین در آیات سوره آخرین قرآن وارد می شود - ایهام را بترجمه در آوردن آسان نیست - اینست تفسیر و تعبیر رباعی نزد بنده ، :

« هر صبح چون گل از پرده برون آید و بلبل مرشار نغمه سراید ، طاؤس برقص درآید ، زنبور عسل مسکین آنها را میگوید : « فروتنی کن ، -

می کف میکنند و بجوشش می آید ، زنبور عسل شکوه کند و فاخته ها فریاد ، که مطرب در مرودن زمزمه هایش چندین دیر کرد -

‘UBAYD-ZĀKĀNĪ

Nizāmu’-d-Dīn ‘Ubaydu’llāh, known as ‘Ubayd-i-Zākānī c. 700–772/1300–1371, the author of a Diwān and of many satirical works in prose and poetry; was a protege of the ruler of Shirāz, Shaykh Abū Ishāq Injū†747/1346; and later on of the Jalā’ir ruler of Tabriz and Baghdād, Shaykh Uways, 757–776/1356–1374. “‘Tis out of fear,” says ‘Ubayd in his Ethics of the Aristocracy that sons obey their sires, the servants, their masters and the subjects, their kings; wherefore the empire of the just Nūshīrwān fell but of the tyrant, Hulāgū lasted for 90 years.” ‘Ubayd spared on one with his satires: when a doctor lay dying, “he was buying,” says ‘Ubayd, “what he had been dispensing all his life.” The Ethiopian cannot change his skin nor the leopard his spots, and the clergy will always prey upon the laity—this is the moral of a magnificent satire entitled “the Cat and the Mice,” wherein the Cat is the proctor and the prohibitionist and the mice, the gay wine-drinking laity.

XXXI 1

[From the mathnawī, *Mūsh wa Gurbah*]

By the decree of Heaven, there was a cat in Kirmān
like unto a dragon,

عبید زاکانی

نظام الدین عبید الله معروف به عبید زاکانی که از سن ۷۰۰ هجری مطابق ۱۳۰۰ میلادی تا سن ۷۷۲ هجری مطابق ۱۳۷۱ میلادی می زیست، صاحب دیوان اشعار و مصنف چندین آثار هجائی در نظم و نثر هست. اولاً پرورده حاکم شیراز شیخ ابو اسحاق انجو (۱۳۴۶/۷۴۷) و بعداً شیخ اویس جلایری حاکم تبریز و بغداد (۱۳۵۶/۷۷۶ - ۱۳۷۴) بوده. در «اخلاق الاشراف»، خود عبید میگوید که «این به سبب بیم است که پسران پدران را، خادمان آقایان را و وزیردستان پادشاهان را اطاعت می کنند و ازین جهت است که سلطنت نوشیروان عادل سقوط کرد ولی جهاننداری هلاکو نود سال باقی بماند». عبید کسی را از هجویات خود ایمن نداشت. چون طبیعی بحالت نزع افتاد، عبید گفت: «این طبیب چیزی را که در همه عمر خودش توزیع میکرد حالا میخرد» زنگی پوست خود را نمیتوان تبدیل کرد و همچنین پلنگ داغهای خود را، هیئت کشیشان همواره طبقه عوام را شکار کند، اینست فایده هجو مجلل موسوم به «موش و گربه» درین هجو گربه عامل و منع کننده مشروبات هست و موش طبقه عوام که میخوار شوخ است.

XXXI

[از مثنوی موش و گربه]

از قضای فلک یکی گربه بود چون اژدها بکرمانا

With a belly like a drum and a breast like a shield; of
leonine tail and lupine teeth.
One day it went to a tavern to prey on mice;
And lay in ambush behind a barrel of wine as a thief
waylays in the prairie.
Unawares a mouse emerged from a hole in the wall;
jumped on a barrel of wine;
Lowered its head; drank till it became drunk; and roared
like a roaring lion:
“Where is the cat that I may strike off its head and
stuff its skin with straw?
A cat is a dog in my eyes: let it come and meet me in
a field face to face.”
The cat overheard this and held its breath; then, sharp-
ening its teeth and claws
Leapt upon the mouse as a leopard leaps on an ox.
“I am thy slave,” said the mouse, Oh, forgive me my
sins:
I was drunk and foolish—the drunk are ever foolish.”
The cat made a meal of that mouse and with a jaunty
stride went to the mosque and prayed:
“Oh God, forgive this penitent who’ll never more tear
a mouse with its teeth.”
It prayed and lamented so much that tears fell from
its eyes.
Behind the pulpit was a mouse who quickly brought
the news to all the mice:

شکمش طبل و سینه اش چو سپر	شیردم و پلنگ دندانان
روزی اندر شراب خانه شدی	از برای شکارِ موشانان
در پسِ خُم مینمود کمین	همچو دزدی که در بیابانان
ناگهان موشکی ز دیواری	جست بر خُم می خروشانان
مر بخُم بر نهاد و می نوشید	مست شد همچو شیرِ غرانان
گفت «کو گربه تا سرش بکنم	پوستش پُر کنم ز کاهانان
گربه در پیشِ من چو سگ باشد	که شود روبرو بمیدانان
گربه این را شنید و دم نزدی	چنگ و دندان زدی بسوہانان
ناگهان جست و موش را بگرفت	چون پلنگی شکارِ کوهانان
موش گفتا که «من غلامِ تو ام	عفو کن بر من این گناهانان
مست بودم اگر، گهی خوردم	که فراوان خورند مستانان،
گربه آن موش را بکشت و بخورد	سوی مسجد بشد خرامانان
«بار الها که توبه کردم من	ندرم موش را بدندانان،
آنقدر لابه کرد وزاری کرد	تا بجدی که گشت گریانان
موشکی بود در پسِ منبر	زود برد این خبر بموشانان

Rejoice and be happy! The cat has repented: It has become a hermit and a saint and a good Musalmān.¹

That compendium of virtues is now in the mosque, praying and mourning and imploring.”

Thereupon seven² select mice, each one a landlord and a squire, were so moved by love

That each one of them took a tray of gifts for the cat. (Unable to resist the temptation), the cat leapt upon the mice’ like the champion on the day of battle.

Five of those squires and princelings did the cat seize;

But two managed to escape. The sad news spread From mouse to mouse till it reached the ears of their king:

“May our souls be thy sacrifice! Behold the tyranny of the cat

Hitherto it was satisfied by taking one of us per annum But now its greed has increased:

It takes no less than five of us at a time, aye five at a time—now that it has become a saint and a good Musalmān!”

When they had unfolded their hearts’ grief, “Oh friends,” said the king,

Such vengeance shall I take that it will become a legend in the world.”

Thereupon seated on an elephant (of war), with a yelling army of mice, before and behind,

1. This verse has become a proverb.

2. This is a mystic number and has been used by the Isma'ilis for allegorical interpretation.

«مژدگانی که گربه تائب شد زاهد و عابد و مسلمانا
 بُود در مسجد آن ستوده خصال در نماز و نیاز و افغانا»
 هفت موش گزیده بر جستند هر یکی کد خدا و دهقانا
 بر گرفتند بهر گربه ز مهر هر یکی تحفه های الوانا
 ناگهان گربه جست بر موشان چون مبارز بروز میدانا
 پنج موش گزیده را بگرفت هر یکی کد خدا و ایلخان
 آن دو موش دگر که جان بردند زود بردند خبر بموشانا
 شاه موشان نشسته بود بتخت دید از دور خیل موشانا
 «گربه کرده است ظلم بر ماها ای شهنشاه اولم بقربانا
 سالی یک دانه میگرفت از ما حال حرصش شده فراوانا
 این زمان پنج پنج میگیرد چون شده تائب و مسلمانا»
 درد دل چون بشاه خود گفتند شاه فرمود «کای عزیزانا
 من تلافی بگربه خواهم کرد که شود داستان بدورانا»
 شاه موشان بشد بفیل سوار لشکر از پیش و پس خروشانا

۱ - این شعر ضرب المثل شده است -

۲ - این نمره متصوفه هست و اسماعیلی ها اینرا در تعبیر تمثیلی بکار برند -

He gave battle. The cat was caught alive; and bound
with ropes and cords
Was brought to the gallows. "Hang this foolish black-
faced dog of a cat!", ordered His Majesty.
When the cat saw the King of the mice, it boiled over
with rage like a seething cauldron.
Like a lion it sat on its knees; and biting the cords with
its teeth,
Hurled the executioners flat on the ground.
The army took to its heels; and the king took flight
Neither the elephant remained nor the rider of the ele-
phant—nor crown, throne, treasury and palace.
This strange and curious tale is a souvenir from that
writer of stories, *'Ubaid-i-Zākānī*.

XXXI 2

[Lyrics from the *Diwan*]

I am leaving the land of Shīrāz and am taking the risk
of losing my life: oh, how full of anguish is my heart
at this unavoidable journey.

Beating my head with my hands; and with my feet
sinking in mire—in such wise am I going. Oh what
will happen to me and what will accrue to me from
this journey?

Now crying like a love-lorn nightingale; anon tearing
my collar open like a heart-sick bud—(such is the
start of this journey!)

گربه را هر دو دست بسته بهم با کلاف و طناب و ریسمانا
 شاه گفتا "بدار آویزید این سگِ رو سیاه نادانا،
 گربه چون دید شاه موشان را غیرتش چو دیگ شد جوشانا
 همچو شیری نشست بر زانو کند آن ریسمان بدنِ دانا
 موشکان را گرفت وزد بزمین که شدندی بخاک یکسانا
 لشکر از یک طرف فراری شد شاه از یک جهت گریزانا
 از میان رفت فیل و فیل سوار مخزن و تخت و تاج و ایوانا
 هست این قصه عجیب و غریب یادگار عبید زاکانا

XXXI 2

[غزلیات از دیوانش]

رفتم از خطه شیراز و بجان در خرم وه کزین رفتن ناچار چه خونین جگرم
 میروم دست زنان بر سرو پای اندر گل زین سفر تا چه شود حال و چه آید بصرم
 گاه چون بلبل شوریده در آیم بخروش گاه چون غنچه دل تنگ گریان بدرم

If I go from the city, I shall go from comfort to discomfort: if I pass out of the city-gate I shall pass out of life.

Leaving my inner self, heart, friends and Shīrāz behind, I am going on and on—gazing piteously, with eyes turned back, at the fading city.

I find no strength in my hands when I hold the reins; I have no knowledge of my legs how they are making this journey.¹

So afflicted am I today and torn with the pangs of love that neither the counsel of friends is doing me good nor the advice of my parents.

O *'Ubayd*, this is not a journey which I wanted: having pushed me in, the sky is pulling me now by the chain of Fate and Destiny.

XXXI 3

Once again I am losing my head; once more I am playing with my heart.

She is a princess and I am commoner; she is a queen and I am a beggar.

Tall of stature; with tresses like the lasso; queen of beauty; ruler of hearts.

With eye-brows like the bow; of slender waist; unkind; glamorous; treacherous;

What a charming coquette! Graceful and straight like the cypress but what a juggler and cheat!

1. This hemistich is a quotation from Sa'di

من ازین شهر اگر بر شکنم در شکنم من ازین کوی اگر برگذرم درگذرم

یہ خود و بی دل و بی یار ز شیراز برون «میروم، و ز سرِ حسرت بقفا مینگرم»

قوتِ دست ندارم چو عنان میگیرم خبر از پای ندارم که زمین می سپرم

این چنین زار که امروز منم در غم عشق قولِ ناصح نکند چاره و پندِ پدرم

ای عید این سفری نیست که من میخواهم
میکشد دهر بزنجیرِ قضا و قدرم

XXXI³

افتاد بازم در سرِ هوائی دل باز دارد میلی بچائی

او شهر یاری، من خاکساری او پادشاهی، من بینوائی

بالا بلندی، گیسو کندی سلطانِ حسنی فرمانروائی

ابرو کمانی، نازک میانی نامهربانی، شنگی، دغانی

زین دلنوازی، زین سرو نازی زین جو فروشی گندم نمائی

۱ - این مصرعه اقتباس است از سعدی

Without her, the sun gives no light; without her, the world has no purity.

Where her ruby lips begin to smile, there sugar ceases to command any value.

Always in my heart and never out of mind, I hold pleasant communion with her all the time.

When I go to her, I go to a physician as it were, hoping to find relief for my aching heart.

Everyone has a complaint 'gainst his enemy; I alone have a complaint 'gainst a friend.

If the eyes of '*Ubayd* have a good look at her, she'll be protected (like a charm) against all calamity.

بی او نبخشد خورشید نوری	بی او ندارد عالم صفائی
هرجا که لعش در خنده آید	شکر ندارد آنجا بهائی
هر جای دارد دل با خیالش	خوش گفت و گوئی خوش ماجرائی
گوئی بیایم جای طبیبی	باشد که سازد دل را نوائی
دارد شکایت هر کس ز دشمن	ما را شکایت از آشنائی
چشمِ عبید از سیرش ببیند	دیگر نبیند چشمش بلائی

SALMĀN-I-SĀWAJĪ

The celebrated Qaṣīdah-writer, Jalālu'd-Dīn Muḥammad, known as Salmān-i-Sāwajī, lived from 700 to 778 A.H./1300-1376. Ḥāfiẓ calls him "King and Master of Poetry"; and the anthologist Dawlatshāh, after citing two opening verses from one of Salmān's odes (infra XXX 2, verses 1-2) says: "should they give the entire province of Rayy for the sake of these 2 verses, it would still be an under-payment."¹ Though Salmān enjoyed the princely patronage of the Jalā'ir rulers of Tabrīz and Baghdād, Shaykh Ḥasan Nūyān 736-757/1336-1356, his queen, Dilshād Khātūn and their son, Shaykh Uways 757-776/1356-1374, "why dont they budget my salary and allowances?" asks the poet and "why can't they give me a horse which I can actually ride, for the horse sent to me as a royal gift is 30 years senior to me in age and it is disrespectful to sit upon one's elders."

XXXII 1

WITH her eyes, glances, face and eyebrows, my mistress
deprives me of rest from the body, sleep from the
eyes, senses from the brain and brain from the head.

With her lips, words, face and mole, there remains no
need for sugar, wine, moon and night.

1. اگر ملک ری بتامی جهت این دو بیت صلہ دهند هنوز بخیلی کرده باشند.

سلمان ساوجی

قصیده نگار شهیر جلال الدین محمد المعروف بہ سلمان ساوجی از سن ۷۰۰ / ۱۳۰۰ تا سن ۷۷۸ / ۱۳۷۶ زندگانی کرد۔ حافظ اورا «پادشاه و استاد سخن» میگوید۔ تذکرہ نگار دولتشاہ دو اشعار افتتاحیہ از قصیدۂ سلمان نقل کردہ میگوید: «اگر ایشان ہم ملک ری در صلہٴ این دو بیت بدهند باز ہم کم دادہ باشند»۔ اگر چہ سلمان از تربیت شاہانہٴ سلاطین جلایر (کہ بر تبریز و بغداد متصرف بودند، اغنی شیخ حسن نویان ۷۳۶-۷۵۷ / ۱۳۳۶-۱۳۵۶ ملکہٴ او دلشاد خاتون و پسرش شیخ اویس ۷۵۷-۷۷۶ / ۱۳۵۶-۱۳۷۴) برخوردار شد، باز ہم شاعر سوال کند «چرا ایشان مستمری و مواجب این بندہ را تعین نمی نمایند و چرا ایشان مرا اسپہی نمی دهند کہ بر آن سوار شوم، زیرا کہ اسپہی کہ مرا از جانب شاہ ارزانی داشتہ اند از من سی سال بیشتر دارد و بر روی بزرگتر از خود سوار شدن نشان بی حرمتی است»۔

XXXII ۱

بچشم و غمزہ و رخسار و ابرو میبرد دلبر
قرار از جسم و خواب از چشم و ہوش از عقل و عقل از سر
نباشد با لب و لفظ و جمال و خالِ او ما را
شکر در خورد و می درکار و مہ در وجہ و شب در خور

-
1. Even if the entire country of Ray is given away by way of reward in return for these two verses, it would be still an act of parsimony.

The tips of her tresses, her pretty face, fresh down and ruby lips are like the fragrant lily, the full moon, a stimulant for the heart and a pearl-producing oyster.

Never exempted from thinking, dreaming, talking of her is the soul in the body, reason in the head, speech in the lips and breath in the bosom.

To make my body, person, eyes and face a sacrifice at the dust of her feet, I exhale breath, offer my head, rain pearls¹ and scatter gold².

How fragrant is the dust on the shoe of the king's horse! Has it received the impress of the sweet lips, the musky down, the delicate face and the scented hair of my sweetheart!

Of celestial status, angelic rank, a perfect chief and king; dispenser of luck; companion of fortune; ornament of the country; bulwark of religion.

In might like Fate; in command like Destiny is Shaykh Ḥasan Nūyān, the world-conqueror, world-possessor, world-bestower, world-protector.

With his rank, might, stability, justice and equity he is Faridūn³, Jamshīd⁴, Nūshīrwān, Parwīz⁵ and Alexander.

1. *i.e.*, pearls of tears

2. *i.e.*, the sallow hue of appearance.

3. The first king of the legendary Kayānian dynasty who ruled for 500 years!

4. The last king of the legendary Pishdādian dynasty who ruled for 1000 years!

5. Grandson of Nūshīrwān, who ruled from 590 to 628 A.D.

سر زلف و رخ خوب و خط سبز و لب لعش
سمن سای و مه آسای و دل آرای و گهر پرور

نباشد خالی از فکر و خیال و ذکر نام او
روان در تن ، خرد در سر ، سخن در لب ، نفس در بر

نثار خاک پایت را ز جسم و شخص و چشم و رخ
بر آرم جان ، بیازم سر ، بیارم در^۱ بریزم زر^۲

مگر مالیده بر خاک نعل سمن اسپ شه
لب شیرین ، خط مشکین ، رخ نازک ، لب دلبر

فلک قدری ، ملک صدری ، امیری ، خسروی کامل
سعادت بخش و دولت یار و ملک آرای و دین پرور

قدر قدرت ، قضا فرمان ، شهنشه شیخ حسن نویان
جهان گیر و جهان دار و جهان بخش و جهان داور

بقدر و حشمت و تمکین و عدل و داد عالم را
فریدون^۳ و جسم^۴ و پرویز^۵ و نوشروان و اسکندر

۱ - دانه های اشک -

۲ - رنگ پریده صورت -

۳ - پادشاه اول دودمان کیانی افسانه ای ، که پانصد سال سلطنت کرد -

۴ - آخرین تاجدار خاندان افسانه ای پیشدادیان که هزار سال فرمانروائی نمود -

۵ - نبیره نوشیروان که از سن ۵۹۰ میلادی تا ۶۲۸ میلادی حکومت کرد -

With his judgment, favours, countenance and justice
become bright the lamp of the sun, the disc of the
moon, the waters of the sea and the face of the earth.

With the grace of his words, pen, hand and nature, the
bee makes honey; the cane, sugar; the oyster, pearl;
the rock, diamond.

With his order, judgment, statesmanship and policy,
the sphere has rest and motion, command and pro-
hibition, unloosening and binding, good and evil.

Because of his justice, equity and bounty what religion
has, is not available to the brain from reason, to
reason from soul, to soul from nature, to nature from
the sun.

Thy essence has adorned the throne, army, country and
religion just as reason adorns life, the soul, body;
manners, spirit; and nobility, substance.

With thy good fortune, glory, grandeur and stability,
wealth gives crown; nobility, throne; safety, ring;
and enjoyment, drink.

(Protected by thy justice) the pheasant, quail, part-
ridge and ringdove have become good-omened like
the phoenix, auspicious of wing, hunting like the
eagle, flying like the falcon.

Through thy uncles, paternal and maternal; through
thy father and grandfather, thou hast inherited per-
fection of spirit, goodness of disposition, grandeur,
rank, pomp and glory.

With fraud, trick, deceit and plot, 'tis not possible to
remove scent from the musk, colour from the ruby,
heat from fire and light from the sun.¹

1. The *musk*, *ruby*, *fire* and *sun* are metaphors for shaykh Ḥasan Nūyān.

ز رأی و طلمعت و احسان و انصافش بود روشن
چراغِ مهر، و چشمِ ماه، و آبِ بحر و روی بر

ز فیضِ لفظ و کلک و دست و طبعش زلّه می بندد
مگس، شهد، و قصب، قند، و صدف، در، و حجر، گوهر

با مر و رأی و تدبیر و مرادِ اوست گردون را
ثبات و سیر و امر و نهی و حلّ و عقد و خیر و شر

ز عدل و داد و جودش آنچه دین دارد کجا دارد
دماغ از عقل و عقل از روح و روح از طبع و طبع از خور

زهی آراسته تخت و سپاه و ملک و دین، ذاتت
خرد، جان و روان، جسم و ادب، نفس و شرف، گوهر

ز اقبال و جلال و عز و تمکین تو می بخشد
ترا، افسر، شرف، مسند، امان، خاتم، طرب، ساغر

تذرو و تیهو و درّاج و کبک از پستی عدلت
همایون فال و میمون بال و طغرل صید و شاهین پر

ز خال و جدّ و عمّ و باب، موروث است ذاتت را
کمالِ نفس و حسنِ خلق و عزّ و جاه و زیب و فخر

بکید و مکر و تزویر و حیل نتوان جدا کردن
شمیم از مشک و رنگ از لعل و تاب از نار و نور از خور^۱

۱ - مشک، یا قوت - آتش و آفتاب استعارات هستند برای شیخ حین نویان -

Because of thy justice, equity and kind disposition, I
do not see during thy reign anything weeping save
the bowl, moaning save the drum, waterless save
wine, thin save the reed.

In that hour when with war, battle, combat and skir-
mish death becomes master; life, destroyer; the
times, hell; the field, Resurrection;

With clouds of dust and waves of blood; with (red) riot
and revolt, the earth becomes sky; the land, sea;
the horse, a ship; and calamity, anchor;

With fear of the arrow, the flash of the sword, the
mounting dust, the flowing blood, the face becomes
yellow, the ideas green (and vain); the sky, black;
the earth, red;

Now flying, now slipping, now writhing, now trembling
the soldier's head, the horse's hoof, the spear's body,
the dagger's heart;¹

Thou dost attack the heart, rank, file and flank of the
enemy with Victory as guide, Fate as follower, friends
advancing and foe retreating;

Thy mace, sword, spear and dagger come into action,
bent on death and destruction; extinction, before;
annihilation behind.

Then they throw, bend, seize and grasp, the combatants,
their shields; the chiefs, their necks; the officers,
their helmets; and the knights, their bridles.

1. The heart of a dagger is the middle part of its blade.

نمی بینم بدورِ عدل و داد و لطفِ طبعست جز
قدح، گریان و دف، نالان و می، بی آب و نی، لاغر

در آن ساعت که از پیکار و حرب و رزم و کین گردد
اجل، مالک، روان، هالک، زمان، دوزخ، مکان، محشر

ز اوجِ گرد و موجِ خون و آشوب و فتن باشد
زمین، گردون، جهان، دریا، فرس، کشتی، بلا، لنگر

ز سهمِ تیر و عکسِ تیغ و گرد و خاک و خونِ یابی
وجوه، اصغر، خیال، اخضر، سپهر، اسود، زمین، احمر

گهی پرد، گهی لغزد، گهی پیچد، گهی لرزد
سرِ مرد و سُمِ اسپ و تنِ ریح و دلِ خنجر^۱

تو بر قلب و صف و خیل و سپاهِ دشمنان تازی
ظفر، قاید، قضا، تابع، ولی، غالب، عدو، مضطر

روان سوی عدو گرز و سنان و خنجر و تیغ
عدم در دم، بلا در سر، اجل در پی، فنا در بر

بیندازند و بنهند و فروگیرند و بردارند
یلان، اسپر، سران، گردن، مهان، مغفر، شهان، افسر

۱ - دل خنجر حصه میانگین تیغه است -

Under thee, a steed, swift-footed, world-traversing, fiery-faced, fortunate, auspicious, well-omened, high starred.

At the time of charging, running, racing and fighting, in speed like fancy, in bounds like lightning, in gallop like a torrent, in flight like a storm.

Like unto it in speed, flight, going and running, there does not pass the breeze o'er the land, the wind o'er the sea, the cloud o'er a mountain, the torrent down a valley.

O chief, king and monarch, the virtues cannot be described in a hundred decades, by a hundred hands with a hundred pens in a hundred books.

Though my speech be graceful, fluent and attractive; is there anyone in truth who like thee has so lovely, pretty and heart-ravishing a queen?

By thy glorious good fortune to match my verse she is the match: fine, bright, clear, good, sweet, smart and neat.

Till action, effect, orbit and motion belong to persons, elements, spirits, sphere and the revolving stars.

May persons, elements, spirits, sphere and stars be obedient, dependent, subordinate, subject and submissive to thee.

And may the kindness of God on all occasions, night and day, be thy helper, defender, guide, friend, protector and companion.

بزیرت بسادپا اسپ جهان پیا و آتش رو
 جوان دولت، مبارک پی، قوی طالع، بلند اختر
 بوقت صید و سبق و عزم و رزم از وی فرو ماند
 بسرعت، وهم و جستن، برق و رفتن، سیل و تگ، صرصر
 بسیر و سرعت و رفتار و رفتن نگذرد چون او
 نسیم از برّ و باد از بحر و ابر از کوه و سیل از درّ
 امیرا، خسروا، شاها نوشتن وصف تو نتوان
 بصد قرن و بصد دست و بصد کلک و بصد دفتر
 کلامی گرچه مطبوع و روان و دلکش است الحق
 که دارد چون تو مطبوعی نگار و چابک و دلبر؟
 بفرّ و بخت و اقبال جواب آن جواب اینک
 لطیف و روشن و پاک و خوش و عذب و روان و تر
 بقای فعل و تاثیر و مدار و سیر تا دارد
 نفوس و عنصر و ارواح و چرخ و گردش اختر
 نفوس و عنصر و ارواح و چرخ و اخترت بادا
 مطیع و تابع و محکوم و خدمتگار و فرمان بر
 خداوندت شب و روز و گم و بیگم بلطف خود
 معین و ناصر و هادی و یار و حافظ و یاور

XXXII 2

THY ruby lips deposited the cash of thy life in a *casket of pearls*: the deposit being precious 'twas appropriately hidden in a *narrow mouth*.

For that fair casket a ruby lock was provided by thy lips; then thy musky mole came forward to be a seal on that lock!

A subtle idea, finer than hair, came into my mind and was named, "Thy waist".

Thy face disclosed an object sweeter than sugar, in producing fine words: thy ruby lips named it, "Thy mouth".

To describe thy stature became a fine problem for the mind; 'twas resolved by the metaphor of "The moving cypress":

How long like the lamp shalt thou immediately kill those moths who are freely offering their head and heart to thee?

O heart, hope not for Profit from the melancholy of Love; for the basis of its structure is Loss.

Before God put life into dust, He had kneaded my life with the bust from the door of my friend.

XXXII 3

There is another matter which I may put to His Majesty if it does not offend him.

XXXII₂

در درجِ دُرِّ عقیقِ لبّت، نقدِ جانِ نهاد
 جنسی عزیز یافت بجای نهان نهاد
 قفلی ز لعلِ بر درِ آن درج زد لبّت
 خالت ز غنبر آمد و مَهْری بر آن نهاد
 باریکتر ز مو کمرت را دقیقه
 ناگاه در دل آمد و اسمش میان نهاد
 شیرین تر از شکر بسخن در لطیفه
 رویت نمود و لعلِ تو نامش دهبان نهاد
 از قامت خیالِ مثالی نمود باز
 در کسوتی لطیف که آن را روان نهاد
 تاکی چو شمع سوخته را گُشی بدم
 کو با تو در میان سر و جان رایگان نهاد
 ای دل مجوی سود ز سودا که عشق او
 بنیادِ این معامله را بر زیان نهاد
 ایزد هـوای خاک درِ دوست پیش از آن
 در جانِ من نهاد که در خاک، جان نهاد

XXXII₃

سوالی دیگر هست از خداوند بگویم گر دل آزاری نباشد

How far is it proper that in the pay-roll of salaried officers there should be no entry against my name? In an age of promiscuous patronage, why should I not have a fixed salary and allowance?

XXXII 4

There can be no doubt that as long as this servant is alive, his means of subsistence will depend on thy bounty;

But I wish it may be budgeted and defined for I have no other source of income.

XXXII 5

THEY are giving me a pony, short, old and lazy: 'tis not a horse on which I can ride.

Verily 'tis superior to me in age by 30 years: and it is disrespectful to sit upon one's elders.

XXXII 6

YESTERDAY with my vows I broke the cup of wine; today with the wine-cup I am breaking my vows.

روا باشد که در دیوانِ سلطان بنام بنده دیناری نباشد
چرا باید که در دورانِ احسان مرا مرسوم و ادراری نباشد

XXXII 4

بنده تا زنده بود وجه معاش
هیچ شک نیست که احسان شاخواهد بود
لیک دارم طمع آنکه معین باشد
که مرا وجه معیشت ز کجا خواهد بود

XXXII 5

اسپیم پیر و کاهل و کوته همی دهند
اسپی نه آنچنان که توانم بر آن نشست
از بنده مهتر است بسی سال راستی
گستاخی است بر زبر مهتران نشست

XXXII 6

دیروز به توبه شکستم ساغر امروز بساغری شکستم توبه

ḤĀFIZ

Shamsu'd-Din Muḥammad Ḥāfiẓ, the greatest lyrical poet of Persia, died in 792/1390 at his birthplace, Shīrāz, where his quiet life had been spent amidst stirring events. Accustomed to the benign rule of Shaykh Abū Ishāq Injū who, even on the night preceding his downfall in 1352, was not prepared to defer till tomorrow the pleasures of today; Ḥāfiẓ was not too pleased when the Muẓaffarid Prince, Mubārizu'd-Din Muḥammad, conquered Shīrāz and introduced prohibition: "if they have closed the taverns for King's sake, they will open them for God's sake," says he, to which the Crown Prince, Shujā' added: "today the drunken person in Shīrāz is the Proctor: he also is drunk, though not with wine."¹ This Shujā' put his father to death in 1357; overcame his brother Maḥmūd in a civil war: "We have divided the earth equally amongst ourselves: I have taken then face of the earth and he (Maḥmūd) has taken its core;"² and had the taverns reopened: "'tis the time of Shāh Shujā'," says Ḥāfiẓ "drink wine boldly."³ Amongst the poet's other patrons werethe Jalā'ir ruler Sulṭān

۱ - رندان همه ترک می پرستی کردند

جز محسوب شهر که بی می مست است

۲ - کردیم دو بخش تا بیاساید خلق

او زیر زمین گرفت و من روی زمین

۳ - دور شاه شجاع است می دلیر بنوش

حافظ

شمس الدین محمد حافظ بزرگترین شاعر غزل گوی ایران در مولد خود اعنی شیراز در سن ۷۹۲ هجری مطابق ۱۳۹۰ میلادی درگذشت، آنجا حافظ زندگانی بی سرو صدای خود را در میان وقایع مهیج بسر رساند، چون حافظ معتاد فرمانروائی ملاطفت آمیز شیخ ابواسحاق انجو بوده که شبی پیش از معزولی خود هم در سن ۱۳۵۲ میلادی آماده نبود که عشرت امروز را به فردا نهد، حافظ را زیاد خوش نیامد چون ملکزاده مبارزالدین محمد بر شیراز متصرف شده، منع شراب کرد، حافظ میگوید: «گر ایشان بنا بر فرمان شاه میخانه ها را بسته اند، دیگر از برای خدا باز کنند» ملکزاده شجاع بر این عبارت افزود و گفت: «امروز در شیراز کبیکم مست است محتسب است، او هم مست است ولی با می مست نیست» همین شجاع پدرش را در سن ۱۳۵۷ میلادی بقتل رسانید و در جنگ داخلی برادرش را مغلوب ساخت «ما زمین را در دو بخش مساوی قسمت کرده ایم، من روی زمین را گرفتم و او اعنی محمود اندرون زمین را گرفته» و میخانه ها را دگر باز کرد. حافظ میگوید: «این دور شاه شجاع هست، می دلیر بنوش، دیگر مر بیان شاعر، فرمانروای آل جلائر سلطان اویس که در سن

-
1. All the drunkards have given up drinking except the proctor who is drunk without wine.
 2. We have divided (the earth) into two parts so that people might be set at rest; he captured the Core of the earth while I held The Surface of the earth.
 3. It is the age of Shah Shujaa; drink wine boldly.

Uways d. 776/1374; Shāh Manṣūr, the last of the Muzafarids, and the rulers of Bengal and the Deccan. The projected voyage to India ended at the port of Hurmuz: "a hundred pearls are not worth the perils of the stormy sea," says the poet. When Tīmūr (Tamerlane) entered Shīrāz in 1387, he censured Ḥāfiẓ for speaking disparagingly of his twin capitals in the following verse: "if my sweetheart responds to my love, I'd give Samarqand and Bhukhārā for the black mole on her fair face." "I only said, 'three maunds of sugar and two dates (sih man qand-o no khurmā rā)' " was the apology offered by Ḥāfiẓ. All the verses of Ḥāfiẓ, therefore, are not mystical: some are historical and worldly; some, gay and satirical; and others are not even the compositions of Ḥāfiẓ and have been rightly expunged from the critical edition of the Diwān-i-Ḥāfiẓ prepared by Dr. Ghani and that great Orientalist, Mīrzā Muḥammad Khān Qazwīnī.

XXXIII 1

ALTHOUGH wine exalts the spirit and the breeze is laden
with the scent of flowers, drink not to the notes of
the harp, for the Proctor is alert.

If thou hast a pitcher of wine and a sweetheart, drink
carefully for the times are mischievous.

Hide the wine-cup in thy ragged sleeve, for as a pitcher
pours forth red wine so does this age shed blood.

۷۷۶ هجری مطابق ۱۳۷۴ میلادی در گذشت، شاه منصور تاجدار
 آخرین آل مظفر و فرمانروایان بنگال و دکن بودند. سفر متصوره
 هند به بندر هرمز پایان رسید. شاعر میگوید: «صد مرواریدها به
 خطرهای دریای متلاطم نمی ارزند». چون تیمور در سن ۱۳۸۷
 میلادی در شیراز داخل شد، او حافظ را بنا بر تعییب پایتخت دوگانه اش
 ملامت کرد چنانکه حافظ در شعری گفته: «اگر آن محبوب دل
 مارا بدست آرد، سمرقند و بخارا را بخال هندویش که بر روی زیبای
 او پیدا است، به بخشم» حافظ بطور معذرت گفت: «گفته بودم سه
 من قند و دو خرما را». پس هم اشعار حافظ متصوفه نیست،
 بعضی از آنها تاریخی و دنیائی هستند و بعضی شوخ و هجویه. و دیگر
 اشعاریکه تصنیف خود حافظ نیستند و بدرستی از آن دیوان حافظ که
 دکتر غنی و مستشرق بزرگ مرزا محمد خان قزوینی تصحیح و ترتیب
 داده، محو کرده اند.

XXXIII

اگر چه باده فرح بخش و باد گل‌بیز است
 بیانگ چنگ مخور می که محتسب تیز است
 صراحی و حرینی گرت بچنگ افتد
 بعقل نوش که ایام فتنه انگیز است
 در آستین مرقع پیاله پنهان کن
 که همچو چشم صراحی زمانه خونریز است

We shall wash with our tears the wine-stains on our
cloak for 'tis a period of abstinence and prohibition.

XXXIII 2

My heart is the canopy which shelters His love; my
eye is the mirror which reflects His countenance.

Though for the two worlds I never lowered my head,
now under the weight of His favour, my neck bows
and bends.

For thee, the tree of Paradise; for me, the tall stature
of my friend: the objective of every person depends
upon the height of his aspiration.

Wonder not if my garment be stained with sin, but be-
hold how the whole world is a proof of His chastity.

I am he who lives in that noble shrine whose chamber-
lain is the pure morning breeze.

May my eye never be deprived of His vision for its
pupil is the place of His retreat.

Each new flower which became the glory of the garden
is a visible proof of the colour and fragrance of His
company.

Majnūn had his day and now 'tis my turn: everyone
hath his one crowded hour of glorious life.

The kingdom of love and the treasure of joy—whatever
be mine, comes from His blessed spirit of chivalry.

If I and my heart perish, 'tis no matter: the main thing
is to be sure of His safety.

Behold not the outward poverty of Ḥāfiz, for his heart is
rich with love for his Beloved.

بآب دیده بشوئیم خرقها از می
که موسم ورع و روزگار پرهیز است

XXXIII 2

دل سرا پرده محبت اوست دیده آینه دار طلعت اوست
من که سر در نیآورم بدو کون گردنم زیر بار منت اوست
تو و طوبی و ما وقامت یار فکر هر کس بقدر همت اوست
گر من آلوده دامنم چه عجب همه عالم گواه عصمت اوست
من که باشم در آن حرم که صبا پرده دار حریم حرمت اوست
بی خیالش مباد منظر چشم زانکه این گوشه جای خلوت اوست
هر گل نو که شد چمن آرای از اثر رنگ و بوی صحبت اوست
دور بخون گذشت و نوبت ماست هر کسی پنج روز نوبت اوست
ملکت عاشقی و گنج طرب هر چه دارم ز یمن همت اوست
من و دل گر فدا شدیم چه باک غرض اندر میان سلامت اوست
فقر ظاهر مبین که حافظ را سینه گنجینه محبت اوست

XXXIII 3

To spend a moment in sorrow is not worth the whole world: sell our patched garment for a cup of wine; a fairer price than this it cannot fetch.

In the street of wine-sellers, they will not buy it for a cup of wine: oh, for our prayer-carpet of purity which is not worth even a cup of wine!

My rival hath chided me saying, "turn thy face away from this door:" what hath happened to my head which is not worth even the dust of a door?

That royal crown wherein lies the risk of losing one's life is an attractive cap, grand and glorious—but not worth the sacrifice of the head.

How trivial appeared at first the danger of the sea-voyage in the hope of gain; but I erred greatly: not worth a hundred pearls is (a wave of) the stormy sea.

'Tis best for thee not to look at thy admirers; for the joy of conquering the world is not worth the worry of looking after an army.

Like Hāfiz, be contented and take no notice of this vile world, for a single grain of the favour of mean people is not worth a hundred maunds of gold.

XXXIII 4

WELCOME is the advent of spring and nothing could be more appropriate now than a cup of wine in thy hand. Make the most, aye, make the most of these happy days, for the pearl remains not always in the shell.

XXXIII 3

دمی با غم بسر بردن جهان یکسر نمی ارزد
 بمی بفروش دلق ما کزین بهتر نمی ارزد
 بکوی می فروشانش بجای بر نمی گیرند
 زهی سجاده تقوی که یگ ساغر نمی ارزد
 رقیب سرزنشها کرد کز این باب رخ بر تاب
 چه افتاد این سر ما را که خاک در نمی ارزد
 شکوه تاج سلطانی که بیم جان درو درج است
 کلاهی دلکش است اما بدرد سر نمی ارزد
 بس آسان مینمود اول غم دریا ببوی سود
 غلط کردم که این طوفان بصد گوهر نمی ارزد
 ترا آن به که روی خود ز مشتاقان بپوشانی
 که شادی جهانگیری غم لشکر نمی ارزد
 چو حافظ در قناعت کوش وز دنیّ دون بگذر
 که یک جو منت دونان دو صد من زر نمی ارزد

XXXIII 4

خوش آمد گل وز آن خوشتر نباشد که در دست بجز ساغر نباشد
 زمان خوشدلی دریاب دریاب که دایم در صدف گوهر نباشد

Now is thy chance to drink wine in the garden, for the flowers will not remain in bloom for more than a week.

O thou who hast filled thy golden bowl with ruby wine, pass it on to him who hath no gold at all.

Come to our tavern, O Shaykh, and drink that wine which is not found even in the stream of Paradise.

Wash out all these pages if thou dost belong to our school of thought; for love is not a science to be found in books.

Listen to me and give thy heart to a sweetheart whose beauty depends not on her jewellery.

Oh, give me that wine which brings no drowsiness—in whose wake follows no headache.

I am whole-heartedly the servant of Sultān Uways though he remembers not this servant of his.

I swear by that world-adorning crown of his which is a better ornament for the head than the sun can be.

That only he finds fault with the verses of Ḥāfiẓ who gets no pleasure out of pearls at all.

XXXIII 5

Not every person whose face can blush is a second Majnūn; not every person who can make a mirror is a second Alexander.¹

Not every person who wears a tilted cap and sits bolt upright is a prince or a man of culture.

1. Alexander put up a tower in Alexandria and in the mirror therein were reflected all the events of the world

غنیمت دان و می خور در گلستان که گل تا هفته دیگر نباشد
 ایا پر لعل کرده جام زرین ببخشا بر کسی کش زر نباشد
 بیا ای شیخ و از خمخانه ما شرابی خور که در کوثر نباشد
 بشوی اوراق اگر همدرس مائی که علم عشق در دفتر نباشد
 ز من بنیوش و دل در شاهی بند که حسنش بسته زیور نباشد
 شرابی بی خمارم بخش یا رب که با وی هیچ درد سر نباشد
 من از جان بنده سلطان اویسم اگر چه یادش از چاکر نباشد
 بتاج عالم آرایش که خورشید چنین زیبنده افسر نباشد
 کسی گیرد خطا بر نظم حافظ که هیچش لطف در گوهر نباشد

XXXIII 5

نه هر که چهره را فروخت دلبری داند نه هر که آئینه سازد سکندری داند
 نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست کلاه داری و آیین سروری داند

۱ - اسکندر میناری را در اسکندریه ساخته و هم وقایع عالم در آئینه مینار منعکس می گردیدند .

Don't render service like beggars for the sake of wages,
for the benefactor himself knows how to patronize.

I am the slave of that adventurer, that reckless libertine
who can make his poverty function like alchemy.

Fidelity and fulfilment of promise are the virtues which
would do thee good to learn, for everyone knows how
to play the tyrant.

I toyed with my insane heart not knowing that a
daughter of Eve can possess all the arts of a fairy.

A thousand points, finer than the finest hairs are present
here: not every person who knows how to shave
his head is a hermit.

The pupils of my eyes have derived their lustre from
thy dark mole; for only a jeweller knows the value
of a (black) pearl of matchless beauty.

Whoso became the queen of beauty because of her face
and stature would be heading straight for world-conquest
if she but knew the practice of justice.

Only he can appreciate the attractive lyrics of Ḥāfiẓ
who has a poetical disposition and knows the nuances
of the Iranian speech.

XXXIII 6

GOOD news has come that the days of sorrow will end:
what was, has gone; what is, shall not also remain.

If I have fallen in the estimate of my friend neither
would my rival, respected and honoured remain.

When the chamberlain kills every comer with the sword
of her glances, how can, in the inner shrine, a devotee
remain?

تو بندگی چو گدایان بشرطِ مزد مکن که دوست خود دروشِ بنده پروری داند
 غلامِ همتِ آن رندِ عافیت سوزم که در گدا صفتی کیمیا گری داند
 وفا و عهد نکو باشد از بیاہووزی و گرنہ ہر کہ تو بینی ستمگری داند
 بباختم دل دیوانہ و ندانستم کہ آدمی بچہ شیوہ پری داند
 ہزار نکتہ باریکتر ز مو اینجاست نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند
 مدار نقطہ بینش ز خال تست مرا کہ قدرِ گوہر یکدانہ گوہری داند
 بقدو چہرہ ہر آنکس کہ شاہ خوبان شد جہان بگیرد اگر داد گستری داند
 ز شعر دلکش حافظ کسی بود آگاہ کہ لطفِ طبع و سخن گفتن دری داند

XXXIII 6

رسید مژدہ کہ ایام غم نخواہد ماند چنان نماند چنین نیز ہم نخواہد ماند
 من ار چہ در نظر یار خا کسار شدم رقیب نیز چنین محترم نخواہد ماند
 چو پردہ دار بشمشیر میزند ہمہ را کسی مقیمِ حریمِ حرم نخواہد ماند

When all record is to be expunged from the scroll of life
how can the question of giving thanks for the good
and of complaining against the bad entries remain?

The refrain of Jamshīd's court, they say, was this: pass
the cup of wine, for Jamshīd and his court will not
always remain.

Make the most of the moth's desire for thee, O candle,
for even till dawn this tete-a-tete can hardly remain.

O man of means! win the poor man's heart, for thy
hoarded gold and vaults of silver cannot always
remain.

On this emerald portico (of the sky) has been inscribed
in letters of gold that nothing but the bounty of the
bountiful shall ever remain.

Dont lose hope of kindness from the Beloved, O Ḥāfiz,
for the marks of cruelty and the signs of oppression
cannot always remain.

XXXIII 7

WILL the doors of the tavern reopen and the knots of
our tangled affairs be unravelled?

If they have closed the taverns for the sake of a pious
and conceited king, don't lose heart; they will open
them for the sake of the Almighty God.

The prayer from the pure hearts of drunken revellers is
a key wherewith many a locked door shall be opened.

Write a letter of condolence on the death of the dau-
ghter of the Grape so that all the page-boys of the
Magian tavern may unite their locks of hair (with
grief).

چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک و بد است چو بر صحیفه هستی رقم نخواهد ماند

سرود مجلس جمشید گفته اند این بود که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند

غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

توانگر ادل درویش خود بدست آور که مخزن زر و گنج درم نخواهد ماند

بدین رواق زبرجد نوشته اند بزر که جز نکوئی اهل کرم نخواهد ماند

ز مهربانی جانان طمع مبر حافظ که نقش جور و نشان ستم نخواهد ماند

XXXIII 7

بود آیا که در میکند ها بگشایند گره از کار فرو بسته ما بگشایند

اگر از بهر دل زاهد خود بین بستند دل قوی دار که از بهر خدا بگشایند

بصفای دل رندان صبحی زدگان بس در بسته بمفتاح دعا بگشایند

نامه تعزیت دختر رز بنویسید تا هم مغیچگان زلف دونا بگشایند

Cut the strings of the harp in mourning for the death
of pure wine so that all the revellers may shed tears
of blood from their eyes.

They have closed the door of the taverns; O God, let
it not be that they may open the doors of the house
of hypocrisy.

From inside this cloak of thine O Hāfiz, tomorrow
thou'lt see how many Zoroastrian girdles they will
treacherously produce against thee.

XXXIII 8

WHOSO inhaled thy fragrant smell from morning breeze
received as it were a familiar message from a familiar
friend.

O queen of beauty cast a glance at this beggar, for his
ear hath heard many a tale of kings and beggars.

I am making my palate of life pleasant with musky wine
for the hypocrisy of the cloak-wearing inmates of the
monastery has left a bitter taste in the mouth.

The mystery of God which the Gnostic never confided
to any one it surprises how and whence the wine
came to know.

O God where is the confidant to whome I may explain
for a while what my heart did say and what it heard.

O my faithful heart 'twas not proper that improper
words should have been used against thee by thy
own sympathizer.

If I have been deprived of visiting her street, 'tis no
matter for who did ever inhale the scent of fidelity
from this garden of the world.

گیسوی چنل بپرید بمرگ می ناب تا حریطان همه خون از مژه ها بکشایند

در میخانه بپستند خدایا مپسند که در خانه تزویر و ریا بکشایند

حافظ این خرقة که داری تو بینی فردا که چه ز نار ز زیرش بدغا بکشایند

XXXIII s

بوی خوش تو هر که ز باد صبا شنید
از یار آشنا سخن آشنا شنید

ای شاه حسن چشم بحال گدا فکن
کاین گوش بس حکایت شاه و گدا شنید
خوش میکنم بیاده مشکین مشام جان
کز دلق پوش صومعه بوی ریا شنید

سر خدا که عارف سالک بکس نگفت
در حیرتم که باده فروش از کجا شنید
یا رب کجاست محرم رازی که یک زمان
دل شرح آن دهد که چه گفت و چها شنید

ایش سزا نبود دل حق گذار من
کز غمگسار خود سخن ناسزا شنید

محروم اگر شدم ز سر کوی او چه شد
از گلشن زمانه که بوی وفا شنید

Come, O cup-bearer, for Love is proclaiming in a loud voice, "he who has told Our tale had heard it from no one else but Ourselves."

'Tis not only today that we are drinking wine 'neath our hermit's cloak: a hundred times hath the keeper of the tavern heard that such was our way of life.

'Tis not only today that we are drinking wine to the tune of the harp; many cups were handed round since the heavenly vault heard of it.

The advice of a philosopher is naught but profit and welfare: fortunate is he who hears it to act upon it.

O Hāfiz thy duty is only to give good advice; how far is it heard or unheard, strive not to know.

XXXIII 9

I am not that libertine who forsakes his mistress or foregoes his cup of wine: the Proctor knows that such acts are hardly in my line.

Having repeatedly been a bitter critic of the repentant, I'd now be mad were I to repent myself of drinking wine in the season of spring.

Love is a pearl; I am a diver; and the tavern is the sea: therein have I plunged head downwards, how then can I raise my head aloft?

I am a law-breaker seduced by the cup of the tulip and the intoxicated eye of the narcissus: I have many charges to face, O Lord, whom should I charge with arbitration?

ساقی بیا که عشق ندا میکند بلند
کانکس که گفت قصه ما هم زما شنید

ما باده زیر خرقه نه امروز میخوریم
صد بار پیر میکند این ماجرا شنید

ما می ببانگ چنگ نه امروز میکشیم
بس دور شد که گنبد چرخ این صدا شنید

بند حکیم محض صواب است و عین خیر
فرخنده آنکسی که بسمع رضا شنید

حافظ وظیفه تو دعا گفتن است و بس
در بند آن مباش که نشنید یا شنید

XXXIII 9

من نه آن رندم که ترک شاهد و ساغر کنم
محتسب داند که من این کارها کمتر کنم

من که عیب توبه کاران کرده باشم بارها
توبه از می وقت گل دیوانه باشم گر کنم

عشق دُر دانه است و من غواص و دریا میکند
سر فرو بردم در آنجا تا کجا سر بر کنم

لاله ساغر گیر و نرگس مست و بر ما نام فسق
داوری دارم بسی یا رب کرا داور کنم

Draw back thy rein for a while, O beautiful disturber
of the city's peace and let me pave thy way with the
pearls of my tears and the gold of my sallow face.

With the cornelians and rubies of my (blood-laden) tears
I own many treasures myself: shall I then look for
favours from the high-starred sun?

When the morning breeze doth wash all the bunches of
flowers with the dew of kindness, call me a pessimist
were I to look at the (black) page of my Book of Life.

Not much reliance can be placed on the pledges and
promises of the sphere: I shall strike a bargain with
the wine-cup and lay a bet with the bowl.

[When I am getting paradise in cash today why should
I trust the hermit's words and hid paradise of to-
morrow?]

When in this poverty of mine I have in my hands a
royal treasure, shall I cast a covetous glance on the
turns of the wheeling sky whose patronage is reserved
for the ignoble?

Though soaked and besmirched with poverty I'd be
ashamed of my adventurous spirit were I to turn for
help from the dry-cleansing disc of the sun.

If it pleases the Beloved to see her lovers burn in fire,
I'll not commit the offence of casting a longing eye
on the limpid waters of paradise.

Last night her ruby lips sent many an alluring signal
to the heart of Hāfiz but he is far too shrewd to be
beguiled by her spells.

XXXIII 10

FROM my friend comes my pain and its cure as well; to
him have I sacrificed my heart and the soul as well.

باز کش یکدم عنان ای ترک شهر آشوب من
تا ز اشک و چهره راحت پر زر و گوهر کنم

من که از یا قوت و لعل اشک دارم گنجها
کی نظر در فیض خورشید بلند اختر کنم

چون صبا بمجموعه گل را بآب لطف شست
کج دلم خوان گر نظر بر صفحه دفتر کنم

عهد و پیمان فلک را نیست چندان اعتبار
عهد با پیمانم بندم شرط با ساغر کنم
[من که امروزم بهشت نقد حاصل میشود
و عده فردای زاهد را چرا باور کنم]

من که دارم در گدائی گنج سلطانی بدست
کی طمع در گردش گردونِ دون پرور کنم

گرچه گرد آلود فقرم شرم باد از همت
گر بآب چشمم خورشید دامن تر کنم

عاشقان را گر در آتش می پسندد لطف دوست
تنگ چشمم گر نظر در چشمم کوثر کنم

دوش لعلش عشوه میداد حافظ را ولی
من نه آنم کز وی این افسانها باور کنم

XXXIII 10

دردم از یار است و درمان نیز هم دل فدای او شد و جان نیز هم

The critics who say that in beauty "*that quality*" is superior to "*this*" do not know that my friend has this quality and that as well

May that maiden be remembered who, to spill my blood, broke her promise and the pledge as well.

Friends, what I am saying now in secret, will have to be said later on, in public as well.

In the train of good luck have come the (bright) nights of union; and the (dark) days of separation have ended as well.

The two worlds are but one blaze of His lustrous face: this is my exoteric comment to thee, and the esoteric as well.

Rely not on the freaks of this world—or rather, on the turns of the wheeling sky as well.

Bring wine; a lover fears not the Papal Bull—or rather, the decree of the Royal Court as well.

The Proctor knows that *Hāfiẓ* is a lover—a fact known to the *Āṣaf* of the kingdom of Solomon¹, as well.

XXXIII 11

THE entrance to the tavern's door had been swept and watered; and the keeper had taken his seat and was welcoming his customers, young and old.

The revellers had girdled their belts in his service; and with the sash of their turbans had planted the royal umbrella over the clouds.

1. *i.e.*, Prime-minister of the kingdom of Shīrāz. *Āṣaf* was Solomon's grand vazir.

این که میگویند آن خوشتر ز حسن یار ما این دارد و آن نیز هم
 یاد باد آنکو بقصدِ خونِ ما عهد را بشکست و پیمان نیز هم
 دوستان در پرده میگویم سخن گفته خواهد شد بدستان نیز هم
 چون سرآمد دولتِ شبهای وصل بگذرد ایامِ هجران نیز هم
 هر دو عالم یک فروغِ روی اوست گفتمت پیدا و پنهان نیز هم
 اعتمادی نیست بر کارِ جهان بلکه برگردونِ گردان نیز هم
 عاشق از قاضی نترسد می بیار بلکه از یرغوی دیوان نیز هم
 محتسب داند که حافظِ عاشق است و آصف^۱ ملکِ سلیمان نیز هم

XXXIII^{۱۱}

در سرای مغان رفته بود و آب زده
 نشسته پیر و صلائی بشیخ و شاب زده
 سب و کشان هم در بندگیش بسته کمر
 ولی ز ترک کلمه چتر بر سحاب زده

۱ - نخست وزیر دولت شیراز، آصف وزیر اعظم حضرت سلیمان بوده -

The lustre of the cup and decanter had eclipsed the beauty of the moon; the cheeks of the pages of the tavern had stolen the colour of radiant sun.

In her bridal chamber, the bride of good fortune had clipped her tresses with a thousand airs and graces; and had sprinkled rose-water on rosy petals of her cheeks.

A ministering angel was holding the bowl of delight; and with a draught on the flushed cheeks of fairies and nymphs was sprinkling the water of roses.

With the noise and brawl of mistresses sweet at their task, sugar was losing its value, the lily was shedding its petals, and the rebeck was striking its notes.

I saluted him and he smiled and said: "O lover of wine, steeped in poverty, soaked and drink,

Who can show, as thou hast shown, such a spirit of enterprise, in spite of his age—to turn his back on wealth and pitch his tent in a tavern?

I am afraid they will not grant thee union with awakened good fortune, for when fortune was smiling in thy face thou wert lying, drowned in slumber."

Come to the tavern, O *Hāfiẓ* that I may acquaint thee with a thousand prayers which never remain unanswered.

The sky is the leader of the sumpter horse of Shāh Nuṣ-ratu'd-Dīn (Yaḥyā);¹ come and see his guiding angel holding the stirrup.

I. This Muzaffarī prince, brother of Shāh Maṣṣūr, ruled at Yazd and was put to death by Tīmūr in 795/1393.

شعاع جام و قدح نور ماه پوشیده
غدار مغیچگان راه آفتاب زده

عروس بخت در آن حجله با هزاران ناز
شکسته کسمه و بر برگ گل گلاب زده

گرفته ساغر عشرت فرشته رحمت
ز جرعه بر رخ حور و پری گلاب زده

ز شور و عربده شاه‌بدان شیرین کار
شکر شکسته سمن ریخته رباب زده

سلام کردم و با من بروی خندان گفت
که ای خمارکش مفلس شراب زده

که این کند که تو کردی بضعف همت و رای
ز گنج خانم شده خیمه بر خراب زده

وصال دولت بیدار ترسمت ندهند
که خفته تو در آغوش بخت خواب زده

بیا بمیکده حافظ که بر تو عرض کنم
هزار صف ز دعا‌های مستجاب زده

فلک جنیب کش شاه نصرة الدین^۱ باد
بیا بین ملکش دست در رکاب زده

۱ - ابن ملکزاده مظفری برادر شاه منصور در یزد حکومت میکرد و تیمور او را در سن ۷۹۵ هجری مطابق ۱۳۹۳ میلادی بقتل رسانید -

To become his horseshoe, the moon has turned crescent;
behold it bending down from the sky and imprinting
a hundred kisses on the ground before his feet.

XXXIII 12

LAST night I went to the tavern in a drowsy condition;
wet with wine was my hermit's cloak and my carpet
of prayer as well.

I felt sorry when that Magian page behind the bar said
to me, "Be awake, O drowsy traveller!

Wash thyself well; then come to the tavern so that
this bar may not be polluted by thee.

How long by covetting the sweet lips of earthly beauties
wilt thou stain the virgin whiteness of thy soul with
melted rubies?

Pass in purity the evening of thy life and mar not the
flowing robes of age by flaunting the tight gaiters of
youth.

Be pure and clean, and emerge from the pit of selfness,
for the cleansing property belongs not to water which
is muddy.'

"O soul of the world," said I, "'tis no harm if in the
season of spring, the floral book (of life) gets stained
with clear wine;

For, in this deep sea, those who know the path of love,
dived in such fashion that no (slimy) water ever
stained their person."

هلال تا که مگر نعل مرکبش گردد
ز بام عرش صدش بوسه بر تراب زده

XXXIII 12

دوش رفتم بدرِ میکده خواب آلوده
خرقه تر دامن و سجاده شراب آلوده
آمد افسوس کنان مغیبه باده فروش
گفت بیدار شو ای رهرو خواب آلوده
شست و شوی کن و آنکه بخرابات خرام
تا نگردد ز تو این دیرِ خراب آلوده
روای لب شیرین پسران چند کنی
جوهر روح بیاقوت مذاب آلوده
بطهارت گذران منزل پیری و مکن
خلعت شیب چو تشریف شباب آلوده
پاک و صافی شو و از چاه طبیعت بدر آی
که صفائی نهد آب تراب آلوده
گفتم ای جانِ جهان دفتر گل عیبی نیست
که شود فصل بهار از می ناب آلوده
آشنایان ره عشق درین بحر عمیق
غرقه گشتند و نگشتند بآب آلوده

“O *Hāfiz*,” said he, “do not try to score off thy friends with thy subtle and charming conceits”. Oh, for his kind reply’ mixed with all manner of anger.¹

XXXIII 13

O uninformed person try to become well-informed: unless thou hast become a traveller how canst thou be the guide of travellers?

In the school of divine realities sit at the feet of the Master of Philosophical Love: then shall the pupil of today become the teacher of tomorrow.

Like a manly traveller wash thy hands off the copper of existence so that thou mayest acquire the alchemy of love and transmute thyself to gold.

Sleep and food have expelled thee from thy status of a man: then shalt thou revert to thy original self when thou hast renounced both food and sleep.

Should the light of Divine Love illumine thy heart and soul, by God brighter than the sun shalt thou be.

Plunge thyself for a moment into the ocean of Divine Love and have no fear; for not a thread of thy hair can be moistened even by the waters of the seven seas.

From head to foot thou’lt be a blaze of Divine Light if in the way of the Lord of Glory thou renouncest both head and feet.

Should the Beatific Vision be thy objective, thou’lt become a Seer no doubt, endowed with the inner eye.

1. Anger is a composite term for disagreement, contentiousness, conceit, pride, arrogance, temper, ridicule, malice, avarice and perfidy.

گفت حافظ لغز و نکته بیاران مفروش
آه ازین لطف بانواع عتاب آلوده^۱

XXXIII 13

ای بیخبر بکوش که صاحب خبر شوی
تا راهرو نباشی کی راهبر شوی
در مکتب حقایق پیش ادیب عشق
هان ای پسر بکوش که روزی پدر شوی
دست از مس وجود چو مردان ره بشوی
تا کیمیای عشق بیای وزر شوی
خواب و خورت ز مرتبه خویش دور کرد
آنکه رسی بخویش که بی خواب و خور شوی
گر نور عشق حق بدل و جانت اوفتد
بالله کز آفتاب فلک خوبتر شوی
یکدم غریق بحر خدا شو گمان مبر
کز آب هفت بحر بیک موی تر شوی
از پای تا سرت هم نور خدا شود
در راه ذوالجلال چو بی پا و سر شوی
وجه خدا اگر شودت منظر نظر
زین پس شکی نماند که صاحب نظر شوی

۱ - غضب کلمه جامع است معنوی بر اختلاف رای ، تنازع ، خود بینی ، نخوت ، کبر ، خشم ، استهزاء ، کینه ، طمع و بد عهدی -

Since the basis of thy existence must become topsy-turvy; let not the idea of being at the top or bottom ever enter thy mind.

If the desire of Union with God is in thy heart, O Ḥāfiẓ, be the dust at the door of mystics, first of all.

XXXIII 14 (a—z)

Selected Verses

[On Piety and Purity]

- (a) IF the Creator had made my faults and sins non-punishable, how could He have exercised His Mercy and Forgiveness?
- (b) I am not the only exile from the house of piety: my ancestor also let the eternal paradise slip from his hands.
- (c) WHEN there is no purity, the Ka'bah and the idol-temple are alike: no virtue exists in that home where chastity is wanting.
- (d) O my heart, learn from the Proctor the art of drinking: he is gloriously drunk but who can suspect him of drinking?
- (e) THE preachers who assume such airs on the pulpit and the rostrum, appear in a rather different role in the bosom of their home.
- (f) SPEAK not here of honour and dishonour, for we consider ourselves disgraced by honour and honoured by dishonour.
- (g) LET me teach thee the alchemy of prosperity: 'tis avoidance of evil company; avoidance of evil company.

بنیاد هستی تو چو زیر و زبر شود
 در دل مدار هیچ که زیر و زبر شوی
 گر در سرت هوای وصال است حافظا
 باید که خاکِ درگه اهل نظر شوی

XXXIII ۱۴ (a—z)

[ابیات چیده]

[در باب زهد و تقوی]

- (a) سهو و خطای بنده گرش اعتبار نیست
 معنی عفو و رحمت پروردگار چیست
- (b) نه من از خانه تقوی بدر افتادم و بس
 پدرم نیست بهشت ابد از دست بهشت
- (c) چون طهارت نبود کعبه و بتخانه یکیت
 نبود خیر در آن خانه که عصمت نبود
- (d) ای دل طریق مستی از محتسب بیاموز
 مست است و در حق او کس این گمان ندارد
- (e) واعظان کاین جلوه بر محراب و مبر میکنند
 چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند
- (f) از ننگ چه گوئی که مرا نام ز ننگ است
 وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نام است
- (g) بیاموزمت کیمیای سعادت
 از همصحبیت بد جدائی جدائی

[On lofty Ideas]

- (h) How long shall a phoenix of high rank like thee be a lover of bones?¹ Alas, that the shadow which confers royalty should fall on the worthless.
- (i) EVEN if the dark granite were to part with its life 'twould not become a ruby: what can it do when its origin is base.
- (j) THEY say, "if a stone remains patiently in one spot, it turns into a ruby." Aye, so it does; but it pays for it with its heart's blood.
- (k) THE comfort of the two worlds is a commentary of these two words: kindness to friends; consideration for foes.
- (l) LEAD thy life in such a fashion that when thou diest they may not say of thee, thou art dead.

[On Love, the Lover and the Beloved]

- (m) PERISHABLE is every edifice that you see save the edifice of love which is imperishable.
- (n) WHEN the fire of my heart can be *felt* in my burning words, does it behove me to *name* my condition.
- (o) SAID Madman to Laylā once, "O incomparable sweetheart! a lover thou 'lt get but he will be a *mad man* (*Madman*).

1. The legendary phoenix lives on bones: and its shadow confers royalty upon persons. "If its shadow fell upon me I'd be a king; and if it fell upon you, you'd be a queen, and I dare not say what would happen if its shadow fell upon both of us simultaneously"—so said I to a made-moiselle when I was one and twenty.

- (h) همانی^۱ چون تو عالی قدر و مهر استخوان تا کی
دریغ این سایه دولت که بر نا اهل افگندی
- (i) گر جان بدهد سنگ سیه لعل نگردد
باطینت اصلی چه کند بدگهر افتاد
- (j) گویند سنگ لعل شود در مقام صبر
آری شود ولیک بخون جگر شود
- (k) آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
- (l) چنان زندگانی کن اندر جهان
که چون مرده باشی نگویند مرد
- [در عشق ، عاشق و معشوق]
- (m) خلل پذیر بود هر بنا که می بینی
مگر بنای محبت که خالی از خلل است
- (n) بیان شوق چه حاجت که حال آتش دل
توان شناخت ز سوزی که در سخن باشد
- (o) شی مجنون به لیلی گفت کای محبوب بی همتا
ترا عاشق شود پیدا ولی مجنون نخواهد شد

۱ - همای افسانه ای براستخوانها زنده میماند و سایه اش بر مردمان پادشاهی می بخشد .
چنین گفتم به دختری ، وقتی که من بیست و یک سال داشتم : اگر سایه اش بر من
افگنده شود ، پادشاه می شوم و گر بر شما افگنده شود ، ملکه می شوی و نمیتوانم بگویم
چه اتفاق افتد اگر سایه اش بر هر دو بیست و یک ساعت افگنده شود .

- (p) COME and hear from me the condition of Lovers—
in a few words of wide significance.
- (q) O thou who didst advise me to part with my
heart that it may be at rest, lo! I have parted
with my heart but it is restless still.
- (r) THOU wouldst say, "dost you want to kiss my ruby
lips?" "Aye, this very desire is killing me, but
what power have I and what can I do?"
- (s) THAT bitter wine which kills the mystic, cannot des-
troy the basis of my life. O cupbearer, place
thy lips upon mine; and extract my sweet soul
from my body.
- (t) He who gives his life for a draught of wine, oh, give
him a draught and take his life.
- (u) LOVE-MAKING needs patience: persevere, O my
heart; if there was pain, let it be; if there was a
fault, let it go.
- (v) LIKE thee, not a body exists. A body? No, by God
not even a soul.
- (w) As the price of a kiss, they want my life: how sweet
are these sweethearts! what lasses, alas!
- (x) WHOSOEVER saw her eyes, said, "where is the proc-
tor that he may arrest a drunkard?"
- (y) I am surprised at her image which remains impress-
ed in my eyes, though constantly washed with tears.
- (z) SUCH tears I shed that as they coursed in my eyes,
everyone paused to ask, "which (new) river is this?"

- (p) بیا و حال اهل درد بشنو
 بلفظ اندک و معنی بسیار
- (q) ای که گفתי جان بده تا باشد آرام دل
 جان به غمهایش سپردم نیست آرام هنوز
- (r) گفت « مگر ز لعل من بوسه نداری آرزو »
 مردم ازین هوس ولی قدرت و اختیار کو
- (s) شراب تلخ صوفی سوز بنیادم نخواهد برد
 لبم بر لب نه ای ساقی و بستان جان شیرینم
- (t) آنکه هر جرعه جان میدهد
 جان ازو بستان و جامی ده به وی
- (u) عشق بازی را تحمل باید ای دل پایدار
 گر ملال بود بود و گر خطائی رفت رفت
- (v) به تو نسبت نباشد هیچ تن را
 نه تن بالله که مثلت جان نباشد
- (w) در هر ای بوسه جانی طلب
 میکنند این دلستانان الغیث
- (x) هر کس که بدید چشم او گفت
 کو محتسبی که مست کیرد
- (y) دارم عجب ز نقش خیالش که چون نرفت
 از دیده ام که دمبش کار شست و شوست
- (z) چندان گریستم که هر آنکس که برگزشت
 در دیده ام چو دید روان گفت کاین چه جوست

JĀMĪ

Nūru'd-Dīn 'Abdū'r-Rahmān Jāmī, 817-898/1414-1492, was born at Jām and died in Herāt, a city which, because of the Prince, Sultān Husayn and his premier, Mīr 'Alī Shīr Nawā'ī had become the cultural capital of Asia. Jāmī was a genius and an original thinker: his works include 3 dīwāns of mystical lyrics and 7 mathnawīs, Haft Awrang, the most celebrated being Yūsuf and Zulaykhā, composed in 888/1483. While Jāmī was reciting this couplet of his own composition, addressed to the Deity:—

“So constantly art Thou in my stricken soul and sleepless eye, that whosoever should appear from afar, I should think it was Thou.”

An irreverent listener said: “Suppose it were an ass?” “I should think it was thou”, replied Jāmī.

XXXIV 1

(From *Yūsuf wa Zulaykhā*)

[On the Nature of Beauty]

IN that pristine solitude when of existence there was no trace; and the world was concealed in non-existence.

He constituted existence: all by Himself, without semblance of duality, without any talk of Thou and We.

جامی

نورالدین عبدالرحمن جامی که از سن ۸۱۷ هجری مطابق ۱۴۱۴ میلادی تا سن ۸۹۸ هجری مطابق ۱۴۹۲ میلادی می زیست، در جام متولد شد و در هرات در گذشت. این شهر هرات بنا بر ملکزاده سلطان حسین و وزیرش میر علی شیرنوائی پایتخت فرهنگی آسیا شده بود. جامی نابغه بود و هم مبتکری، آثارش متضمن سه دیوانهای غزلیات متصوفه، هفت مثنوی ها (اعنی هفت اورنگ) که معروفترین آنها یوسف وزلیخا در سن ۸۸۸ هجری مطابق ۱۴۸۳ میلادی تصنیف شده. هنگامیکه جامی این شعر خود را که مخاطب به معبود اوست، می سرود:

بسکه در جان فگار و چشم بیدارم توئی
هر که پیدا می شود از دور پندارم توئی

یکی از شنوندگان بی حرمت گفت: "فرض کنید گر خری پیش تو آید،، جامی جواب داد: "فکر میکنم توئی،،-

XXXIV ۱

(از یوسف وزلیخا)

[در ماهیت حسن]

در آن خلوت که هستی بی نشان بود
بکنج نیستی عالم نهان بود

وجودی بود از نقش دوئی دور
ز گفت و گوی مائی و توئی دور

Confined to Himself alone, *He* was the Absolute Being;
and His manifestation was only from Himself to
Himself.

That beloved, that ornament of the heart, was then in
the bridal chamber of the invisible world.

His face unreflected by mirror; His hair not parted by
comb;

His tresses unwafted by breeze; His eyes not darkened
with collyrium;

On the roses of His cheeks, no hyacinths of tresses; on
the flower of His face, no verdure of the downs.

No mole or painted spot on His clear face; unseen;
uncontemplated—

In such wise did He dwell, playing to Himself the tunes
of love—playing by Himself (for Himself) the game
of love.

But since it is in the nature of beauty to disclose her-
self and to remain morose behind a veil—

For Beauty tolerates no concealment and if confined,
will peep through the window of the cell;

And just as the anemone growing on the hillside, ra-
diant with joy at the advent of spring.

Bursts through the crevice of the flower-crushing rock
and displays its beauty;

جمالِ مطلق از قیدِ مظاهر
بنورِ خویش هم بر خویش ظاهر

دل آرا شاهدی در حجله غیب
مهر ادا منش از تهمتِ غیب

نم با آئینه رویش در میانه
نه زلفش را کشیده دست شانه

صبا از طره اش نگستم تاری
ندیده چشمش از سرمه، غباری

نگشته با گلش همسایه سنبیل
نه بسته سبزه اش پیرایه برگل

رخش ساده ز هر خطی و خالی
ندیده هیچ چشمی زو خیالی

نواي دلبری با خویش می ساخت
قمارِ عاشقی با خویش می ساخت

ولی ز آنجا که حکم خوب روئست
ز پرده، خوب رو در تنگ خوئست

نکو رو تابِ مستوری ندارد
بنبدي در، ز روزن سر بر آرد

نظر کن لاله را در کوهساران
که چون خرم شود فصلِ بهاران

کند شق شقه گلریز خارا
جمالِ خود کند زان آشکار

Or just as thy mind when it conceives a rare and original idea

Knows no rest untill it has expressed it in words spoken or written—

Even so does beauty desire to reveal itself and be admired; and the first to feel this inner urge was the Eternal Beauty (God Himself).

Wherefore He descended to the world of phenomena and manifested Himself in all objects, animate and inanimate.¹

Every object became a mirror to reflect one or more of His attributes; and every place became the forum of His talk.

A flash of His (light) fell upon each kingdom and king; and the king found himself wandering like the revolving sphere.

All admirers, all seekers of His divine attributes became unconscious and started saying, "Glory be to God."

To the divers of this celestial sea, He is the ship; and "Glory be to the Lord of the kingdom" is the ecstatic cry everywhere.

With a flash of His Light the earth was irradiated; and the heart of the nightingale² began to clamour for the Rose.³

1. "I was a hidden treasure and desired to be known, so I created the creation in order that I might be known."

2. *i.e.*, creatures, the lovers.

3. *i.e.*, God, the Beloved.

ترا چون معنی در خاطر افتد
که در سلک معانی نادر افتد

نیاری از خیال آن گذشته
دهی بیرون بگفتن یا نوشتن

چو هر جا هست حسن، این تقاضاست
نخست این جنبش از حسنِ ازل خاست
بیرون زد خیمه از اقلیم تقدس
تجلی کرد بر آفاق و انفس^۱

ز هر آئینه بنمود روئی
ز هر جا خاست از وی گفتگوئی

ازو یک لعه بر ملک و ملک تافت
ملک سرگشته خود را چون فلک یافت

همه سبوحیان سبوح جویان
شدند از بیخودی سبوح گویان

ز غواصان این بحرِ فلک، فلک
بر آمد غلغل سبحان ذی الملک

از آن لعه فروغی بر گل افتاد
ز گل شوری^۲ بجانِ بلبل^۳ افتاد

۱ - خزانه محقق بودم، میخواستم خود را معرف کنم، پس این کائنات را خلق کردم
تا مرا بشناسند،

۲ - اعنی خدا، معشوق

۳ - اعنی مخلوقات، عشاق

The candle illumined itself with His fire and in every home burnt a hundred moths.

A ray of his Light lit the sun; the lotus also emerged from the tank.

Laylā decorated her face with the lustre of His countenance; and Majnūn's longing for each thread of Laylā's heart originated from Him.

He showed Himself as the moon of Can'āan (Joseph); and ruined the heart of Zulaykhā.

His beauty manifested itself everywhere; and made itself evident in every charming creature of the world.

Behind every veil, the veiled beauty is *He*: Fate makes the heart restless; and He enslaves it.

With His love, the heart hath life; with His love, the soul hath delight.

Every heart in love with the fair ones of the earth, is in love with Him—whether it knows or does not know.

Beware! Permit thyself no slip of the tongue; nor say: "from us is love; from Him is beauty."

For like beauty, pure love comes from Him and shows itself in thee.

Thou art the mirror; and the holder of the mirror is He; nay, thou art hidden and He is manifest.

زخِ خود شمع از آن آتش برافروخت
بر کاشانه صد پروانه را سوخت

ز نورش، تافت بر خورشید یک تاب
برون آورد نیلوفر سر از آب

ز رویش، روی خویش آراست لیلی
بر مویش ز مجنون خاست میلی

سر از جیب، مکنعان بر آورد
زلیخا را دمار از جان بر آورد

جمالِ اوست هر جا جلوه کرده
ز معشوقانِ عالم بسته پرده

بر پرده که بینی، پردگی اوست
قضا جنبانِ هر دل، بر دگی اوست

بعشقِ اوست دل را زندگانی
بعشقِ اوست جان را کامرانی

دلی کو عاشقِ خوبانِ دلجوست
اگر داند و گرنی، عاشقِ اوست

هلا تا غلطی، ناگه نگوئی
که از ما عاشقی، وز وی نگوئی

که همچون نیکوئی، عشقِ ستوده
از آن سر بر زده، در تو نموده

توئی آئینه «او آئینه آرا
توئی پوشیده و او آشکارا

For if thou lookest deep into the matter, He is the mirror also: not only is He the treasure but the treasury as well.

Thou and I do not come into the picture at all: "we are but phantasies, vain and unreal."¹

Be silent, for this tale hath no end: it hath no tongue (to speak) nor can it be spoken by tongue.

To love Him and to tell the tale of His love should be our aim—for without this, we are nothing; we are nothing!

XXXIV ²

[From the *diwān*]

WITH those lips of thine, thou hast given defeat to the parrot of the silvery tongue; (with thy beauty), thou hast snatched away the reins of self-control from the ladies of silvery bosom.²

We have got used to receiving the favour of thy attention; don't pass by us now ignoring and pretending.

Should thou break open the casket of my heart on the stone of tyranny, thou'lt recover nothing from it save the gem of my supplication.

Afflicted by the love, I am going away with parched lips in spite of those streams to be seen flowing from my bloodshot eyes!

1. Prof. E. G. Browne's translation.

2. In this lyric are terminal assonances, *bar ān*, *burun*; *kunān*, *kunun*; 'ayān, 'uyūn; *sitān*, *sutun*; *badān ba dun*; *farsānegān*, *negun*, which I have not been able to reproduce.

چو نیکو بنگری آئینه هم اوست
نه تنها گنج او، گنجینه هم اوست

من وتو در میان کاری نداریم
بجز بیوده پنداری نداریم
خمش کاین قصه پایانی ندارد
زبانی وزبان ندانی ندارد
همان بهتر که هم در عشق پیچیم
که بی این گفتگو هیچیم هیچیم

XXXIV ۲

[از دیوان]

ای با لبِ تو طوطی شیرین زبان، زبون
کردی عنان ز پنجه سیمین بران، برون

با حسن التفاتِ تو معتاد گشته ایم
بر ما مکن عبور تغافل کنان، کنون
گر شکنی بسنگِ ستم حقه دلم
جز گوهر نیاز نیابی در آن، درون
لب تشنه میروم ز غمت، گرچه میرود
بر رویم از دو دیده پر خون عیان، عیون

۱ - ترجمه ایست منقول از پرفسور براون

۲ - درین غزل کلمات مقفی در آخر هستند مثل اینکه بر آن، برون، کنان، کنون، عیان، عیون، ستان، ستون، بدان، بدون، فرزندگان، نگون، ومن نمیتوانم به ترجمه در آورم -

O my heart, dost thou want to pitch the tent of aspiration? Borrow then the ropes of her hair and the pillar of her stature!

In the kingdom of love, great is the difference between what is good and what is base: to the good, turn the good; to the base, the base.

Jāmī raised aloft the banner of madness in the world when love lowered the flag of the wise.

XXXIV 3

BE a mirror and see the reflection of His face in the mirror; dont listen to what is said, for hearing is not like seeing.

“Can thy beauty be seen?” I asked; and the coy reply came to me, “if thou makest thy heart clear like a mirror, then certainly.”

The atoms of being are the mirror of His beauty; and in each mirror is reflected a different aspect of His face.

O mystic, thou art the wearer of a patched robe and we are wine-drinking libertines: we are the same but for the physical distance separating us from thee.

When *Jāmī* fell in the surging sea of Eternity, he was cleansed from the tumultuous passions of created beings.

XXXIV 4

So constantly art Thou in my afflicted soul and sleepless eyes that whosoever should appear from afar I should think it was Thou!

خواهی دلا بیای کنی خیمه مراد
 زان مو طلب طناب و زان قد ستان، ستون
 در ملکِ عشق منصبِ عالی و دون بسی است
 نیکان نموده میلِ بعالی، بدان بدون
 جامی علمِ بعالمِ دیوانه‌گی فراخت
 چون ساخت عشق رایت فرزندگان نگون

XXXIV 3

آئینه باش و عکسِ رخس بین در آینه
 مشنو خبر که نیست خبر چون معاینه
 گفتم توان جمالِ تو دیدن؟ بعشوه گفت
 گر صاف دل چو آینه باشی هر آینه
 ذرات کون، آینه های جمالِ اوست
 نقشی دگر نمود رخس در هر آینه
 صوفی تو خرقه پوشی و ما رندِ جرعه نوش
 مابیننا و بینک الا مابینه
 جامی چو در تلاطمِ بحرِ قدم فساد
 فارغ شد از تموجِ احداثِ کائنه

XXXIV 4

بسکه در جانِ فگار و چشمِ بیدارم تویی
 هر که پیدا میشود از دور پندارم تویی

He who gives his life but does not submit, am I; he
who spills my blood but does not show himself to me
art Thou!

If my life is lost, why fear, 'tis enough that Thou art
my beloved; and if I have lost my heart, what
matter, 'tis enough that my sweetheart art Thou!

Though every moment grief continues to oppress me in
a hundred ways, I am not worried, my darling, since
my redresser art Thou!

The day comes a-begging for light from my dark nights
because with thy moon-bright face, the candle of my
dark nights art Thou.

Alas! To whom should I confide my grief in these dark
nights of sorrow: he who knows how little is my
patience and great is my grief art Thou!

Though in the market-place of Union Thou'lt not buy
me for a penny, behold my vaunting when I say, my
buyer art Thou!

Thou didst say, "O *Jāmī*, I am thy friend; seek not
another." Oh, I'll have to remain long with a friend,
if (as Thou sayest) my friend art Thou!

XXXIV 5

How long this nuisance of society which chains thee to
worries! Turn thy face from every one to God—
then shalt thou be calm and peaceful.

Day and night, before thy eyes are the restless waves
of the sea of eternity: alas if thy spiritual part be-
comes marred and corrupt by yielding to the tem-
poral!

آنکه جان میازد و سردر نمی آرد منم
و آنکه خون میریزد و سر بر نمی آرم تویی

گر تلف شد جان چه باک، این بس که جانان منی
ورز کف شد دل چه غم، این بس که دلدارم تویی
گر چه صد خواری رسد هر دم زدست غم مرا
من چه غم دارم؟ عزیز من که غمخوارم تویی

روز را در یوزۀ نور از شبِ تارِ من است
تا بآن روتی چو مه شمعِ شبِ تارم تویی
با که گویم دردِ خود یارب درین شبهای غم
آگه از صبر کم و اندوه بسیارم تویی

گر چه نستانی بهیچم بر سرِ بازار وصل
خود فروشی بین که میگویم خریدارم تویی
گفته یار تو ام جامی مجو یار دگر
من بسی بی یار خواهم بود اگر یارم تویی

XXXIV

تا کی از خلق اسیر غیم بیهوده شوی
از همه رو بخدا آر که آسوده شوی

روز و شب در نظرت موج زنان بحرِ قدم
حیف باشد که بلوٹِ حدثِ آلوده شوی

Abandon sleep, for in the assembly of the alert and vivacious, unless thy eyes are sleepless, thou hast no chance of being considered as a possessor of eyes.

Thou art false copper: why art thou negligent? Seek alchemy (and transmute thyself). Plating thyself with gold is self deception; what will it avail thee?

O master, be not strict, for in this dark hollow of the world, thou'lt be pulverised underfoot in the twinkling of an eye!

Try to reduce thy temporal substance, for like the moon thou'lt no doubt increase when thou hast decreased.

Jāmi, 'tis not for thee to inhale the spiritual breeze of poverty; so long as "to be" makes thee glad, "not to be" makes thee sad.

XXXIV 6

[From the *Lawa'ih*]

Dost thou wish to understand how the Divine Existence manifests itself in all things?

Go and see the bubble on the surface of wine; how the wine is it in it, and it is wine in wine.

خواب بگذار که در انجمن زنده دلان
گر شوی دیده ور، از دیده نغزوده شوی

مس قلبی - چه تکاسل کنی؟ ا کسیر طلب
زان چه حاصل که به تلپیس زرا اندوده شوی

مکن ای خواجه درشتی که در این تیره مفاک
تا زنی چشم بهم، زیر قدم سوده شوی
سعی در کاستن هستی خود کن که چو ماه
چون شوی کاسته، شک نیست که افزوده شوی

جامی از فقر نسیمی بشامت نرسد
تا خوش از بوده و غمناک از نابوده شوی

XXXIV 6

[از لوانح]

هستی که ظهور میکند در همه شی
خواهی که بری بحال وی با همه پی

رو، بر سرمی حباب را بین که چسان
می وی بود اندر وی و وی در می می

HĀTIF

Here are the First, part of the Second, and the Fourth strophes of a beautiful Tarjī Band in 5 strophes by which the name of Sayyid Aḥmad Hātif, a Persian poet of the 18th century, has been immortalized.

XXXV

[1]

O Thou to whom I sacrifice my heart and soul, and on whose path I place both this and that as an offering.

My heart is a sacrifice to Thee for Thou art the sweetheart; my soul is an offering to Thee for Thou art the beloved.

To release my heart from Thee is difficult; to lay down my soul at thy feet is easy.

The way of Union with Thee is a way full of danger: the pain of my love for Thee is a pain which is cureless.

We are slaves of Thine: heart and soul at thy beck and call; eye and ear on the alert to receive Thy command.

Is peace Thy desire? Here is the heart. Is strife Thy desire? Here is the soul.

Last night, in one of love's ecstatic fits, I was wandering aimlessly everywhere.

Till an impulse for sight-seeing took me to the Temple of the Magians.

هاتف

اینست اولین ، پاره از دومین و چهارمین قطعه ترجبیع بند بسیار
زیبا متضمن پنج قطعاتی که بنابراین نام احمد هاتف از حیث شاعر قرن
هجدهم ، غیرفانی شد -

XXXV

[1]

ای فدای تو هم دل و هم جان وی نثارِ رهِمت هم این و هم آن
دل فدای تو چون توئی دلبر جان نثارِ تو چون توئی جانان
دل رهبانِ ز دست تو مشکل جان فشانِ بپای تو آسان
راه وصلِ تو راهِ پر آسب دردِ عشقِ تو دردِ بی درمان
بند گانیم - جان و دل در کف چشم بر حکم و گوش بر فرمان
گر سرِ صلح داری ، اینک دل و سرِ جنگ داری ، اینک جان
دوش از شورِ عشق و جذبۀ شوق هر طرف می شتافتم حیران
آخر کار شوق دیدارم سوی دیرِ مغان کشید عنان

Avaunt malicious glances! I saw a retreat shining with
celestial not earthly light.

On all sides was a fire—that selfsame nocturnal fire
which Moses, the son of Amrān, saw on Mt. Sinaī.

The High Priest was tending the fire; and round him,
in respectful attendance were the Magian boys.

whose cheeks were like silver or the petals of the white
rose; narrow was their mouth and passing sweet their
speech.

The music of the lute, harp, reed, cymbal and barbiton
was there; nor were the candle, dessert, roses, wine
and the fragrant basil wanting.

The cup-bearer with her face like the moon and her
musky hair; the minstrel with his repartees and
pleasing voice.

And the entire hierarchy of the Magians, young and
old, high and low with girt-up loins—

'Twas a sight which made me feel ashamed of my Is-
lamism and I concealed myself in a corner.

“This visitor, who is he?” asked the High Priest. “A
lover,” they replied, “restless and wandering.

“Give him a cup of pure wine,” said he, “though he be
a guest uninvited.”

Thereupon that fire-worshipping cup-bearer poured
out for me with her dexterous hands a bowl of liquid
fire.

Which I drained—and lo! neither reason remained nor
consciousness. Purged of faith and idolatry.

چشم بد دور ، خلوتی دیدم روشن از نور حق ، نه از نیران
هر طرف دیدم آتشی کان شب دید در طور موسی عمران
پیری آنجا با آتش افروزی بادب گرد پیر مغیچگان
همه سیمین عذار و گل رخسار همه شیرین زبان و تنگ دہان
عود و چنگ ونی و دف و ربط شمع و نقل و گل و می و ریحان
ساقی ماه روی و مشکین موی مطرب بذله گوی خوش الحان
مغ و مغ زاده ، موبد و دستور خدمتش را تمام بسته میان
من شرمندہ از مسلمانان شدم آنجا بیگوشہ پنهان
پیر پر سید کیست این گفتند عاشقی بی قرار و سرگردان
گفت جامی دہیدش از می ناب گرچہ ناخواندہ باشد این مہمان
ساقی آتش دست و آتش پرست ریخت در ساغر آتش سوزان
چون کشیدم نہ عقل ماند ونہ ہوش سوخت ہم کفر از آن و ہم ایمان

I reeled and fell; and in that drunken condition, in
indescribable language,

I heard every limb of mine—aye, even my arteries and
the jugular vein—proclaim:

He only is and He is one; the single God; no God but He.

[2]

IN the church I said to my Christian sweetheart, "O
thou who hast ensnared my heart.

O you whose thread of the Cord has severed the joints
of every point of my hair.

How long wilt thou stray from the path of monotheism?
How long wilt Thou allow Trinity to mar the concept
of Unity?

Is it befitting that the One God be described as the Fa-
ther and the Son and the Holy Ghost?

Smiling sweetly she poured forth a shower of confetti
from her sweet lips, saying.

"Hadst thou really known the secret of the Divine
Unity thou wouldst not have charged me with paga-
nism

For the lustre of the face of the Eternal Beloved has
been reflected in a three fold mirror

And silk is still One silk not three if it is called *ḥarīr*,
or *ḥaran* or *ḥarniyān*."

We were exchanging our views in such a fashion when
the Church bells began to peal:

مست افتادم و در آن مستی بزبانی که شرح آن ناتوان
 این سخن می شنیدم از اعضا همه حتی الودید والشریان
 که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الا هو

(2)

در کلیسا بدلبیر ترسا گفتم ای دل بدام تو در بند
 ای که دارد بتار زنارت هر سر موی من جدا پیوند
 ره بوحدت نیافتن تاکی تنگ تثلیث بر یکی تا چند
 نام حق یگانه چون شاید که اب و ابن و روح قدس نهند
 لب شیرین گشود و با من گفت وز شکرخند ریخت از لب قند
 که گر از سر وحدت آگاهی تهمت کافری بما مپسند
 در سه آئینه شایده ازلی پرتو از روی تابناک افکند
 سه نگردد بریشم ار او را پریشان خوانی و حریر و پرند
 ما درین گفتگو که از یک سو شد ز ناقوس این ترانه بلند

He only is, and He is One: the Single God; no God but He.

[3]

OPEN the inner eye that thou mayest see the soul: what is not to be seen that thou'lt see.

If thou turnest thy face towards the kingdom of love, the whole universe laid out as one garden thou'lt see.

And how in compliance with the wishes of the people of that world, the wheeling sky doth turn, thou'lt see.

What thou seest, thy heart shall desire; what thy heart desires, that thou'lt see.

There, the veriest beggars without head and feet, heavy-headed with a sense of duty thou'lt see.

There, a bare-footed community treading on the highest stars of the firmament thou'lt see.

There, the bare-headed assemblage with the canopy of the firmament over their heads, thou'lt see.

There, at the time of the mystical dance, an ecstatic troupe, snapping its fingers at the two worlds thou'lt see.

If you were to split the particle his sun in the midst, thou'lt see.

Give to love whatever thou hast; and no loss shalt thou suffer—not a jot or tittle, thou'lt see.

If thou meltest thy heart in the crucible of love, how love transmutes thy heart like an alchemy, thou'lt see.

که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الا هو

(8)

چشمِ دل باز کن که جان بینی	آنچه نادیدنی ست آن بینی
گر باقلیمِ عشق رو آری	همه آفاق گلستان بینی
بر همه اهل آن زمین بمراد	گردشِ دورِ آسمان بینی
آنچه بینی دلت همان خواهد	و آنچه خواهد دلت همان بینی
بی سر و پا گدای آنجا را	سر ز ملکِ جهان گران بینی
هم در آن پا برهنه قومی را	پای بر فرقِ فرقدان بینی
هم در آن سر برهنه جمعی را	بر سر از عرش سایبان بینی
گاهِ وجد و سماع هر یکی را	بر دو کون آستین فشان بینی
دلِ هر ذره که بشگافی	آفتابیش در میان بینی
هر چه داری اگر بعشق دهی	کافرم گر جوی زیان بینی
جان گدازی اگر بآتش عشق	عشق را کیمیای جان بینی

Beyond the six confines of the cube of the world thou'lt
pass and the infinite expanse of the Spaceless thou'lt
see.

That which the ear hath not heard, thou'lt hear; that
which the eye hath not seen, thou'lt see.

Till at last you will land at a place where the world
and the worldly people as one, thou'lt see.

Oh, love the One with thy heart and soul—then with
the eye of certainty thou'lt see.

He only is, and He is One: the Single God; no God
but He.

از مضیقِ جهات در گذری وسعتِ ملکِ لا مکان بینی
آنچه نشنیده گوش آن شنوی و آنچه نادیده چشم آن بینی
تا بجائی رساندت که یکی از جهان و جهانیان بینی
با یکی عشق ورزی از دل و جان تا بعین‌الیقین عیان بینی
که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الا هو

MUGHAL POETRY

The value of the Mughal poetry lies both in its beauty of form and ideas: some of its features like originality of concept, repartees, satires, wit and humour may not be difficult to reproduce; but how are puns, chronograms, assonances and peculiarities of the Arabic script to be preserved in a translation?

[The chronogram of the birth of Bābur]

Since that illustrious king was born on the sixth of Muḥarram, the chronogram of his birth shall also be the sixth of Muḥarram [888 A.H.]

[The chronogram of the Conquest of the Capital]

The time and day and month and year of this victory, was morning and Friday and the seventh Rajab [932 A.H.]

BĀBUR

Since that illustrious king was born on the sixth of Muḥarram, the chronogram of his birth is the sixth of Muḥarram¹=888 A.H. Another fine chronogram which gives the date of his victory at Panipat in 932/1526 is the second half of this verse

1.

چون در شش محرم زاد آن شه مکرم
تاریخ مولدش هم آمد شش محرم [888]

شاعری دورۂ مغول در ہند

ارزش شاعری دورۂ مغول در زیبائی طرز و حسن فکر او
مضمحل است، بعضی علائم آن را مثل اینکه ابتکار خیال، بدیہ گوئی،
ہجو، بذلہ سنجی و خوش مزگی را می توان بترجمہ در آورد ولی چطور
ایہام، مادۂ تاریخ، قافیہ، و مختصات حروف زبان عربی را می توانیم
بترجمہ نگہداریم۔

[تاریخ تولد بابر]

چون در شش محرم زاد آن شہ مکرم
تاریخ مولدش ہم آمد شش محرم [۸۸۸]

[تاریخ فتح بانی پت]

وقت و روز و مہ و سال این ظفر
صبح بود و جمعہ و ہفت رجب [۹۳۲]

بابر

چون آن شاہ برجستہ بہ ششم محرم متولد شدہ، مادۂ تاریخ تولد
او «شش محرم» کہ برابر ۸۸۸ ہجری می باشد مادۂ تاریخ زیبای
دیگری کہ تاریخ فتح بانی پت در سن ۹۳۲ ہجری مطابق ۱۵۲۶ میلادی،
بر میدہد از مصرعہ ثانی این شعر بر می آید:

1. Since that illustrious king was born on the 6th of Muharram, The
chronogram of his birth has also come out to be 6th Muharram
= 888

The time and day and month and year of the victory
Was morning and Friday and the seventh Rajab.¹
Bābur's Persian verses are very few but of good quality.

XXXVI 1²

O moon (-bright lady) the night of union with thee is a
day of happiness but the day of separation from thee
is a night of torture for me.

O my darling, lacerate my heart: thy injury will be a
soothing balm. To this weary life of mine, all pain
from thee is a pleasure.

That mole on thy tulip-like cheek is the scar of love
for thy lovers: let it be!

Take thy fill of life and drain the wine-cup, for this is
precisely the time for drinking and enjoying.

Hath thy sweetheart shed thy blood? Then be silent
and rejoice O *Bābur* for even such an act of hers is
a favour.

XXXVI 2

NEW Year and spring and wine and a sweetheart are
good: *Bābur*, have a good time for the world is not
to be had a second time.

1. وقت و روز و ماه و سال این ظفر
صبح بود و جمعه و هفت رجب [932]

2. Discovered by Prof. Mu'īnu'd-Dīn.

وقت و روز و مه و سال این ظفر صبح بود و جمع و هفت رجب^۱
اشعار فارسی که بابر تصنیف کرده خیلی کم ولی دارای صفات زیبا اند -

XXXVI ۱^۲

ای ماه ، شام وصل تو صبح سعادت است
روز جدائی تو و لی شام محنت است
جانم ، بکن جراحی و راحت رسان بدل
از تو بجان خسته جراحی چه راحت است
خالی که مانده رخ لاله گون خویش
بر جان بیدلان تو آن داغ حسرت است
از کام جام باده بگیرد کام دل
اکنون که وقت باده و هنگام عشرت است
گر ریخت یار خون تو زینهار دم مزین
خوش باش بابر که همین دم غنیمت است

XXXVI ۲

نوروز و نوبهار و می و دلبری خوش است
بابر بعیش کوش که عالم دوباره نیست

1. The time, day, month and the year of this victory was morning, Friday
and the 7th of Rajab = 932

۲ پرفسور معین الدین این را کشف کرد -

XXXVI 3

SPRING has come but the lover who has no beloved
takes no interest in vernal air or the garden of tulips.

I have seen much mischief upon the planet but not like
the mischief in those eyes of thine.

XXXVI 4

[On the Riddle of Mawlānā Shihāb-i-Mu'ammā'i].

THY name has spread from Persia to Arabia and thy
letter brings joy to the heart in pain.

Always does the *riddle* lead to a name but curiously thy
name leads to a *Riddle*.

XXXVI 5

[On the Mīr of Bayānah]

STRIVE not with the Turk, O Mīr of *Bayānah*: his cour-
age and skill are obvious.

If thou comest not soon nor dost give ear to counsel
what need to explain (*bayān*) what is patent?

XXXVI 3

آمد بهار و دلشده را که یار نیست
 پروای لاله زار و هوای بهار نیست
 در روزگار فتنه بسی دیده ام ولی
 چشم تو فتنه است که در روزگار نیست

XXXVI 4

[بر ممای مولانا : شهاب معانی]

نامت ز عجم رفته بملک عرب است
 وز نامه تو در دل محزون طرب است
 هر کس بدر آرد ز معما نامی
 نام تو در آورده معما ، عجب است

XXXVI 5

[خطاب به میر بیانه]

با ترک ستیزه مکن ای میر بیانه
 چالاکی و مردانگی ترک عیان است
 گر زود نیائی و نصیحت نکنی گوش
 آن را که عیان است چه حاجت به بیان است

HUMĀYUN

The Variegated character of the life of Humāyūn (who ruled from 1530 A.D. to 1556 A.D.) is reflected in his Dīwān which I have lately printed and published.

XXXVII 1

To Bahādur Shāh of Gujarat who was besieging Humāyun's ally, the Rānā of Chitor in 941/1534.]

O thou who art the enemy of *Chitor*, how (*chatawr*) shalt thou seize non-Muslims?

A king has come down upon thee: shalt thou seize *Chitor* sitting complacently?

XXXVII 2

[To his intriguing brother, Kāmran]

[I thought you were *a part* of me, like the image in a mirror; yet you remain *apart* from me]

ALTHOUGH one's image can be seen in a mirror, it always remains apart from one's self.

It is strange to see one's self as some one else: this marvel is the work of God.

XXXVII 3

[To his father-in-law Bābā Dūst]

HE whose kernel is worth more than his shell is our old friend Bābā Dūst.

1. *Researches in Persian Literature*, pp. 110-175.

همایون

زندگی، راه راه همایون (از سن ۱۵۳۰ میلادی تا سن ۱۵۵۶ میلادی حکومت کرد) در دیوان شعری او که بنده درینولا طبع و انتشار داده ام ، منعکس می شود -

XXXVII 1

خطاب به بهادر شاه گجرات که هم پیمان همایون اغنی رانای چتور را در سن ۹۴۱ هجری مطابق ۱۵۳۴ میلادی ، محاصره میکرد [

ای که هستی غنیم شهر چتور کافران را چطور میگیری؟
پادشاهی رسید بر سر تو تو نشسته چتور میگیری؟

XXXVII 2

[خطاب به برادر دسیسه کار خود اغنی کامران]

[فکر میکردم که پاره از من بودی چنانکه عکس در آئینه ولی از من جدا می مانی]
در آئنه گرچه خود نمائی باشد پیوسته ز خویش جدائی باشد
خود را بمثال غیر دیدن عجب است این بوالعجبی کار خدائی باشد

XXXVII 3

[خطاب به بابا دوست پدر زن خود]

آنکه مغزش زیاده است از پوست یار دیرین ماست بابا دوست

۱ - تحقیقات در ادبیات فارسی - صفحات ۱۱۰ تا ۱۷۵ -

XXXVII 4

[To Shāh Ṭahmāsp of Īrān, asking for asylum]

O king, the phoenix of my adventurous soul hath since
a long time made the summit of the Caucasus of
contentment, its abode.

My enemy is Shīr (lion or Shīr Shāh) who many a time
showed his back but has now turned his face to-
wards me.

I crave this favour of the king that he may do unto me
what 'Alī did unto Salmān in the desert of Arzhan.¹

XXXVII 5

[To Shāh Ṭahmāsp from Humāyūn, now an ex-king]

ALL kings seek the shadow of the phoenix (*humā*) but
here is *Humā* (Humāyūn) seeking the shadow of a
king².

-
1. How can the extraordinary beauty of these verses be explained? The Phoenix ('anqā) which lives on Qāf (Mt. Caucasus) is also known as *humā*—and *humā* is the root of the name *Humāyūn*; further, since *Qāf* is also the letter *qāf* of the Arabic alphabet, therefore like the *humā* which lives on Qāf, the ex-king *Humāyūn* lives in the *qāf* of *qanā'at* (lives in the *c* of contentment); finally, since *shīr* (lion) was the name of Shīr Shāh (who had deprived *Humāyūn* of his throne), even as 'Alī saved Salmān, the Persian, from the lion in the desert of Arzhan, so will *Humāyūn* be saved from his leonine adversary, Shīr Shāh, by King Ṭahmāsp of Īrān.
 2. The shadow of the mythical phoenix (*humā*) is supposed to confer royalty. A charming English girl was disappointed that India did not possess the Bird of Paradise. "But we have *humā*," said I, "whose shadow confers royalty upon people!" "How thrilling!" "Isn't it extraordinary? For if its shadow fell upon me, I'd be a king; and if it fell upon you, you'd be a queen; and I dare'nt say what would happen if its shadow fell upon both of us simultaneously!"

XXXVII 4

[خطاب به شاه طهماسب و پناه جستن از او]

خسروا عمریست تا عنقای عالی همتم
 قلّم قاف قناعت را نشیمن کرده است
 دشمنم شیر است و عمری پشت بر من کرده بود
 این دم از راه عداوت روی بر من کرده است
 التماس این ز شمه دارم که با من آن کند
 آنچه با سلمان، علی در دشت ارژن کرده است^۱

XXXVII 5

[از همایون (شاه معزول) به شاه طهماسب]

شاهان همه سایه هما میخواستند بنگر که هما آمده در سایه تو^۲

(۱) چطور زیبایی فوق العاده این اشعار را می توان شرح داد؟ عنقای که بر کوه قاف زندگی میکند آنرا، هما، هم میگویند و، هما، مأخذ نام همایون است - دیگر چون قاف هم، ق، القبای زبان عربی است ازین جهت مثل هما که بر قاف میباند، همایون شاه معزول در قاف قناعت میباند (اعنی در اولین حرف Contentment of C می ماند) - عاقبة الامر، چون شیر نام شیر شاه بوده (که همایون را از تحت محروم ساخت) و همچنانکه حضرت علی سلمان را در دشت ارژن از شیری نجات داد همانگونه شاه طهماسب ایران، همایون را از شیر شاه (که مانند شیر شایم است) نجات می دهد -

(۲) گمان می برند که سایه های افسانه ای پادشاهت می بخشد، دختر زیبای انگلیسی مایوس بود بر اینکه کشور هند مرغ بهشت نمیدارد - گفتم: ولی ما هما داریم که سایه اش بر مردم شوکت پادشاهی می بخشد، وچقدر طپش آورست، وایا این فوق العاده نیست؟ زیرا که اگر سایر اش بر من افکنده شد پادشاه می باشم وگر بر تو سایه افکند ملکه می شوی و جسارت آن نمی توانم بکنم که چه اتفاق افتد اگر سایه اش بر هر دو یک ساعت افکنده شود،

[The Shāh's reply quoting from Ḥāfiẓ]¹

His Majesty, the Phoenix, will fall into our snare
Should Humāyūn arrive with his stately air!

XXXVII 6

[In praise of God]

O Thou whose essence is everlasting, like unto Thee
there is none: universal is Thy command; pre-
existence is Thy realm.

*Even if the sea were ink*², and the skies, the ink-pot, the
pen would despair of describing Thy attributes.

XXXVII 7

[In praise of the Prophet]

O prince of the world in essential existence; verily thou
art the friend of the living worshipped God.

Arise and display thy world-illuminating beauty, for
thou art the purport of the world's creation.

XXXVII 8

[Also in praise of the Prophet]

THOU art the monarch of the throne of the Prophets;
thou art the sun of the sphere of the saints.

1. a همای اوج سعادت بدام ما افتد اگر ترا گذری بر مقام ما افتد

2. a From the Holy Qur'ān, ch. XVIII v. 109: لو كان البحر مدادا

[جواب شاه طهماسب^۱]

همای اوج سعادت بدام ما افتد اگر ترا گذری بر مقام ما افتد

XXXVII 6

بحمد باری تعالی

ای ذات لا یزال مثل تو عدم امر تو علی العموم، ملک تو قدم

گر بحر شود مداد^۲ و افلاک دوات عاجز شود از شرح صفات تو قلم

XXXVII 7

(در نعت پیغمبر)

ای سرور کائنات در اصل وجود
حقا که توئی حبیب حیّ معبود

برخیز نما جمال عالم آرا
زیرا که توئی ز خلق عالم مقصود

XXXVII 8

(ایضا: در نعت پیغمبر)

سلطان سریر انبیائی تو
خورشید سپهر اولیائی تو

1. a The Phoenix of the height of prosperity would fall into my net,
If you happen to pass over my abode.

2. a The Holy Qur'ān ch. XVIII V. 109: لوکان البحر مدادا

"If The Oceans were to be Converted into ink":

از قرآن مجید باب هجدهم - جلد ۱۰۹

Everyone follows thy path; thou showest mankind the way of the religious Law.

XXXVII 9

[In praise of his host, Shāh Ṭahmāsp]

THE streaks of dawn flash forth from thy countenance;
the gates of victory have been opened in thy face.

For thee, my prayer to God is this: 'Be ever happy;
unrivalled as a monarch, like Noah in age.'

XXXVII 10

[In premonition of his death]

O God, with Thy infinite grace, make me wholly Thine:
make me agnostic of Thy Special Substances (Names
and Attributes).

I am sore oppressed at heart by the tyranny of reason:
call me Thy madman and release me from earthly
bondage.

مردم همه پیرو طریق تو اند
ره شرع بخلق رهنمائی تو

XXXVII 9

(در مدح همایندار خود شاه طهماسب)

ای از رخ تو نموده انوار صبح
بر روی تو گشاده ابواب فتوح
خواهم ز خدا همیشه باشی خرم
در پادشهی فرید و در عمر چو نوح

XXXVII 10

(در اخطار مرگ خود)

یا رب بکمال لطف خاصم گردان
عارف بحقائق خواصم گردان
از عقل جفاکار دل افکار شدم
دوانه خود خوان و خلاصم گردان

KĀMRĀN

Kāmrān was Humāyūn's brother and died at Mecca as an exile in 964/1557.

XXXVIII 1

[To Humāyūn on his coronation]

MAY thy realm perpetually increase; may thy star
continue to rise!

May the dust of thy road be the antimony for my
eyes—dejected as I am!

May the dust which rises from the road traversed by
the beloved (Laylā) settle in the eyes of the lover
(Majnūn), its proper place!

May a hundred Dariuses and Farīdūns be thy slaves,
like me!

Whosoever doth not encompass thee (with his love),
may he be expelled from the vault of heaven!

Kāmrān, so long as the world exists, may Humāyūn be
the king of the world.

XXXVIII 2

[On the false news of Humāyūn's death]

A little breathing time after the death of such an enemy,
I deem far better than a hundred years of life.

کامران

کامران برادر همایون بوده و در مکه بعنوان تبعیدی در سن ۹۶۴ هجری مطابق، ۱۵۵۷ میلادی در گذشت -

XXXVIII ۱

(خطاب به همایون در مورد تخت نشینی او)

دولت دمبدم افزون بادا طالع فرخ و میمون بادا
هر غباری که ز راحت خیزد کل چشم من محزون بادا
خاک کو از ره لیلی خیزد جای او دیده مجنون بادا
بنده حلقه بگوش تو چو من صد چو دارا و فریدون بادا
هر که گرد تو چو پرکار نگشت او ازین دایره بیرون بادا
کامران تا که جهان راست بقا خسرو دهر همایون بادا

XXXVIII ۲

(بر خبر دروغ مرگ همایون)

(چون خبر فوت همایون که بدروغ شهرت یافته بود، شنید بیدیه بگفت)

دمی حیات پس از مردن چنین دشمن
گمان برم که ز صد سال زندگانی به

XXXVIII 3

[To Islām Shāh who had treated Kāmran with scant courtesy]

THE movement of the revolving sphere has humbled
stiff-necked persons and has imposed uncouth fellows
over men of culture.

XXXVIII 4

[To Humāyūn by whose orders Kāmran was blinded]

WHATEVER thou metest out to me deserves my thanks,
be it the blinding needle or the piercing blade.

XXXVIII 3

[خطاب به اسلام شاه که او با کامران به تعظیم شایانش رفتار نکرد]

گردشِ گردونِ گردانِ گردنان را گرد کرد
بر سر اهل تمیزان ناقصان را مرد کرد

XXXVIII 4

[خطاب به همایون که بنا بر فرمان او کامران را تاریک کردند]

بر جانم از تو هرچه رسد جای منت است
گر ناوکِ جفاست و گر خنجیر ستم

BAYRAM

Bayram known as Khān Khānān was murdered in 1561. He lives both in the history and poetry of the Mughal India.

XXXIX 1

[To Humāyūn]

O thou who art essentially the shadow of God and cannot be overpraised.

Since thou knowest how in thy absence it fares with me, why dost thou ask me how I fret for thee?

XXXIX 2

[This lyric is by Hāshim Qandahārī. Bayram liked it so much that he purchased for a lakh of tankahs, equal to Rs. 5,000; retained the exordium; emended and rearranged the other couplets; and gave it to the world as his own composition!]

Who am I? One who has allowed the reins of his heart to slip from his hands and without the restraining hand of his heart has fallen off on the road of grief—

Who is wandering like a madman in the skirts of the mountains and without a will of his own is heading off to the desert.

Sometimes like a candle burning in the fire of his heart; sometimes like a wick burning in the heart of fire.

Little or much is more or less unknown to me, *Bayram*, who hath never uttered the words 'more or less'.

بیرم

بیرم المعروف به خان خانان در سن ۱۵۶۱ میلادی در گذشت
ولی او در تاریخ و شاعری دوره مغول در هند زنده میماند.

XXXIX ۱

[خطاب به همایون]

ای آنکه بذات سایه بیچونی از هر چه ترا وصف کنم افزونی
چون میدانی که بی تو چون میگذرد چون میپرسی که در فراقم چونی

XXXIX ۲

[این غزل تصنیف هاشم قندهاری است - بیرم این غزل را چندان به پسندید که آنرا
بعوض یک ایک تنه خرید که مساوی پنج هزار روپیه می باشد - او مقدمه این غزل
را باقی گذاشت ولی دیگر اشعار را تصحیح کرد و بار دیگر ترتیب داد و پیش اهل عالم
تصنیف خود نمود]

من کیستم عنانِ دل از دست داده وز دستِ دل براهِ غم از پا فتاده

دیوانه وار در کمرِ کوه گشته بی اختیار سر بیابان نهاده

گاهی چو شمع ز آتشِ دل در گرفته که چون فتیله با دلِ آتش فتاده

بیرم ز فکرِ اندک و بسیار فارغم هرگز نگفتم ایم کمی یا زیاده

AKBAR

Akbar ruled 1556-1605. "If you talk in this fashion," said he to Birbal, "what is the difference between you and an illiterate person?" Birbal measured with his eyes the distance separating him from the Emperor and said, "Six feet." But Akbar's illiteracy was only theoretical: he was passionately fond of learning; maintained 59 poets at his court; gave Rs. 10,000 to Marwī and Rs. 5,000 to Kāhī for a single ode; and occasionally spoke in impromptu verse of his own composition.

XL

- (a) IN Mujnūn's neck is not a chain to restrain his madness: love hath put the arm of friendship round his neck.
- (b) IN the petals of the rose are not dew-drops but tears fallen from the eye of the nightingale.
- (c) I shed tears of blood and emptied my heart: strange is thy love which makes me happy when I weep.
- (d) BENT is my back with the weight of sins, what shall I do? Nor to the mosque nor to the temple leads the road, what shall I do?

My place is neither among pagans nor Muslims:
unfit I am both for hell and heaven, what shall I do?

- (e) LAST night in the lane of wine-sellers I bought with gold a bowl of wine.

اکبر

اکبر از سن ۱۵۵۶ میلادی تا سن ۱۶۰۵ میلادی فرمانروائی کرد. او (باری) بیربل را گفت: «اگر شما اینطور حرف می زنید بین شما و یک مرد بی سواد چه فرق باشد» بیربل با چشمهای خود فصلی را که در میان او و شهنشاه بود، بپیمود و گفت: «شش قدم» - ولی بی سواد بی اکبر نظری بود. او میلان شدید برای حصول علم میداشت در دربارش پنج ونه شعرا را تربیت میکردند. مروی شاعر را ده هزار روپیه و گاهی را پنج هزار روپیه در عوض قصیده ای ارزانی داشت و گاه گاه در اشعار خود بالبداهه حرف میزد.

XL

- (a) نیست زنجیر جنون در گردنِ مجنونِ زار
عشق دستِ دوستی در گردنش افکنده است
- (b) شبنم مگو که بر ورقِ گل افتاده است
کان قطره ها ز دیده بلبل افتاده است
- (c) گریه کردم ز غمت، موجب خوشحالی شد
ریختم خونِ دل از دیده، دلم خالی شد
- (d) از بارِ گنه خمید پشتم - چکنم؟ نه راه بمسجد نه کنشتم - چکنم؟
- نه در صفِ کافر نه مسلمان جايم نه لایقِ دوزخ نه بهشتم - چکنم؟
- (e) دوشینه بکوی می فروشان پیمانه می بزر خریدم

And now my head is heavy with the hangover: I
gave gold to buy an aching head.

(f) BECAUSE of separation from that *manyār* lass, to
grief I (*man*) a friend (*yār*) have become.

(g) I dont take "bang", *dont bring it*; I dont play on
the harp, *dont bring it*.

or conversely

[for "*may*" means both "*dont*" and "*wine*"; and "*nay*" means both "*dont*"
and "*lute*".]

I dont take "bang", *bring wine*; I dont play on the
harp, *bring the lute*.

[On the *bald* Yādgār Rīdwi who had revolted in Kashmīr]

(h) CAN the cap of sovereignty and the crown of royalty
be acquired by a *bald fellow* (*kal*)? No (*kallā*),
God forbid!

["If Salīm (Jahāngīr) wished to be Emperor he might have killed me and
spared Abu'l-Faḍl", said Akbar on hearing of Abu'l-Faḍl's assassina-
tion; and then recited the following couplet.]

(i) My Shaykh was coming *headlong* to kiss my *feet*—
and now he has come *without head and feet*.

اکنون زخم‌ار سر گرانم زر دادم و دردِ سر خریدم

(f) منیار که خون شد دلم از دوری او من یارِ غم ز دستِ مهجوری او

(g) من بنگ نمی خورم - می‌آرید من چنگ نمی زنم - نی‌آرید

or

[ازینرو که معنی «می»، هم «مکنید»، و هم شراب است و «نی»، دارای معنی «مکن»، و هم «نی»، می باشد]

من بنگ نمی خورم - می‌آرید من چنگ نمی زنم - نی‌آرید

(h) کلاه خسروی و تاجِ شاهی به هر کلّ کی رسد حاشا و کلا

[و اگر سلیم (اعنی) میخواست که شهنشاه بشود او مرا قتل میکردی و ابو الفضل را زنده می گذاشتی، و قتی که اکبر خبر قتل ابو الفضل بشنید این کلمات بگفت و پس این بیت بخواند]

(i) شیخِ ما از شوقِ بیحد چون سوی ما آمده
از اشتیاقِ پای بوسی بی سروپا آمده

GHAZĀLĪ

Ghazālī came from Mashhad to the Deccan: Khān Zamān sent him a thousand rupees together with the following verse and invited him to Jawnpur: After Khān Zamān's fall in 974 H., Ghazālī became Akbar's first poet-laureate and died in 980.

SINCE thou hast not been assessed at thy proper value, take heed or rather *take thy head* and come (for the head of Ghazālī is the letter *gh ghayn*, whose numerical value is one thousand).

XLI

- (a) My mind is a pearl-laden sea; my tongue is a tempered blade.

The scratch of my pen is the blare of Resurrection¹:
a bird of heaven am I soaring on the wings of eloquence.

- (b) O *Ghazālī*, I avoid the friend who speaks well of the evil I do.

I prefer the plain blunt fellow who, like a mirror, reveals my faults to me.

- (c) WILL the wise man ever board a ship or go to sea?
Whosoever is mad and confounded does this.

1. The words صور and نفخ are from the *Holy Qur'ān* Ch. xxxvi v. 51:

نفخ في الصور

غزالی

غزالی از مشهد بہ دکن آمدہ۔ خانزمان اورا یک ہزار روپیہ
 با شعر ذیل فرستاد واورا بہ جونپور بخواند۔ بعد از معزول شدن خان
 زمان در سن ۹۷۴ ہجری، غزالی اولین مالک الشعراۃ اکبر شد و در
 سن ۹۸۰ ہجری در گذشت۔

چونکہ بی قدر بودہ آنجا سرِ خود را بگیر و بیرون آی
 سرِ خود یعنی حرفِ اولِ غزالی کہ عبارت است از غ و قیمتش
 ہزار است۔

XLI

(a) بحریست ضمیر من کہ گوہر دارد تیغیست زبان من کہ جوہر دارد

صورِ قلم نفخہٴ^۱ محشر دارد مرغِ ملہ کوتم، سخنم پر دارد

(b) ای غزالی گریزم از یاری کہ اگر بد کنم نکو گوید

من و آن سادہ دل کہ عیب مرا ہمچو آئینہ روبرو گوید

(c) کی رود عاقل سوی کشتی و بحر ہر کہ شد دیوانہ و مہوت رفت

۱۔ کلمات و صور و نفخہ از قرآن کریم آوردہ اند۔ باب سی و شش و جلد پنجاہ ریک

1. Holy Qur'ân ch. XVIII v. 51:

نفخ فی الصور

No wise man will walk to his own grave or allow himself to be nailed alive in a coffin.

[In honour of the poet Kāhī: Kāh means *straw*]

- (d) O *Kāhī*, the world hath no subtle-minded poet like unto thee; no sweet-tongued composer of melodies like unto thee.

Thou hast enticed me by thy verses: there is no *straw* (*kāh*) like me, no straw-catching (amber) like unto thee.

[A chronogram giving the date 980 for it was wrongly reported in 980 A.H., that Kāhī was dead. There is a play on the two *nāchārs* and the date is obtained through *subtraction*.]

- (e) POOR Kāhī left the world. If you require the date of his death.

Then since he left *inevitably* (*nāchār*), it is: “*without four (nāchār), Qāsim-i-Kāhī left the world.*”

(Qāsim-i-Kāhī left the world, is equal to 984; and 984 minus 4 is equal to 980).

ON HIS HORSE

- (f) THAT pony is always prostrating itself with humility; and to avoid being outdone in manners by an animal I have also to come down on my knees.

’Tis marvellous how without closing its lips, the horse kisses the earth.

Call it not a horse: it is a stable of grief and sorrow; a dry stick like the horse (knight) on a chessboard.

هیچ دانا شد بیای خود بگور؟ هیچ عاقل زنده در تابوت رفت؟
[در تجلیل شاعر گاهی : گاهی اغنی گاه ،]

(d) گاهی بجهان نکته سرائی چو تو نیست
شیرین سخنی و خوش ادائی چو تو نیست

کردی بسخن ربوده خویش مرا
گاهی چو من و گاه ربائی چو تو نیست

[ماده تاریخی که از آن ۹۸۰ بر می آید ، در سن ۹۸۰ هجری اشتباهاً نشر گردیده که « گاهی ،
در گذشت - در هر دو کلمات « ناچار ، تجنیس مضمر است و ماده تاریخ از تفریق بر می آید]

رفت بیچاره گاهی از دنیا سال تاریخ او اگر خواهی

چون بناچار رفت شد ناچار از جهان رفت قاسم گاهی

[« از جهان رفت قاسم گاهی » یعنی ۹۸۴ که به منهای ؛ [ناچار] مساویست به ۹۸۰]

[در وصف اسب خود گوید]

(f) از تواضع بسجده آمد او من هم از مردمی زده زانو

طرفه این است ، بهم نیآمده لب بوسه داد بر زمین ادب

نه که اسپ ، طویله ، غم ورنج خشک چوبی چو اسپک شطرنج

MARWĪ

Khawājah Husayn-i-Marwī died in Kābul in 984/1576. For an ode of 31 verses whereof all the first hemistichs give 963 A.H., the date of Akbar's coronation, and all the second hemistichs give 977 A.H. the date of birth of the Crown Prince Ṣalīm (Jahāngīr), Marwī received from Akbar two hundred thousand copper tankahs equal to Rs. 10,000.

The first hemistich of the undermentioned ode gives the date of the Coronation of Akbar (963 A.H.) and from each second hemistich we get the date of the birth of Jahāngīr (977 A.H.). Budauni writes that Marwī got two hundred thousand tankahs in cash equal to 5,000 rupees. I have corrected the above mentioned ode containing thirtyone verses with great difficulty and have got them printed in my book, "Researches in Persian Literature."

XLII 1

THE welcome birth (of the Prince) has increased the splendour of the king [963] for now he has a lustrous pearl (Salim) to match the royal pearl (Jodha-Bāi) [977].

The just, the perfect *Muḥammad Akbar*, Lord of Conjunction [963]; the illustrious monarch who pursues his desires successfully. [977]

O king, I have brought a string of fine pearls [963]; as the gift is precious; seek it and hear it. [977]

مروی

خواجہ حسین مروی در کابل در سن ۹۸۴ هجری مطابق ۱۵۷۶ میلادی در گذشت۔ اکبر اورا در صله قصیدہ ای متضمن سی و یک اشعار کہ ہمہ مصرعہ ہای اولینش تاریخ ۹۶۳ ہجری بر میدہند کہ تاریخ تخت نشینی اکبر می باشد و ہمہ مصرعہ ہای ثانیہ تاریخ ۹۷۷ ہجری بر میدہند کہ تاریخ ولادت شہزادہ سلیم (جہانگیر) می شود، دو صد ہزار تنکہ ہای مسی بداد کہ معادل دہ ہزار روپیہ می باشد

از ہر مصرع اول قصیدہ ذیل، تاریخ جلوس اکبر [۹۶۳] و از ہر مصرع ثانی تاریخ تولد جہانگیر [۹۷۷] بدست میآید۔ بدآؤنی می نویسد کہ در پاداش این قصیدہ مروی دولک تنکہ نقد [معادل بہ ۵۰۰۰ روپیہ] صلہ یافت۔ بزحمت تمام، قصیدہ مزبور را کہ دارای ۳۱ بیت است تصحیح کردہ، در کتاب *Researches in Persian Literature* بچاب رسانیدہ ام۔

XLII ۱

۹۶۳

مقدم مولود میافزود زیب شہ اگر ۹۷۷

لؤلؤی لالا فزودی زیب در شاہوار

عادل کامل محمد اکبر صاحب قران

پادشاہ نام دار، کام جوی و کام گار

پادشاہا سلک لؤلؤی نفیس آورده ام

ہدیہ کان آمد گرامی باز جوی و گوش دار

None can bring a better gift than this: whoever has a better gift [963] tell him to come; tell him to bring the thing he has. [977]

One by one the couplets of *Marwī* are so faultless [963] that whichsoever verse thou triest, thou wilt find thy objective twice. [977]

The first hemistich thereof gives the date of the king's coronation [963]; from the second, obtain the (date of) birth of the darling of the world. [977]

-
1. The correct text of the complete Ode exists *only* in my *Researches in Persian Literature*, pp. 184–187.

کس نیارد هدیه زین به ، اگر دارد کسی

هر که دارد گو بیا ، چیزی که دارد گو بیار

یک بیک ابیاتِ مروی بسکه بی عیب آمده

هر یکی جوئی ز وی مقصودی دریابی دوبار

مصرعِ اول ز وی ، سالِ جلوسِ پادشاه

از دویم --- ولودِ نورِ دیده عالم بر آر

۱ - صحیح متن قصیده کامل فقط در کتاب بنده بامم و تحقیقات در ادبیات فارسی، روی صفحات ۱۸۴ تا ۱۸۲ یافته می شود -

KĀHĪ

Qāsim-i-Kāhī, court-poet of Humāyūn and Akbar, died in 988/1580. His lost diwān, chiefly of lyrical verses, has been discovered and published by me.¹ Akbar paid him one hundred thousand copper tankahs for the following eight verses wherein the word "fil" or elephant occurs in each verse.²

XLIII 1

SEEING the fondness of my beloved for elephants, I
have spent the cash of my life on the path of the
elephant.

Like an elephant I throw dust on my head wherever I
go, if I do not see my mahout on my head.

So that my love may wax every moment that mahout
drives his raging elephant very close to me.

I want to trumpet like a mad elephant all the time so
that I may disclose my hidden secret.

I repeat, 'tis better to hide love: 'tis best to control
my tongue like an elephant.

At the feet of the king's elephant (bishop), *Qāsim-i-Kāhī*
laid his face (castle): this was his final move on the
chess-board of life.

1. Iran Society, Calcutta, 1956.

2. Rs. 5,000 for 8 verses!

کاهی

قاسم کاهی که شاعر دربار همایون و اکبر بوده در سن ۹۸۸ هجری مطابق ۱۵۸۰ میلادی در گذشت. دیوان گم شده او را که متضمن غزلیات است مخصوصاً، بنده کشف کردم^۱ و انتشار هم دادم. اکبر او را در صله هشت اشعار ذیل که در هر شعر کلمه «فیل» وارد است، صد هزار تنکه های مسی بداد^۲.

XLIII

تا بفیلان میل دیدم دلستان خویش را
صرف راه فیل کردم نقد جان خویش را
خاک بر سر میکنم چون فیل هر جا میرسم
گر نه بینم بر سر خود فیلان خویش را
دمدم تا عشق من افزون شود آن فیلان
میدادند بر سرم فیل دمان خویش را
همچو فیل مست میخوامم خروشم هر زمان
آشکارا تا کنم راز نهان خویش را
باز میگویم حدیث عشق پنهان خوشتر است
به که چون فیلان نگه دارم زبان خویش را
قاسم کاهی بی پای فیل آن شه رخ نهاد
باخت آخر در بساطش خان و مان خویش را

۱ - هیئت ایران - کلکته - ۱۹۵۶ میلادی

۲ - پنج هزار روپیه در صله هشت اشعار -

The king who overthrows elephants is Jalālu'd-Dīn
Muḥammad Akbar—he who bestows golden elephants
on his poets.

May the elephant of the sky be under the goad of his
authority so that it may recognize its master, the
Lord of Conjunction.

XLIII 2

[From the *alif-nāmah* in honour of the Caliph 'Alī: the first verse begins
with the first letter of the Arabic alphabet, the 2nd with the 2nd, the
3rd with the 3rd etc.]¹

Alif : 'Alī comes first, glorious be his pomp: in his
praise speech is dumb.

Dāl : Call upon 'Alī (the manifester of wonders); and
in the C of that *Call*, see the sea of his
generosity.

'Ayn : In the *i* of 'Alī is the eye of God—not *I* but
the gnostics say this; and they are wise, not
ignorant.

Nūn : 'Alī is a vicegerent and a prophet *in deed*; and
indeed like him there is none, save the
Prophet.

XLIII 3

[On a Jogi youth whose face, mirror-like, gains lustre from ashes]

WITH ashes thy fiery face wears a veil of blue—or
rather, the fire of thy face has burnt thy veil to
ashes!

1. For the text and translation of the entire *alif-nāmah*, see my *Kāhī*:
His Life and Times, pp. 60-63.

شاهِ فیل افکن جلال‌الدین محمد اکبر است

آنکه بخشد فیلِ زرین شاعرانِ خویش را

باد فیل چرخ زیر چنگِ فرمان او

تا شناسد خسرو صاحبقرانِ خویش را

XLIII 2

[از الف نامه، که در تجلیل خایفه علی تصنیف کرد: شعر اولین باول حرف الفبای عربی، شعر دومین با حرف دوم، شعر سومین با حرف سوم و غیرهم شروع می شود]
از الف نامه

الف - اول علی ست جل جلال آنکه در وصفِ اوست ناطقه لال

د - دولت طلب ز ناد علی داد او هست چون به دولت دال

ع - عین علی ست عین الله عارفان عالم اند نه جهال

ن - نبی ولی علی ست ولی نیست غیر از نبی باو امثال

XLIII 3

[در وصف جوگی پسری که چهره‌اش مثل آئینه از خاکستر درخشندگی می یابد]

آتشین رویت ز خاکستر چو نیلوفر شده

یا نقاب از آتش روی تو خاکستر شده

۱ - برای متن کامل و ترجمه آن (الف نامه) به بینید کتاب بده: دکاهی: زندگی و زمان او،

Ashes cleanse the rust of mirrors: why wonder if the moon-bright face should become brighter with ashes?

Is it the sun of thy face peeping through a film of ashes; or is it the full moon pendent in a sky of azure?

Since the (polish of) ashes hath made thy face a spark of fire, my heart has become, by the fire of thy love, a glowing ember.

'Twere well if *Qāsim-i-Kāhī* were to wear the sacred thread, for he has become a Hindu convert by his love for a Sannyāsī idol.

XLIII 4

(a) SINCE prayer goes well with night I pray for thee on the day of separation (because that day, with its gloom, is night).

Kāhī saw thee in his dream last night: O happy night, O happy night, O happy night, O happy night.

(b) IN our eyes is the vision of thy lips: in our cup there is no absence of wine.

(c) WHEN thou art away many pearls drop from my eyes: when moonless is the night, many stars are out.

(d) THAT it may gather pearls from the sea of my mind, the pen, like a diver, proceeds head-downwards and feet-upwards.

زنگ از آئینه خاکستر برد، نبود عجب
 گرز خاکستر مه روی تو روشن تر شده
 گشت خورشید رخت از زیر خاکستر عیان
 در کبودی فلک پیدا مه انور شده
 تا ز خاکستر شده روی تو آتش پاره
 دل مرا از آتش عشق تو چون اخگر شده
 قاسم گاهی اگر ز نار بندد عیب نیست
 زانکه از عشق بت سنیاسی کافر شده

XLIII 4

- (a) دعای تو گویم بروزِ فراق
 که نیکو بود از برای دعا شب
 ترا دوش در خواب دیدست گاهی
 خوشا شب خوشا شب خوشا شب خوشا شب
- (b) هست در چشم ما خیالِ لب
 نیست خالی ز باده ساغر ما
- (c) بروزِ هجر مرا دیده بس گهر بار است
 شبی که ماه نباشد ستاره بسیار است
- (d) تا دُرِ معنی بر آرد از دل دریا قلم
 همچو غواصان رود سر زیر و پا بالا قلم

(e) SAID I: "Thy life is a tree and its fruit is tyranny."
"Eat then the fruit of the tree of life," she replied
with a smile.

(f) I desire separation, for union involves the risk of
parting: better to be in trouble than in fear of
impending trouble.

(g) THE favour of a stranger, though great, seems
small: the favour of a friend, though small, seems
great.

(h) MAY thy day be a month, thy month a year, thy
year a century: thy enemy's century a year: his
year, a month; his month, a day.

(i) THE world hath no basis, O cup-bearer; pass the
bowl round to *Kāhī*—to the *straw* drifting on the
wind like a thing without basis.

(j) BORNE on the waves of the sea of his tears, *Kāhī*
drifts like *straw*.

- (e) گفتم نهالِ قدِ تو عمر و برش جفاست
در خنده رفت و گفت که از عمر برخوری
- (f) هجر میخوام چو در وصلت بود بیمِ زوال
در بلا بهتر که در بیمِ بلا باشد کسی
- (g) لطفِ بسیار ز اغیار نماید اندک
اندکی مرحمت از یار نماید بسیار
- (h) بادِ روزت ماه و ماهت سال و سالت قرنِها
دشمنت را قرن سال و سال ماه و ماه روز
- (i) ندارد هیچ بنیادی جهان، ساقی بده جامی
به گاهی کو بود بر باد بی بنیاد می آید
- (j) میانِ آبِ چشمِ خویش گاهی
بود در موجِ دریا برگِ گاهی

‘URFĪ

‘Urfi means “well-known”; and mubāarak means “auspicious.” Seeing the poet-laureate, Faydī, son of Mubāarak, playing with a puppy, “what may the name of this young master be?” asked ‘Urfī, to which Faydī replied: “his name is ‘urfi (well-known),” whereupon ‘Urfī replied, “Mubāarak bāshad” his name is auspicious; his name is Mubāarak. ‘Urfī died in 999/1590 at the early age of 36; and his poetry, like Faydī’s, enjoys great popularity in Turkey and India.

XLIV

THE lovers offer their heads at the dust of her feet: to obtain this ransom, they court martyrdom willingly.

God knows that if my sin be nothing but this love, the sins of all Muslims and non-Muslims will be forgiven because of this “sin” of mine.

The patient of love cannot remain bound in chains in a land which is the cure for patients.

The mendicant of the street of love contemptuously turns aside his gaze from that Royalty which the shadow of the Phoenix confers.

How thankful we shall be to Thee if the saints ascribe our faults not to us but to the inexorable decree of Destiny.

عرفی

مراد از عرفی «معروف» و معنی مبارک «خجسته» می شود.
چون عرفی ملک الشعرا فیضی ابن مبارک را بدید که با توله سگ بازی
میکند، پرسید «اسم این آقای خرد سال چه می باشد» برین فیضی جواب
داد «نامش عرفی (معروف است)» بنابر آن عرفی جواب داد: «مبارک
باشد» اعنی نامش خجسته ایست اعنی مبارک است. - عرفی در سن ۹۹۹
هجری مطابق ۱۵۹۰ میلادی در سال پیشرس اعنی سی و شش در گذشت
و کلام او مثل فیضی در هند و ترکیه بسیار متداول است.

XLIV

فتادگان، سرِ خود را بخاکِ پا بخشند
بجان خرنند شهادت که خون بها بخشند

خدا گواست که گر جرم ما همین عشق است
گناه گبر و مسلمان بجرم ما بخشند

مریض عشق بزنجیر بند نتوان کرد
در آن دیار که بیمار را شفا بخشند

نظر ز ننگ بدزدد گدای کوچه عشق
از آن متاع که در سایه هما بخشند

چه مایه شکر گذارت شویم اگر زهاد
خطای ما ببردستی قضا بخشند

I have committed a thousand sins and my prayers are ineffective: but taking pity on their inefficacy I hope God will forgive me.

Produce some virtue (to deserve Divine favour) for I fear that tomorrow you may be forgiven only for the remorse you feel for your sins.

Though '*Urfi*' is an alien, he may yet be forgiven because he has participated in discourses on the Beloved.

دعای بی اثری دارم و هزاران جرم
مگر مرا بتهیِ دستی دعا بخشند
بضاعتی بکف آور که ترسمت فردا
بخوی فشانیِ پیشانیِ حیا بخشند
امید هست که بیگانگیِ عرفی را
بدوستیِ سخنمای آشنا بخشند

FAYDĪ

The Indian-born Faydī, Akbar's second poet-laureate, died in 1004/1595. He has written a commentary on the Holy Qur'ān consisting of undotted letters throughout: for example, the proper names Yūsuf (Joseph) and Fir'awn (Pharaoh) which contain dotted letters have been replaced by Waladu'l-'amā (the son of the Blind one) and 'Adū-i-Mūsā (enemy of Moses) which contain no dotted letters.¹ Faydī's dīwān is voluminous and contains all manner of imperishable verses.

XLV 1

An ambassador of Shāh 'Abbās the Great read out in open darbār the following quatrain:

THE Ethiopian is proud of his African guards; the Turk
of his Turkish spears:

Akbar, of his vaults full of gold; but 'Abbās of 'Alī's
sword, Dhu'l-faqār.

Akbar looked at Faydī who replied extemporaneously:

PARADISE is proud of its stream, Salsabīl; the sea, of
its pearls; the sky, of its stars.

'Abbās, of 'Alī's sword, Dhu'l-faqār; but the two worlds
are proud of their *Akbar* in *Allāhu Akbar*.

1. When the critics said that such a commentary was an innovation, Faydī said that the Islamic formula of faith لا اله الا الله محمد الرسول الله also consists of undotted letters.

فیضی

فیضی هندی نژاد که ملک الشعرای دومین اکبر بوده در سن ۱۰۰۴ هجری مطابق ۱۵۹۵ میلادی در گذشت. او تفسیر قرآن مجید متضمن حروف بی نقطه را تصنیف کرد مثل اینکه اسمهای خاص اعنی یوسف و فرعون که دارای حروف نقطه دار هستند در عوض آن «ولد العمی» و «عدوی موسی» آورده که حروف نقطه دار نیستند^۱. دیوان فیضی مشتمل بر چندین جلد هاست و در آن همه اصناف شعری که زوال ناپذیرند، می یابیم.

XLV_۱

سفیری از دربار شاه عباس بزرگ رباعی ذیل را در دربار عام بخواند :

زنگی بسپاه و خیل و لشکر نازد رومی بسنان و تیغ و خنجر نازد

اکبر بخزینۀ پر از زر نازد عباس بذوالفقار حیدر نازد

اکبر نظری سوی فیضی کرد و او بالبداه جواب داد :

فردوس بسلسبیل و کوثر نازد دریا بگهر فلک باختر نازد

«عباس بذوالفقار حیدر نازد کونین بذات پاک اکبر نازد

۱ - چون نقادان گفتند که این نوع تفسیر بدعت است فیضی جواب داد که متن عقیدۀ

توحید اسلام اعنی لا اله الا الله محمد الرسول الله، هم نقطه ها ندارد.

XLV 2

[On Akbar's worshipping of the sun]

BEHOLD the equitable distribution of gifts by Fate!
Alexander had a mirror; and *Akbar* has the sun:
The former only saw himself in the mirror; the latter
sees God in the sun.

XLV 3

[Chronogram on Ghazālī's death in 980 A.H.]

GHAZALĪ was the exemplar of poetry and a born poet.
Intellect gave the chronogram of his death in two ways
(literally and numerically):

"The year nine hundred and eighty" = 980.

XLV 4

[On Akbar's pilgrimage on foot to the tomb of St. Mu'inud-Din Chishti of Ajmer].

IF the king goes on foot, there's nothing undignified
about it:

On the chessboard also the king moves on foot.

XLV 5

THE greedy fellow is like an oyster which though drown-
ed in a sea of water will nevertheless open its mouth
to suck a single drop of water from the April shower.

XLV 2

[در وصف آفتاب پرستی اکبر بادشاه]

قسمت نگر که در خور بر جوهری عطا است آئینه باسکندر و با اکبر آفتاب

او میکند معاینه خود در آینه این میکند مشاهده حق در آفتاب

XLV 3

[ماده تاریخ وفات غزالی در سن ۹۸۰ هجری]

قدوة نظم غزالی که سخن همه از طبع خداداد نوشت

عقل تاریخ وفاتش به دو طور سنه نه صد و هشتاد نوشت

XLV 4

[در وصف پیاده رفتن اکبر بادشاه بدرگاه حضرت معین الدین چشتی اجیری]

در عرصه این جهان عجب نیست گر شاه پیاده پا نهاده

رسمی ست که در بساط شطرنج شه نیز رود ره پیاده

XLV 5

غرق دریاست صدف لیک ز بسیاری حرص

بهر یک قطره نیکسان دهنش باز شود

NAZĪRĪ

Nazīrī, the protege of the nobleman, "Abdu'r-Rahīm Khān Khānān was born in Nīshāpūr and died at Aḥmadābād in 1021/1612. Of him says Ṣā'ib: "What is this wild idea, O Ṣā'ib, of becoming Nazīrī? Even 'Urfī could not compete with Nazīrī in poetry."¹

XLVI

SHE'LL not release from her grasp that heart which she
snatched so easily: now I realize the strength of
those untested arms.

I am thinking of escape while she, with her artifices, is
adding knots to knots unravelled.

The heart longs for a soothing balm but those drunken
gazelles are sprinkling powdered musk on our open
wounds.

To taste repeated sweetness from those lips is impossi-
ble: what is possible is to hear bitter words oft-re-
peated.

Only to spare her the shame of having accused me
falsely I am pleading guilty to sins not committed.

Not knowing her cruelty I am speaking highly of her
fidelity; for to withhold praise from one consistently
praised is impossible.

Our lyric has won her approval: our ink has not been
wasted, O Nazīrī.

1.

صائب چه خیال است شوی همچو نظیری
عرفی به نظیری نرسانید سخن را

نظیری

نظیری که پرورده نعمت امیری اعنی عبد الرحیم خانخانان بوده ،
در نیشاپور متولد شد و در احمد آباد در سن ۱۰۲۱ هجری مطابق
۱۲۱۶ میلادی در گزشت - درباره او صائب میگوید « این چه خیال
پریشان است ای صائب ! که میخواهی همچو نظیری بشوی - در فن
شاعری عرفی هم همسری نظیری نتواند کرد » -

XLIV

از کف نمیدهد دل آسان ربوده را دیدیم زور بازوی نا آزموده را
من در پی رهائی و او هر دم از فریب بر سر گره زند گره نا گشوده را
دل در امید مرهم و این آهوان مست ریزند بر جراحت ما مشک سوده را
نتوان چشید قند مکرر وزان لبان بتوان شنود تلخ مکرر شنوده را
تا منفعل ز رنجش بیجا نه بینمش می آرم اعتراف گناه نبوده را
نا دیده جور او ز وفا لافها زدم نتوان نمود ترک ستایش ستوده را
منظور یار گشت نظیری کلام ما بیوده صرف شکر نکردیم دوده را

1. O Sa'ib how do you think of becoming one like Naziri;
(Even) 'Urfi could not attain the heights of Naziri in the (art of)
poetry.

JAHĀNGIR and NŪR JAHĀN

When Nūr Jahān shot 4 tigers with 4 bullets without missing a shot, a wit remarked:

THOUGH she be a woman in form, in the ranks of *men* is the place of Nūr Jahān, *the tiger-slaying lady, the tiger-Slayer's lady* (i.e., the widow of Shīr Afgan).¹

XLVII 1

[By Jahāngīr]

I am not the nightingale to fill the air with my plaintive cries. I am the moth that dies without uttering a single moan.

[Nūr Jahān's reply]

I am not the moth that dies an instantaneous death. I suffer a lingering death like the candle which burns through the night without uttering a single moan.

XLVII 2

[By Jahāngīr]

WHY do old men who have seen the world go about with their backs bent?

[Nūr Jahān's reply]

THEY are searching in dust for the days of their youth.

1.

نور جهان گر چه بصورت زن است
در صف مردان زن شیرافکن است

جهانگیر و نورجہاں

ہنگامیکہ نورجہاں چہار تا شیر را با چہار تیر ، بدون آنکہ
تیری خطا کند ، بکشت ، بذلہ گوی تذکر داد :

نورجہاں گرچہ بصورت زن است در صف مردان زن شیر افکن است

XLVII ۱

[از جهانگیر]

بلبل نیم کہ نعرہ کنم درد سر دہم پروانہ ام کہ سوزم و دم برنیاورم

[جواب نورجہاں]

پروانہ من نیم کہ بیک شعلہ جان دہم شمع کہ شب بسوزم و دم برنیاورم

XLVII ۲

[از جهانگیر]

چرا خم گشتہ میگردند پیران جہاں دیدہ ؟

[جواب نورجہاں]

بزیر خاک میجویند ایام جوانی را

1. Although Nurjahan is a woman by appearances, in the eyes of men, she is lady who overthrows the lion.

TĀLIB-I-ĀMULI

Tālib-i-Āmulī became 'Itimādu'd Dawlah's seal-keeper in 1028 A.H.; and in the same year was appointed Jahāngīr's poet-laureate. He died in Kashmīr in 1036/1627. Tālib means "desirer" and the Prophet had said: "The world is a carcase; the desirers thereof are dogs." So says Shaydā:¹

NIGHT and day my patron *Desirer* (Tālib) runs after the carcase of the world.

Has he forgotten the Prophet's tradition: "The world is a carcase and the *Desirer* (Tālib) thereof is a dog?"²

However, for desirers of pearls of speech, here are specimens from the diwān of Desirer.

XLVIII

(a) To 'Itimadu'd Dawlah:

I am thy old and trusted servant; and now thou art entrusting me with thy seal.

When I have thy love, do I need thy seal? Better far to have thy *mihr* (love) than to have thy *muhr* (seal).

-
1.	الدنيا جيفة و طالبا كلاب
2.	شب و روز مخدمنا طالبا
بی جيفة دنیوی در تنگ است
مگر قول پیغمبرش یاد نیست
که دنیا ست مردار و طالب سگ است

طالب آملی

طالب آملی در سن ۱۰۲۸ هجری مہر دار اعتماد الدولہ شد و در
ہمین سال بہ سمت عمدہ ملک الشعرائی جہانگیر فائز شد او در سن
۱۰۳۶ ہجری مطابق ۱۶۲۷ میلادی در سر زمین کشمیر در گذشت -
طالب اعنی « طلب کنندہ » ، و پیغمبر گفتہ است : دنیا مثل لاشہ است
و طالب کنندگان آن سگانند ، شیدا ہمی گوید :

شب و روز مخدمنا طالباً پی جیفۂ دنیوی در تگ است
مگر قول پیغمبرش یاد نیست کہ دنیا ست مردار و طالب سگ است
بر نوع برای طالبان درہای سخن ، اینک نمونہ ہای از دیوان طالب :

XLVIII

(الف) خطاب بہ اعتماد الدولہ

(a) منت بندۂ داغدار قدیم
بخادم کنون مہر خود می سپاری
چو مہر تو دارم چہ حاجت بہ مہرم
مرا مہر داری بہ از مہر داری

1. The world is a carcase and its desirers are dogs.

2. Our overlord, day in and day out, is running after the carcase of the world ;

Perhaps he does not recollect the word of the Prophet : that the world is a carcase and the desirer is a dog.

- (b) To Jahāngir who had instructed that those who come to his court should have their beards *cut*.

THY assembly is a paradise; and an *uncut* fellow has no place therein.

- (c) To Jahāngir (*hazār* is nightingale; and also commander of One Thousand):

I am *hazār* even if I am not *hazār*: I am the eloquent *nightingale* even if I do not hold the rank of thy *Commander of One Thousand*.

- (d) How insipid is life! The world, thou wouldst say, was the mouth of a patient.

- (e) So completely have I sealed my lips against speech that thou wouldst say the mouth was a wound which has healed.

- (f) WOULD that the ear had a squint like the eye, so that whatever thou sayest I could hear once more.

- (g) I am dying of envy. How long shall I see the cup of wine place its lips on thy lips and pour out its heart?

- (h) BEHOLD His lustre reflected from a *mirror* and a *pool*—from my *heart* and my *eyes*.

- (i) To the evil words I hear I reply with blessings; like a cloud which takes up salt water and returns the sweet.

- (j) IF a person is helpless, attend to him all the more: aye, lift with both hands that pitcher whose handle is broken.

(ب) خطاب به جهانگیر که دستور داده بود که مردمانیکه بدربارش حاضر شوند ریشهای خودشان را بترایند -

(b) بهشت است بزم تو و در بهشت
من ناتراشیده را راه نیست

(ج) خطاب به جهانگیر (هزار هم بلبل است و هم فرمانده سپاه يك هزار)

(c) به گلزار معنی هزار فصیح
بمنصب چو شد نیستم گر هزاری

(d) مزه در جهان نمی بینم
دهر گونی دهان بیمار است

(e) لب از گفتن چنان بستم که گونی
دهن بر چهره زخمی بود، به شد

(f) ای کاش گوش رغبتم احول بدی چو چشم
تا هر چه گفتم از تو مکرر شنیدی

(g) مردم از رشک چند ببینم که جام می
لب بر لبست گذارد و قالب تهی کند

(h) گه بدل جلوه کند پرتو او گاه بچشم
قسمت این شد که در آئینه و آبش بینم

(i) دشنام خلق را ندم جز دعا جواب
ابرم که تلخ گیرم و شیرین عوض دهم

(j) مردی برگ و نوارا سبک از جای برگیر
کوزه بی دسته چو بینی به دو دستش بردار

SHĀH JAHĀN AND MUMTĀZ MAḤAL

Shāh Jahān means "the king of the world"; and with Mumtāz Maḥal by his side, the Emperor was watching from his palace the river Jamunā leap and foam over the stones below. To pay a tribute to his wife, the Emperor said:

XLIX 1

To see the lustre of thy face the river cometh all this way
"And because of the awe of *the king of the world* (the
awe of *Shāh Jahān*) it dasheth its head against the
stones".

replied Mumtāz Maḥal.

XLIX 2

The task of awakening Shāh Jahān from his night's slumber was entrusted to a maid-servant of Mumtāz Maḥal, who, once misjudging the time, awoke the Emperor long before dawn. Thereupon, Shāh Jahān lost his temper; came up to Mumtāz Maḥal and said: "The head must be chopped off." "Aye", replied the Empress,

"The head must be chopped off of that bird who hath sung before her time; for what does this fairy creature know of dusk or dawn."

شاهجهان و ممتاز محل

شاه جهان معنی « شاه جهان » میدهد ، با ممتاز محل که در پهلویش بوده ، شهنشاه از کاخ خود رود جمنا را نظاره میکرد و در زیر ، آب رود می جست و کف میکرد ، شهنشاه میخواست که زن خود را پیشکشی تقدیم کند پس گفت :

XLIX₁

آب از هوای روی تو می آید از فرسنگها

وز هیبت شاه جهان سر میزند بر سنگها

ممتاز محل جواب داد :

XLIX₂

وظیفه بیدار کردن شاهجهان را از خواب شب به یکی از کنیزکان ممتاز محل سپرده بودند ، او قیاس وقت غلط نموده شهنشاه را خیلی زود از طلوع فجر بیدار ساخت ، بنابراین شاهجهان از طبع برفت و پیش ممتاز محل آمده گفت : « سر را قلم کردن باید » ملکه جواب داد « آری »

سر بریدن لازم است آن مرغ بی هنگام را

این پری پیکر چه داند وقت صبح و شام را

SA'IDĀ-I-GILĀNĪ

Sa'idā-i-Gilānī, the artist of the Peacock Throne, is the world's solitary poet who was weighed twice in silver: in 1027/1618 by order of Jahāngīr; and in 1042/1633 by order of Shāh Jahān. The weight was equivalent to Rs. 5,000. Sa'idā died after 1047/1637; and neither his diwān nor the throne built by him have survived.

L 1

[In honour of Jahāngīr]

THE nine heavens are an exemplar of thy threshold:
aged Time hath become young in thy reign.

Like the sun thy heart bestows largesse without a cause:
all lives are meant to be a sacrifice for thy gracious heart.

O king of the age, may the world function according
to thy desire—with thy Shāh Jahān *flourishing*
(*khurram; khurram*) under thy shadow.

O Shadow of God on earth, the world hath been illu-
mined by thee, for thou art *light* (*nūr; Nūr*); and
may the light of God always be thy canopy.

There is a double pun on Shāh Jahān's name which was Khurram and means flourishing; and on Jahāngīr's name which was Nūr (Light) of Religion (Dīn).

سعیدای گیلانی

سعیدای گیلانی که صنعتگر تخت طاؤس است، تنها شاعریست که او را دوبار در سیم منجیدند، اولاً بنا بر فرمان جهانگیر در سنه ۱۰۲۷ هجری مطابق ۱۶۱۸ میلادی و بار دیگر در سنه ۱۰۴۲ هجری مطابق ۱۶۳۳ میلادی به حکم شاهجهان: وزنش در برابر پنج هزار روپیه بوده - سعیدا در سنه ۱۰۴۷ هجری مطابق ۱۶۳۷ میلادی در گذشت، نه دیوان او و نه تختی که او ساخته، باقی بماند -

L 1

[در تهنیت جهانگیر]

ای نه فلک نمونه از آستان تو
دوران پیر گشته جوان در زمان تو
بخشد دل تو فیض و بنجود سبب چو مهر
جانها همه فدای دل مهربان تو
بادا جهان بکام تو ای پادشاه عهد
در سایه تو خرم شاه جهان تو
ای سایه خدا از تو پر نور شد جهان
بادا همیشه نور خدا سایبان تو

در اسم شاهجهان ایام دوگانه است، نامش هم خرم بوده که معنی خوش بخت میدهد، و همینگونه در اسم جهانگیر که نور دین هم بوده -

[In honour of Shāh Jahān]

Not less remarkable than his Peacock Throne was Sa'idā's lost panegric of 134 couplets consisting of chronograms throughout. It was divisible into 3 parts, whereof all the hemistichs of the First Part gave 1000 A.H., the date of Shāh Jahān's birth; all the hemistichs of the Second Part gave 1037 A.H., the date of Shāh Jahān's first coronation; and all the hemistichs of the Third Part, with one exception, gave 1044 A.H., the date of Shāh Jahān's second coronation on the Peacock Throne. The exception is an hemistich which gives 1043 A.H. both in words and value; this being the date when Shāh Jahān returned from Kashmīr for his second coronation. Of the original 134 verses, I have discovered and recovered only 19 verses, amongst which are the following:

THE One Incomparable God has caused the world to appear (1000) for the sake of Shāh Jahān, the king of the world (1000).

By his justice, bounty and benevolence, the emperor of the globe (1000): learned, exalted, patron of scholars and a conqueror (1000).

May he be king for a thousand years (1000), since he makes in the circuit of the globe a hundred thousand lives happy (1000).

With a successful bid he ascended the throne in Akbar-ābād (1037), assisted by the Omniscient, Beneficent Lord (1037).

قصیده گم شده سعیدای که متضمن صدوسی و چهار ابیات بوده و سرتاسر مشتمل بر ماده های تاریخی، از تخت طاؤس به هیچ وجه کم برجسته نبوده، در سه قسمت ها تقسیم می شد که مصرع های قسمت اولش سنه ۱۰۰۰ هجری می دهد اغنی تاریخ تولد شاهجهان، همه مصرع های قسمت دومین تاریخ ۱۰۳۷ هجری درمیدادند که تاریخ اولین تخت نشینی شاه جهان بر می آید و همه مصرع های قسمت سومین باستثنای یک مصرع، ۱۰۴۲ هجری میدهند که تاریخ سریرآرای دومین شاهجهان بر تخت طاؤس از آن بر می آید - مصرع مستثنا تاریخ ۱۰۴۳ هجری میدهد از حیث کلمات و هم از حیث معنی، و این تاریخیست که شاهجهان برای تخت نشینی بار دوم، از کشمیر مراجعت نمود، از آن اشعار صدوسی و چهار اصلی، تنها نوزده اشعار را کشف کردم و باز یافتم، از آن میان ابیات ذیل هستند.

خدای واحد بیچون جهان نموده عیان ۱۰۰۰

برای شاه جهان پادشاه کل جهان ۱۰۰۰

بداد و جود و باحسان شهنشه آفاق ۱۰۰۰

علیم و عالی و دانا نواز و ملک ستان ۱۰۰۰

هزار ساله بماناد شه که هر دم ازو ۱۰۰۰

بود بدور جهان صد هزار جان شادان ۱۰۰۰

با کبار آباد از جهد، کامران بسریر ۱۰۳۷

جلوس کرد ز تائید عالم منان ۱۰۳۷

It was the year one thousand and forty-three of the Flight (1043), when he came to Delhi with the halo of royalty and a mighty army (1044).

A thousand thanks to God, the beauty of the world has revived (1044) with the early glory of the throne of multi-coloured gems (1044).

With the throne of the king of the age, the world of a hundred hues (1044) has stripped all other beauty and colour from the land and times (1044).

With the terror of thy mace and spear always does the heart of the enemy (1044) tremble underground like a pulsating vein (1044).

For this reason is thy foe's head like a black stone (1044), because it always provides a whetstone for thy spear (1044).

- هزار بود و چهل سه بسال از هجرت ۱۰۴۳
- که شد بدھلی با شاهی و سپاه گران ۱۰۴۴
- هزار شکر که بفزود باز حسن جهان ۱۰۴۴
- ز نوبهار سریر ج-واھر الوان ۱۰۴۴
- جمال و رنگ ز اورنگ پادشاه زمن ۱۰۴۴
- زدود گیتی صد رنگ از زمین و زمان ۱۰۴۴
- ز سهم گرز و سنانیت دل عدو جاوید ۱۰۴۴
- شود بزیر زمین چو رگ جھنده طپان ۱۰۴۴
- از آن بود سر دشمن بسان سنگ سیاه ۱۰۴۴
- که از برای حسامت دهد مدام فسان ۱۰۴۴

QUDSĪ

Hājī Muḥammad Jān Qudsī, died 1056/1646; migrated from Mashhad to Shāh Jahān's court and in 1045 A.H. received Rs. 5,500, his body-weight in silver, for an ode depicting the cool courage of Prince Aurangzīb in an elephant-fight. Qudsī was a courtier par excellence: notice, for example, this fine specimen of much original thinking.

LI 1

[From the unpublished Zafar-Nāmah, a poetical history of Shāh Jahān's reign]

[On the extermination of the Princes]

HE who knows virtue and vice knows that intriguers
ruin the country.

By distrust the country is ruined; 'tis best to pluck
from the roots the sapling of mischief.

The heads of political intriguers should be under the
earth and the body politic cleansed of all impurities.

Not all that grows from the body has to be preserved:
toe-nails and finger-nails have to be pared.

Will the tree of desire yield good fruit if it is not pruned
of its superfluous boughs?

With a double-edged sword 'tis best to strike off that
head which is the source of dynastic strife.

Today the eaglet emerges from the egg; and tomorrow
it begins to prey.

قدسی

حاجی محمد جان قدسی در سنه ۱۰۵۶ هجری مطابق ۱۶۴۶ میلادی در گذشت، از مشهد به حضرت شاهجهان مهاجرت نموده و در سنه ۱۰۴۵ هجری در صله قصیده که شہامت جسورانه اورنگ زیب را در جنگ فیل، شرح میدهد، پنج هزار و پانصد روپیه که معادل وزنش در سیم می باشد، یافت، قدسی از اهل دربار بسیار زیبا بوده مثل اینکه به ببینید این نمونه زیبای ابتکار فکرش:

LI ۱

[از ظفر نامه غیر مطبوعه که تاریخ منظوم فرمانروائی شاهجهان است]

[در باره انقراض ملکزادگان]

عیان است بر واقف خیر و شر که ویران شود ملک از رخنه گر
شود ملک ویران ز نا اعتماد ز بن کنده بهتر نهالِ فساد
سر مفسد ملک در خاک به ز اخلاط فاسد بدن پاک به
ز تن هر چه روید نباشد بپای بود چیدنی ناخن از دست و پای
نکوکی دهد میوه نخل مراد نبرند اگر شاخ و برگ زیاد
بتیغ دو سر آن سر افگنده به که در کار ملک افتد از وی گره
چو شاهین زد امروز از بیضه سر کند رغبت صید روزی دگر

Bulāqī, Ṭahmūrath, Shahryār; and with the three of them, Hūshang and Garshāsp.

Were at Lahore under the surveillance of Yamīnu'd-Dawlah.

And when Khidmat Parast Khān brought to Lahore the warrant for their execution,

How that statesman executed the warrant—I know that you know. Why say what he did?

'Tis obvious to every man of common sense that Kingship knows no kinship.

And no thinker can ever accept a partner for God or the monarch.

If thou dost admit that the King is the Shadow of God on earth, it follows that the One God cannot cast two shadows.

The King's mind was relieved of anxiety (for the public weal) when the thicket was purged of its tiger-cubs.

LI 2

The best throne constructed by man was perhaps the Peacock Throne; and inside this throne, inscribed in enamel, by order of Shāh Jahān, were the following 20 verses of Qudsi's—gems written in gems!

ALL-HAIL the auspicious throne of the king, completed by divine grace!

For its construction Heaven melted, first of all, the gold of the sun.

بلاق و طهمورث و شهریار بآن هر سه هوشنگ و گر شاسپ یار
 به لاهور بودند هر پنج شان یمین دوله افگنده در رنج شان
 که در قتل شان خان خدمت پرست در آمد به لاهور فرمان بدست
 در اجرای فرمان سگالنده مرد چه دانم که دانی؛ چگویم چه کرد
 بلی نیست پنهان ز طبع سلیم که در پادشاهی نشاید سهم
 بنزد خردور نباشد روا شریک جهان چون شریک خدا
 چه گوئی تو شد پادشه ظل می نباشد یکی را دو سایه ز پی
 شدش لوح خاطر ز اندیشه پاک که از زاده شیر شد بیشه پاک

LI 2

شاید زیبا ترین تختی که انسان ساخته است، تخت طاؤس بوده و توی
 این تخت بنابر فرمان شاهجهان این بیست اشعار قدسی را در مینائی
 ثبت نمودند. گوهرها را در گوهرها نقش کردند:

زهی فرخنده تخت پادشاهی که شد سامان بتائید الهی
 فلک روزی که میکردش مکمل زر خورشید را بگداخت اول

By the Emperor's order the blue of the sky went to the enamelling of the throne.

Of what use are jewels and gold save to embellish this throne? For this purpose were the sea and the mine created.

Its priceless rubies have made pale the ruby lips of sweet-hearts

To form its base, the crown and the ring have been carrying gems willingly a whole lifetime.

To make this throne, the world was depleted of its gold, the earth, of its treasures.

If the sky could reach the base of the throne, it would offer the sun and the moon as gifts.

The nobleman who rubs his head against the base of the throne is raised one step above the sky.

Its decoration is the tribute of the sea and mine: its shadow is like the shelter of the throne of God.

Glittering with multi-coloured gems whereof each one is a lantern to light the world.

The floral gems of its panels shine like the light of God on Mt. Sinai.

Despairing of reaching the throne, Jam (shīd) has lent the gem (of his ring) to decorate the leg of the throne.

With the lustrous rubies and pearls of the throne, the dark night can provide a hundred skies with stars.

Because it kisses the feet of Shāh Jahān (when he sits on it) has the value of the throne ascended to Heaven.

بحکم کار فرما صرف شد پاک	بمینا کاریش مینای افلاک
جز این تخت از زر و گوهر چه مقصود	وجود بحر و کان را حکمت این بود
ز یاقوتش که در قید بها نیست	لب لعل بتان را دل بجا نیست
برای پایه اش عمری کشیده	گهر افسر بسر خاتم بدیده
بخرجش عالم از زر شد چنان پاک	که شد از گنج خالی کیسه خاک
رساند گر فلک خود را بپایش	دهد خورشید و مه را رونمایش
سرافرازی که سر بر پایه اش سود	ز گردون پایه از تخت افزود
خبراج بحر و کان پیرایه او	پناه عرش و کرسی سایه او
ز انواع جواهر گشته الوان	چراغ عالمی هر دانه آن
در اطرافش بود گلهای مینا	فروزان چون چراغ از طور مینا
چو میکرد از فرازش کوتاهی دست	نگین خویش جم بر پایه اش بست
شب تار از فروز لعل و گوهر	تواند صد فلک را داد اختر
دهد شاه جهان را بوسه بر پای	از آن شد پایه قدرش فلک سای

The world-bestowing king whose fortune is ever in the ascendant spends the income of a (whole) world on a single throne.

It is only the power of God who hath raised the Heavens and the Heavenly Throne which could construct such a throne.

Till the world exists, Shāh Jahān (King of the world) shall retain his seat on the throne.

A throne like this is his proper seat: the tribute of the Seven Climes lies at his feet.

When the tongue wanted to utter a chronogram, the mind suggested—*the throne of the just Emperor (Awrang-i-Shahan-shāh-i-'Ādil) 1044.*

LI 3

ON the day of judgment everyone shall come with his record in his hand: I shall also be there with my sweetheart's portrait tucked under my arms.

Qudsī, how shall the bargain be struck? He, with the cash of forgiveness in His hand; I, with my load of sins, tucked under my arms.

کند شاه جهان بخش جوان بخت خراج عالمی را خرج یک تخت

خداوندی که عرش و کرسی افراخت تواند قدرتش تختی چنین ساخت

اثر باقی ست تا کون و مکان را بود بر تخت جا شاه جهان را

بود تختی چنین هر روز جایش خراج هفت کشور زیر پایش

چو تاریخش زبان پرسید از دل بگفت اورنگ شاهنشاه عادل ۱۰۴۴

LI 3

روز قیامت هر کسی در دست گیرد نامه

من نیز حاضر میشوم تصویر جانان در بغل

قدسی ندانم چون شود سودای بازار جزا

او نقد آمرزش بکف من جنس عصیان در بغل

ABŪ ṬĀLIB KALĪM

The Persian immigrant Abū Ṭālib Kalīm, died 1061/1651, was Shāh Jahān's poet-laureate.

LII 1

[On the beheading of the Rohilla leaders Sea (*Daryā*) and Ornament (*Perā*) in 1040 A.H.]

WHEN *Sea* vanished, *Ornament* also lost his head: Thou wouldst say the head of *Ornament* was a bubble of the sea (*Sea*).

LII 2

[On the weighing ceremony of Shāh Jahān]

THE balance which has attained equipoise with His Majesty's weight, will hardly lower its beam even for the two worlds.

With the good fortune which the balance hath attained, it would befit the sun if it were to change its mansion of exaltation from the Leo to the Libra.

Until in the balance of actions the counterpoise of virtue can never be vice.

May, in public esteem, the enemy's scale continue to mount with the weight of his sins!

LII 3

When Shāh Jahān was re-crowned on the peacock Throne in 1044 A.H., Kalīm produced an ode of 63 couplets for which

ابو طالب کلیم

یکی از تازه واردان ایران ابو طالب کلیم در سنه ۱۰۶۱ هجری مطابق ۱۶۵۱ میلادی در گذشت، ملک الشعرای شاهجهان بوده،

LII ۱

[در باره قتل سرداران روهيله دريا و پيرا در سنه ۱۰۴۰ هجری]

از رفتن دريا سر پيرا هم رفت گویا سر این حباب آن دريا بود

LII ۲

[در باره جشن سنجیدن شاهجهان]

عجب اگر بدو دنیا دگر فرود آید

سر ترازو کز وزن شاه سامان یافت

سزد که برج شرف را بدل کند خورشید

ازین سعادت کز وزن شاه میزان یافت

همیشه تا نبود در ترازوی اعمال

متاع طاعت و عصیان بوزن یکسان یافت

خفیف باد بمیزان دیده ها خصمت

بدان مثابه که نتوان سبکتر از آن یافت

LII ۳

چون شاهجهان بار دگر بر تخت طاؤس در سنه ۱۰۴۴ هجری

بر نشست، کلیم قصیده ای متضمن شصت و سه ابیات پرداخت و در

he received Rs. 5,500, his body-weight in silver. The award works out to six gold pieces per couplet: even so there are not 6 men in the world today who know that these 63 verses do exist. Why mourn for lost gems when such is our indifference to the gems which remain?

AUSPICIOUS is the advent of New Year's day synchronizing with the 'Eid of Ramaḍān (first Shawwāl): what flowers of joy have been showered on the (new) year and the (new) month!

At the festival of joy, there are two cups in the hands of the cup-bearer: aye, two crescent moons are necessary to enjoy the synchronism of the two 'Eīds.

In the eyes of the people of the capital, a third 'Eīd is the dust of the cavalcade of Shāh Jahān, who is a world of glory.

Nawrūz receives 'exaltation' on such an 'Eīd when the King takes his seat on the throne of absolute monarchy.

In praise of his throne, studded with gems, I am producing pearls of speech: God grant (him) Noah's length of life and continuity of speech (to me).

Rubies from thousands of Ceylons and hundreds of Badakhshāns did the throne obtain as a gift ere it unveiled its beauty.

The light of its rubies mingling with the lustre of diamonds is like the reflection of illuminations in crystal water.

Its antique emeralds are greener than fresh grass: who considers a combination of opposites impossible?

صله اش پنج هزار و پانصد روپيه که معادل وزنش درسيم می باشد ، يافت
این عطيه در برابر شش سکه های زر قيمت شعری می شود ، باز هم
شش مردم درین جهان نیستند که بدانند که این شصت و سه اشعار
وجود دارند یا خیر ، ما سوگواری گوهرا ن گم شده می کنیم در حالیکه
ما در باره گوهرا نیکه باقی مانده اند ، اینقدر خون سردیم

خجسته مقدم نو روز و غرّه شوال
فشانده اند چه گل های عیش بر مه و سال
ببزم عیش دو جام است در کف ساقی
ضرورت است بلی این دو عید را دو هلال
پچشم مردم دارالخلافه عید نویست
غبار موکب شاه جهان جهان هلال
شرف پذیرد نو روز در چنین عیدی
که بادشاه نشیند بتخت استقلال
بوصف تخت مرصع گهر فشان گشتم
خدا نصیب کند عمر نوح و طول مقال
هزار سیلان یاقوت و صد بدخشان لعل
برونمای گرفت است تانموده جمال
فتاده پرتو یاقوت و لعل بر الماس
چنانکه عکس چراغان فتد در آب زلال
زمرد کهنش تازه تر ز سبزه نو
که اجتماع نقیضین را شمرده بحال ؟

The gold of the throne would have melted with the five
of its rubies—were it not for the water of its lustrous
pearls !

With the fire of its rubies can be lighted a lamp,
inextinguishable by water or any gust of wind.

(The throne) hath no price but whatever else thou
desirest it has: dignity, majesty, glory, grandeur,
grace and beauty.

LII 4

[On Shāh Jahān's conquest of Balkh in 1056 A.H.]

God has given him the two worlds, what is Balkh? 1056

This is the date of His Majesty's conquest.

LII 5

- (a) We have no knowledge of the beginning and end
of the world: the first and last pages of this
ancient book have fallen out.
- (b) The way of the world is not worth seeing a second
time: not a man looked back when he left this
heap of dust.
- (c) If walking without eyes is impossible how, when we
have closed our eye to the world, do we walk out
of it.
- (d) What is this difference in writing if the hand of the
same scribe has written all our scrolls of destiny?
- (e) Thanks to the king so sound is his sleep that the
watchman needs a watchman.

طلای تخت شدی آب از آتش یاقوت
 اگر نه قطره فشان میشدی زلال لال
 توان ز آتش یاقوت آن چراغ افروخت
 که نه ز باد رسد آفتش نه ز آب زوال
 بها ندارد و دیگر هر آنچه خواهی هست
 ز شان و شوکت و فقر و شکوه و حسن و جمال

LII 4

[در باره فتح بلخ شاهجهان در سنه ۱۰۵۶ هجری]

«ایزد دو جهان داد باد بلخ چه باشد» ۱۰۵۶
 تاریخ بود فتح شهنشاه جهان را

LII 5

- (a) ما ز آغاز و ز انجام جهان بیخبریم
 اول و آخر این کهنه کتاب افتاد است
- (b) وضع زمانه قابل دیدن دو باره نیست
 رو پس نکرد هر که ازین خاکدان گذشت
- (c) بی دیده راه نتوان رفت پس چرا
 چشم از جهان چو بستی ازو میتوان گذشت
- (d) اینقدر فرق میان خط یک کاتب چیست
 سر نوشت هم گر از قلم تقدیر است
- (e) بعهدش آنچنان در خواب امن است
 که باید پاسبانی پاسبان را

- (f) Were everyone to receive his due share of merit,
the pearl would acquire all the waters of the ocean.
- (g) The prohibitionist drinks to your eyes for *they* have
ruined the taverns.
- (h) I am dying of grief in the very midst of redressers
of grief, like ship burning at sea.
- (i) Thou comest soon and yet thou comest late: shoul-
dst thou come sooner than soon, what would
happen?

- (f) هر کس اگر بقدر هنر بهره یافتی
بایستی آب بحر نصیب گهر شود
- (g) شکر چشم تو کند محتسب شهر کزو
هر کجا میکده هست خراب افتاد است
- (h) میان غم گساران سوزم از غم
چون آن کشتی که در دریا بسوزد
- (i) زود آمدنت نظر بشوقم دیر است
از زود اگر زود تر آئی چه شود؟

DĀRĀ SHUKUH

Prince Dārā was beheaded for his religious views on the 30th August 1659. But the Secular Republic of India will invest his name with a halo of glory and prescribe the verses which the Mullās had proscribed.

LIII 1

WAS not the father of mankind disowned by Satan ?
Did not Ḥusayn (ibn Manṣūr al-Ḥallāj) say, "*I am Truth*"¹ and go to the gallows ? ²

'Tis the evil and malicious spirit of the Mullās which
has tormented every saint and prophet.

LIII 2

DOST thou desire to be credited with insight ? Abandon
then the worldly state for the ecstatic.

Thou becomest not a theist by saying, "He is One" :
the mouth is not sweetened by saying, "How sweet!"

LIII 3

THE gnostics are always in a new ecstatic state: they
are religious leaders, not followers.

1. i. e., "I am God" "The idea of the God-Man," says prof. Nicholson, "was endemic and always likely to become epidemic in Persia."

2. In 922 A.D.

دارا شکوه

ملکزاده دارا را بنابر نظریات مذهبی او به سوم اگست ۱۶۵۹ میلادی به قتل رسانیدند، ولی دولت جمهوری هند نام او را در هالهٔ مجلل خواهند گذاشت و اشعار را که ملایان منسوخ گردانیده اند، برای دانشجویان تجویز خواهند کرد -

LIII 1

ز ابلیس به بوالبشر چه انکار رسید حق گفت حسین و بر سر دار رسید
از شومی و شرّ نفس ملّایان است با هر نبی و ولی که آزار رسید

LIII 2

خواهی که شوی داخل ارباب نظر از مال بحال بایست کرد گذر
از گفتن توحید موحد نشوی شیرین نشود دهان ز نام شکر

LIII 3

هر دم برسد بعارفان ذوق جدید خود مجتهد اند نه ز اهل تقلید

۱ - اعنی «من خدایم» - پرفسور نکلسن میگوید که «این عقیدهٔ مربوط به آدم و خدا در ایران مختص به يك ناحیه بوده ولی همواره ممکن بود که همه گیر بشود» -

۲ - در ۹۲۲ میلادی

Lions eat only on what they have preyed: the fox eats
the carcase abandoned in the sun.

LIII 4

THE gnostic will irradiate thy heart and soul: he will
make a garden of the thorns plucked from the feet.

The perfect man will purge all defects from everyone:
one burninig candle will light a thousand candles.

LIII 5

WITHOUT death can thy name be immortal? Without
a servant can the master be noble?

'Tis the relative which menifests the absolute: the
master is master because of the servant.

LIII 6

DEATH hath no sting for the mystic: the awakened
heart fears no sleep.

If thy soul hath abandoned thy body, what matters?
When the skin becomes old, the snake casts it off.

شیران نخورند جز شکار خود را روباه خورد فتاده و لحم قدید

LIII 4

عارف دل و جان تو مزین سازد خاری که کند ز پاش گلشن سازد
کامل همه را ز نقص بیرون آرد یک شمع هزار شمع روشن سازد

LIII 5

بی مرگ کجا نام تو گردد زنده بی بنده کجا ست صاحبی زبنده
از قید شود وجود مطلق ظاهر صاحب نبود اگر نباشد بنده

LIII 6

از مرگ نباشد اهل دل را آزار وز خواب نرسد چو شود دل بیدار
گر جان تو جسم را بینداخت چه باک چون کهنه شود پوست بیندازد مار

ZIBU'N-NISA

"I have no companion save my shadow and even that deserts me at night"¹—such was the lot of the Mughal princesses forced by etiquette to remain unmarried. Addressed to a cascade in the palace are these two verses of Zibu'n-Nisa, daughter of Aurangzib.

LIV₁

On waterfall for whose sake art thou mourning? For
whose sake art thou hanging thy head down in grief?
And what manner of pain was it that like me through
the lifelong night thou didst dash thy head on the
ground and weep?

LIV₂

[Repartees]

- (a) "THE Chinese mirror is broken and gone", said an attendant penitently, to which the princess supplied the antiphony, "All's well: an object of vanity and self-seeing is gone."
- (b) "Rarely has a piebald (half black half white) pearl been seen" was a stiff hemistich to complete. "Unless it be the tears of a damsel with collyrium in her eyes" remarked Zibu'n-Nisa.

1. This verse is by Suhayli:

بروز بیکسی جز سایه من نیست یار من
ولی آن هم ندارد طاقت شبهای تار من

زیب النساء

« بجز سایه من کسی یار من نیست و این هم هنگام شب مرا ترک نماید » این بود تقدیر آن شاهزاده خانمهای مغول که بنابر آداب و رسوم، شوهر نکردند۔ این دو اشعار را زیب النساء دختر اورنگ زیب آبشاری کوچک را خطاب کرده میگوید :

LIV ۱

ای آبشار، نوحه گر از بهر کیستی؟ سر درنگون فکنده ز اندوه چیستی؟

آیا چه درد بود که چون ما تمام شب سر بر زمین میزدی و میگریستی؟

LIV ۲

[جوابهای بدیهه]

(a) از قضا آئینش چینی شکست (از خادمه)
خوب شد اسباب خود بینی شکست (جواب زیب النساء)

(b) در ابلق کسی کم دیده موجود (از يك کسی)
مگر اشک بتان سرمه آلود (جواب زیب النساء)

۱۔ این شعر تصنیف سهیلی است :

In days of adversity none is my companion except my shadow ; and that too does not withstand the darkness of my nights ;

(c) "A form dressed in green appears under the blue vault of heaven", said 'Āqil Khān who was courting the princess to which she replied, "Neither force nor gold nor guile will bring her to thee from heaven"-and then she added quoting Sa'dī, "Why should the *wise man*, 'Āqil', commit an act which brings repentance in its wake?"¹

(c) سہز پوشی بلب بام نظر می آید (از عاقل خان)
نہ بہ زاری نہ بہ زوری نہ بہ زر می آید (جواب زیب النساء)
ونقل قول از سعدی کرده میگفت: چرا کاری کند عاقل کہ باز آید پشیمانی^۱

-
1. Why should a wise man commit an act which brings repentance in its wake ;

END OF THE MUGHAL POETRY : BĪDIL

With Bīdil, 1054-1133/1644-1720, ends the Section on the Mughal Poetry. Born in Patna, died in Delhi, Bīdil lived chiefly a free life and his works, which are very popular in Afghānistān, are said to comprise 90,000 verses'

LV 1

I have heard that the saint of the times, *Bāyazīd*, was holding converse with Love one night.

Saying, "what gift worthy of acceptance can a good-for-nothing fellow like me bring unto thee, O God?"

To which the Lord of Glory replied: "The two worlds of perfection are a footstool here,

For prayers and devotional practices of whatever kind they be, the unblemished Kingdom of God needs them not.

No commodity other than defect is required: thy perfection here hath no buyer at all.

But the broken stuff, the more broken it is, the higher is its value at this threshold.

Thy brokenness here will be stripped of its brokenness; for *this* sea of bounty is a fracture-restorer from one end to the other."

The illimitable ocean which creates the elegance of pearls needs naught from the waves save their breaking.

پایان منظومات دوره مغول - بیدل

این فصل منظومات دوره مغول با بیدل که از سنه ۱۰۵۴ هجری تا سنه ۱۱۳۳ هجری مطابق ۱۶۴۴ میلادی تا ۱۷۲۰ میلادی می‌زیست، پایان می‌رسد، بیدل در پتنه متولد شد و در دهلی درگذشت، بیدل با وارستگی مخصوص زندگی کرد و آثارش که در کشور افغانستان خیلی متداول هستند، متضمن نود هزار اشعار می‌باشد.

LV I

شنیدم که شیخ زمان بایزید شبی داشت با عشق گفت و شنید
که یارب چه آرم من بوالفضول که یابد درین بزم رنگ قبول
ندا آمد از حضرت ذوالجلال که فرش است اینجا دو عالم کمال
ز جنس عبادات علم و عمل مبراست این کشور بی خلل
متاعی بجز نقص درکار نیست کمال ترا کس خریدار نیست
ز جنس شکست آنچه پیدا شود برین آستان قیمتش وا شود
شکست تو اینجا درستی نماست که بحر کرم سر بسر مومیاست
محیطی که رنگ گهر نقش بست نه خواهد ز امواج غیر از شکست

Infrangibility goes not well with the structure of the wave ; for breakage is the beginning and the end of the wave.

The vernal cloud sheds tears on that rose which did not acquire the state of breaking.

LV 2

FOR the dead also there is worry, arising from the impending day of judgment: how difficult it is to relax !

LV 3

NEVER did a bubble like me arise from this pearl-producing sea : the possessors of heart are everywhere but he who never owned a heart—a *bī dil Bīdil*—where is he ?

سلامت نمی زبید از ساز موج شکست است انجام و آغاز موج

بر آن گل کند گریه ابر بهار که رنگ شکستن نکرد اختیار

LV 2

مرده هم فکر قیامت دارد آرمیدن چقدر دشوار است

LV 3

همچو من زین قلم گوهر حبابی سر نکرد
عالی صاحب دل اند اما کسی بیدل نشد

ANONYMOUS

LVI

Election of Nādir Shāh to the Ṣafawī throne is given by the chronogram الحخير في ما وقع , 1149 A.H. (=1736 A.D.), meaning: 'it is alright what has happened' But the converse لا خير في ما وقع , "it is all wrong what has happened" also gives the same date; and a wit supplied the verse:

*We abandoned all hope of life and property in the year:
"it is alright what has happened,"*

whereupon as the culprit was not discovered, Nādir put several poets to sword.

مجهول الاسم

LVI

برگزیدن نادرشاه برای تخت صفوی ازین ماده تاریخ برمی آید :
« الخیر فی ما وقع » اغنی در چیزیکه واقع شده خیر مضمراست « که
معادل ۱۱۴۹ هجری یا ۱۷۳۶ میلادی می شود ولی عکس آن « لا خیر
فی ما وقع » اغنی در چیزیکه واقع شده خیر مضمرنیست ، همین تاریخ
میدهد و بذله گوی شعری پرداخت :

ما درین سال امید جان و مال (هردو) ترک نموده ایم :
« چیزیکه اتفاق افتاده خوب است »

سپس چون مقصر معلوم نه شد نادر چند نفر از شعرا را بکشت -

QURRATU'L-'AYN

These fine poems of the beautiful heroine, Qurratu'l-'Ayn, otherwise known as Ṭāhirah, are addressed to the Bāb (the originator of the Bābī-Bahā'ī religion) for whose sake she suffered martyrdom in 1268, 1852.

LVII 1

[To Bāb]

I'd explain all my grief, dot by dot, point by point—
if heart to heart we talk and face to face we meet.

Wherefore, to catch a glimpse of thee, I am wandering
like the breeze, from house to house, door to door,
place to place and street to street.

With separation from thee, the blood of my heart
gushes out from my eyes, torrent after torrent, river
after river, stream after stream, sheet after sheet.

An aching heart has woven thy love within the pattern
of my soul, stitch by stitch, strand by strand, thread
by thread and pleat by pleat.

LVII 2

WHAT did youth bring and old age take away? A moon
of fourteen and wine more than forty.

A moon of fourteen! One look at whom banished all
sleep from the mind, all rest from the heart.

قرة العين

این منظومات زیبا تصنیف زن جمیل و فداکار اعنی قرة العين
هستند که غیر ازین بنام طاهره هم معروف هست و این اشعار مخاطب
به باب (مؤسس مذهب بهائی) هستند، و برای خاطر او این زن زیبا
در سنه ۱۲۶۸ هجری مطابق ۱۸۵۲ میلادی جام شهادت نوشید

LVII ۱

خطاب بحضرت باب

اگر بتو اوفتدم نظر چهره بچهره رو برو
شرح دهم غم ترا نکته بنکته مو بمو

از پی دیدن رخت همچو صبا فتاده ام
خانه بخانه در بدر کوچه بکوچه کو بکو

میرود از فراق تو خون دل از دو دیده ام
دجله بدجله یم بیم چشمه بچشمه جو بجو

مهر ترا دل حزین بافته بر قماش جان
رشته برشته نخ بنخ تار بتار و تو بتو

LVII ۲

جوانی چه آورد و پیری چه برد؟ بت خورد سال و می سال خورد

بت خورد سالی که یک جلوه اش برد از دل اندیشه خواب و خورد

A wine more than forty! One drop from which he who died did not drink; he who drank did not die.

From the same decanter the cup-bearer of the times pours out the clear wine to thee, the dregs and lees to me.

Thousands are his devotees but only one¹ removed the dust of all (other) attachments from the heart.

To enter the field of love is no pastime; for out of a hundred thousand entrants only one remained² with feet unshaken (till the end).

Prayers from (this) parrot (of songs) and from the braggart, pretensions: who carries off the ball of victory from the field, let us see!

LVII 3

[To Nāsiru'd Dīn Shāh]

For thee, the kingdom and pomp of Alexander; for me the ways and habit of a nun: if that is good, thou art welcome to it; if this is bad, it is good for me.

1. Qurratu'l-'Ayn herself.

2. Qurratu'l-'Ayn herself.

می سال خورده که یک قطره اش نخورد آنکه مرد و نمرد آنکه خورد
 ز یک خم دهد ساقی روزگار ترا صاف صاف و مرا دُرْد درد
 هزاران اسیر وی اند و یکی^۱ غبار علایق ز قلبش سترد
 نه بازیست رفتن بمیدان عشق که از صد هزاران یکی^۲ پا فشرده
 ز طوطی دعا دعوی از مدعی ست ببینیم تا گوی میدان که برد

LVII³

خطاب بناصر الدین شاه

تو و ملک و جاه سکندری، من و رسم و راه قلندری
 اگر آن خوش است تو در خوری، وگر این بد است مرا سزا

۱ - خود قره العین

۲ - خود قره العین

QĀ'ĀNĪ

Ḥabīb Qā'ānī was born at Shirāz in 1222/1807, and died in Ṭihrān in 1270/1853. Though the melody of his verses is lost in translation, the originality of concept remains.

LVIII 1

[In praise of the Creator]

O incomparable One, Thou art so revealed that Thou art hidden from sight:¹ now my statement that Thou art hidden becomes obvious and true.

Sometime I say, 'Thou art revealed'; sometime I say 'Thou art concealed': neither this nor that art Thou or rather both this and that art Thou.

To him who sees Thee with the outer eye, Thou art concealed; to him who sees Thee with the inner eye Thou art revealed.

Howsoever much certainty may seek, howsoever much imagination may conceive, Thou'lt never be comprehended by certainty, Thou'lt never be conceived by imagination.

Thou art commentator of an expression which no one knows; Thou art the interpreter of a tongue which no one speaks.

If with the truth-seeing eye a researcher looks deeply into the matter, he will find Thee concealed in every drop of water like the illimitable ocean.

1. God reveals Himself in phenomena but people get so rapt up with phenomena that they do not proceed to the Creator of phenomena—wherefor God remains hidden. See Jāmi's *Lata'ih*, XVI

قاآنی

حبیب قاآنی در شیراز در سنه ۱۲۲۲ هجری مطابق ۱۸۰۷ میلادی
متولد شد و در تهران در سنه ۱۲۷۰ هجری مطابق ۱۸۵۳ میلادی در
گذشت. اگرچه در ترجمه اشعارش آهنگ خوش آنها از بین میرود
ولی ابتکار فکرش باقی ماند.

LVIII ۱

[در حمد آفریدگار]

نهانی از نظر ای بی نظیر از بس عیانستی^۱
عیان شد سرّ این معنی که میگفتم نهانستی
گهی گویم عیانستی، گهی گویم نهانستی
نه اینستی نه آنستی هم اینستی هم آنستی
بزد آن کت از عین عیان بیند نهانستی
بپیش آن کت از چشم نهان جوید عیانستی
یقین هر چند میجوید گمان هر چند می پوید
نه محصور یقین استی نه مغلوب گمان استی
بیانی را که کس واقف نباشد نکته پردازی
زبانی را که کس دانا نباشد ترجمان استی
بچشم حق نگر گر ژرف بیند مرد دانشور
تو در هر قطره پنهان چو بحر بیکران استی

۱ - خدای تعالی خود را در آثار طبیعی آشکارا نماید ولی مردم در آثار طبیعی چندان
مستغرق می شوند که ایشان سوی آفریدگار این آثار طبیعی مبادرت نمی نمایند و از نیرو
خدا (از نظر مردم) پوشیده بماند - به بیهید شانزدهم لوانح جامی -

Explanation, meaning, words and expression Thou art not; but in reality Thou art the explanation of all ideas, words and expressions.

Were a person to see the reflection of the sun in a pool of water, could he say that the mansion of the celestial sun is a pool of water?

And yet were he to say: "'twas not the sun which I saw in the pool of water", he'd be condemned by every thinker for disbelieving the evidence of the eye.

LVIII 2¹

THE drizzle from the cloud, the breath of the breeze, the flash of the lightening and the roar of thunder have taken hold of the garden, meadow, hill and valley.

The earth, with the white rose; the air, with fog; the meadow, with flowers; the hill, with verdure are like the feathers of the pelican, the eye of the falcon, the comb of the hoopoe and the wings of the parrot.

With the cloud, camomile, anemone and royal basil, thou'lt find the air black, the earth white, the meadow red and the lawn green.

Where grows the rose and the lawn is laid and the box-tree casts its shade and the brooke runs, walk with a gay step, seek thy wish, drink a draught and drain the cup.²

Especially in the company of a sweetheart lovely, jovial, charming and careless; fluent, sweet voiced, ensnaring and artful.

1. Ode in honour of Nâsiru'd-Dîn Shâh Qâchâr, 1848-1896 A.D.

2. All the words in this verse are monosyllables.

بیان و معنی و الفاظ و صورت نیستی لیکن
بمعنی صورت و الفاظ و معنی را بیانستی

اگر کس عکس خورشید فلک در آبدان ببیند
نیارد گفت خورشید فلک در آبدان استی
و گر گوید نه خورشید است کاندرا آبدان دیدم
ز انکار عیان مردود عقل نکته دان استی

LVIII¹

فرو بگرفته گیتی را بباغ و راغ و کوه و در
نم ابر و دم باد و تف برق و غو تندر

شیخ از نسرين، هوا از مه، چمن از گل، تل از سبزه
حواصل بال و شاهین چشم و هد هد تاج و طوطی پر

ز ابر و اقحوان و لاله و شاه اسپرم بینی
هوا اسود، زمین ابیض، دمن احمر، چمن اخضر

بصحن باغ و طرف راغ و زیر سرو و پای جو
بزن گام و بجو کام و بخور جام و بکش ساغر^۲

بویره بابتی شنگول و شوخ و شنگ و بی پروا
سخن پرداز و خوش آواز و افسون ساز و حیلتنگر

۱ - قصیده در تجلیل ناصرالدین شاه قاجار ۱۸۴۸ میلادی تا ۱۸۹۶ میلادی

۲ - همه کلمات این شعر يك هجائی هستند -

With her love, like the pomegranate, fire, snake and dragon, my breast is split, my heart inflamed, my body prostrate, my stature bent.

Even so she gives me joy for all through the year, month, day and night, with will, cheer, heart and soul she chants the praise of the king.¹

The ornament of the crown, throne, religion and State, *Nāṣiru'd-Dīn Shāh* who seeks name, pursues his desires, scatters silver, gives gold as a gift.

On the day (of battle) when the ear, brain, heart and soul crack with the roar of the drum, the speed of the horse, the head of the mace and the blade of the sword.

And calamity becomes tongs; the body, iron; the spear, fire; the earth, furnace; the axe hammer; the shield, anvil; the breath, bellows; and death, blacksmith.

Mounted on a steed, agile, clever, swift and strong—an earth-tearing, land-pounding, non-stopping charger.

its haunches, hoofs, legs, breast, shoulders, waist: heavy, hard, slender, wide, broad and thin—

In a single charge, attack, fight and fray, thou dost overthrow 200 heroes—elephants, lions, tigers and dragons in combat.

O king, with pain, grief, sorrow and anguish, *Qā'ānī's* back is a harp, his body, guitar; his breath, lute; and his heart a flute.

1. All monosyllables.

ز عشقش چون انار و نار و مار و اردها دارم

بری کفته ، دلی تفته ، تنی خفته ، قدی چنبر

ولیکن باز ازو شادم که سال و ماه و روز و شب

بطوع و طمع و جان و دل ثنای شه کند ازبر^۱

طراز تاج و تخت و دین و دولت ناصرالدین شه

که جوید نام و راند کام و باشد سیم و بخشد زر

در آن روزی که گوش و هوش و جان و دل زهم باشد

غو کوس و تنگ رخس و سرگرز و دم خنجر

بلا گاز و بدن آهن سنان آتش زمین کوره

تبر پتک و سپر سندان نفس دم مرگ آهنگر

بزیرت ادهمی چالاک و چست و چابک و چیره

شخ آشوب و زمین کوب و ره انجام و قوی پیکر

سرین و سم و ساق و سینه و کتف و میان او

سطبر و سخت و باریک و فراخ و فربه و لاغر

بپگ نورد و رزم و حمله و جنبش زهم دری

دو صد پیل و دو صد شیر و دو صد ببر و دو صد ارذر

شها قاآنی از درد و غم و رنج و الم گشته

قدش چنگ و تنش تار و دمش نای و دلش مزمر

۱ - همه کلمات يك هجائی اند -

To praise, extole, thank and describe thee is beyond him quite, even if he had the sea for ink, the elm for a pen, the sky for a sheet and the globe for a scroll.

LVIII 3

A vile tyrant¹ (Hājī Mirzā Āqāsī) has been replaced by the just (premier) Taqī in whom pious people take pride.

Thou hast exercised thy weighty judgment in strengthening the defences of the country and religion with a ring of steel guns.

Fort-smashing, battle-line-breaking guns emitting smoke from their mouths even as flames and smoke emerge from the jaws of the fiend (Ahrīman).

The black worms² in the belly emerge with a red face. What face? The herald of death. Which worms? A brood of snakes.

The worms in its belly all change to red-faced snakes³, leaping from its throat like snakes from their caves.

I have not seen a dragon like this, with a body of steel and a heart of fire, creating havoc with its flames in the rank of the enemy.

1. Before his fall he was the non-pareil and paragon of virtue, according to Qā'ānī himself.

2. *i.e.*, gunpowder.

3. *i.e.*, flames.

نیارد حمد و مدح و شکر و توصیفت گرش باشد
محیط آمه، شجر خامه، فلک نامه، جهان دفتر

LVIII 3

بحای ظالمی شقی^۱ نشسته عادلی تقی
که مومنان متقی کنند افتخار با

کشیده گرد ملک و دین ز سعی فکرت رزین
ز توپهای آهنین بس آهنین حصار با

حصار کوب و صف شکن که خیزدش تف از دهن
چو از گلوی اهرمن شرر فشان بخار با

سیاه مور^۲ در شکم کنند سرخ چهره هم
چه چهره؟ قاصد عدم - چه مور؟ خیل مار با

شوند موربا در او تمام مار سرخ رو^۳
که برجهندش از گلو چو ماربا ز غار با

ندیدم اژدر اینچنین دل آتشین تن آهنین
که افگند در اهل کین ز ماربا دمار با

۱ - بنا بر قول خود قاتانی، قبل از معزولی، او مرد بی نظیر و نمونه تقوی بوده

۲ - باروت

۳ - زبانه های آتش

LVIII 4

[On the attempted assassination of Nāsiru'd-Dīn Shāh]

Towards the end of Shawwāl (1268/1852) the King went out riding for a shoot with the sky in his reins and the sun in his stirrups.

All of a sudden, three fellows emerged from a cover and fired bullets at his Majesty.

I'll not say hereafter that a hit is better than a miss, for the evil shots which miss the target are better than a world of hits.

A mosquito biting the elephant! A drop of water competing with the Nile! This is utterly amazing.

A dragon's task is to safeguard treasure: have you heard of a dragon trying to plunder the treasure?

I had often heard of meteorites being hurled at the devils but I had never heard of the devil hurling meteorites.

I had often heard of the male eagle attacking the vile crow but not of the vile crow attacking the eagle.

If the tiger attacks the wild dogs, 'tis not strange; but passing strange it is that the wild dogs should attack the tiger.

LVIII 5

Qā'ānī describes a dialogue between an old man and a child both of whom stammer and stutter. Says the old man to the child:

[در باره سوء قصد قتل ناصر الدین شاه]

آخر شوال خسرو شود سوار از بهر صید
آسمانش در عنان و آفتابش در رکاب
کز کمین ناگه سه تن جنبید و افگندند زود
تیرهای آتشین زی خسرو مالک رقاب
از خطا زین پس نمی گویم صواب اولی تر است
کآن خطای تیر بد خوشتر ز یک عالم صواب
پشم زد بازو بپیل و قطره زد پهلو بنیل
آنت رمزی بس عجیب و اینت نقلی بس عجاب
اژدها تا بود حفظ گنج میکرد ای عجب
اژدها دیدی که بر تاراج گنج آرد شتاب
بس شنیدستم شهاب تیر زن بر اهرمن
تیرزن نشینده بودم اهرمن را بر شهاب
بس عقاب جّره دیدستم که گیرد زاغ شوم
می ندیدم زاغ شومی کو کند قصد عقاب
در کلاب ار ببر آویزد نباشد بس شگفت
خود شگفت این است کاندرا ببر آویزد کلاب

قآنی مکالمه یک مرد پیر و بچه ای را که هردو بالکنت حرف
می زنند، شرح میدهد، مرد پیر بچه را میگوید:

WITH tha-tha-thy tresses my da-da-day's night.
And with tha-tha-thy face, my na-na-night's day.

Ay zi zulfat ṣa-ṣa-ṣubḥam sha sha-shām-i-tārīk
Way zi chihrat sha-sha-shāmam ṣa-ṣa-subḥ-i-rawshan

The child thinks the old man is imitating his infirmity and so is very angry and abusive :

A ba-ba box on the ear I shall gi-gi-give you
If you stu-tu-tu-tter and stammer like me.

Mi-mi-Khwāham mu-mu-mu shti bi-ka-kallat bizanam
ki biyuftad ma-ma-maghzat ma-mīyān-i-da-dahan

Then the old man explains that his stammering is natural, not assumed, whereupon the two are reconciled,

For I stu-tu-tu-tter and stammer like you
While you sta-ta-ta-tammer and stutter like me.

The child said, thanks to God a hundred times, that I
was rescued from grief and sorrow in the world.

Ma-ma-man ham ga-ga-gungam ma-ma-mithl-i-tu-tu-tu
Tu-tu-tu ham ga-ga-gungī ma-ma-mithl-i-ma-ma-man.

LVIII 6

To give a poetical explanation for a natural fact is a rare device; for example, the Urdū poet Anīs says that water had

می شنیدم که بدین نوع همی راند سخن [

وی ز چہرت ش ش ش شام ص ص ص صبح روشن

بچه خیال میکند که آن مرد پیر نقص او را تقلید میکند پس
خشمگین بشود و فحش میگوید :

گگ گم شو ز برم ای کک ککمتر از زن]

که بیغند م م مغزت م میان د دهن

سپس مرد پیر شرح میدهد که لکنت زبانش طبیعی است، عاریت نیست، پس بر آن هر دو بر سر صلح می آیند -

ک ک زادم من بیچاره ز مادر الک.

کہ برستم بچہ-ان از م ل لال و م محن]

تو تو تو ہم گ گ گنگی م م مثل م م من

LVIII 6

مثل اینکہ شاعر زبان اردو اعنی انیس میگوید کہ بنابر گرمی سوزندہ

descended to the bottom of the well to escape the scorching heat of Karbalā and a Persian poet tells his sweetheart :

I set thy beauty against the beauty of the moon in the scales of thought. The pan containing the moon flicked right up to heaven (so the moon is in heaven) and thou didst remain on earth (so thou art on earth).¹

To return to Qā'ānī who was once going with Nāṣiru'd-Dīn Shāh through the street of the coppersmiths in Ṭihrān. Seeing a comely lad beating and making copper vessels, the Shāh said in verse, "round the coppersmith's face hath settled the dust of coal";² and since copper vessels, are beaten in Persia during a lunar eclipse to scare away the dragon which has swallowed the moon; and since in literature, the moon is a synonym for a lovely face, the poet at once supplied the antiphony :

THE sound of the copper vessel ascends to heaven for the moon is eclipsed.³

1. Husn-i-mah rā bā tu sanjīdam bīmizān-i-qiyās : pallah-i-mah bar falak shud ; tu bimandī bar zamin.

2. Bigird-i-āriz-i-misgar nishastah gard-i-zughāl.

3. Ṣadā-i-mis bifalak mīrawad kih māh giriftast.

کربلا، آب درته چاه نزول کرده، و شاعر ایرانی به محبوب خود میگوید:

حسن ماه را باتو سنجیدم بمیزان قیاس
پله ماه بر فلک شد تو بماندی بر زمین^۱

راجع به قآنی، او روزی به همراهی ناصرالدین شاه از میان خیابان مسگران می گذشت، پس بچه زیبا را دید که ظروف مسین را می کوبید و می ساخت، شاه این عمل را در شعر آورده فرمود:
«بگرد عارض مسگر نشسته گرد زغال^۲»، چون هنگام خسوف در ایران ظروف مسین را می کوبند تا اژدری را که ماه را بلعیده بترسانند و چون در ادبیات، ماه مترادف عارض زیباست، شاعر فی البدیه مصرعه ثانی را تهیه کرد:

صدای مس به فلک می رود که ماه گرفتست^۳

-
- ۱ - حسن ماه را باتو سنجیدم بمیزان قیاس
پله ماه بر فلک شد تو بماندی بر زمین
- ۲ - بگرد عارض مگر نشسته گرد زغال
- ۳ - صدای مس بفلک میرود که ماه گرفتست -

NIM TĀJ KHĀNUM

The northern provinces of Persia were raided by the Turks during the First World War in the massacres at Urūmiyyah, Salmās and Rasht, Nīm Tāj Khānum lost her father and other relatives whereupon she produced this spirited poem.

LIX

IF Irānians desire the *Royal Splendour* (of the Sāsānians)¹, let them search for a *Kāvah*² first of all.

A great man with the determination is wanted: may be with *his* heroic aid a solution is found to our problems.

[Islām expands so far that] congregational prayers are held in Andalusia³ when ablutions are performed with *blood* in the field of Cadesia.⁴

A palace with a broken foundation cannot be repaired by merely painting and perfuming its exterior.

1. *Farr-i-Kayāni* or Royal Splendour was the symbolized Divine Right (Called a "Ram" by Firdawsī) by virtue of which the Sāsānians wore the Persian crown.

2. The rise of the national Kayānian dynasty is due to this Irānian hero who defeated Daḥḥāk.

3. Southern Spain.

4. This verse is Pan-Islamic for the Persians were *defeated* by the Arabs at Cadesia in 636 A.D. Thereafter the tide of Islām continued to rise till it swept over the whole of North Africa, Spain and Portugal.

نیم تاج خانم

هنگام جنگ جهانی اولین، ترک‌ها بر استانهای شمالی ایران
هجوم آورده بودند و در میان کشتارهای ارومیه، سلماس ورشت،
نیم‌تاج خانم، پدر خود و دیگر خویشاوندان را تلف کرد، و بدین جهت
این چامه روح‌دار نظم داد:

LIX

ایرانیان که فرکیان^۱ آرزو کنند
باید نخست کاوه^۲ خود جستجو کنند
مرد بزرگ باید و عزم بزرگ تر
تا حل مشکلات نیروی او کنند
در اندلس^۳ نماز جماعت شود بی‌پای
در قادیسیه^۴ چونکه ز خونها وضو کنند
ایوان پی شکسته مرمت نمی‌شود
صد بار اگر بظاهر وی رنگ و بو کنند

۱ - فرکیانی یا تاج‌شاهی علامت و دیبه ربانی بوده (که فردوسی آنرا هرم، می نامد)
و بنابر آن شاهان ساسانی تاج ایرانی می پوشیدند -

۲ - ارتقای سلسله ملی کیانی بنابر آن قهرمان ایرانی هست که ضحاک را شکست داده -

۳ - اسپانیول جنوبی -

۴ - این شعر اتحاد اسلامی را بازنماید زیرا که قشون عرب ایرانی‌ها را در جنگ قادیسیه
شکست داده و بعد از آن سبیل اسلام مائل به پیشرفت بوده تا آنکه همه افریقای شمالی،
اسپانیول و پرتغال را در گرفت -

By your lack of zeal the veil of Īrān's modesty has been torn to shreds: fetch it here to be darned by women.

In the market, street and street-corner are the virgins of Urūmiyyah with unveiled face, begging openly.

Behold the procession of the women of Rasht—how with dishevelled hair they are airing your faults one by one.

In the tract of Salmās many are the women who, with bleeding hearts, are using the blood of their brethren as a rouge for the face.

Another Noah and a new flood of his are needed to wash all the stains of your [act of] dishonour.

Political freedom is tied to the *hilt* of the sword: only to *it* resort those who are men.

It is the law of creation that every luxurious and ease-loving nation should go down and be held in contempt.

شد پاره پرده عجم از غیرت شما
اینک بیاورید که زنها رفو کنند

دو شیزگان شهر ارومی گشاده روی
دریوزگی ببرزن و بازار و کو کنند

نسوان رشت موی پریشان کشیده صف
تشریح عیبهای شما موبو کنند

بس خواهران بخطه سالیاس خون جگر
خون برادران هم سرخاب رو کنند

نوح دگر ببايد و طوفان وی زنو
تا لکه های ننگ شما شست و شو کنند

آزادگی بدسته شمشیر بسته اند
مردان همیشه تکیه خود را بدو کنند

قانون خلقت است که باید شود ذلیل
هر ملتی که راحتی و عیش خو کنند

ISHQI

Muḥammad Ridā Ishqī was the editor of a paper, Qarn-i-Bīstum: born in 1312/1894 he was murdered in 1342/1924, the date of death being the chronogram Ishqī-i-Qarn-i-Bīstum [‘Ishqī of the twentieth Century].

LXV

BEHIND the hill, the sun had sunk to its rest; the sprawling city of Ṭīhrān was no longer clearly visible from afar; the world was hovering between day and night; half-red, half-yellow was the dusk—now like a flag of Revolution; anon like a curtain of gold!

Even as the sun went down behind the hill, the [pan of the moon rose up and appeared through the interstices of the trees. And lo, without waiting for the night, the sky became all illuminations; and the world, irradiated with the beams of the moon, began making the earth a young bride painting its face with silver.

I was seated on a crag and before my eyes, as far as they could see, the landscape was clear. Strange and remote were the thoughts coursing through my mind—to soar into the ethereal blue; but alas! Fate had given me no wings as it has to the falcon.

عشقی

محمد رضا عشقی مدیر روز نامه « قرن بیستم » بوده، در سنه ۱۳۱۲ هجری مطابق ۱۸۹۴ میلادی متولد شد و در سنه ۱۳۴۲ هجری مطابق ۱۹۲۴ میلادی به قتل رسید، تاریخ وفات او از ماده تاریخ « عشقی قرن بیستم » بر می آید -

LXVI

نموده در پس که آفتاب تازه غروب
سواد شهر ری از دور نیست پیدا خوب
جهان نه روز بود در شمر، نه شب محسوب
شفق ز سرخی نیمیش بیرق آشوب
سپس ز زردی نیمیش پرده زرین

چو آفتاب پس کوهسار پنهان شد
ز شرق، از پی اشجار، مه نمایان شد
هنوز شب نشده آسمان چراغان شد
جهان ز پرتوی مهتاب نور باران شد
چو نوعروس سفیداب کرد روی زمین

نشستم ام ببلندی و پیش چشمم باز
بهر کجا که کند چشم کار چشم انداز
فتاده بر سر من فکرهای دور و دراز
بر آن سرم که کنم سوی آسمان پرواز
فغان که دهر بمن پر نداده چون شاهین

I may have been in this reverie for an hour or two when a village girl appeared from afar. Gracefully was she stepping on the earth like a peacock; and hither and thither was she looking with fright; like suspects afraid of their own suspicions.

Dressed like the virgins of Shimrān, she looked neither urban nor rural: all that beauty should have, she had: more like an angle than a human being; 'twas hard to tell whether she was a woman or a fairy.

[Gently she sat on the meadow by the side of a running brook and parted her locks]. As those black tresses fell on either side of her white forehead, her cheeks began to glow in the light of the moon, reflecting its rays like a mirror held before the sun. No defect could be detected in her for all was lovely and worthy of praise.

At that moment I saw a figure approaching: he was a young man, tall and erect; not bad in form and face—I should say he was handsome; simple in dress and up-to-date with cap, trouser, coat and jacket.

1. Shamian, a place near Tehran; its climate is more congenial than Tehran.

چو زین سیاحت من یکدو ساعتی بگذشت
ز دور دختر دهقانه ای هویدا گشت
قدم بناز چو طپاؤس بر زمین میبشت
نظر کنان همه سو بیمناک بر در و دشت
چو فکر از همه مکنون مردمان طنین

برسم پوشش دوشیزگان شمرانی^۱
ز حیث جامه نه شهری بُد و نه دهقانی
بر او تمام مزایای حسن ارزانی
شبیه تر بفرشته است تا بانسانی
مرددم که بشر بود یا که حور العین

فگند زلف ز دو سوی بر جبین سفید
تلاؤی بگذارش ز ماهتاب پدید
بسان آینه ای در مقابل خورشید
نه هیچ عضو مرا و راست در خور تنقید
که هست در خور تمجید و قابل تحسین

سیاهیئی بهمین دم ز دور پیدا بود
رسید پیش جوانی، بلند بالا بود
ز آب و رنگ همی بد نبود زیبا بود
ز حیث جامه هم از مردمان حالا بود
کلاه ساده و شلوار و ژاکت و پوتین

۱ - شمران نزدیک طهران و هوای آنجا مردتر و لطیف تر از طهران است -

"Hullo, Mary, you bit of the moon!" "Alas, who art thou?" "Fear not, my dear, 'tis I; since when have you been here?" Oh darling of my heart why were you so late in coming?" Then in that moon-lit night, charming as a picture, the young man seated himself beside the girl.

A few minutes later, he slipped a hand into his breast-pocket and pulled out two flasks of red wine—a medicine to end (or rather to increase) their troubles. He filled a cup and gave it to his sweetheart: "haven't I told you a thousand times", she exclaimed, "that I do not drink?"

"Stop this talk, sweetheart, come along, have a drink!" "By God, I'll not." "Drink for God's sake." "No, by God." "Drink, drink, have a drink." "Leave me alone; this bitter disgraceful drink is for thee."

In fine, with his persistence he seduced her and paved the way for her fall. He put the glass to the lips of the lass, alas! and made the *I'll-not-drink-saying* one drink, not a cup or two but many more than four!

Hark! The cooing of the ringdove comes from the mountain side; the splash of the falling water comes from the cataract; the mournful tinkling of the guitar

« سلام مریم مه پاره » - « کیست ؟ ای وائی ! »
 « منم - نترس عزیز - از چه وقت اینجائی ؟ »
 « توئی عزیز دلم - به - چه دیر میآئی ! »
 سپس در آن شب مه آن شب تماشائی
 شد آن جوان بر آن مه پاره جای گزین

پس از سه چار دقیقه ببرد دست آن مرد
 دو شیشه سرخ ز جیب بغل برون آورد
 از آن دوائی که آن شب بدرد شان میخورد
 نخست جام بآن ماهرو تعارف کرد
 « هزار مرتبه گفتم نمی خورم من ازین -

ولم بکن » - « کم ازین حرفها بزن - ده بیا -
 بخور عزیز دل من » - « نمی خورم والله » -
 « بخور ترا بخدا » - « نه نه - نمی خورم بخدا » -
 بخور بخور - ده بخور » - « ای ولم بکن آقا -
 خودت بنوش ازین تلخ باده ننگین - »

خلاصه کرد باصرار نرم یارو را
 بزور روی^۱، ز رو^۲ برد نازنین رو^۳ را
 نمود بر لب وی آشنای دارو را
 خوراند آخر کار آن نمی خورم گو را
 نه دو پیاله ، نه سه ، نه چهار ، بل چندین

صدای قهقهه کبکی ز کوهسار آید
 غریو ریختن آب از آبشار آید

۱ - روی اول بمعنی اصرار - دوم بمعنی آبرو - سوم بمعنی چهره -

comes from afar; and mixed with them all comes the murmur of that pair of lovers as their lips meet in kisses after kisses.

When she knew that her father had gauged the extent of her fall, she bought some opium at night and partook it. She lay in death-agony all through the night and passed away at dawn, leaving her old broken-hearted parent one-half of himself with weeping.

In short not a soul came to know what had happened. Drowning his sobs in the noise of the day, her aged father quietly bathed her body, wrapped it in shroud and all by himself prepared for her the nuptial chamber of a grave. O God! how shall Thy vengeance fall on the people of Tīhrān!"

'Laid out in this dark earth, Mary, O Mary, how well thou art sleeping. Mary, O Mary! Thou hast escaped from the sorrows of the world, Mary, O Mary: sleep soundly then, O unfortunate daughter, O Mary, O Mary. Aye sleep till eternity, my daughter, in this bed of thine!'

ز دور زمزمه سوز ناک تار آید
در این میانه صدای از آن دو یار آید
ز فرط خوردن لبهای زیر بر زبرین

همینکه دید که بر ننگ وی پدر پی برد
غروب تریاک آورد خانه - و شب خورد
همی ز اول شب کند جان - سحرگاه مُرد
ز مرگ خود پدر پیر خویش را آزد
ز گریه نصفه شد این پیر مرد خون بجگر

غرض نکرد خبر هیچکس - نه مرد و نه زن
ز بانگ صبحدم این پیر مرد با شیون
خودش بداد او را غسل و هم نمود کفن
خودش برای وی آراست حجله مدفن
مگر بمردم طهران خدا دهد کفر

« بزیر خاک سیه فام مریم ای مریم
چم خوب خفته ای آرام - مریم ای مریم
برستی از غم ایام مریم ای مریم
بخواب دختر ناکام - مریم ای مریم
بخواب تا ابد ای دختر اندرین بستر

ADĪB-I-PISHĀWARI

Adīb migrated from Pishāwar where he was born in 1884 to Kābul and thence to Tīhrān where he died in 1930. Indian by birth, he is ultra-Persian in thought. Commenting on one of his stiff verses, a critic remarked: "Not one man in a thousand can understand such a verse." "I have written that verse for that one man", was Adīb's reply.

LXVI 1

I am the triumph of mind over material desires: I have presented the world to the poor in spirit.

Since all possessions are to be left behind, I now think that I own everything.

I have abandoned the world like the son of Mary: neither breakfast nor supper is certain for me.

Bodily comfort brings harm to the soul: what brings harm to the soul I have renounced with contempt.

Since the seed of hope yields the fruit of pain, I never gathered this seed nor sowed it.

I have cleansed the heart of all notes and records; I have obliterated from the mind whatever I wrote on it.

By (accepting only) the evidence of the eye I have freed myself from the grip of rash judgment—for ridiculous were all my conjectures.

Wherefore in the rank of holy intelligences a shining flag I am flying.

ادیب پیشاوری

ادیب درسنه ۱۸۸۴ میلادی در پیشاور متولد شد و از آنجا به کابل نقل مکان کرد و بعداً به تهران رفت و آنجا در سنه ۱۹۳۰ میلادی درگذشت، از حیث ولادت، هندی ولی از لحاظ فکر زیاد ایرانی هست، درباره تنقیدی یکی از اشعار خشک او، ناقدی تذکر داد: «در هزار مردم یک مرد هم نمی تواند چنین شعری را درک کند» - ادیب جواب داد «برای همان یک مرد آن شعر گفته ام» -

LXVI

خرد چیره بر آرزو داشتم جهان را به کم مایه بگذاشتم
چو هر داشته کرد باید یله من ایدون گمانم هم داشتم
سپر دم چو فرزند مریم جهان نه شامم مهیا و نه چاشتم
تن آسانی آرد روان را گزند گزند روان خوار بگذاشتم
چو تخم امل بار رنج آورد نه ورزیدم این تخم ونه کاشتم
زدودم ز دل نقش هر دفتری ستردم هم آنچه بنگاشتم
بعین الیقین رستم از چنگ ظن که بیهوده بود آنچه انگاشتم
ازیراست کاندل صف قدسیان درخشان یکی بیرق افراشتم

LXI 2

THERE isn't a flower in this lovely garden which hasn't
in store a couple of hundred thorns for the picker.

Give not thy heart to the soft voice of the world: what
the world says is not what it does.

Be not lulled by its faith and promises: it hath no re-
gard for faith and promises.

By the arrow of this archer with a drawn bow I know
no heart which hasn't been wounded.

Which heart wasn't cleansed from the rust of sorrow
but the world didn't make rusty again?

He who complains of an ignoble person is no less igno-
ble himself.

To become dark as pitch or bright as a lamp—save
these two functions the world hath nothing else to do.

Repetition produces fatigue: why isn't thy heart tired
of repetition?

Behind this curtain is an august court to which there
is no access for me and thee.

Though the mouth of the oyster produces the pearl, the
oyster cannot be placed in the class of the royal
pearl.

Why should I complain of the injuries inflicted by
others when all my injuries are from me to me?

In this famous market crowded with buyers, to buy my
wares, a buyer there is none.

LXI 3

THE son of the mason in whose hand the mud with
which he plays, becomes the musk-laden soil of
Cathay.

یکی گل درین نغز گلزار نیست که چیننده را زان دو صد خار نیست
 منه دل بر آوای نرم جهان جهان را چو گفتار کردار نیست
 مشو غمره بر عهد و زنهار وی که نزدیک وی عهد و زنهار نیست
 زپیکان این بسته زه بر کمان ندیدم یکی دل که افکار نیست
 کدامین زدوده دل از غم کزو سر انجام بر دلش زنگار نیست
 کسی کو گله آرد از بد گهر هم از بد گهر کم بمقدار نیست
 گهی قیرگون که چون روشن چراغ جز این دو جهان را دگر کار نیست
 ستوهی فزاید مکرر همی چرا دلت رنج ز تکرار نیست
 ازین پرده بیرون یکی حضرتیست مرا و ترا اندر آن بار نیست
 دهان صدف گرچه در پرورد صدف جنس اوای شہوار نیست
 ز آزار بیگانگان چون نوم که بر من ز من جز که آزار نیست
 درین شہرہ بازار پر مشتری متاع مرا کس خریدار نیست

معمار پسر که دست دارد در گل
 گل در کف او چو خاک چین گشت چگل

Hasn't built a single mud-castle yet but has already
ravished with his glances two hundred mansions of
the human heart.

یک خانه دل نکرده معمور هنوز
ویران کند از غمزه دو صد خانه دل

ASHRAF

Ashrafu'd-Din 1288-1350/1871-1931 was the editor of a Nationalist paper, the Nasīm-i-Shimāl; and in this poem, beautiful in the original for the lilt of its lines, he refers to the Anglo-Russian Agreement of 1907 which split Persia into a northern Russian, a southern British and a Central Persian zone. A cartoon in the Punch showed the Persian cat sitting uneasily between the Russian bear and the British lion. "I'll pat its head," says the bear to the lion, "and you stroke its tail."

LXII

DROWNED in grief and affliction is the motherland,
alas—alas for our country, alas!

Arise, go and fetch the coffin and the shroud, alas—alas
for our country, alas!

With the blood of the youths killed for the cause—red
is the disc of the moon, alas!

Red like blood is the hill and the dale and the plain,
alas—alas for our country, alas!

Where is the spirit of adventure? Where zeal? Where
bounty?—And the national movement where?

Coming from the north and the south is a torrent of
calamity, alas—alas for our country, alas!

How completely has Islām been squeezed by the aliens—
and trodden underfoot!

اشرف

اشرف الدین که از سنه ۱۲۸۸ تا ۱۳۵۰ هجری مطابق ۱۸۷۱ تا ۱۹۳۱ میلادی می زیست، مدیر روز نامه "ملی اغنی نسیم شمال" بوده در نظم زیرین که در نسخه اصلی اشعار موزون او بسیار زیبا هست، او به قرار داد سنه ۱۹۰۷ میلادی بین انگلیس و روسیه اشاره میکند که بنا بر آن ایران را در منطقه های شمالی شوروی، جنوبی انگلیسی و مرکزی ایرانی قسمت نمودند - کارتونی در جریده پنچ، گربه ایرانی را در میان خرس روسیه و شیر انگلیسی ناراحت و مضطرب نشان می دهند، خرس شیری را میگوید "من آهسته بر پشت سرش می زنم و تو دمش را حرکت بدهی" -

LXVII

گیردید وطن غرقه اندوه و محن،	وای	ای وای وطن،	وای
خیزید روید از پی تابوت و کفن،	وای	ای وای وطن،	وای
از خون جوانان که شده کشته درین راه	رنگین طبق ماه		
خونین شده صحرا و تل و دشت و دمن،	وای	ای وای وطن،	وای
کو همت و کو غیرت و کو جوش فتوت	کو جنبش ملت		
دردا، که رسید از دو طرف سیل فتن،	وای	ای وای وطن،	وای
افسوس که اسلام شده از همه جانب	پامال اجانب		

The Constitutional Government of Irān¹ lives only in the history of the past, alas—alas for our country, alas! Some ministers there are whose policy is only to plunder—this is a secret well-known.

Sunk in this viscous mud and morass are the men of learning, alas—alas for our country, alas!

Alas that this pearl-bearing, pearl-producing land—should be partitioned, alas!²

On all four sides the land is better than the musk of Cathay, alas—alas for our country, alas!

On the gold-plated ornamented dome (of the land)—the owls are sitting.

This land is a waste land now for kite and the crow, alas—alas for our country, alas!

From the landlords not an atom of co-operation—have the peasants seen:

Their-task is to say, “for Ḥasan alas, for Ḥusayn alas”—alas for our country, alas!

Ashraf's lot is to smell only the tulip of sorrow—and to say all the time.

“Alas for our country”; “alas for our country”; “alas for our country, alas”—alas for our country, alas!

-
1. The first period of Constitutional movement lasted from the 3rd June 1906 to 5th August 1908.
 2. In the year 1907, the governments of Russia and Britain, under a secret agreement, divided the kingdom of Irān into three sectors, comprising the Northern sector under Russia, the Central Iranian Sector and the Southern Sector under Britain.

مشروطه^۱ ایران^۱ شده تاریخ زمن ، وای ای وای وطن ، وای
 بعضی وزراء ملک شان راه زنی شد سرّ علنی شد
 گشته علما غرقه درین لای و لحن ، وای ای وای وطن ، وای
 افسوس ازین خـاک گهر خیز گهر زا گردید مجـزا^۲
 از چار طرف خاک به از مشک ختن ، وای ای وای وطن ، وای
 هر منظره قصر زر اندود و مطرا چغند است صف آرا
 بنشسته درین بوم و دمن زاغ وزغن ، وای ای وای وطن ، وای
 یک ذره ز ارباب ندیده است معیت بیچاره رعیت
 کارش هم فریاد حسین وای ، حسن وای ای وای وطن ، وای
 اشرف بجز از لاله غم هیچ نبوید هر لحظه بگوید
 ای وای وطن ، وای وطن ، وای وطن ، وای ای وای وطن ، وای

۱ - دوره مشروطه اول از بیست و سیم ماه ژون ۱۹۰۶ تا پنجم ماه اوت ۱۹۰۸ میلادی طول کشید -

۲ - در سنه ۱۹۰۷ دولّین روس و انگلیس پیمان سری بسته ملک ایران را از طرف خود به سه منطقه نفوذ مشتمل بر منطقه شمالی روسی و منطقه مرکزی ایرانی و منطقه جنوبی انگلیسی و مجزا ، کردند -

‘ĀRIF

Abu'l-Qāsim ‘Ārif-i-Qazwīnī 1300-1352/1882-1933 was a leading poet of the Persian Revolution and his dīwān contains fine ballads set to music. The following taṣnīf was recited and sung in Ṭihrān when on December 23, 1911, Irān submitted to the Russian ultimatum and dismissed the American expert Mr. Morgan Shuster, who as Treasurer-General was rapidly putting straight the chaotic finances of Persia.

LXIII 1

FIE and shame¹ on the house where the guest finds at
the table not the menu but a notice to depart, my
friend.

Lay down thy life, lay down thy life but suffer not thy
guest to go, thy guest to go.

If *Shuster* goes from Irān, Irān goes to rack and ruin,
my friend.

To rack and ruin allow not Irān to go, young men, allow
not Irān to go.

O life of the body, O soul of the world, O real treasure,
O eternal pleasure, *O Shuster!*

May God keep thee here; may God keep thee here;
may God, may God, may God keep thee here.

1. All the people started shedding tears when Ārif read out his composition in a concert.

عارف

ابو القاسم عارف قزوینی که از سنه ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۲ هجری مطابق ۱۸۸۲ تا ۱۹۳۳ میلادی زندگی کرد یکی از شاعران مهم انقلاب ایران هست و دیوانش را که متضمن ترجیع بندهاست، مطابق آهنگ سرود درست کرده اند، چون در بیست و سوم دیسامبر سنه ۱۹۱۱ء میلادی، ایران پیش اولتیماتوم روسیه سر نهاد و ماهر امریکائی آقای مورگن شستر را (که بنابر سمت خزانہ داری کل، مالیات بی نظم ایران را هر چه زودتر درست میکرد) از خدمت منفصل کردند، در آن مورد تصنیف ذیل را نقل کرده بخوانند:

LXIII ۱

ننگ^۱ آن خانه که مهمان ز سر خوان برود - حبیم

جان نثارش کن و مگذار که مهمان برود - برود

گر رود شوستر از ایران، رود ایران برباد - حبیم

ای جوانان مگذارید که ایران برود - برود

بجسم مرده جانی، تو جان یک جهانی تو گنج شایگانی، تو عمر جاودانی

خدا خدا کند بمانی خدا خدا کند بمانی

۱ - در کسرتی که عارف این تصنیف را خواند تمام جمعیت گریه کردند . -

Our cup is full to the brim [and cannot hold another drop]; the thief is out for theft and the brigand for brigandage, my friend.

Our history will become the laughing stock of the world if we allow *Shuster* to go from Īrān, from Īrān *Shuster* to go.

O life of the body, O soul of the world, O real treasure
O eternal pleasure, *O Shuster!*

May God keep thee here, may God keep thee here;
may God, may God, may God keep thee here.

Don't go; though all else may go, heart, head and soul.
The eyes of the ill-wisher have turned blind (with rage) because of our unity, my friend.

Thou art *a part* of us, how can we live *apart* from thee,
O Shuster? Hence this lament of 'Ārif goes right
up to Saturn, right up to Saturn it goes.

O life of the body, O soul of the world, O real treasure,
O eternal pleasure, *O Shuster!*

May God keep thee here, may God keep thee here;
may God, may God, may God keep thee here.

LXIII 2

[Regarding removal of the veil]¹

THE jurisconsult of the city is not in favour of the lifting of the veil for whatever tricks he performs, he performs behind a veil.

1. The efforts of millions in respect of removing the veil from among the Iranian women proved abortive, till at last, the late His Majesty removed the veil legally.

شد لبالب دگر از حوصله پیمانه^۱ ما - حبیب
دزد خوابد بزخمی ببرد خانه^۲ ما - حبیب
ننگ تاریخی عالم شود افسانه^۳ ما - حبیب
بگذاریم اگر شستر از ایران برود - برود

بحسب مرده جانی، تو جان یک جهانی، تو گنج شایگانی، تو عمر جاودانی
خدا خدا خدا کند بمانی خدا خدا کند بمانی
تومرو گر برود جان و تن و هستی ما - حبیب
کور شد دیده بد خواه ز همدستی ما - حبیب
در فراق بخماری بکشد مستی ما - حبیب
نالۀ عارف ازین درد بکیوان برود - برود

بحسب مرده جانی، تو جان یک جهانی، تو گنج شایگانی، تو عمر جاودانی
خدا خدا خدا کند بمانی خدا خدا کند بمانی

LXIII ۲

در خصوص رفع حجاب گوید^۱

فقیه شهر برفع حجاب مایل نیست

چرا که هر چه کند حيله در حجاب کند

۱ - و کوشش ملیون برو باز کردن زنهای ایرانی سودی نبخشید تا آنکه اعلیحضرت فقید
قانوناً حجاب را رفع کردند.

Since the explicit text of the Qur'ān is not in accordance with his wishes, he produces an esoteric interpretation which reverses the meaning.

چو نیست ظاهر قرآن بوفق خواهش او

رود بیاطن و تفسیر نا صواب کنند

IQBĀL

The great poet-philosopher of Lahore, Sir Muḥammad Iqbāl 1289-1357/1873-1938 is the author of many famous works in Urdu and Persian. His last words were these two verses of Sanā'i :

DOST thou remember how at the time of thy birth thou wert weeping but all others were laughing?

Live then in such fashion that at the time of thy death thou shouldst be laughing and all else should be weeping.

LXIV 1

FOR this reason is my song ardent, bold and plaintive, because a spark (of Promethean fire) has fallen on the straw of my being and the morning wind is blowing strong.

Come and sit for a while by my beside because he whose bowl always remained empty in thy assembly now finds it full to the brim, (but alas!) with the misery of separation.

Love is totally unarmed—save for an axe which pierces the breast of the mountain but remains unsullied with the blood of Parwīz.¹

Thy veiled hints can crush me, I know, and yet I long for those glances which are bold and fatal.

1. Farhād was promised the hand of Shirin if he would tunnel Mt. Bisutūn (Behistun): when he had nearly completed this task, his rival, king Khusraw Parwiz, 590-628 A.D., sent him false news of Shirin's death whereupon Farhād committed suicide.

اقبال

شاعر و دانشمند بزرگ لاهور آقای محمد اقبال که از ۱۲۸۹ تا ۱۳۵۷ هجری مطابق ۱۸۷۳ تا ۱۹۳۸ میلادی می زیست، مصنف بسیار آثارهای معروف در زبانهای اردو و فارسی هست، این دواشعار سنائی آخرین کلمات هستند که بر لب او بوده:

یاد داری که وقت زادن تو همه خندان بُدند و تو گریان

آنچنان زی که وقت مردن تو همه گریان شوند و تو خندان

LXIV ۱

نَوای من از آن پرسوز و بی باک و غم انگیز است
بخاشا کم شرر افتاد و باد صبحدم تیز است

ببالم بیا یکدم نشین کز درد مهجوری
تبی پیمانه بزم ترا پیمانه لبریز است

ندارد عشق سامانی و لیکن تیشه دارد
خراشد سینه کسار و پاک از خون پرویز است

اشارتهای پنهان خاتمان برهم زند لیکن
مرا آن غمزه می باید که بی باک است و خون ریز است

۱ - فرهاد را قول داده بودند که اگر او در میان کوه بیستون تل سازد، شیرین را در عقد مزاجت او بیاورند، چون فرهاد کار خود را تقریباً پایان رسانیده بود، رقیب او اعنی پادشاه خسرو پرویز (از ۵۹۰ تا ۶۲۸ میلادی) خبر دروغ مرگ شیرین باو رسانید و بنا بر آن فرهاد خودکشی نمود -

Both of them (brain and heart) have the same basis,
water and clay; and yet, what secret is this—man's
brain turns more to earthly objects than his heart?¹

Look at me for in all India you'll not find another
person of Brahman stock so familiar with the secrets
of Jalālu'd-Dīn of *Rūm*² and Shamsu'd-Dīn of
Tabriz.³

LXIV 2

O THOU who hast increased through me the warmth of
sighs and groans, revive through my message this
(Islāmic) belt lying dormant for a thousand years.

What wilt Thou not do with our heart when with life-
giving wine Thou givest the intoxication of delight
to a water-and-clay-made cup?

Make the narrow-hearted bud open its petals to the
breeze of my song and revive with my breath the
scar concealed in the heart of the tulip.

The gazelle of my thought leaps beyond the bounds of
the Moon, Sun and Jupiter. Ensnare it then; why
art thou lying in ambush asleep?

O my lord, preserve the honour of Thy beggar who
declines to fill his bowl with the water of streams
which are alien.⁴

1. God dwells in the heart of man, not his brain; nor does the brain help man to understand God; for if God could be comprehended by the intellect, He would cease to be God!

2. & 3. See Descriptive Note to No. XXV

4 *i.e.*, "I am an original thinker; I have not taken ideas from others"

نشیمن هر دو را در آب و گل لیکن چه راز است این
 خرد را صحبتِ گل خوشتر آید دل کم آمیز است^۱
 مرا بنگر که در هندوستان دیگر نمی بینی
 برهن زادهٔ رمز آشنای روم^۲ و تبریز^۳ است

LXIV :

ای که ز من فزوده ای گرمی آه و ناله را
 زنده کن از صدای من خاکِ هزار ساله را
 با دل ما چها کنی تو که بیادهٔ حیات
 مستی شوق می دهی آب و گل پیاله را
 غنچهٔ دل گرفته را از نفسم گره گشای
 تازه کن از نسیم من داغ درون لاله را
 می گذرد خیال من از مهر و مهر و مشتری
 تو بکمین چه خفته ای صید کن این غزاله
 خواجهٔ من نگاه دار آبروی گدای خویش
 آنکه ز جوی دیگران پر نکند پیاله را^۴

۱ - خدا در قلب انسان می ماند نه که در دماغش ، نه دماغ در درك ذات خداوندی اعانت کند ، زیرا که اگر عقل درك خداوند تعالی می تواند کرد ، دیگر خدا ، خدائی ماند -

۲ و ۳ - به بینید و ساخت این در نمرهٔ بیست و نه

۴ - اعنی مفکر مبتکر هستم ، من از دیگران افکار نه گرفته ام -

PARWIN

Known by a dīwān and supplement, Parwīn-i-I'tiṣāmī, 1907-1941, the chief poetess of modern Persia has written mainly on the tyranny of the rich and the rights of the poor and down-trodden.

LXV

A boy went to his mother and said 'midst his sobs:
"The lads in the street avoid me completely.

For no fault of mine a boy drove me away from his side:
no sting could have hurt me more than his jibe.

The lads seem not to like me at all. Was there never
a fatherless lad before me?

I never saw a stick of wood burn in our grate; I never
saw our lamp burn bright.

What they eat next door is fowl and fish: for the two
of us the meal is the blood of our heart.

Everyone laughs at my tattered shirt; did my father
never own a penny or a pound?"

The mother smiled and said; "he who mocks at thy
poverty knows not the value of the pearls of thy
tears.

Ask me not about thy father. A pickaxe, sickle and
hatchet—this was all what he had.

پروین

پروین اعتصامی (از ۱۹۰۷ تا ۱۹۴۱ میلادی) بنابر دیوانش
وضیمه، معروف است، شاعره مهم ایران امروز، مخصوصاً در باره
تعدی تونگران و حقوق مسا کین و مظلومان، شعر گفته است.

LXV

دی کودکی بدامن مادر گریست زار
«کز کودکان کوی بمن کس نظر نداشت
طفلی مرا ز پهلوی خود بیگناه راند
آن تیر طعن زخم کم از نیشتر نداشت
اطفال را بصحبت من از چه میل نیست؟
کودک مگر نبود کسی کو پدر نداشت؟
هرگز درون مطبخ ما هیزمی نسوخت
وین شمع روشنائی ازین بیشتر نداشت
همسایگان ما برّه و مرغ میخورند
کس جز من و تو قوت ز خون جگر نداشت
بر وصله های پیره نم خنده میزنند
دینار و درهمی پدر من مگر نداشت،
خندید و گفت «آنکه بفقر تو طعن زد
از دانه های گوهر اشکت خبر نداشت
از زندگانی پدر خود پرس از آنک
چیزی بغیر تیشم و داس و تبر نداشت

Great sacrifice he made to buy this worn-out mat: if sleeveless was his shirt, without a lining was his coat.

For an orphaned child to have wishes and desires is wrong: a bough struck down by stones of hail never bore fruit.

In this vast factory what the weaver of the times has woven for us are just these clothes we are wearing."

این بوریای کهنه بصد خون دل خرید
رخش گه آستین و گهی آستر نداشت

طفل فقیر را هوس و آرزو خطاست
شاخی که از تگرگ نگون گشت بر نداشت

نساج روزگار درین پهن کارگاه
از بهر ما قماش ازین خوبتر نداشت

BAHĀR

On June 23, 1908 Muḥammad 'Ali Shāh suspended the Persian Constitution: put Mīrzā Jahāngīr Khān, editor of the Ṣur-i-Isrāfīl and other nationalists to death; and began an autocratic reign which ended on July 13, 1910 when the Sipahdār's troops from Rasht and the Bakhtiyārī troops from Isfahān took Tīhrān and the Shāh abdicated by seeking refuge in the Russian Legation. An important reactionary hanged was shaykh fadlū'llah of Nūr. If we were a heavy burden, we are going; if we were unkind, we are going,"¹ said he in an extempore verse when the noose was put around his neck.

The poet-laureat Muḥammad Taqī Bahār of Mashhad, 1886-1951, author of some 30,000 couplets has well reflected in the first two poems given below, the pessimistic and the optimistic sentiments of the people, prevailing before and after the National Victory.

LXVI 1

[The last couplet in each stanza is by the poet Sa'di]

By despotic rule, O king, what is thy aim?

For naught but calamity can ensure from such policy.

Give generous aid to the Constitutional Government
then shalt thou be adored.

1. *Agar bār-i-girān būdīm raflīm agar nāmihrbān būdīm raflīm.*

بهار

در ماه جون ۱۹۰۸ میلادی، محمد علی شاه، دستور اساسی ایران را موقتاً موقوف ساخت، مرزا جهانگیر خان مدیر «صوراسرافیل» و دیگر ملت پرستان را به قتل رسانید و حکومت مستبدانه آغاز کرد که در سیزدهم جولائی ۱۹۱۰ میلادی پایان رسید اغنی وقتیکه قشون سپهدار از رشت و سپاه بختیاری از اصفهان، بر تهران متصرف شدند و شاه در سفارت شوروی پناه گرفته از تخت کناره گرفت و شیخ فضل الله نوری را که یکی از مرتجعین بزرگ بوده، بردار کشیدند. «اگر ما بار گران بودیم رفتیم، و گر نامهربان بودیم رفتیم»^۱ اینست کلماتیکه او بر سبیل ارتجال گفت چون حلقه را در گردنش انداختند.

ملک الشعراء محمد تقی بهار مشهدی (از ۱۸۸۶ تا ۱۹۵۱ میلادی) که مصنف سی هزار بیت است در منظومات دوتای اولین زیرین احساسات نیک بینی و بدبینی مردمان را شرح داده است که پیش و پس از فتح ملی شیوع داشتند.

LXVI ۱

[تخمیر و تضمین: دو مصراع آخر هر بند مال سعدی است]

پادشاهها ز استبداد چه داری مقصود
که از این کار جز ادبار نگردد مشهود
جود کن در ره مشروطه که گردی مسجود

1. If we were an unwieldy burden, we are leaving
If we were (rather) unkind, we are going.

"In generosity is the pre-eminence of man and in prostration before God his exaltation :

Whosoever lacks these two qualities, better for him not to be than to be."

O king, be generous and break not thy pledges. The punishment of God shall overtake thee.

And the trend of events throw dust on thy head. "Dost thou not see how pleasant is the land of Egypt ?

And yet 'tis the selfsame dust which fell on the head of Pharaoh and his army."

O king, thy obstinacy and oppression are reducing Irān to ashes. Today the land has succeeded in getting requital from thee.

The splendour of the light of retribution is not a phenomenon of today: "This disc of a world-illuminating sun is precisely that.

Which once shone upon the resting places of the exterminated tribes of the 'Ād and Thamūd."

More than this, O king, apply not the axe to the root of thy tree. Bleed not the nation white and stain not its honour.

Uproot not thyself with feeding thy self. "Lower not thy value by indulging in pleasures lawful and prohibited.

If thou hast faith in the Promised Day."

With oppression thou hast reaped clean the crop of the nation; with injustice thou hast revived the old tales of Chingiz.¹

1. "Not a hundred persons were left where there had been a hundred thousand"—such was the cruelty of Chingiz Khān, died 1226 A.D.

شرف مرد بحدود است و کرامت بسجود

هر که این دو ندارد عدمش به ز وجود

ملکا جود بکن پیشه و مشکن پیمان
که مکافات خدائیت بگیرد دامان

خاک بر سر کندت حادثه دور زمان
خاک مصر طرب انگیز نه بینی که همان

خاک مصر است ولی بر سر فرعون و جنود

ملکا خود سری و جور تو ایران سوز است
بمکافات تو امروز وطن فیروز است

تابش نور مکافات نه از امروز است
این همان چشمه خورشید جهان افروز است

که همی تافت بر آرامگه عاد و ثمود

بیش ازین شاهها بر ریشه خود تیشه مزن
خون ملت را در ورطه ذلت مفرگن

بیخ خود را بهوا و هوس نفس مکن
قیمت خود بملاهی و مناهی مشکن

گرت ایمان درست است بروز موعود

کشت ملت را کردی ز ستم پاک درو
شد کهن قصه چنگیز ز بیداد تو نو

۱ - و در جائیکه صد هزار مردم بودند، صدم باقی نماندند، تشدد چنگیز خان متوفی در سنه ۱۲۲۶ میلادی چنان بوده -

Does it behove thee to cling to the world after all this talk against thee? "Thou who art revelling in wealth and luxury, be not proud of this world.

Which is only a halting place wherein permanent residence is chimerical."

Proceed to Tabrīz; see the site of its martyrs; hear the blood-curdling, heart-breaking tale of that land.

Which ceased not to fight in spite of the agonies it suffered. "Aye, stop and pause on the road thou treadest.

For 'tis compounded of the dust of eyes and eye-lids, cheeks and statures of men."

The King was not sincere and everything went to rack and ruin. O tired nation, plan thy salvation independently ;

And approach not this self-conceited king for aid. "When thou liftest thy hand of supplication, lift it before God.

Who is generous and clement, merciful and loving."

Will this king, steeped in pride and egoism, think of the welfare of the nation? And indeed who is he to put service before self?

We are the adorers of the true God and His divinity "in Whose worship, with hymns and recitations,

All do rise and sit from the Earth to the Pleiades."

The morning star of Constitutional Government has appeared in the sky of perfection. The night of separation is about to end and the dawn of union to break.

بجهان دل ز چه بندی پس ازین گفت و شنو
ای که در نعمت و نازی بجهان غره مشو

که محال است درین مرحله امکان خلود

بگذر از خطه تبریز و مقام شهادش
بشنو آن قصه جان سوز و دل از غم بخراش
اندر آن خطه پس از آن کشش و آن پر خاش
خاک راهی که بر آن میگذری ساکن باش

که عیون است و جفون است و خدود است و قدود

شاه یکدل نشد و کارها گشت و هدر
ملت خسته! درین مرحله کن فکر دگر
پای امید منه بر در شاه خود سر
دست حاجت چو بری پیش خداوندی بر

که کریم است و رحیم است و غفور است و ودود

شاه خود کیست بدین کبر و انانیت او
تا نکو باشد در باره ما نیت او
ما پرستنده حقیم و الوهیت او
کز ثری تا به ثریا عبودیت او

هم در ذکر و مناجات و قیام اند و قیود

سر زند کوکب مشروطه ز گردون کمال
برآید شب هجران و دم صبح وصال

All will end well with the help of the Glorious God.

“O thou who art living in worry and dire poverty.

Be a trifle patient for thy life of torture shall soon be over.”

Expect nothing even remotely good from this king for what we see in him is nothing but evil.

And waste not thy advice on him: advice is vice for the vicious. “The advice of *Sa’di* which is the key to the door of the treasury of prosperity.

None can carry out save the Prosperous.”

LXVI 2

[The original has 12 stanzas whose glory lies in the irreproducible lilt of the lines]

THOSE who were pleased to bind us and slay us; to strike with malice at the heart of the land.

To deem no perfidy in breaking their vows—could not finally escape the grip of the nation,

From His Holiness the priest¹ to His Highness the king: praise be to God; praise be to God!

Fortune befriended the chiefs of *Iṣfahān*;² truth linked itself with the forces of *Gīlān*;³

The Nationalist converged on the capital of *Īrān*;⁴ the king sought refuge in Legation in *Ṭihrān*.⁵

Such was the end of the tyrant’s tyranny: praise be to God; praise be to God!

1. 2. 3. 4. & 5. All these points are covered in the descriptive note on *Bahār* See *Supra*, p. 215.

کار نیکو شود از فرّ خدای متعال
ای که در شدت فقری و پریشانی حال

صبر کن کن کین دو سه روزی بسر آید معدود

جز خطا کاری ازین شاه نمی باید خواست
کآنچه ما در او بینیم سراسر بخطاست

مدهش پند که بر بد منشان پند هب است
پند سعدی که کلید در گنج سعد است

نتواند که بجای آورد الاّ مسعود

LXVI ۲

[در نسخه اصلی دوازده قطعات ازد و بزرگی آنها در سرود موزون این ابیات است که
قابل تجدید نیست]

آنانکه ما را کشتند و بستند قلب وطن را از کینه خستند

از بد نثرادی پیمان شکستند از چنگ ملت آخر نجستند

از حضرت شیخ تا حضرت شاه الحمد لله الحمد لله

اقبال شد یار با بختیاری گیلانیان را حق کرد یاری

جیش عدو شد یکسر فراری در کنج غم گشت دشمن حصاری

شد کارملت بر طرز دلخواه الحمد لله الحمد لله

۱۰۲۰۳ و ۴ و ۵ : این همه نکات را در شرح احوال بهار آورده ایم - به بیند

صفحه ۲۱۵ :

LXVI 3

Nationai Cry

'Tis an awful and dreadful sound—the *booming* of guns
and the *yell* of commanders;

Harsher than that is the thunder's *peal* coming from
the (dead dark) midnight sky ;

More terrible still is the *roar* of a storm in the bound-
less sea ;

More hideous than that, the *rumble* and *blast* of a
volcanic eruption ;

But of all sounds the most horrible is the nerve-shat-
tering *wail* of a homeless nation !

LXVI 4

EDWARD *Browne*, the scholar and friend of *Īrān*, whose
looks are good, whose thoughts are good, whose
nature is good :

If good ever came from the people of England to the
people of the East, he alone is the author of that
good.

LXVI 5

[To Sarwar Gūyā]

[*Šarvi Rawān* (moving cypress) minus the *aw ān* of *Rawān* (*aw ān*
means and also) plus *Gūyā* (eloquent) equals *Sarwar Gūyā*, the
contemporary Afghān scholar]

FROM the moving cypress (*Sarvi Rawān*) I sought thy
name it became eloquent (*Gūyā*) and also left court-
eously (when *aw ān* was subtracted from *Sarvi*
Rawān).

LXVI 3

نعره ملت

هست صوتی بس مهیب و خوفناک با ننگ توپ و نعره فرمان دهان
 سخت تر از اوست صوت صاعقه کاندرا آید نیم شب از آسمان
 هست از آن بسیار هول انگیز تر غرش طوفان ببحر بیکران
 باشد از غوغای طوفان سخت تر نعره پای موّحش آتش فشان
 هست از ینها جمله هول انگیز تر نعره یک ملت بی خانمان

LXVI 4

ادوارد براون دانشی ایران دوست
 کش رای نکو روی نکو خوی نکوست

از مردم انگلیس بر مردم شرق
 گر مکرمتی بود همین تنها اوست

LXVI 5

خطاب به سرور گویا

سرو روان بمنهای و آن از لفظ روان و باضافه گویا مساویست
 به سرور گویا یکی از ادباء افغانستان -

از سرو روان نام تو کردم درخواست
 گویا شد و آن نیز بخدمت برخاست

DIHKHUDĀ

Equally famous for his fine prose and poetry, for his depth of learning and subtlety of satire is Mirzā 'Alī Akbar Khān Dihkhudā, 1879-1956 who like Bahār is one of Irān's Immortals.

LXVII 1

[This is the last stanza of an elegy on the martyr, Mirzā Jahāngir Khān mentioned in LXXI.]

O lad of the Golden Age, when normal conditions are restored ;

And happy with the obedience of His creatures God resumes His rule ;

And no trace remains of the Garden of Iram¹ or the name of Shaddād,² and the mouth of the idle talker (Muḥammad 'Alī Shāh) is stuffed with dust ;

Then the martyr (Jahāngir Khān) who from the blade of the executioner's sword, punished for the fault of speaking the truth ;

Drained the cup of Union with God, call to mind !

LXVII 2

[On conscience and the Inner Voice]³

A wet dog happened to brush by a preacher who was

1. & 2. The Arabian tyrant Shaddād, and his Garden of Iram were destroyed by God : by Shaddād, the Shāh and by the Garden of Iram, the Shah's palace known as the Shāh's Garden, are meant.

3. This is a long mathnawī whereof several verses I have omitted and others I have compressed in prose ; and only 28 have I translated.

دهخدا!

مرزا علی اکبر خان دهخدا که از ۱۸۷۹ تا ۱۹۵۶ میلادی می زیست، بنابر نثر و نظم زیبا، تعمق در علم و دانش، لطافت هجو، متساویاً، معروف هست و همچو بهار یکی از جاویدان ایران است.

LXVII ۱

[این قطعه آخرین مرثیه بر مرد شهید مرزا جهانگیر خان است که ذکرش در نمره هفتاد و یک رفت]

چون گشت ز نو زمانه آباد ای کـودک دوره طـلانی
وز طاعت بندگان خود شاد بگرفت ز سر خدا خدائی
نه رسم ارم^۱ نه اسم شـداد^۲ گل بست دهان ژاژ خائی
ز آنکس که ز نوک تیغ جلاد مأخوذ بـچـرم حق ستائی
پـیمانه وصل خورده یاد آر

LXVII ۲

[بر وجدان و عقیده داخلی]

دیر بامی امام ده بمسجد میرفت جامه اش بسگی باران دیده

- ۱ و ۲ - خداوند تعالی جابر عربی اعنی شداد و باغ ارمش را تباء کرد، اینجا مراد از شداد شاه زمان و از باغ ارم، قصر شاه است که آنرا باغ شاه می گفتند :
۳ - این مثنوی طویل است، از آن اشعاری چند را حذف کردم و دیگر اشعار را در نثر خلاصه کرده ام و فقط بست و هشت را ترجمه نموده ام.

on his way to the House of Prayer, whereupon the preacher promptly closed his eyes and said: "God willing, it is only a cat." This proverb is the basis of my poem.

The censor of religious morals of the city of Shaft who specialized in high living and plain thinking and was all belly from head to foot, found himself still in bed when the cry to prayer was raised. Jealous of maintaining his reputation, he put on speed, bathed, changed and was beating the road remarkably well for his weight when a dog emerged from the runnel wherein it had fallen and shook itself dry against the spurting censor. The *inner voice* seized the opportunity and immediately pressed the claims of religious purity, but the censor, already late for the prayer, was not to be deterred.

"A dog in a runnel of water!" said he, "this is impossible; If it is not a fish, it is a duck;

But why no scales, no feathers? It has a bit of a tail!
Ah, it is a dolphin.

1. I have translated briefly part of this anecdote which is between the brackets; but the translation of each verse begins from here.

بسایید - امام چشم برهم نهاده گفت : انشاء الله گربه است - حکایت
منظوم ذیل مأخوذ ازین مثل است -

[گردن و سینه در شکم مدغم	پای تا سر، چو خم، تمام شکم
شیخی انسان که ذکر خیرش رفت	بود وقتی امام مسجد شفت
بامدادان بخواب ماند دراز	دیو کابوس را سرایان راز
از دگر سو کشیده موزن صوت	عجلوا بالصلاة قبل الفوت
گفت آوخ که خفتن بیگانه	مدح من قدح کرد و جام چاه
دانم این مردگان زنده بتن	این زمان چون گمان برند بمن
شیخ خورده است چرب و شیرین دوش	سیم ساقی فشرده در آغوش
صبح در خواب ژرف مانده بنواز	کی تواند بمسجد آمد باز
نوز سر پر ز غنچ و ناز خدیش	راه مسجد روان گرفت بدیش
در خلایک کنار جاده درون	از قضا بد سگی فتاده درون
دست و پائی زد و بخشکی راند	عفنی کرد و آب تن بفشانند
قسمی از ره بلند و بخشی پست	شیخ زی شیب و سگ بیالا دست
رشحات جدا ز جسم پلید	هشت عشرش بسوی شیخ جهید]

۱ گفت سگ اندر آب، این غلط است
گر نه ماهی است لا محاله بط است

فلس و پرنیستش، عجب این است
دمکی دارد نه آه - دلفین است

۱ - قسمتی ازین حکایت یعنی آنچه که بین هلالین است مختصرا ترجمه کرده ام اما ترجمه
بیت به بیت ازینجا شروع میشود

Which frequents seas and pools which are deep; and rescues drowning men and mercifully brings them ashore.

So they say and well have they said—but knowledge is no good at all without practice.

I had read a detailed description about him and his habits in *Ad-Damirī*¹ and *Al-Ḥayawān*;²

And—Satan be damned for my fading memory—in *Balīnās*³ and the works of *Aristotle*.

In the *Shifā*⁴ also, in the chapter on Animals, *Abū 'Alī* (*Avicenna*)⁵ refers to him;

But to evaluate properly, how can a hundred vague reports equal the proof positive of a pair of eyes?

So argued the preacher (Zoologically). And to clinch the argument and leave no room for doubt, he turned his back upon the dog,

Threw the cloak over his eyes and shrouded in that legacy of five generations,

1. Ad-Damirī died 1405 A.D., author of the *Ḥayāt al-Ḥayawān*, 2 Vols., Cairo, 1319 A.H.

2. Abū 'Uthmān 'Amr b. Baḥr al-Jāhiz, died 868 A.D., author of the *Kitāb al-Ḥayawān*.

3. The magician Balīnās is described in Nizāmi's *Sikandar Nāmāh* as the companion of Alexander the Great and husband of the enchantress Ādhar Humāyūn.

4. & 5. This famous work of Avicenna, 980-1037 A.D. is a treatise on physics, mathematics, metaphysics etc.

که ببحر و به برکه های عمیق
 بکنار آورد، ز مهر، غریق
 گفته اند و گفته زیباست
 بی عمل کار علم نآید راست
 خوانده بودم بشرح سیرت آن
 در دمیری^۱ و نیز الحیوان^۲
 حافظه رفت - لعن بر ابلیس
 در بلیناس^۳ و ارسطاطالیس
 در شفا^۴ هم بیاب جانوران
 بوعلی^۵ را اشارتی است بر آن
 لیک از بهر نیک سنجیدن
 صد شنیدن کجا ویک دیدن؟
 ندهد تا یقین خویش به شک
 گفت شیخ این و پشت کرد بسگ
 و ز عبا مرده ریگ پنج پدر
 مرده آسا کفن کشید بسر

-
- ۱ - الدمیری که در ۱۴۰۵ میلادی در گذشت و مصنف کتاب «حیاء الحیوان» متضمن دو جلد است، مطبوعه قاهره در ۱۳۱۹ هجری -
 ۲ - ابو عثمان عمرو بن بحر الجاحظ که در ۸۶۸ میلادی در گذشت، مصنف کتاب الحیوان، است -
 ۳ - ساحر بایناس، را در سکندر نامه نظامی، رفیق اسکندر اعظم گفته اند و شوهر ساحره و آزر همایون،
 ۴ و ۵ - این تصنیف معروف بوعلی سینا که از ۹۸۰ تا ۱۰۳۷ میلادی می زیست، رساله ایست در طبیعیات، ریاضیات و الهیات و غیرهم -

Closed his eyes and flashed past like an antelope of
the plain or a meteor of the sky ;

And he rushed into the House of Prayer and a cry went
up to the tinkling stars

'The censor, the censor, the pure, the undefiled !' He
who says not so, be he dumb for ever.

What thou callest Conscience, O Shaykh, what is it save
a bag inflated with wind ?

When the lion hath fastened his teeth on the goat, dost
thou know what Conscience telleth the lion ?

It says, 'O King of beasts, live long, feed well and be
happy

For this silly goat knoweth not that when Your Majesty
has justly made a meal of him,

A simple process of digestion will presently transform
him into a lion !

This goat-eating on your part, my Lord, is not for the
sake of sport : 'tis for the high purpose of lion-mak-
ing.

Similarly when the lazy labourer lets his wife die of
starvation, Conscience says, 'Well done !

چون شهاب هوا و آهوی دشت
 چشم بر هم نهاد و تیز گذشت
 شیخ محراب با قدم آراست
 وز هم سوی بانگ و غوغا خاست
 قدس و پاکی شیخ را صلوات
 لال هرکو نگوید این کلمات
 آنچه را نام کرده ای وجدان
 چیست جز باد کرده در انبان
 شیر بر غرم چون برد دندان
 هیچ دانی چه گویدش وجدان؟
 گوید «ای میر دد، هماره بزی
 نوش خور نوش و شاد خواره بزی
 زانکه زین غرم گول اشتر دل
 چون کنی طعم ای میۀ عادل
 عمل هضم در بمعدۀ میر
 شیر سازی کند ازین نخچیر
 کار صید از تو نره بازی ست
 بلکه از دام میر دو ساریست
 زن جولا چو بر کشد یکتاش
 باز وجدان بدو زند شاباش

For this charming sweetheart in this dismal, dilapidated
hut

Had neither bread nor blanket—a sorry plight which
puts a husband to shame.

Thy manly neglect has ended a double pain—the pain
that was hers, the pangs that were thine!”

This Conscience is a past master in producing from the
same vat

Shades of pale, yellow, red, purple, black

And with a little effort, even darker than black.

So much so that the Kurdish villain coolly said,

“If I hadnt killed this fellow, would he then have lived
for ever?”

گویدش « کاین نگار جانانه
 اندر آن تنگ و تار و ویرانه
 نه خورش داشتی نه جامه گرم
 شوی نیز از رخس ببردی شرم
 هر دو رستند ازین جوانمردی
 این یک از درد، و آن یک ز بی دردی
 آری این اوستا به هر نیرنگ
 ز یکی خم بر آورد ده رنگ
 زرد ازو جوی و زعفرانی بین
 سرخ ازو خواه و ارغوانی بین
 دهدت زین خم ار کند آهنگ
 نیز بالاتر از سیاهی رنگ
 محکمی را چون او کند تاویل
 پیل از پشه سازد از پشه پیل
 تا بدانجا که گفت رهن کرد
 گر نمی کشتمش نخود میبرد ؟

PŪR-I-DĀ'ŪD

Among those who have contributed to purifying the language and the politics of Persia is the great living poet and scholar, Pūr-i-Dā'ūd who celebrates in the following poem the fall of the Qāchār and the rise of the Pahlawī dynasty, 1926 A.D. The original, no doubt, was born in a flash,¹ and as regards my translation :

When Ajax strives some rock's vast weight to throw
The line too labours and the verse moves slow.

LXVIII

HARK! A messenger has brought the good news that
Ahmad Shāh of Īrān has been desposed.

And the royal throne cleared of this occupant, the devil
of an offender, a brigand and a Turkomān of the
Qāchār tribe.

With this happy tidings render thy thanks to God, for
we have freed ourselves once more from the ignominy
of alien rule.

Because of this tribe and its seven kings of Turkish
descent, old Īrān had become a heap of ruins—

An abode of owls. And from that debris was going up
to heaven the wail of a people, senseless, homeless,
lifeless,

1. In 1926 A.D.

پور داؤد

مردمانیکم در پاک کردن زبان وامور سیاسی ایران اعانت
کرده اند یکی شاعر بزرگ و عالم است که هنوز زنده هست، و در
نظم زیرین زوال قاچارها و صعود دوات پهلوی در ۱۹۲۶ میلادی
را تذکر می‌دهد، اصل این چامه بسرعت برق بوجود آمده^۱ راجع به
ترجمه بنده:

چون اجیکس (Ajax) وزن گران صخره را افکندن میخواهد
سطرهم زحمت کشد و شعر هم آهسته می‌جنبد -

LXVIII

از پیک نوید آمد هان گوش فرا دار
کاحمد شه ایران شد از تخت نگونسار
اورنگ شهبی پاک شد از دیوتبه کار
وز راهزن و ترکمن و دوده قاچار
زین مرده بدرگاه خداوند سپاس آر
کز خجالت آن ننگ بجستم دگر بار
زین طایفه وز هفت شه ترک نژادان
ایران کهن گشت یکی توده ویران
بر چرخ رسد ناله از آن خاک ز جفدان
مردانش همه بیخود و وارفته و بیجان

۱ - در ۱۹۲۶ میلادی -

Sad, emaciated, dejected, distracted—the gift of the rule of the Qāchārs.

Save a (crushing) tax naught else from an alien ruler can come; save a (venomous) sting naught else from a snake and a scorpion can come ;

Save harm and loss what else from a brigand or a thief can come ? The strength and skill of a lion from a jackal can not come ;

The justice and splendour of Parwiz from the Qāchār cannot come: from the rose-bush the rose you'll get and thorn from the thorn.

This dynasty was threatening our national existence: with its heavy load, the beams of our house were sagging.

Universal became fooling, idling, drinking, begging, joking, sinning, bluffing ;

Sufiism, materialism, egoism; and the urge to steal, lie, cheat, hate and slay.

Name a single king from this House who was just ; name one who was capable, wise and illustrious.

Can a ravished land boast of gold and silver ? Or guns, troops, mail, hood and shield ?

In a parched and arid land where is verdure and fruit ? Where field, where harvest, where wheat, where granary ?

افسرده و پثرمرده و پثرمان و پریشان
آری قجر آورد چنین روز بیازار

از خسرو بیگانه جز این بار نیاید
از کثردم و از مار جز آزار نیاید

از راهزن و دزد دگر کار نیاید
زور و هنر شیر ز گفتار نیاید

داد و فر پرویز ز قاجار نیاید
از شاخه گل گل بری و خار دهد خار

زین سلسله سست آمد کاشانه هستی
زین بارگران کاخ در افتاد بپستی

بگرفت فرا یاوه و بیکاری و مستی
دریوزگی و هرزگی و زشتی و سستی

درویشی و تن پروری و خویش پرستی
دزدی و دروغ و دغل و کینه و کشتار

زین سلسله یک پادشه دادگری کو
نام آور و فرزانه و مرد هنری کو

در کشور غارت زدگان سیم و زری کو
توپ و سپه و جوشن و خود و سپری کو

خشکیده و تفتیده زمین برگ و بری کو
کو کشته و کو خرمن و کو گندم و انبار

Sardār-i- Sipāh¹ cleared the house of its alien occupant.
This son of the land soothed the bereaved mother-
land.

He struggled like a man and charged from all sides till
he had unseated the Qāchār from the Peacock throne.

He gave a new Constitution and a new social order:
may the Hurmuz in heaven be his protector on earth.

1. *i.e.* Riza Shāh, the Great.

سردار سپه^۱ خانه ز بیگانه بپرداخت
این پور وطن مادر ماتم زده بنواخت
مردانه بکوشید و بهر سوی همی تاخت
شاه قچر از کرسی طاؤس بر انداخت
آئین نو آورد و ره رسم دگر ساخت
بادش بجهان هر مز دادار نگمدار

۱ - یعنی رضا شاه کبیر -

ŞURATGAR

This magnificent elegy is by the celebrated poet and professor of Tihṛān University, Lutf 'Alī Şuratgar on the great Orientalist, Mīrzā Mūḥammad Khān Qazwīni, 1874-1948, aptly called the second al-Bīrūnī for his critical, brilliant and vast contributions to Persian learning.

LXIX

ALAS, the shining sun has set and the dust of grief has setteled on Īrān.

From the thumb-stall of the times, an arrow has been shot whose shaft has settled in our heart and soul.

A savant has hid his face in the earth or rather the glowing sun has sunk in the sea of extinction.

Literature is standing at his grave in mourning; science is sitting at his tomb in sorrow.

With his death, the writer has broken his pen and the speaker has torn his collar.

'Tis strange, O savant, that the earth should never have seen thee, even for a while, in bodily comfort.

From Īrān had come down to us a vast store of learning, all covered with layers of dust.

To preserve that treasure, thou didst sit at thy desk, day and night, as a sentinel.

صو ر تگر

این مرثیه مجلّل تصنیفی است از شاعر معروف و استاد دانشگاه تهران لطف علی صور تگر بر وفات مستشرق بزرگ اعنی میرزا محمد خان قزوینی که از ۱۸۷۲ تا ۱۹۲۸ میلادی زندگانی کرد، و او را بنابر سهم بلیغ و درخشان و انتقاد آمیز در علم و دانش ایران، از روی استعداد بیرونی ثانی گفته اند -

LXIX

دریغا که خورشید تابان نشسته وز آن، خاک انده بر ایران نشسته
 رها گشته تیری ز شست زمانه که پیکان او بر دل و جان نشسته
 ادیبی بخاک اندرون رخ نهفته بیحر فنا مهر تابان نشسته
 ادب بر مزارش بماتم ستاده بسوگش هنر زار و پثرمان نشسته
 هنرور بمرگت قلم بر شکسته سخنگو دریده گریبان نشسته
 فری ای گران قدر مردی که گیتی ندیدت زمانی تن آسان نشسته
 ز فرهنگ ایران بجا بود گنجی که بر سرش گرد فراوان نشسته
 تو بر پاس آن گنج تا زنده بودی شب و روز همچون نگهبان نشسته

The world was resounding with thy illustrious name
while thou wert residing in a corner of Tihṛān broken
in health.

At thy table, to pick up thy crumbs, a group of Muslims
and non-Muslims would always gather.

Sitting with heads bowed low, knowing who was the
man at the head of the table.

(In my mind's eye) I am seeing a grand conference
holding its session in Paradise with Khwājah¹ Ḥāfiz
in the chair.

Sa'dī of silver tongue and powerful pen, the producer of
pearls of speech, is there.

As also that world-champion, the encomiast of virtue
and heroism, [Firdawsī] of Khurāsān.²

Likewise Rūdaki is in attendance with the harp resting
on his bosom and his head reclining on the pome-
granate-breast of a maiden, fair as an idol.

And that songster of Sīstān³ (Farrukhī appears gay and
smiling, seated next to (Mas'ūd-i)-Sa'd-i-Salmān.⁴

And Rābī'a, the daughter of Ka'b,⁵ looks charming with
her face unveiled and a poetess by his side, Mahsatī.

On whose glowing cheeks, the beads of perspiration,
thou wouldst say, appear like rain-drops on the petals
of the rose.

1. Khwājah Ḥafiz.

2. Firdawsī.

3. Farrukhī.

4. Mas'ud-i-Sa'd-i-Salmān.

5. Rābī'ā.

جهان شد پر آواز نام بلندت تو بیمار و در کنج تهران نشسته
 بخوان نوات پی ریزه خواری گروهی ز گبر و مسلمان نشسته
 فرو برده سرها بکرنش که آنجا گرانمایه ای بر سر خوان نشسته
 یکی جشن بر پای بیدم بمینو کجا خواجه^۱ بر صدر ایوان نشسته
 زبان آور نغمه گفتار سعدی خداوند کلک دُر افشان نشسته
 ستایش گر رادی و قهرمانی جهان پهلوان خراسان^۲ نشسته
 همان رودکی چنگ در بر گرفته کنار بتی نار پستان نشسته
 سخن گستر سیستان^۳ شاد و خندان به همدوشی سعد سلمان^۴ نشسته
 همان دختر کعب^۵ رخ برگشاده کنارش مهستی غزلخوان نشسته
 خوی افکنده بر عارض انسان که گوی ببرگ گلی قطره باران نشسته

۱ - خواجه حافظ -

۲ - فردوسی -

۳ - فرخی -

۴ - مسعود سعد سلمان -

۵ - رابعه -

In a conference of such illustrious persons I can recognize thee as the lamp which is lightening the assembly.

If from this garden of earth thou hast withdrawn thy face, 'tis to go buoyantly to thy seat in the garden of Paradise.

There, O namesake of the Prophet,¹ I am seeing thee seated by the Prophet's side, thy ailments gone and thy face wreathed in smiles.

Perpetually alive art thou (O Qazwīnī) for thy name glitters like diadem on the forehead of Īrān.

1. Because of his name which was Mohammad Khan Qazwini.

تو در مجلس بزم آن نامداران چو یکتا چراغی فروزان نشسته

گرا کنون از این روضه رخ برگرفتی تن آسان و خرم برضوان نشسته

همی بینمت ای سمی پیمبر^۱ که با مصطفی شاد و خندان نشسته

تو خود زنده جاودانی که نامت چو دیهیم بر فرق ایران نشسته

۱ - بمناسبت اسبش که محمد خان قزوینی بوده -

HEKMAT

Born in 1892, 'Alī Asghar Hekmat is the living glory of Irān ; and in spite of the heavy duties he has had to perform as minister, diplomat, educationalist and literateur, how lightly moves his pen as in this fine poem on the Bride of the Falls of Niagara.

LXX

[Niagara Falls]

COME and listen to one of the hidden undivulged mysteries of American (life).

Many have written on (ritual) secrets but no one ever bored a pearl like me.

If wealth keeps the heart burning, it also keeps the lamp of science and industry alight.

In America good luck is hard work ; in America the star of learning is at the zenith of perfection.

All that land, in ancient times, was owned by the tribe of Red Indians :

Their complexion, like copper ; their hearts, like iron ; their caps, of feathers ; their mail-coats, of leather.

If you go to Buffalo City, you'll find a hundred relics from this tribe.

If you break your journey there, you'll find a marvelous waterfall :

حکمت

در ۱۸۹۲ میلادی متولد شده ، علی اصغر حکمت افتخار
زنده ایران هست ، وباینکه از حیث وزیر ، دیپلومات ، اهل معارف
و ادیب ، وظیفه های مهم را انجام می دهد ، قلمش درین نظم زیبا
بر عروس آبشار نیاگارا چه قدر سبک می جنبد -

LXX

آبشارهای نیاگارا

بیا بشنو ز اسرار نهفته	ز امریکا یکی راز نگفته
بعالم رازها آنا نکه گفتند	چو من درّی بدین خوبی نسفتند
ز ثروت گرچه جانها گشت سوزان	چراغ علم و صنعت شد فروزان
در آن کشور عمل فرخنده فال است	ستاره علم در اوج کمال است
همه آن ملک در دیرینه ایام	بد اندر دست قومی سرخ اندام
برخ مانند مس " دلها چو آهن	کله کرده ز پر " از چرم جوشن
برای گر بشار گاو میشان	بیانی صد نشان ز آثار ایشان
در آن شهر ار فرود آری رکائب	بینی آبشاری او عجائب

Nature reveals the hand of creation or more precisely,
a river does it.

For it produces a strange torrent whose surging waters

Passing o'er a rock hurl themselves in a roaring
cataract.

From the falling waters rises a mist but who ever saw
a mist rise from water?

And so, like magic, the air wraps the landscape in a
veil of cloud and mist.

In that delicate water-created mist, the cataract hides
the beauty of its face—

Like a silver-bodied bride with a silken veil thrown
o'er the head.

The bouncing water-drops, crystal clear, like particles
of prism

Receive the solar light and release it in hundreds of
rainbows.

That torrent flowing over the hard rock is in the form
of a horseshoe—

A jewel of a horseshoe dropped from heaven to glitter
in the crown of the Earth.

And the swift waters of the Niagara River course
perpetually through that shoe for the sake of the
horse of the times!

But the Niagara has also a feast for the ear: 'tis a
wondrous tale, the legacy of the Red Indian tribe
from its ancestors.

طبیعت کرده از صنع عجب خیز	نمایان آبشاری حیرت انگیز
دریا دست خلقت خود عیان کرد	وزین یکسوی آن سیلی روان کرد
روان گردیده زان دریای جوشان	بروی صخره ای سیلی خروشان
از آن ریزش بر انگیزد غباری	غبار از آب کی دیدی تو باری ؟
هوا از آن غبار سحر آمیغ	بها مون پرده پوشد از مه و میغ
در آن ناز غبار آب پرورد	جمال آبشارش رخ نهان کرد
بکردار عروسی سیم پیکر	حجابی از حریر آویخت بر سر
جهنده قطرها مانند بلور	بسازد ذره ها مانند منشور
در آن ذرات نور مهر تابان	دو صد قوس قزح سازد نمایان
از آن آب روان بر سنگ خارا	بشکل نعل نقشی گشته پیدا
تو گفتی ز آسمان افتاده نعلی ست	که بر تاج زمین رخشنده لعلی ست
در آن نعل از پی اسپ زمانه	رود تند آب رودی جاودانه
کنند آن سرخ مردم از نیاگان	حکایت از نیاگارا بدوران

Each year when the Red Indians see their granary and orchard full of corn and fruit.

They turn to the Supreme God to express their gratitude,

Who, according to their primitive belief, conceals Himself in a mist.

God shines through a veil so that the lustre of His face may not set the world aflame—

For unclothed Reality is destructive wherefore the water of Life lies in darkness—

However, as God hides His face in a mist, the savage turns to the mist to seek his God therein

And render Him thanks for favours received, for though a savage is a savage, he is not ungrateful.

But thou who claimest to be cultured and civilized, what is thy record of thanks to the Creator ?

Loaded from head to foot with divine favours, how, oh how, dost thou discharge the dues of gratitude ?

THE BRIDE OF THE WATERFALL

On an auspicious day, in the season of autumn, two hundred maidens assemble in a plain—

Virgins with a moon-bright face, carrying hundreds of bunches of wild flowers.

And making every heart bleed with the magic of their dark, dark eyes.

Suddenly a soothsayer appears on the scene, binds his girdle and opens his arms ;

فرآوان غله بودی « میوه بسیار	هر سالی که دهقان را بانبار
بپیش رب اعظم شکرگویان	شدند آن هندوان سرخ رویان
بود در پرده‌ای از میغ پنهان	بنزد آن جماعت روی یزدان
که از تابش همه عالم نسوزد	رخ تابان پیرده بر فروزد
از آن شد آب حیوان درسیاهی	حقیقت بی مجاز آرد تباهی
از آن میغ وحشی حق طلب گشت	چو اندر میغ پنهان روی رب گشت
نسازد مرد وحشی ناسپاسی	بپاس لطف حق از حق شناسی
چم کردی شکر فضل رب اعظم	تر کز علم و تمدن میزنی دم
سپاس لطف حق را چون کنی چون	سراپا غرقم در احسان بیچون

عروس آبشار

دو صد دوشیزه رو آرد بهامون	بهنگام خزان روزی همایون
بکف صد دسته از گاهای صحرا	هم آن دختران ماه سیما
بدلها کرده خونها چشمه چشمه	بچشمان سیه اندر کرشمه
کمر بر بندد و بازو گشاید	یکی کاهن بناگه رو نماید

And like a cunning selector lets fly an arrow in the air.
But what an arrow? An arrow of Fate and Destiny.
When that arrow completes its flight in the air and falls
at the feet of a maiden,
From all sides the people rush towards her with congratulations,
Hailing her as *the Bride of the Falls* for whom the groom
is anxiously waiting.
With floral branches a boat is prepared—its sails, the
creepers of the white rose.
To that floating nuptial chamber the bride is gloriously
led
And the moment she coyly takes her seat therein, she
is gone—gathered by the Falls into the loving arms
of *the God in the Mist*.

خدنگی چون قضا سیار و طیار گشاید آن قدر انداز عیار
 سوی دوشیزه ای آن تیر پران چو بر خاک آید از گردون گردان
 سوی آن ماه رو هر کس نهد رو مبارک باد گویندش ز هر مو
 بهمانا نو عروس آبشار است که دامادش بجان در انتظار است
 یکی زورق ز شاخ گل بسازند ز سرین بادیانش بر فرازند
 نشیند نو عروس آنجا باعزاز شود آن زورق او را حجله ناز
 یک لحظه نهان گردد ز دیده شود در دامن میغ آرمیده

